

IX. évfolyam.

1—2. füzet.

(Új sorozat IV.) 1908.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő címére
(VI., Városliget, Iparcsarnok), előfizetések
a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának
küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
<i>Győrffy István</i> : A Nagykúnság és környékének népies építkezése (I.)	1
<i>Révai Sándor dr.</i> : Az Ormányság (II.)	18
<i>Gönczy Miklós</i> : Sziklába vájt lakások (II.)	26
<i>Cs. Sebestyén Károly</i> : Néprajzi apróságok Háromszék megyéből	28
<i>Fábián Gyula</i> : A húsvét és a hímestojás Losoncz palóc vidékén	29
<i>Szilády Zoltán dr.</i> : Miriszló község tárgyi néprajzának vázlata	35
<i>Cs. Sebestyén Károly</i> : A krassovánok kanalas-malma	50
<i>Sebők Samu</i> : Adatok a fogarasmegyei oláhság néprajzához	59
<i>Prinz Gyula dr.</i> : Néprajzi megfigyelések a Tiensánban	69
<i>Wichmann Györgyné</i> : Cseremiszi néprajzi megfigyelések	91
Irodalom.	
<i>Ernyey József</i> : Szlav folyóiratok szemléje: Lud	126
Kwartalnik Etnograficzny	128
Српски Етнографски Зборник	129
Múzeumi ügyek.	
A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei 1900-tól 1907 december 31-ig	133
A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1907. év IV. évfolyamában	150
A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1908. év I. évfolyamában .	150
A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1908. év II. évfolyamában	151

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára (Városliget, Iparcsarnok)

n y i t v a v a n .

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9–12-ig, d. u. 3–6-ig, kedden és pénteken d. u. 3–6-ig.

Személyenkint 1 korona belépődíjért: a többi hétköznapokon d. e. 9–1 óráig.

Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák alatt mindennap megtekinthetik.

M e g j e l e n t :

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
(Hornvánszky Viktor könyvnyomdája.)

← **Ára 8 korona.** →

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

IX. ÉVFOLYAM. 1908.

(ÚJ FOLYAM: IV.)

3 SZÍNES TÁBLAVAL ÉS 199 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA

1908.

TARTALOM.

<i>Bartucz Lajos dr.</i> : A csontos orr négy fő vonalmérete törvényszerűségének és korrelációjának vizsgálata 3000 magyar koponyán. (Ismertetés) . . .	216—218
— — <i>Apor Anna</i> : Az emberi koponya halántéktáján fellépő agyvelőrelief vizsgálata. (Ismertetés)	219—220
— — <i>Teszák Károly Agost</i> : Újabb adatok a felkar- és czombsont vonal-, terület- és szögméreteihez (Ismertetés)	218—219
<i>Biczó Ilona</i> : Nagykőrösi fejfák (8 ábrával)	166—173
<i>Bokor Miksa</i> : Börzsönyi himzések (12 ábrával)	185—198
β: Das altsächsische Bauernhaus in seiner geographischen Verbreitung von Willi Pessler. Braunschweig, 1906. 8 ^o 244 o.	220—221
<i>Ernyey József</i> : Szláv folyóiratok szemléje. (Ismertetés)	126—133
<i>Fábián Gyula</i> : A húsvét és a himes-tojás Losoncz palócz vidékén (2 táblával, 1 ábrával)	29—35
<i>Gönczy Miklós</i> : Sziklába vájt lakások. II. (1 ábrával)	26—27
<i>Győrffy István</i> : A Nagykúnság és környékének népies építkezése. (10 ábrával) I. II.	1—18, 153—166
Helyreigazítás	223—224
<i>Kiss Lajos</i> : A kenyérsütés. Hódmezővásárhelyen	178—184
Múzeumi ügyek	133—152, 221—223
<i>Pávai V. Ferencz</i> : Mészégetés Nyirmezőn és Felsőorbón (2 ábrával)	198—203
<i>Prinz Gyula dr.</i> : Néprajzi megfigyelések a Tiensánban (1 táblával, 25 ábrával)	69—90
<i>Révai Sándor dr.</i> : Ormányság. II. III.	18—25, 174—178
<i>Sebestyén Károly</i> : A krassovánok kanalas-malma (8 ábrával)	50—59
— — Néprajzi apróságok Háromszék megyéből (4 ábrával)	28—29
<i>Sébők Samu</i> : Adatok a fogarasmegyei oláhság néprajzához (4 ábrával)	59—68
<i>Szilády Zoltán dr.</i> : Miriszló község tárgyi néprajzának vázlata (17 ábrával)	35—50
<i>Vakarc Kálmán</i> : A torontálmegyei német kelesztelők (1 ábrával)	203—209
V. S.: A néger faj-problema	209—215
<i>Wichmann Györgyné</i> : Cseremis néprajzi megfigyelések (106 ábrával)	91—125

A NAGYKÚNSÁG ÉS KÖRNYÉKÉNEK NÉPIES ÉPÍTKEZÉSE.

— Első közlemény. —

A Nagykúnság ma már csak történelmi fogalom. A legutóbbi megyerendezés alkalmával a jászkún kerületeket is feloszlatták és a Jászságot, valamint a Nagykúnságot Jász-Nagykún-Szolnok megye néven az egykori Kül-Szolnok megyével egyesítették. Bár egy emberöltő telt el azóta, a három terület most is annyifelé húz. A büszke jász és kún most sem szívesen vegyül szomszédaival.

A Nagykúnság népét a IV. Béla idején, Kuthen vezérlete alatt bejött kúnok teszik, kik a törökdúlás alatt több ízben elmenekülvén, jó részük sohasem jött vissza; békésebb idők beálltával pedig sok idegen szállott közéjük. A mai népesség kialakulása a kurucz-világ lezajlása után ment végbe. Az 1683-iki tatárdúláskor elmenekült lakosok még alig szállingóztak vissza, mikor az 1696-iki tatárjárás ismét földönfutókká tette őket. Majd a Rákóczi-világban a rácok pusztították őket oly annyira, hogy II. Rákóczi Ferencz a nagykúnokat a szabolcsmegyei Rakamaz községbe telepítette le saját birtokára. Itt éltek csaknem egy évtizedig. Házat építettek, földet műveltek, sőt a rakamazi kún széket is felállították, míglen a német lovagrend, mely időközben megvette a Jászkúnságot, visszatelepítette őket teljesen lakatlan hazájukba. Ezután rohamosan gyarapodott a népesség. Mivel kiváltságos terület volt, seregestül özönlött a szökött jobbágy, különösen Szabolcs megyéből, de Borsod megyéből is. Kúnszentmárton és környéke még a XVII. század derekán elpusztult egykori lakossága sohasem jött többé haza; így a Jászságból, Jászapáti községből telepítették meg. Lakói mai napig is megtartották eredeti jász voltukat. Mind római katolikus, szemben a nagykúnokkal, a kik reformátusok. Nyelvük, viseletük, építkezésük más, mint a nagykúnoké. Áthasonulás már csak azért sem létesülhetett, mert Kúnszentmárton a többi nagykún várostól távoleső sziget a Körös és Tisza összefolyásánál s vajmi keveset érintkezett később is a kerületébe eső, de másvallású és másfajta néppel, éppen ezért e községet jelen dolgozatunkban igen röviden érintjük.

A török-tatár-, kurucz-labancz népségtől elpusztított 28 nagykún község közül a visszatérő és jövevény lakosok csak hat községet ültek meg, ezek a következők: Karczag, Kúnmadaras, Kúnhegyes, Kisujszálás, Túrkeve és a fönt említett Kúnszentmárton. Ez az utolsó megülés 1713—1720-ig tartott, de végleg csak 1745 táján fejeződött be. A későbbi betelepülések csak helyi jellegűek. Így 1780 táján a Jászságból és Heves megye tiszavidéki részéből telepített Mária Terézia róm. kath. vallású lakosokat Kar-

czagra, a kik nyelvüket, szokásaikat, sőt részben viseletüket és építkezéseiket is megtartották. Számuk ma 4000—5000-re tehető. A többi nagykún községbe is szivárogtak be a Jászságból, de különösen Heves megyéből római katolikus lakosok, úgy hogy ezek száma is körülbelül annyira rüg.

Meg kell emlékeznünk még két új nagykún községről, Mesterszállásról, és Kúncsorbáról. Ezek Kúnszentmártonnak a pusztái voltak, de 1896-ban teljesen önálló községekké alakultak. Mind a kettő tanyaközség, lakói szerteszéjjel a tanyákon laknak. Leginkább Kúnszentmárton, Túrkeve, Mezőtúr, Kisujszállás, Kenderes, Fegyvernek községekből verődött össze a lakosság. A határ közepe táján van a pusztaháza, temető, iskola, szélmalom, csárda és bolt. Ennyiből áll például Kúncsorba, habár hivatalosan nagyközség. A jegyző, bíró és a többi községi előjáró a saját tanyáján lakik. Az isteni tiszteletet az ottani ref. lelkész az iskolában tartja, a hova kocsin mennek a hívek, mikor annak az ideje van. Az iskolás gyermekeket is kocsin hordják fel az iskolába, rendszeren felváltva hordja egyik vagy másik apa a dülőútján lakó tanköteles gyermekeket. Ha a gazdának valami dolga akad a pusztaházán, lóra ül és úgy megy fel, egymással is sokszor így érintkeznek. Télen, mikor már nincs dolog, a pusztaházán nagy bált csapnak, leginkább ilyenkor érintkezik egymással a fiatalság.

A fentebbiekből láthattuk, hogy a Nagykúnság népessége különböző vidékek népességéből egészült ki, tehát az építkezése sem lehet teljesen egyöntetű. Csakugyan, ha valamelyik városban sétára indulunk, rögtön szemünkbe ötlük a változatos építkezés. Ha tehát helyi típusokat akarunk megállapítani, ezeket a körülötte levő községek építkezésével is egybe kell vetnünk. Ilyképen a környéken téve néhány utat, azt látjuk, hogy a Nagykúnság határvonal az Alföld építkezésében, mert tőle keletre és nyugatra lényegesen elütő típusra akadunk, s az itteni változatosság is épp ennek az érintkezésnek a következménye. Ilyen helyi típus Hajdú megyében kezdődik, mely Bihar megyében általánossá lesz s találkozunk vele Szatmár és Szabolcs megyében is. Másik helyi típus, melyet tán tiszavidékinek mondhatnánk Jász-Nagykúnszolnok megyében, Heves és Borsod megye alsó részén észlelhető. Ez dominál a Nagykúnságon is, a mi érthető, ha az előbb említett népesedési mozgalmakat figyelembe vesszük.

A Nagykúnság nyolcz helységén kívül még a következő községek építkezését figyeltük meg, melyek mind körülte fekszenek: Jásznagykúnszolnok megyében: Mezőtúr, Fegyvernek, Kenderes, Tiszaszentimre. Heves megyében: Tiszafüred, Tiszaszállás, Nagyiván. Hajdú megyében: Nádudvar, Hajdúböszörmény, Kaba, Püspökladány. Bihar megyében: Szerp, Biharudvari, Biharnagybajom, Nagyrábé, Bihartorda, Sáp. Békés megyében: Mezőberény, Így tehát az eredeti tervtől, vagyis attól, hogy kizárólag a Nagykúnság építkezését ismertessük, elállottunk, de mivel Kúnszentmárton és Mesterszállás a még így kitölt határon is kívül esett, a megfigyelést ezekre sem terjesztettük ki. A bejárt községek száma tehát összesen 24, melynek a tulajdonképeni nagykún városok egyharmadát teszik (1. ábra). Mezőtúr és Hajdúböszörmény a legnépesebb és legnagyobb köztük, ezután a kún városok s

Túrkeve, Mezótúr a Berettyó, Fegyvernek, Tiszaszentimre, Tiszaszöllős, Tiszafüred a Tisza partjára települtek; Püspökladány, Udvari, Nagybajom, Nagyrábé a Sárrét szélére telepedtek, sőt Szerep benn a Sárrétben egy szigeten van. Nádudvar pedig a Rendek és Kősúly folyó szigetein épült fel és nevére ma is méltán rászolgál, mert a község három zugából (Szik, Nóborda, Rendek) alig lehet közlekedni a víz miatt, mert a legtöbb udvar lábán jókora nádas és víz van. A felsorolt községek legtöbbször a szélén, a vízparton van a templom. Miután azonban e tavakat, ereket, folyókat részben lecsapolták, részben elvezették, az egykori vízmedreket is kezdik lassanként megülni, s így a templom idők forgásával a község közepére kerül.

A községek körül körgátak vannak, melyek azokat az egykori gyakori árvizek ellen védték. Ha a község egyik oldala partosabb helyen fekszik, akkor természetesen csak a veszedelemnek kitett oldalon emeltek gátat. Ha a község a gáton kívül is terjeszkedett, akkor ismét húztak egy új töltést kívülről, a belső töltést pedig vagy az új töltésbe hordták, vagy az utcákon elterítették. Ilyenformán keletkeztek a görbe utcák a község szélén. Ma már, mikor nem félnek az árviztől, a gátakat is rendszeresen behordják közmunkával az utcákat feltölteni.

A gáton kívül, ahol agyagos a talaj, vályugvető gödrök vannak, itt ássák a sárgaföldet és itt vetik ki a cigányok vályugnak. A gödrök közt vannak a tégláégető kemenczék, itt is a cigányok dolgoznak. Lakásuk a gödrök közt, részint lyukakban, részint putrikban van. Ahol a sárga föld mélyen van s nehezen lehet kiásni, azt a helyet temetőnek használják. Temető több helyen van, rendszeren a város bizonyos meghatározott részeiből temetnek mindegyikbe. A temetők is holmi árokkal fel vannak kerítve, mely arra való, hogy a csorda vagy a csűrbe be ne tévedjen, mert a temetőcsősznek egyéb fizetése sincs a gondozásért, mint a sírokról lekaszált széna. A milyen ez a fizetés, olyan a gondozás is. Ezenkívül újabban a temető erdő gyanánt is szolgál, fája természetesen az egyházé vagy a községé, a szerint, hogy kié a föld. Ugyancsak a város szélén van a vásártér, közepén a czédulaházzal. Itt folyik a jószágvásár, sőt legtöbbször a kirakodó is országos vásár alkalmával. Ezeken kívül vannak még a malmok. A szélmalom magas patkákön hatalmas vitorlakkal, gőzmalom, szárazmalom, olajütök. E két utóbbi bent a községben is előfordul. A közből maradt helyet részint útnak, részint *libapáskomnak* használják.

Ezeken kívül vannak a szőlőskertek, trágyából rakott *gerádjával* és mély árokkal körülvéve, melyek faluhelyen még ma is dögtemető gyanánt szolgálnak. Mindegyik kert 3—5 *düllőre*, ezek mindegyike 3—4 *jársra* van osztva. A düllőütfélen állanak a kunyhók.

A szőlőskertek közt esnek a *lógerek*. Ide rakják le a télire való tüzelőanyagot és takarmányt, ha a jószág benn telet. A szegény ember idehordja, a mi kevés életje terem és itt nyomtatja el is. Télen innen hordja be a városba a szalmát és takarmányt, mert az udvarok igen kicsinyek és tűzbiztonsági szempontból csak kevés rakományt engednek meg az udvaron. Nyár végén vagy télen szoktak a lógerbe lerakodni, még pedig

annyit, hogy Szentgyörgynapig elég legyen, mert *fődfakadáskor*, mikor a téli fagy kienged, nem szabad, sőt nem is lehet a feneketlen sárban még üres szekérral sem járni, nehogy a düllőutat egész évre járhatatlanná tegyék.

A kertek és lógerek gyűrűjén kívül vannak a szántóföldek, rajta elszórva tanyák, melyeket hatalmas kazal- és boglyarakomány vesz körül. Imitt-amott a düllőútfélen egy-egy csenevész akácza- vagy fűzfa-bokor.

A szántóföldek között tágas gyepes térség van, a *nyomás*, mely a község alá benyúlik, ezen legel a csorda és a csürhe, a csordás és a csürhés reggel kihajtja, este hazahajtja a nyáját. A hol a fejs juhnyáj is a nyomáson jár, este behajtják a községbe és ott fejik meg, reggel pedig kihajtják.

A szántóföldeken és a nyomáson túl, a hol a község határa messze kinyúlik: van a legelő- vagy *nyáj-járás*. A hazulról eső részen van a birkajárás *bacsukkal* és nádkaromokkal, a határ szélső részén a *nagyjóság-járás* 2—3 gémű hatalmas kutakkal, imitt-amott egy-egy nádkunyhóval. A legelő *fertős* helyein van a disznónyáj-járás egy-egy *bányával* vagy *hodállal*. Ma már, a mikor a legelőket legtöbb helyen elosztották, ezek helyén is szántóföldek vannak.

Az utakról kell még megemlékeznünk. Legszélesebbek a csordahajtó utak, továbbá a szállós kertek közt levő utak. Keskenyebbek az országutak és a düllőutak. A düllők lábain vannak a *vakútak*, melyek csak gyalogjárásra valók. Mivel a talaj legtöbb helyen fekete agyag vagy *kotú*, esős időben rendkívül rossz utak szoktak lenni, úgyannyira, hogy némely helyen még az üres szekér is elakad. Országszerte hirhedt volt a Karajános nevű út, mely Karczag és Kisujszállás közt a hasonló nevű mocsáron ment keresztül. Ha nagy ügygyel-bajjal feltöltötték is, nemsokára elázott és elült. A bajomi országút is nevezetes arról, hogy egy szép napon megégett, mert az útszéli kotúból volt feltöltve. Ma már több helyen kövezett út is van, de e tekintetben még most is igen hátra vagyunk.

A hidakról szólva megemlíthetjük, hogy hajdan, míg a számtalan erek barázdolták a határt, *bürhidat* építettek. A bürhidak úgy készültek, hogy a víz tükrére nádkévéket fektettek, fűzfagúzszal, gyékénnyel összekötötték, felül giz-gazzal meghordták. Mikor a rakott szekér keresztülment rajta, kicsit elült, de azért olyan erős volt, mint mondják, hogy a gulya is átment rajta. Ma már néhány tölgyfa-híd és zsilipes kőhid van az utakon.

Miután a község külsőségét szemügyre vettük, lássuk a belsőséget!

A hol nagyobb tűzvész részben vagy egészben elhamvasztja a községet, ott az utcákat újabban kiegyenesítik, de általánosságban az utcák girbe-görbék. A templom körül van egy nagyobb térség, ez a piac. Esős időben az utcákon is épp úgy, mint az utakon, feneketlen a sár, úgy hogy csak csizmában ajánlatos járni. Egyik oldalról a másikra átmenni nem könnyű dolog. Vagy nyomról-nyomra megy az ember, vagy téglát szórnak szét a sárban és egyikről a másikra lépegetve, olykor ugrálva lehet átmenni. Szoktak szalmából, *iszikból* bürhid-féle járdát is csinálni, vagy pedig pernyét öntenek folyton az átjáróra. Az már egészen rangos átjáró, a hol téglá- és

cserep-törmelékből csinálják az utat; végre a városokban ma már legtöbb helyen élére rakott téglával kikövezik, persze csak a fontosabb átjárókon.

A kocsit két oldalán terjedelmes gödrök vannak, melyből az utat szokták feltölteni, némelyik egész nyáron át sem szárad ki. Sokszor az egész utca víz alá kerül, alig tud az ember elmenni a házak tövében. A járda néhány évtizeddel ezelőtt ismeretlen volt, sőt faluhelyen most sem igen van. A hol igen nagy volt a sár, úgy segítettek a dolgon, mint az átjáróknál. A legegyszerűbb járda egy szál palló, mely mikor már elkorhad vagy elkopik, jobb volna, ha egyáltalán nem volna. A pallót keskenyebb, majd szélesebb téglajárda váltja fel, nagyobb városban már az aszfalt- és betonjárda sem ismeretlen. Az utak közül is a legforgalmasabbakat apróra tört, vagy koczka-gránittal kikövezik a városban, az utak két oldalán keskeny, mély árkot húznak az esővíz elvezetésére, az árkon keresztül pedig téglalappal deszkából hidat építenek, de régen az utcákon hid sehol sem volt. Az utcákon most is vigan tenyészik a mályva és a paréj, ide hajtják ki legelészni a libákat, sőt a malaczkákat is.

Ma már a magyar ember sem idegenkedik annyira a fától, mint azelőtt, ezért az utcára, a meddig a portája tart, fákat ültet, füz-, nyár-, legtöbbszor akáczfát. A község is szokott egy-egy sor fát ültetni az út két oldalán.

A község rendszeresen külön ad helyet a cigányságnak közbiztonsági szempontból. Így Karczagtól a déli cigányváros csaknem egy kilométernyire van. Össze-vissza építkeznek, egy-két girbe-görbe utcát hagynak, sokszor még arra is ráépítenek, míg a város ki nem egyenesíti az utcát karhatalommal, mert a telek a város tulajdona, a cigány első foglalás jogán bírja. De a cigány nem is telepedik a magyarok közé, még ha jómódú sem. Akárhány jó cigányprimás van, a kinek módjában állna a város közepén lakni, de azért nem hagyja ott viskóját, atyafiságát. Érdekes egy ilyen cigányváros! Bogárhátú viskóik, putrijaik, lyukaik a legnagyobb össze-visszaságban hevernek szerteszét, csak a melyik már egy kicsit módosabb, az épít cserepes házat és keríti fel az udvarát. A cigányváros szélén, a gyepen van a sátoros cigányok szállása. A cigányok jelentékeny része nem a cigányvárosban, hanem a vályug- és téglavető-gödrök közt lakik. Míg amazok leginkább zenészek, ezek sármunkások. A cigányság igen fontos szerepet visz az építkezésben, ők vetik a vályugot, a téglát, a cserepet. A téglavető kemenczék munkásai belőlük telnek ki. Az építkezésnél is, mint napszámosok dolgoznak. Ha kész a ház, ők tapasztják be. Ők a sármenczék mesterei. De nemcsak a férfiak, hanem a nők is értik a sármunkát, bár a legtöbb mégis tippanszedéssel, meszelőkötéssel, kártyavetéssel, kéregetéssel foglalkozik. Kisebb községben a cigányok a falu végén olykor kétfelől is egy-egy sorban laknak.

A kúnság környékén idegenajkú lakosság mindössze Fegyverneken, Gyomán és Mezőberényben van, t. i. itt svábok is laknak, de a túlnyomó lakosság magyar anyanyelvű. A svábok külön városrészben laknak, híven megtartván nyelvüket, szokásaikat, építkezésüket, részben viseletüket is.

A magyar fiatalság és a sváb fiatalság olykor-olykor össze is verekedik, már ezt így hozza magával a virtus. Magyar nyelvű községekben meg a magyar verekedik a pápistával. A hol pápista sincs, ott meg az alsó-vég verekedik a felső-véggel, csak hogy verekedni kell. Ma már ugyan szelidültek az erkölcsök, de régen roppant verekedések voltak, néha nem egy halott fedte a csatatért. Ha valamelyik csárdában vagy lakodalomban egyetlen szó vagy szép lány miatt összekoczcztant két legény, a ki nem egy oldalon lakott, zugbéli szomszédjai is rögtön elővették a hosszúnyelű rézbuzogányt és avval egyenlítették el a dolgot. Ma már csak a legalsóbb népelem verekedik.

Mint említettük, a kuruczvilág lezajlása után telepedett le utoljára a lakosság. A mai telekbirtoklás az akkori elosztásnak érdekes emlékét őrzi, a nemzetségi ingatlan birtoklást, melynek ugyan mostanáig már kevés emléke maradt fenn, de a mi fennmaradt, azt bizonyítja, hogy hajdan a Kúnságon is megvolt, olyanformán, mint a székelyeknél.

Tudjuk, hogy midőn IV. Béla a kúnokat letelepítette, a nekik adományozott birtokot szállásbirtok gyanánt adta. Szállásbirtok az olyan föld, mely a honfoglaláskori első foglalással volt egyenlő értékű; donáció tárgyát nem képezhette kihalás vagy hűtlenség esetén sem. A birtok tehát fíról-fíra vagy oldalágra, esetleg a nemzetségre, vagy a községre szállt. A legrégebb kún-község mind az alapító családfő, vagy nemzetség nevét viselte. Természetes dolog, hogy a török uralom alatt e nemzetségi birtoklás egészen felbomlott, de békésebb idők jöttével a kúnok sajátos jogi állásuknál fogva ismét be kellett következnie. 1848-ig az ingatlanok eladása olyformán ment végbe, hogy az eladó előbb felszólította legközelebbi rokonait a megvételre, azután a távolabbi atyafiakat, majd a szomszédokat kínálta meg, ha ezek sem voltak hajlandók megvenni, úgy akármelyik falujabelinek eladhatta. Nem kún ember ingatlan birtokot így sem vehetett. Ennek az lett a következménye, hogy egy-egy nemzetség birtoka nem esett olyan hamar széjjel, mint ma.

Az utolsó megülés alkalmával a lakosság első foglalás útján ülte meg a határt. Ezt világosan bizonyítja az 1720-iki országos összeírás, mely Karczagujszállásáról azt mondja: „Ubi quis primam cespitis araturam faceret, eandem terram quasi pro sua reputaret.“¹ Ez az első foglalás divatozott a városok megülésénél is. Ez divatozik mai napig is a cigányvárosban.

A rokonság egy helyre telepedett, hogy birtokeladás vagy öröklés esetén is az ingatlan idegen kézre ne kerüljön, sőt a rokonság kezén is *egy tagban* megmaradjon. Ez onnan is kitűnik, hogy a legrégebb összeírásokban, hol házsorjában vannak összeírva a gazdák, az egyneviük igen gyakran egymás mellett, vagy egymáshoz közel vannak.

Ha a mai várost nézzük, azt látjuk, hogy mindegyik feloszlik több *oldalra*, mely nevét rendesen fekvéséről vagy valami tulajdonságáról nyerte. De vannak egészen különös hangzású nevek, melyek olykor ismétlődnek is, pl. Nóborda nevű rész van Nádudvaron, Karczagon, Túrkevében és

¹ Országos levéltár 1720-iki országos összeírás. Conscriptio Jazygorum et Cumanorum.

Tiszaszöllősen. Az oldalakat utcák kötik össze, az utcákat pedig *közök* kapcsolják egymáshoz. A közökből és utcákból *zugok* nyílnak. A zugok tulajdonképpen zsákutcák, a nép tréfásan *kutyaszorítónak* is hívja. A zugok egyágúak, a nadrágzugok kétágúak, de van többágú zug is. Idegen ember, ha a zugba téved, rendesen elakad, pedig legtöbbször keresztül lehet jutni a zugokon, udvarról-udvarra menve, egész a másik utcáig, ha az ember tudja jól a járást, mert az ilyen *zugosi* udvarokat kis kapuk kötik össze, ha egyáltalán kerítés van köztük, mert sokszor még az sincs.

A zug 4—20 házból is állhat. A karczagi Fanzug és Pernyészug 400—500 házból áll, de ezeknek már csak a neve van meg, tulajdonképpen nem zugok már, hanem utcákkal ellátott oldalak, legfeljebb egy pár kisebb zug van bennük. Arról már senki sem tud, hogy mikor nyitották ki.

De a zugoknak az a legérdekesebb sajátossága, hogy eredetileg egy-egy *had* vagy *nemzetség* lakja, rendesen ennek a nevének viseli a zug is. Míg az utcás megtelepüléseknél az utca végére települhet egy új lakós, ha építkezni akar, addig a zugoknál ez nem lehetséges, mert vége egy vagy több telekkel van elzárva, de a had népesedésével e kérdést is megoldották. Úgy segítettek a dolgon, hogy előbb hosszában osztották kétfelé az udvarokat, majd szeltében. Így jöttek létre az apró udvarok a zugokban. A zsákutcára nyíló telkeken még elég kényelmes lakni, de az udvara lábán levő telken nem valami kívánatos, mert az előbbi portán kell átjárni, ebből pedig sok perpatvar szokott támadni. A zug fenekén még sokkal több porta is van egymáshoz ragasztva, úgy hogy néha öt udvaron is keresztül kell menni, míg kijut az ember az utcára. Régen sokkal kényelmesebb volt az átjárás, mert kerítések sehol sem voltak, de ma már csaknem mindenütt vannak.

Legzugosabb hely Mezőtúr, mely város különben is a régi építkezés legtöbb emlékét őrizte meg.

1848 előtt, míg az ingatlan átruházás elsősorban rokonsági alapon történt, a zugok lakossága nem nagyon keveredett, ma már azonban kevés zug van, a melyeken egy had lakik. Ha nagyobb tűzvész elhamvasztott egy-egy városrészt, a telkeket újra osztották, természetesen nyilegyenes utcákat hagytak. De ma már mindegyik város azon fáradozik, hogy a zugokat több telek kisajátításával utcának áttörje. De ma a zugosi ember is új telket vesz a város szélén, mert nem fél az árviztől, ha kívül van is a körgáton. Az egykori megtelepülésnek végre csak annyi nyoma marad, hogy egy-egy had vagy nemzetség egy utcában, vagy csak a város egy bizonyos pontján lakik. Néhány évtized múlva pedig teljesen összevegyülnek. Sőt ma már a rokonsági kapocs is igen meglazult, csak az öregek tartják még az atyafiságot, a had elnevezést is inkább gúnyos értelemben kezdik használni.¹

¹ Ha valaki tartós erős művet alkotott, azt mondják rá „*fiú ágra készült*“ vagy „*hadi*“, de utóbbi kissé gúnyos kifejezés.

A hadak egyes ágait vagy családait úgy különböztetik meg egymástól, hogy a vezetéknev elé teszik az anya nevét, melyet sokszor még a déd-unoka is visel, vagy pedig valami ragadvány néven nevezik, mely szintén örökölhető.

Alább közöljük a nagykún városok felosztását a mai napig is meglevő, vagy most kinyitott zugok közül az ismeretesebbeket a bennük lakó vagy lakott hadat, továbbá azokat a nagyobb családokat, melyek a város bizonyos pontján laknak.

Karozug három városrészből áll: I. a déli cigányváros, II. az újváros, mely ismét két részre oszlik: 1. a pápistavárosra, 2. az északi cigányvárosra. III. városrész a régi város, mely a következő oldalakból áll:

1. Pernyészug, ebben van egy kisebb zug, a Fekezug a Feké-haddal. 2. Fanzug, ebben van két kisebb zug, a Sereszug és Birizlőzug. A Fanzugon a következő családok laknak tömegesen: Tökés, Sándor, Csóreg; e két utóbbi a Gazdag-utcát lakja. 3. Kisrétoldal, ebben van a Győrffyzug a Győrffy-haddal. 4. Sirályülés, a Szilágyi-haddal. 5. Nagyrétoldal, ebben van a Bundizug és Nadrágzug. A róm. kath. templomtól délre lakik a Tóth-had a következő ágakkal és családokkal: Rác Tóth, Búcsi Tóth, Szentesi Tóth, Boris Tóth, Kis Tóth, Gál Tóth, Szűcs Tóth, jórészt ma is egy bokorban laknak.

Kisujszállítás a következő oldalakra oszlik:

1. Daraksa. 2. Vermeshát a következő zugokkal: Sárkánzug, Szakmárizug, Deákzug a Gál-haddal, Nadrágzug a Török-haddal. 3. Sásastó a következő zugokkal: Pócsizug, Kereszteszug, Balogzug a Balog-haddal. 4. Zsodoma a következő zugokkal: Bátorizug, Pógárizug, Kórészug az egykori Kórész-haddal.

Túrkevében a következő nagyobb zugok vannak vagy voltak:

1. Csalánzug ez az „első ülés“, a nagy gazdák lakják. 2. Nadrágzug, egyik szárában a Finta-had, másikban a Kalmár-had lakik. 3. Zilizug, a Ziliziek lakták. 4. Siratózug. 5. Nóborda. 6. Futrizug, a Kati-had lakja.

A város egyes pontjain lakó hadak:

I. kerületben: Győrffy-had; Debreczeni-had (Bakkancsos—Csala—Nagy—Nagycsizmas—Lityi—Dani—Nagyvarga—Pap—Vas Debreczeni).

II. Kerületben: Tóth (Kakó—Csikós—Bóti—Lacka—Mózsik—Abel Tóth).

III. kerületben: Hagymási-had (Nagy—Márton—Rántás—Kuckó—Musta Hagymási); Duca-had (Kós—Jakucs—Csikos—Majlát, Mózes, Duca); Erdélyi-had (Puka—Egér stb. Erdélyi).

Kúnhegyes a következő részekből áll:

1. Felső vég, itt egy bokorban lakik a következő had: Nánai Szabó, Mészáros, Komáromi. Itt van a Baronyazug a Baronya-haddal. 2. Alsó vég, itt egy bokorban lakik a következő had: Borsodi, Sásas Szentpéteri, Csoma. Itt van a Józszug a Józsa-haddal, és a Kisvölgy, mely szintén egy zug. 3. Uj sor 4. Kujkó a Kujkózuggal.

Ennyit a városbeli megtelepülésről! Meg kell említenünk, hogy ez a

birtoklási rendszer a külsőségeknél is észlelhető. A régi helynevek: Szabolcsok (több halom), Sándorok (határrész, sziget, ér), Bengecsek (halom, határrész), Kormáncok (határrész), Börök halma, Darancok halma mind azt bizonyítják, hogy a külsőséget is hadak szerint osztották el. — Az újabb időben a földeket házsorjában osztották fel, ezért a városbeli megtelepülés képét mutatja a külső határ is, vagyis a házsomszéd egyúttal tanyaszomszéd is.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy evvel még nincs kimerítve a megtelepülés kérdése, mert még sok fontos dolgot elmellőztünk, de nem akarván a tárgytól messze eltérni, ennek bővebb tárgyalását más alkalomra halasztjuk.

A telek.

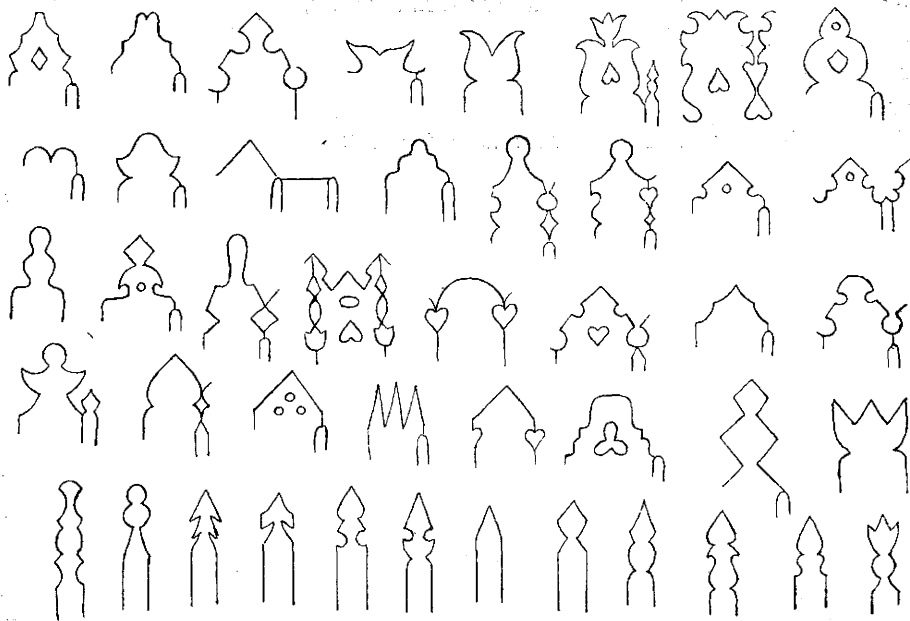
Telek alatt a kúnságon olyan helyet értenek, a hol valamely épület vagy község feküdt. A mit általánosan telek név alatt értünk, azt portának vagy udvarnak hívják.

Hajdan az udvart nem igen kerítették fel; az öreg emberek szava szerint portáról-portára ment a gyalogember, míg haza nem érkezett, Nádudvaron, Kisujszálláson, Kúnmadarason még ma is találunk szegényes házakat, melyeknek semmi kerítése nincs. A kerítésnek legprimitív formája az árok. A tatárjáráskor elpusztult Asszonyszállás és Kúnkapolnás községek telkein, melyek csak most újabban kerültek eke alá, még eléggé ki lehet venni az árkokat. Elvéve ma is előfordul az árok, mint kerítés; földjéből az udvar felől gátat hánynak, majd az árkot fűzfá-, nyárfa-dugványokkal befásítják, ez azonban nem akadályozza meg, hogy a baromfiak ne járjanak ki az utcára, ezért a gátba *licijomot* ültetnek és korcok közé fogják. Árkolást láthatunk még Madarason; a licijom-kerítés még gyakori, így pl. Karczagon, Kisujszálláson, Kúnhegyesen stb. Régen szokásban volt a trágyából *izikből* készült kerítés a *gerádja* is, ma azonban teljesen kiment a használatból, mert felsőbb rendelethez hordták, mint veszedelmes hernyó- és rovartanyát. Legtovább Nádudvaron maradt meg. A szőlőskerteknek azonban még mai napig is ilyen kerítése van. Régimódi még a sárkerítés is. Vert földből vagy vályugból vállig érő magas falat raknak, aztán felülre élesre faragják, hogy a víz lefolyjon és sárral betapasztják, vagy ha nem faragják élesre, akkor két arasznyi hosszúra vágott nádat raknak tenyérnyi vastagon a falra, hogy egy kis csepegője legyen, és a nádon felül betapasztják háztetőalakúra, sőt még vízvezetődeszkát is csinálnak rá. Ilyen sárkerítés még ma is elég gyakori; Karczagon, Nagyivánon, Kúnmadarason, Kúnhegyesen sokat lehet látni.

Ezelőtt, míg Karczag, Kisujszállás, Túrkeve, Mezőtúr határán sok nád termett, a kerítés is legtöbb helyen nádból készült. Arasznyi mély árokba leültették tenyérnyi vastagon, aztán jó maroknyi vastag nádkorcok közé fogták, egyszóval olyan volt a kerítés, mint a nádkarám szárnyéka. Ma már igen elvéve lehet látni; Nádudvaron, a hol nád bőven terem, gyakori még most is. Rendesen embermagasságúra hagyják s itt a nádat

megettörik és visszahajtják. Két nádkorcza tartja össze; a visszahajtott nádat a felső korca fogja le, a korczok füzfagúzsával vagy gyékényvel vannak összeszorítva. Vannak Nádudvaron olyan nádkerítések is, melyek a vész lészái módjára készülnek, csak hogy a nádszálak szorosabban vannak gyékényvel egymáshoz fonva. Nádkerítéseket az utcára nem igen csinálnak, hanem az udvaron csaknem mindenütt ilyen van. A nádkerítés 2—3 évnél tovább nem tart, ezért gyakran megdugdossák, vagy megújítják.

A Tiszavidéken igen közönséges a sövénykerítés. A füzfa vesszőit és hajlós ágait nyálábokba fogva, összefonják, vagy pedig vékonyabb kerítést fonnak a cserény fala módjára.

2. á. Nagykúnsági kerítésdeszkák.

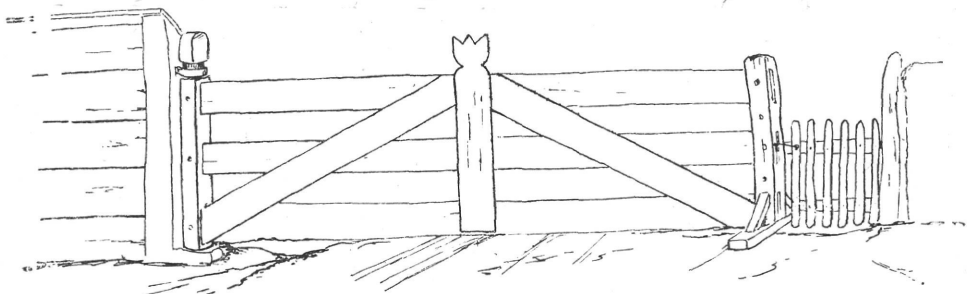
A földhöz ragadt szegény ember természetesen olyan anyagból csinál kerítést, mely nem igen kerül pénzbe, így lehet látni, hogy szükségből tengeri szárból, napraforgó-, kender-kóróból, czirokból, akáczfagalyból stb. is csinálnak kerítést.

A Kúnságon jelenleg a deszkakerítés a legelterjedtebb. 2—4 méternyire egymástól *culápot* ásnak le, ezekre 5—6 gyalulatlan deszkát szegeznek, és felül, egy ferdén álló deszkát szegeznek a culápot végére, hogy a víz bele ne hatoljon. A díszesebb fajta kerítést léczből készítik, különösen a kiskerteknek. Utcára is gyakran szokták, de udvarok közt sohasem. Szokták a czulápotokra vízszintesen felszegezett vékonyabb négyszögletes gerendákra a deszkákat függőlegesen is egymás mellé szegezni. Ezeknek a deszkáknak a felső végeit fűrészszel szépen kihegyezik, kiczifrázzák. Legszébbek vannak ilyenek Madarason. A 2. képen látható kerítésdeszkák közt a felsősor madarasi, a többi karczagi, kisujszállási, nádudvari és fegy-

verneki. A további fejlődés folyamán a czulápokot téglaszlop váltja fel, a melyek közt térdig érő magas téglalapon léczkerítés van. Majd az egész ölnyi magas kerítés téglából készül, mely téglafal négyszögletes vagy keresztalakú lyukakkal van bőven ellátva. Ilyeneket leginkább Túrkevében látunk. Mindkét kerítésforma csak jómódú vagy úri házaknál fordul elő.

Most térjünk át a kapukra!

Régen kapu nem volt, Nagyivánon ma is legtöbb háznál hiányzik, ha van, akkor kis- és nagykapuból áll. A nagykapu legrégebb formája az úgynevezett levélkapu. Ez 3—4 szál hosszú deszkából állott, melyet a felső deszka közepétől az alsó deszka két végéig két átlós irányban haladó deszkaheveder fogott össze. A kapunak egy sarka volt, a másik végén pedig talpa volt, hogy el ne dőljön. Mivel ezt a levélkaput igen nehéz volt nyitogatni, azért a kiskapun járt be az apróbb jószág. Később aztán a nagykaput kétsarkúra csinálták, hogy könnyebben lehessen nyitogatni, ma már majdnem mindenütt ilyen van. A kétszárnyú nagykapuk közt is legrégebb a levélkapu.

3. á. Karczagi kiskapu.

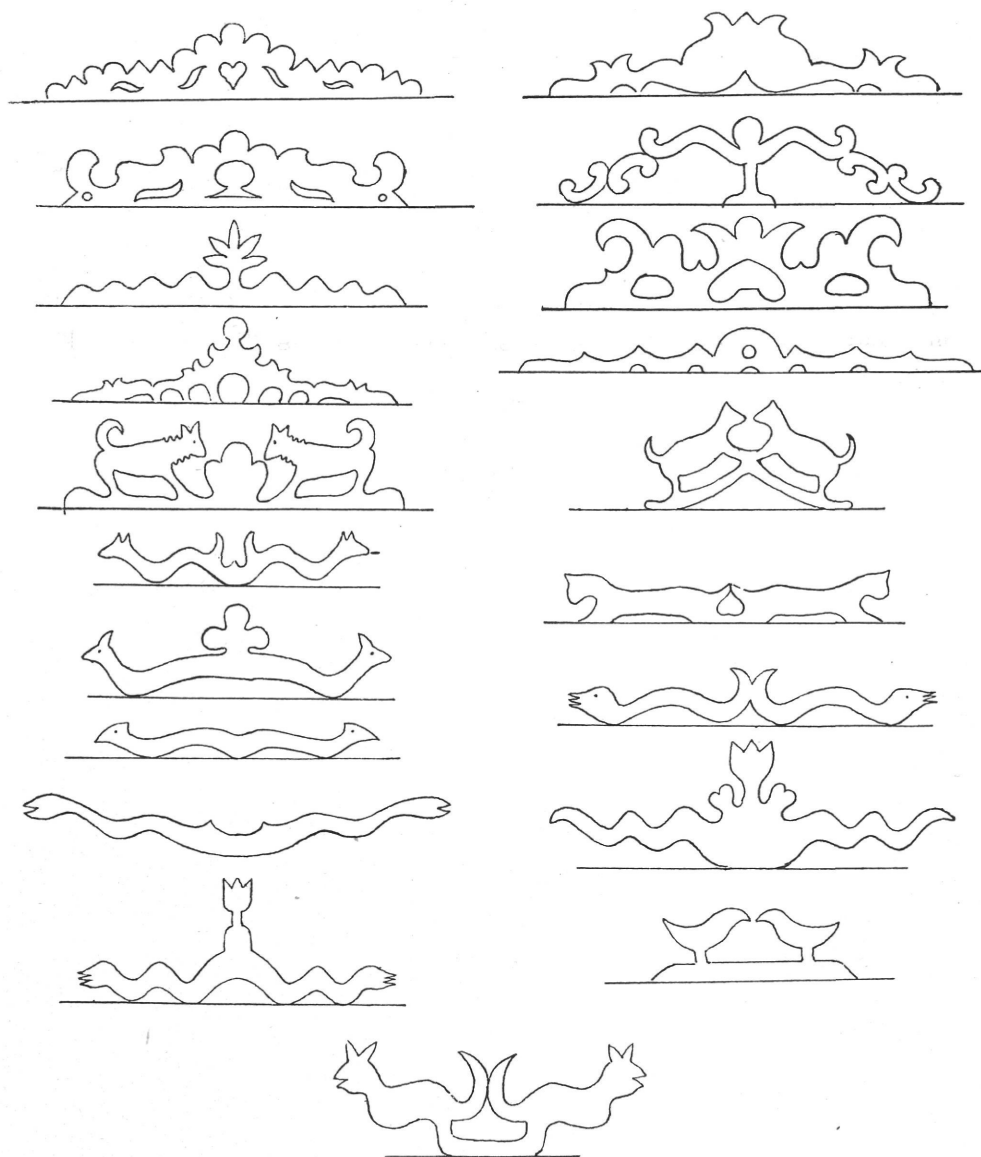
Szegény ember még ma is ilyet csinál, mert kevés deszkából kitelik. Egyik czulápjá a kiskapuéval közös fasarkakon a czulápra erősített vaskarikában forog. A két szárny összenyílásánál akácza *rönkőből botló* van csinálva, ezen nyugszik a kapu, hogy a hevedereit el ne húzza. Ma már a nagykapukat is, mint a kerítéseket, álló deszkából vagy léczből csinálják, ezeknek a vékony gerendából való váza azonban most is olyanforma, mint a levélkapué. Sok fából lévén, súlyosak, ezért hatalmas akáczkapufélfát ásnak le jó mélyen, erősen körülömik, hogy el ne mozdulhasson, ezekbe nagy sarokvasakat csavarnak. A kapuk erős *hevederekkel* vannak ellátva, ezeket akasztják a sarokvasra. A kapukat egy vékony gerenda vagy husáng zárja el oly módon, hogy az egyik szárnyon van a sarka, a másik szárnyon meg az *ütközője*.

A nagykapun jár be a szekér, meg a jószág is, ha egyszerre több jön. A nagykapun olykor kiskapút vágnak az ember számára, ez gazdag vagy úri házaknál gyakori.

A legrégebb módú kiskapú oly alacsony volt, hogy csak átlépte, aki be akart menni, csak kis-gyerekeknek, lúdnak, csürhész disznónak nyitották ki. Ilyet Karczagon is lehet elvéte látni. (3. kép.)

A mai kiskapu más vidék kiskapujával megegyezik. A *kapufélfákat* vagy *kapufejfákat* ki is szokták vésővel czifrázni, felső végét pedig külön-

félekép kifaragják. Az utcára nyíló kiskapuk felé koporsófedél-alakú tetőzetet tesznek, ennek gerinczét deszkából czifrán kifaragott oromdiszszel látják el. Legszebbek vannak Nádudvaron, melyek rendszeren kígyót vagy kutyát ábrázolnak; ilyenek Karczagon is vannak. (4. kép.)

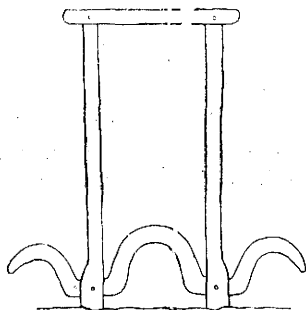
4. á. Karczagi kiskapuk oromdiszei.

Ha a ház előtt kert van, akkor két kiskapu is van. Egyik az utcáról a kerten keresztül a házba visz, a másik, mely a nagykapu mellett van, az udvarra szolgál, ezen jár a cselédség, csürhész disznó, a csordára járó tehén stb. A nagykapun jár be a szekér.

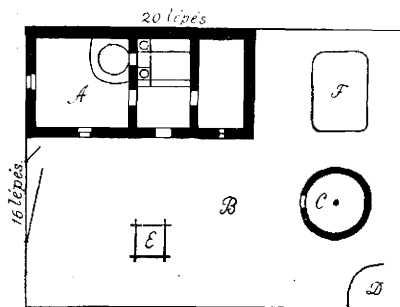
A láb nélküli udvaroknak hátul is van kijáró kapujok. A zugbeli udvarok is kiskapuk által közlekednek.

A kapun kívül, de rendszeren belül, hatalmas sárhányók vannak leverve a sáros lábbeli megtakarítására (5. ábra). A kapu alja vagy ki van kövezve, vagy gyakran egy malomkő van a küszöb alatt. Lócza is szokott kívül a kerítés tövében a kapu mellett lenni, ezen tanyáznak estenden vagy vasárnap délután; belől is szokott kőből vagy deszkából ágaskodó lenni, a melyre felállva, az utcára ki lehet tekinteni.

A Kúnságon első tekintetre is szemünkbe tűnik a telkek aprósága, a minek több oka van. Tudjuk, hogy a Kúnságon és vidékén régen leginkább nádából építkeztek, tüzelőanyaguk is könnyen gyúladó anyag: szalma volt, így egy tűzvész alkalmával a gyúlékony ház vagy tüzelőanyag hamar lángba borult s az egész község könnyen leégett. A tűzvész terjedését elősegítette az, hogy élőfa sehol sem volt, a kutak pedig különösen nyáron igen szűken

5. á. Sárhányó.

6. á. Nagykúnsági háztelek alaprajza.

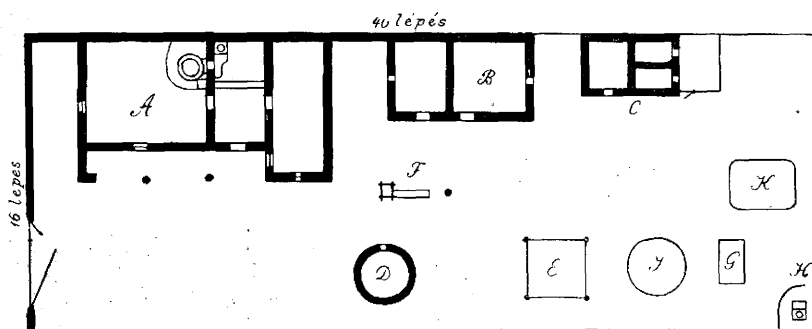
adták a vizet. Ezért már a megtelepüléskor úgy rendezkedtek be, hogy külön rakodóhelyeket: *lógereket* hagytak a város szélén, a hol a temérdek gyúlékony anyagot: a téli tűzrevaló szalmát, a takarmányt, a nádtermést lerakták és szükséghez képest, innen hordták be mindig. Itt nyomtatta el nyáron a gazda, a mi kevés életje termett, de bent a városban boglyát, kazlat, asztagot vagy cséplést sohasem tűrtek. A konyhakertről is gondoskodtak, a város körül szőlőskerteket osztottak ki, a hol szőlő ugyan kevés, de a gazdasszony keze alá mindenféle zöldség és gyümölcs elegendő termett. Így a telkek sem gazdasági munkákra, sem raktározóhelyül, sem konyhakert gyanánt nem szolgált, csak az épületek, az apró jószág befogadására szorított, ezért pedig nem kellett nagy telket felfogni. Más szempontból meg sokkal könnyebb volt a várost gátakkal védni az árvíz ellen, ha nem nagy területen feküdt.

A Nagykúnságon és környékén előforduló telekformákat három típusba sorozhatjuk: 1. Olyan telkek, melyeknek lábján másik telek van. 2. Olyan telkek, melyek lábján utca van. 3. Olyan telkek, melyek lábján szántó föld van. Mind a három típus különböző gazdálkodási mód folyamánya.

Legközönségesebb az olyan telek, melynek lábján másik telek van, ez olyan városokban általános, a hol lóger és szőlőskert is van, így pl. a

Nagykúnságon. Itt az udvar kicsiny, mert sem gazdasági munkákra, sem gyümölcsstermelésre nem használják. Ezek területe azonban korántsem egyforma. Legapróbbak a zugbeli telkek: 15×20 , 16×24 rendes lépés, sőt olykor kisebbek is, a minőt Mezőtúron lehet látni. A rendes telkek is községenként változó. Egy karczagi szegényesebb ház telke 18×36 , 20×40 , 25×45 lépés nagyságú, természetesen ezen telkeken kert nincs. Jobb módú gazda telke 25×60 , 30×60 , 35×80 lépés is lehet (6–9. ábra).

A második típus faluhelyen gyakori, még pedig olyan községekben, a hol lóger és szőlőskert nincs. Itt a cséplést a háznál, s csak az újabb időben végzik a tanyán. Ilyen községekben szőlőskert helyett az udvaron van gyümölcsöskert, mely a rakományokat is befogadja. Ezen telkek már meglehetősen egyformák, valószínűleg mint jobbágy telkek, jobban szabályozva voltak, mint a kúnokéi. Itt minden utcán csak egy sor ház van, vagy minden telkek két utcára nyílik. Újabban már e hosszú telkeket az

7. á. Nagykovács háztelek alaprajza.

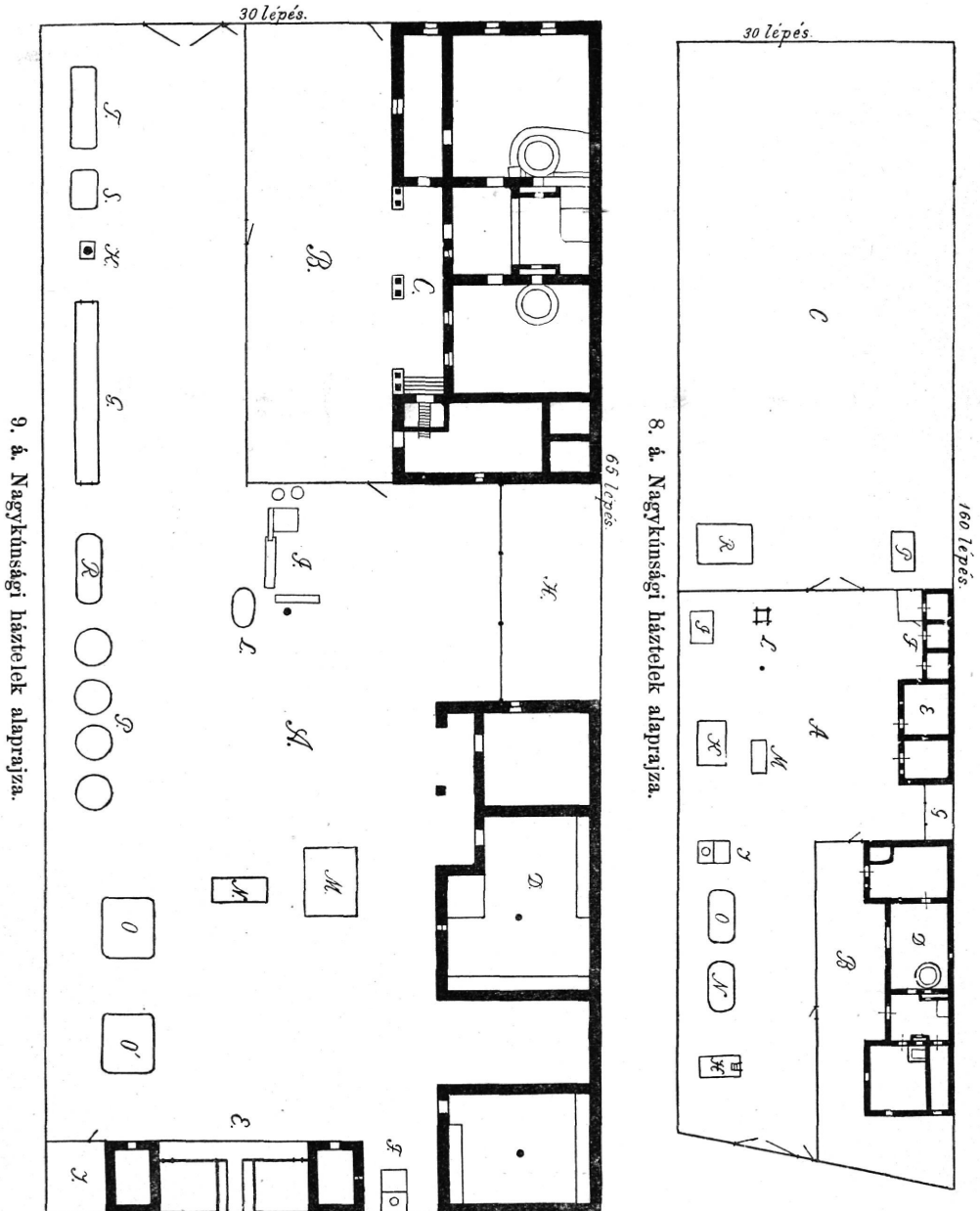
utczával párhuzamosan ketté osztják, így rendes városi telkek lesznek. Ilyet láthatunk a Tiszavidéken, pl. Tiszaszentimrén.

Harmadik típus a sváb Fegyverneken található. Itt igen hosszú telkek vannak, e miatt az utcák messze esnek egymástól. Az utca felől van a ház, melynek fedele alatt vannak az összes melléképületek, a ház előtt egy kisebb virágos és gyakran egy nagyobb veteményes kert is van. A hol a ház végződik, ott kezdődik a hosszú alsó telkek. Ez rendszeren luczernás vagy szántó föld, ha azonban a felső telken nincs veteményes kert, akkor ezt használják veteményesnek. Ezen alsó telken vannak a rakományok is. Szapárfaluban (Fegyvernekhez tartozik) a telkek féldülőnyi hosszúak, vagyis az utca tulajdonképpen dülőút. Mivel e roppant telket felkeríteni nem lehet, tisztán csak szántó földnek használják. Többnyire azonban itt is fel van kerítve a felső telkek, vagy legalább az utca felől kerítés van.

Most lássuk a telekberendezést!

Mint említettük, a nagykovácsai telkeken eredetileg nem volt kert, mivel fel sem voltak kerítve; ma azonban már gyakori. A legegyszerűbb esetben néhány gyümölcsfa van az udvar hátulján, imitt-amott egy-egy tormabokor. Majd az udvar hátulját elkerítik s eper-, dió-, meggy-, szilva-, alma-, barackfákat ültetnek, veteményül meg tököt, napraforgót, hagymát,

sáfrányt, sárgarépat, petrezselymet vetnek. A jómódú házaknál a ház előtt is van kert, ez a virágoskert vagy *kiskert*, de ez újabb eredetű. A hátsó kert virágai: fodorminta, bazsalyikom, levendula, rozmaring, tulipánt, rezeda,

télizöld, liliom feljönnek a virágoskertbe és szerényen meghúzódnak az újabb rózsá, viola, ibolya, büdöske, szalmavirág stb. között.

Az egész udvar berendezését a ház fekvése szabja meg. A ház homlokával leginkább délre vagy keletre, ritkán nyugatra néz, de északfelé sohasem, mert nagyon ki volna téve a hideg szeleknek. Régen ezt az elvet

annyira keresztül vitték, hogy ha már a hely szűk volta miatt a házat északdéli vonalban kellett is építeni, a déli végét foglalták el lakoszobának, az észak felől eső végét, habár az utcza felől esett is, kamrának használták. A régi házak között még gyakran lehet ilyet találni, A házat nem építik ki az utczáig, hanem 2—3, Nádudvaron 4—6 lépéssel beljebb. Ez tisztasági szempontból van, mert sáros időben mindenki a kerítés és fal tövéen jár, s ilyenkor alaposan besározzák a hófehér falat, a kún asszony szemefényét. Ezt a pár lépésnyi helyet többnyire virágoskertnek használják.

A ház végénél van az ól, melylyel egy fedél alatt szokott lenni a külső kamara is. Az ól végénél van az apróbb jőszágok: disznó, baromfiak óla szintén egy fedél alatt. Ez a három épület többnyire elfoglalja a telek egyik oldalát, a másik oldalra, vagyis a szomszéd háza mögé nem igen építenek, legfeljebb a górért és a vermet építik ide.

Régen kút nem minden udvaron volt, hanem az utczákon, vagy a község szélén voltak közös kutak, ide jártak ivóvizért és itatni. Ma már minden udvaron van kút. A kút legprimitivebb formája a *gödörkút* vagy *sírkút*, mint a neve is mutatja, csak egy gödör volt, melybe le lehetett menni is, de ez ma már nem található. Igen primitív a *nádkút* is, mely még Madarason és Nádudvaron elvétve található. Ennek gödre nem kerek, hanem négyszögletű. Belül náddal van kibélelve, hogy a föld be ne omoljon. — A nádat korcz formán léczek szoritják a gödör falához. Ma már mindenütt téglával rakják ki a kutat s deszkából építenek föléje kávét. A közös jőszágító kutak kávéjában hidlás is van, s a ki vizet húz a káván belül, erre a deszkára lép. A kút rendszeren 1—2 méter átmérőjű, a gulya-kutak 2—3 géműek. A gém tuskós végét sárral szokták betapasztani, hogy nehezebb legyen. A gulya-kutak gémjére kötelet kötnek s mikor a bojtár a kütostort emeli, a kisbojtár a gémet a kötélnél fogva lefele rántja. Az ágas tövére szoktak 1—2 szekér sárgaföldet is hordani, hogy kéznél legyen, ha netán tapasztani kell. A kút mellett nagy fűzfavályú van a nagyjőszág itatására, a földön pedig van a disznó vályúja. Van a kutak körül 2—3 hordó is tűzbiztonsági szempontból vízzel teli, ez az ú. n. *kapitányvíz*. — A kút mellett pocsolyás gödör van a disznók számára.

Az udvar hátulso részében az ól előtt van a trágyadomb vagy *szarvas*. Nevét onnan nyerte, mert négyszögletűre rakják, olyanformán, hogy az oldalát, de különösen a négy szögletét növelik, hogy az esővíz és hólé befolyjon, ily módon hamar megérik és a téli trágya tavaszra kelve, már kivethető tűzrevalónak. Rendszeren mellette van nyáron a nyári jászol is. Leghátul az udvar sarkában van az árnyékszék vagy *perváta*. Legegyszerűbb esetben csak egy náddal kerített hely. Ma már favázzal, nádfallal, vagy többnyire deszkából építik.

A rakományok közül természetesen a széna- és szalma-boglyák az udvar hátulján vannak, közel az ólhoz. Itt rakják le a csutka-iziket is, de általában igen kevés rakományt tűrnek meg a városban. Feljebb vannak a ganéjkúpok, ezeket télire kazalba rakják, hogy át ne ázzon, mert akkor nem ad jó tüzet. Itt van a többi tüzelőanyag is elhelyezve; a morzsolt

csutka és csutkátó kazlakban, a venyige, rözse, rakásban. Itt van a kiszáradt gyümölcsfákból vagy ócska épületekből maradt fa is összerakva.

Ha egyéb élőfa nincs is, de eperfa minden ház udvarán van, ezenkívül a diófa is gyakori. Újabban szoktak az udvarra is ültetni akáczfát szerszámfának, mert a szilfánál — mit ezelőtt jobban kedveltek — hamarabb megnő. Általában, Fegyverneket kivéve, az udvarokon kevés fa van.

Az udvarokon szokták a búzát rostálni, oltani, mosni, szárítani az asszonyok, itt fosztják ősszel a tengerit is, de az udvar más fontosabb munka színhelyéül nem szolgál, hanem csak az apró jószág birodalma.

Györffy István.

AZ ORMÁNYSÁG.

— Második közlemény.¹ —

Németh Béla, Aigl Pál, Wertner Mór, Várady Ferencz, Pesty Frigyes és Csánki Dezső bőséges kutatásai nyomán,² a kik, mint saját böngészgetéseim alapján is alkalmam volt meggyőződni, lelkiismeretesen átvizsgálták Baranya vármegyének s a pécsi káptalannak úgy országos, mint magánlevéltárát s a kik jeles munkáikban minden egyes eddig kiadott s Baranyára vonatkozó oklevelet felhasználtak, állítom össze az Ormányság vázlatos történetét.

Az egész Ormányság területét jóformán az egyházi és világi nagy- és kisbirtokosok foglalták el; középbirtokost igen kicsiny számban találunk ezen a területen.

A birtokosok sorában ott találjuk az ősrégi Kalán-nemzetséget, a híres Garaiakat, a Kán-nemzetséget, a pécsi káptalant, a Győr-nemzetségből származó szerdahelyi Derzsfieket, a Nyulak szigetén lakó apáczákat, közben a Haraszthyakat és Horváthokat.

A honfoglalás után az Ormányság egy részén a Győr-nemzetség foglalt helyet, míg nem csekély része a Siklóson és vidékén letelepült hatalmas Kán-nemzetségé lett.

Itt kapott birtokot a *Kalán- (Calan-) nemzetség* is, mely nemzetséget Béla király névtelen jegyzője a hét magyar egyikétől, Ondtól származtatja.³

¹ Noha e közlemény, első tekintetre legalább, az Értesítő keretén túllép, az Ormányság kerekded ismertetése érdekében mégis közlendőnek tartjuk, annyival inkább, mert az a mai népesség településére is nem egy fénysugarat vet. *Szerk.*

² Németh: Történeti adatok Baranya megye multjából, Pécs. 1900., és Szigetvár története, Pécs, 1903. — Aigl: Historia brevis venerab. capituli cath. Quinque-Ecclesiensis, V. Ecclesiae, 1838. — Wertner: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Temesvár, 1891/2. — Váradi id. munk. — Pesty id. munk. — Csánki: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1894.

³ E családra, illetőleg Sámódra vonatkozólag l.: Csánki id. m. II. k., 520. l. Wertner id. m. II. k. 81—84. l. —

E család, illetőleg e családnak az Ormányságra vonatkozó ügye okleveleinkben először 1244-ben fordul elő, midőn is a pécsi káptalan bizonyosság-levelet ad arról, hogy Gyurk fia Gurko Sámod — oklevelekben: Terra Samud, Poss. Samud inter Drawam et Vrman cum tredecim villis, Villa Samug in Belkuz, Poss. Nagsamog, Kissamog, Samog, Nagsamodh, Kys-samodh — nevű birtokának egy részét Pósa comes fia Nánának, a ki a Kalán-nemzetségből való, hat márkáért örök áron eladta.

1526-ban Nána engedélyt, illetőleg kiváltságot kap a királytól arra, hogy az ormanközi járásban fekvő birtokait nejenek, a ki a volt nádornak, Moysnak leánya, és nőtestvére fiainak hagyományozhassa.

1257-ben a király, IV. Béla, Pósa comes fia, Nána comes előbb említett rendelkezését helybenhagyja. Ekkor Moys leánya, Nána felesége, megkapja Sámodot a hozzátartozó 13 faluval, mégis úgy, hogyha netán örökösei születnének, akkor a birtokok ezekre szállanának. Ezt az adományozást István király 1263-ban megerősíti.

Ám a várt utódok nem érkeznek meg, miért is 1266 májusában Nána feleségével egyetértőleg, számos birtokokat, közöttük az ormánysági Sámodot is a hozzátartozó 15 faluval egyetemben a *Nyulak szigetén élő apácák* kolostorának hagyományozza. Az apácák a következő évben megszerzik még a szomszédos Vajszló — oklevelekben: Terra castri Quazdi Woyzlon vocata, Woyzlo, Terra Woyzlow iobagionum castri de Knazth, Poss. Vayzlo in districtu Ormankuz, Wayzlo in distr. Ormankewz, stb. — egy részét is.¹ Később megszerzik még Harasztit — oklevelekben: Silva Harazth, Harazthy —, 1391-ben pedig, midőn egy oklevélben összes birtokaik felvannak sorolva, valamint egy 1408-ból kelt oklevélben már Hidvég — oklevelekben: Villa Hydwyge, Hydweg, Hydwegh — is az ő birtokuk. Részben az övék volt Besencze — oklevelekben: Olbescen, Olbeschen, Besenchy, Bessenchy — is.

Birtokaikat azonban az apácák nem élvezhetik nyugodtan. 1295-ben ugyanis a *Németi* (Nemphy, Nempti, Nemty) családból² származó Ambrus fia Jakab comes bepörli Vajszló birtoka miatt őket. Azonban az apácák III. András királynak egyik 1292-ből keletkezett okiratával kimutatták, hogy Vajszlóra törvényes igényeik vannak.

Ám a Németiek is hivatkozhattak elég tanubizonyosságra. Hisz a tatárjárás alatt tanusított hasznos szolgálataiért kapta IV. Béla királytól e birtokot 1244-ben Ambrus comes, kinek bátyja, Obusk Jakab, a tatárok ellen harczolva, vértett el a hazáért. 1268-ban újra megerősítik őket Vajszló birtokában, a mennyiben István király, Ambrus fia, Miklós comesnek adományozza a kovazdi várhoz tartozó Voizló nevű helységet.

Úgy látszik, ott volt a hiba, hogy egyik adományozó levél sem határozta meg pontosan, hogy mekkora, mely határu birtoktest lett Vajszlóból a Németieké.

¹ L. Csánki id. m., II. k., 555. l.

² E családra vonatkozólag: Wertner id. m. II. k., 211—213. l. —

Am a Németiek még több oklevélre hivatkozhattak. Így 1273-ban László király Németi Jakab fiait, Miklóst és Jakabot a cseh háborúban tanusított vitészségökért azzal jutalmazza meg, hogy nekik a vajszlói birtokot adományozza. Maga III. András pedig éppen a pörösködés évében, 1295-ben erősíti meg Ambrus fia Jakabot Vajszló birtokában.

Úgy látszik, hogy a pörnek békés kiegyezés lett a vége, mert a későbbi oklevelekben is szerepelnek az apácák, mint vajszlói birtokosok, viszont ugyanott a Németiekkel, mint Vajszló uraival találkozunk. Így 1327-ben Nemptyi Miklós fia, Jakab részére átíratik a vajszlói birtok, 1370-ben pedig Nemptyi Miklós fia, Jakab Vayzlo ura.

Úgy látszik, hogy a margitszigeti szüzeket mások is háborgatták. Erre enged következtetni egy 1348-ból keltezett, előbb már említett oklevél, a somogyvári konventnek Lajos királyhoz intézett jelentése, mely szerint a Győr-nemzetségből származott szerdahelyi Ders fia Péter és annak adorjási jobbágysai az apácák birtokának, Sámódnak elfoglalásától eltiltatnak.

A másik hatalmas család, a melynek az Ormányságban voltak terjedelmes birtokai, a *Kán* (*Kaan*, *Kean Kayan*-) nemzetség. Ez a nemzetség állítólag Tuhutumtól származik.¹

1191-ben a pécsi káptalan előtt a Kán-nemzetségbeli siklói Simon fiai: Buchk comes és Jula (Gyula) a Bélközben, Ormányságban lévő birtokon megosztóznak olyformán, hogy Buchk kapja Siklós éjszaki felét — oklevelekben: Castrum Soklous, Soclos, Soklos, Soklus —, Oszrót — oklevelekben: In Belkuz villa Ztro, Kysyzthro, Iztro —, Adorjást — oklevelekben: Villa Azarias, Poss. Ozorias in Belkuz, Azorias, Adoryas stb. — fele részben, hozzá még néhány falut, Jula pedig Siklós és Adorjás másik felét, a két Kémest — okleveleinkben: Villa Kemus, Kewus, Kemes —, Szaporczát — okleveleinkben: Villa Zapercha, Zaporcha, Zapurcha, Zaparcza — s még néhány falut.

1293-ban ugyanezen család beremendi ágából való Buchk fia, Péter fia Péter és ennek fia István, ugyanezen nemzetségből származó Miklós comes fia Gyula beleegyezésével Vég (Hidvég) nevű ormánysági birtokukat rokonaiknak, Marcell fia Bekének s fiainak: Istvánnak és Mihálynak 20 márkáért örök áron eladják.

Ez a hidvégi birtok mely — mint már fentebb láttuk — később a margitszigeti apácáké lett, 1287-ben a harsányi hegyen levő Szár-Somlyó várához tartozott, mikor is IV. László király, mint a magbanszakadt Balog Miklós unokája, Miklós fia Mihály birtokát Lőrincz nádor fiának, *Kemény* ispánnak adományozza.² A hidvégi határral szomszédos birtokosok, mint egy 1296-ban kelt oklevél tanusítja, a *Zabó*- (*Zabow*, *Zabou*-) nemzetségbeli Simon fia, Mykael és Endre fia Mathyias.³

A XIV. század elején a Kán-nemzetség a *Győr-nemzetséggel* kerül

¹ Wertner, id. m. II. k., 85—94. lap. — Aigl, id. m. 48. lap. — Várady, id. m. II. 251. lap. — Németh: Tört. ad. 96. lap. —

² Csánki: id. m. II. k. 455. lapon.

³ Wertner: id. m. II. k., 393. lap.

atyafiságba; ebből a rokonságból számos birtokper származott. Egyiknek emlékét az az 1335 körül kelt oklevél őrzi, mely szerint a Győr-nemzetségbeli óvári Jakab fiai Miklós és Konrád óvást emelnek az ellen, hogy anyai nagybátyjuk, siklósi Miklós fia Péter, valamint ennek fiai: Pál, István és Miklós a szentháromsági monostorhoz tartozó Iván nevű baranyai helységet (talán Drávaiványit?), birtokukat, zálogba adhassák. A monostornak ugyanis az óváriak voltak kegyurai.

A családi per-patvarnak az lett a vége, hogy a régi Kán-birtokok közül néhány zálogjog címén a Győr-nemzetségből származó Ders-családhoz került.

Ez kiviláglik egy 1346-ból való okmányból, mely szerint a somogyi konvent Ders fiait, Pétert és Miklóst a zálogos és adományos birtokokon osztoztatván, Péternek Aderjás jut osztályrészül. Még ugyanezen esztendőben Péter panaszt emel Miklós nádor előtt, mert Miklós bátyja nem akar megosztani vele azokon a birtokokon (itt néhány ormánysági falut is említ), a melyek siklósi Péter után illetik őket.¹

A Dersfiek a margitszigeti apácák sámodi birtokára is szemet vetettek, de — mint imént láttuk, — ez a próbálkozás eredményre nem vezetett, a mennyiben Pétert a somogyvári konvent a birtokháborítástól keményen letiltja 1348-ban.

De térjünk vissza a Kán-nemzetséghez! 1337 október 24-én siklósi Péter fia Pál a pécsi káptalan előtt neje, Bogár István leányára ruhazza át az Ormányság szomszédságában (némely meghatározás szerint magában az Ormányságban) lévő birtokait: Rádfalvát (a Sártóval), Szerdahelyt és Kovácshidát. Neje 200 márkát hozott a házhoz, ezért élvezheti haláláig az említett birtokok hasznát.

Ugyancsak a pécsi káptalan jelenlétében adják el részben örökáron, részben ajándék, illetőleg jutalom fejében adják át Medve fia, Fodor Pálnak Besencze nevű falujokat siklósi Gyula fia, Miklós fia Péter és fiai Pál, István és Miklós.

Még ugyanazon év novemberében ugyanazok az Ormányságban fekvő Almás (Poss. Almas in cottu Baranya in terra Belkuz) és Zalóktelki (Zalouchk-telky in cottu Baranya in terra Belkuz) nevű birtokaikat (Adorjás és Sámod körül lehettek), a székesfehérvári prépostnak, Tatamérnak és testvéreinek: Bakónak és Istvánnak 70 marka dénárért örök árban, 1342 május 17-én pedig siklósi Pált neje, Ilona, Bogár István leánya, eltiltja a pécsi káptalan előtt fiai: Gyula és István nevében attól, hogy férje Rádfalva (a Sártóval), Kovácshida és Szerdahely falvakat elidegenítse. E javakat ő, mint ezen okmány mondja, férjétől 500 marka ellenében kapta.

Sokat pörösködik a siklósi földbirtokos család a szomszédokkal is, a Becheyekkel és a Teremhegyiekkal.

Nemsokára a Horváthy-féle lázadás borítja lángba az egész Ormányságot, a melynek pedig már volt része többször a hadjárat nyomorúságai-

¹ Németh: Tört. ad. 97. l., Csánki: id. m. II. k. 563. lap.

ban. Először 1189-ben, midőn Barbarossa Frigyes vonult keresztül Baranya vármegyén keresztül hadaival, másodszer pedig a szomorú emlékü tatár-dúlás idején.

Siklósi Gyula fia, Miklós 1387-ben a lázadó Horváthyhoz csatlakozik, részt vesz a támadásban, ám a lázadást nagyhamar vérbe fojtják. Miklós nyakába hűtlenségi pert akasztanak, jószágait elkobozzák. Zsigmond király ekkor Siklóst és tartozékait a Kakas-családnak, meg Pasztóhi (Pásztói) Domonkos fiának, Jánosnak, úgy István fia Lászlónak adományozza hűségök jutalmául. Névleg legalább is az ő nevökön vannak eme birtokok 1391-ben, tényleg azonban, nyilván a siklósi földesúr ellenállása következtében nem jutottak birtokba. Erre abból következtethetünk, hogy midőn 1395-ben a Zsigmond király Garai Miklóst, a Horváthy-féle lázadás leverőjét igatja Siklós birtokába, ott még akkor is siklósi Miklós fia, György az úr.

A *Garai-család* tehát 1395-ben lesz ormánysági birtokossá, akkor t. i., midőn a királytól megkapják Siklóst a hozzátartozó, részben ormánysági, falvakkal más zálogos birtokokért cserébe. Más forrás szerint azonban ezen adományozásért a folytonos pénzzavarokkal küzdő Zsigmond 4000 forintot kapott a Garaiaktól.¹ 1395-ben a Garaiak (Miklós és János) siklósi Péter fia Pál fia Miklósnak, a ki ágostonrendi szerzetes volt, átengedték a siklósi uradalom egy részét (Rád, Kovácsida stb.) haláláig és megtették őt absari püspöknek is. Ennek halála után azonban egy teljes századon át a Garaiak Siklós és az Ormányság egy jó részének az urai.

Közben azonban más, apróbb családokkal is találkozunk az Ormányság területén.

Így egy 1322 december 14-én kiállított oklevél tanúsága szerint Zaláta — Terra Zalata, Zalatha — a jelzett időpontig a Nigol- (Negol, Nygol-) nemzetségbeli Körösi Lamperth fia János és consobrinusa: Demeter fia István tulajdona volt; 1322-ben adták el a pécsváradi konvent bizonyosága szerint Sztarai János fia Pál magisternek 60 márkáért.²

Egy más oklevél tanúsága szerint pedig Czún — Chun, Czwn — 1347-ben a Szentgáli családé volt.³

1441-ben egy új család tűnik fel az Ormányság területén, a Maróthyaké, akkor t. i., midőn I. Ulászló király a hűtlenségbe esett Garai László birtokait nekik adományozza. Ekkor kapták meg Bogdását — Bogdasa — is.⁴ A Maróthyak azonban nehezen léptek az adományozások birtokába, mert a XV. század vége felé még mindig a Garaiak kezén vannak régi földbirtokaik. Az utolsó a Garaiak közül Jób, a kinek egyszer a Nyulak szigetén élő apáczákkal is meggyűlik a baja, a mennyiben ezeknek megbizottja, Horváth György az adorjási birtokon hatalmaskodik és dül, elhajtván a lakosság igavonó barmait.

¹ A Garaiakra vonatkozólag: Csánki: id. m. II. k., 457., 545—46. lap. — Németh: Tört. ad. 98. lap.

² Wertner: id. m. II. 213—214. lap.

³ Csánki: id. m. II. 562. lap.

⁴ Csánki: id. m. II. 545. lap.

Mint hogy az utolsó Garainak gyermekei nem voltak, Széchy Miklós leánynegyed címén perrel támadja meg a leendő hagyatékot, mire Jób 1478-ban számos falut, közöttük Csehit, Kémet, Kovácshidát átadja a Széchyeknek.¹ Adorjást is kérték a Széchyek, de ezt — úgy látszik — még sem kapták meg, mert a Garai birtokoknak 1495-iki összeírásában még szerepel Azariás. Jób halála után a király, Mátyás, 1482-ben Korvin János hercegnek adta Siklóst és tartozékait, 1484-ben azonban tényleg még a királyéi ezek a javak; csak 1490-ben adták át neki örökre a farkashidai egyezségben, ő azonban ezeket a birtokokat nagyhamar, már 1494-ben elzálogosította bajnai Both Andrásnak.²

Ez időtáiban két Horváth-család is birtokos az Ormányságban. Az egyik a gáji Horváth-család, melylyel 1472-ben találkozunk itt. Valószínűleg zálogban bírták a Bakonyiaktól Sellyét (Syle, Selye), Szaporczát és Csányt (Terra Chan, Nagchan, Kyschan). 1480-ig ugyanis a Bakonyiaké voltak a nevezett birtokok Oszróval s más falvakkal egyetemben, s csak a jelzett évben, Bakonyai István fia, Istvánnak magvaszakadtával adományozta a király Váradí Péter kancellárnak és testvéreinek, meg Nagylucei Orbán kincstartónak és rokonainak.³

A másik Horváth-család az isztrói (oszrói) Horváthoké, a kik 1500 körül bírták Oszrót, Kákicsot (Kakych) és Körcsönyét (Kerechene, Kerchenze, Felsewkerchyne, Alsokerchyne). Körcsönyében egyébként 1468-ban még egyik somogyvármegyei Battyányi volt a birtokos.⁴

A Haraszthy-család pedig 1493-ban Harasztnak és Hidvéznek tulajdonosa.⁵

A pécsi káptalan is hamar szerzett birtokokat az Ormányságban; Vajszló vidékén, már a XIII. század derekán van birtoka: Hirics — oklevelekben: Kuhyrych, Kwberych, Kwhyrech, Keherich, Kewberych = Köhirics, és Hyrich —, Lúzsok — Lusuk, Lwssok —; a XV. században: Vejsi — Veychy, Wejthy —, Bogdása stb.⁶

Azonban ők sem bírhatták békében birtokaikat. Ezt is több oklevél bizonyítja. Egy 1461-ben kelt oklevél tanúsága szerint a pécsi káptalan ormánysági birtokain a jeruzsálemi Johanniták perjele hatalmaskodást követett el, a falvak tizedeit elfoglalván, a miért is őt a pécsi kanonokok II. Pius pápánál bevádolták.⁷

1467-ben pedig a pozsegai káptalan szedett tizedet az Ormányságban, a pécsi káptalan birtokain jogtalanul, a miért is a pozsegai káptalan prépostja egyházi átokkal sújtatott.⁸

¹ Németh: Tört. ad. 98. lap.

² Csánki: II. k. 457. lap.

³ Csánki: id. m. II. 540. és 548. lap.

⁴ U. az u. ott.

⁵ Csánki id. m. II. k., 547. l.

⁶ Csánki: id. m. II. 557. lap.

⁷ Koller: Hist. Ep. V. eccl., IV. 77. lap.

⁸ Várady, id. m.

Közvetlenül a török-világ előtt ismét egy új csa'ád tűnik fel az Ormányságban; ez a kisasszonyfalvi Istvánffyak családja.¹

Midőn ugyanis a baranyai Haraszthy László leánya, Dorottya, férjhez megy Rákóczy Zsigmondhoz, II. Ulászló király gyermekeinek, Lajosnak és Máriának nevelője; Istvánffy István de Kisasszonyfalva az ő zemplénmegyei birtokát elcseréli Haraszthynak baranyai birtokaival. Ekkor lesznek az Istvánffyak kisesányi, oszrói, igriczei (Igricze, Igriche ott volt valahol Sellye környékén), hidvégi, vizslai, köresőnyei és haraszi birtokosok. De még több más faluban is volt részök.

Istvánffy István fia Ferencz, a török közeledtének hírére a baranya-vári Oswald pap és publicus notarius előtt 1526. évi június 14-én végrendeletet tett; intézkedik birtokairól s a testamentumban megemlékezik az oszrói plébánosról is, a kinek 40 forintjával tartozott volt.

E végrendekezésnek azonban nem igen volt foganatja. Jött a török, megbontott minden birtokjogot; jött a reformáció s a plébániák eltűntek az Ormányság földjéről. Nagy idők ezek Baranyának s az Ormányságnak történetében.

Siklós és környéke még ki sem heverhette jól a legutolsó hadjárat okozta károkat — azokat t. i., melyeket a nagy Hunyady Jánosnak, a pártos főurak várát, Siklóst ostromló népe okozott dúlásaival az ormánysági falvakban, — már is újra harczy zaj veri fel a békés falvak csendjét. Jön a török. Eszéken át jár másfél századon át hazánkba. Országútjába esik Baranya. Pusztit, rabol, gyujtogat az egész Ormányságban. Százával, ezrével hajtja el rabszjira fűzve a derék magyar jobbágyot; a kastélyokat, udvarházakat felperzseli; az Istennek felszentelt házait istállóvá alacsonyítja. Az urakkal és papokkal már Mohácsnál végzett. A falvaknak nevezett romhalmozokban alig lézeng már néhány család, azok is folyton-folyvást szökődőnek, bujdosnak; agyonnyomja őket a sok adó, a tengernyi harács.

Megváltozik az egész Ormányság képe; az egykor boldog és gazdag vidékből sivár, elvadult, kietlen terület lesz. A régi urak közül is alig maradt meg néhány. A pécsi káptalan birtokai névleg megmaradnak ugyan, tényleg azonban nem sok hasznukat látják a birtokosok. Az 1542-ben készült adólajstromban a káptalan kezében találjuk még a régi birtokokból Hiricsét, Isztrót, Lúzsokot, Körcsönyét, meg aztán a két Csányt.

Hogy mennyire zavarosakká lettek ebben az időben a birtokviszonyok, az a körülmény is mutatja, hogy Istvánffy Ferencz fiának, Pálnak halála után gyermekei és unokái a család régebbi birtokaira (Haraszi, Hidvég stb.) új donacziót nyernek.

Ugyancsak ezt a Hidvéget adományképen kapja a királytól 1551-ben Istvánffy Pál ama falvak között, a melyek annak a Szerecsen Jánosnak birtokai voltak, a ki Perényit a szent koronával Kajdacson elfogta.

Ez az Istvánffy Pál egyébként Perényi Ferenczcel Mohács alatt szintén török rabságba került, a honnan csak óriási vagyon árán menekülhetett

¹ L. Németh: Tört. ad. 51. és köv. lapokon.

meg. A Hidvégen 1549-ben tartott gyűlés Zsibrik Gergely társaként ezt az Istvánffy Pált küldte Ferdinándhoz és V. Károly császárhoz, midőn Törökországból ismét riasztó hírek érkeztek, hogy biztos értesüléseket szerezzen.

Az Istvánffyak azután már ritkán szerepelnek Baranya történetében. Néhai Istvánffy Imrének fia János 1555 táján elzalogosítja birtokait 2000 forinton a szigetvári kapitánynál, Horváth Márknál. Ennek hamarosan bekövetkezett halála után azonban Gergely nevű fiának gyámjai, közöttük a zágrábi püspök. Draskovich Gergely a 2000 forint visszafizetése után visszaadják a birtokokat az Istvánffyaknak, Pálnak, Jánosnak és Istvánnak.

Ebben a záloglevélben találkozunk ismét Hidvég, Oszró, Kákics, Haraszti, Köresönye és Igricze nevével.

Hogy azonban ezek az ormánysági falvak mennyire tönkrementek a török-világban, legjobban mutatja az az 1554-ben készült török adólajstrom, a melyben az előbb jómódú Adorjás falu csak tizennégy adózó házzal szerepel.

De vallás dolgában is nagyot változik ebben az időben az Ormányság képe. A pécsi püspök Mohácsnál elesett. Papjai a török elől menekülnek, vagy a mindjobban terjedező új hit apostolaivá szegődnek. Az új vallás emberei vigasztaló szózattal, Isten igéjének, meg a koronás zsoltárosnak honi nyelvre fordított szavával keresik fel a látszólag Istentől-embertől elhagyatott, pásztor nélkül maradt nyáját. A lelkes reformatorok, kiknek sorában ott látjuk a költő Sztáray Mihályt, Szentantaly Gergelyt, Siklósi Mihályt, Harsányi Istvánt, Kopácsi Istvánt, Ormánsági Andrást, Siklósi Csóka Illést, Kákonyi Pétert, Vörösmarty Illést, Jászberényi Györgyöt és Skaricza Mátét, nagyhamar az egész Ormányságot Kalvin János felekezetéhez csatolják. A reformáció terjedését példával, tettel, szóval, áldozatokkal nagyban előremozdították a Perényiek is, kik közben Siklósnak és a hozzátartozó falvaknak uraivá lettek.

Érdekes világot vet a hitújítási harcokra Sztáray Mihálynak egy 1551-ben irt levele: „Már hét esztendeje, mióta én Isten akaratából a' török uralom alatt álló Baranyában, Laskó városában a' keresztnek igéjét kezdém hirdetni, és már a' Duna és Dráva mentében a' későbbben hozzám csatlakozott segédek' közremunkálásával 120 egyházat építettem — Doctore Spiritu S. Hosszas volna mindazt elbeszélni, mennyi összeütközésünk volt e' hét év' folytában a' pápának papjaival (sacrificulis). De elég azt megírni, hogy azokat mindenütt meggyőztük és mint farkasokat, messze üztük Krisztus' aklától. Az idén Valpó és Vukovár körül két csatában győztük meg őket — atque nonnullos per timorem sub capisterio, tribus mulieribus desuper sedentibus, latere coegimus, unde jam Slavis natum est proverbium: Pop ge pod Coritom, pod Troyom senom“¹

Dr. Révai Sándor.

¹ Haas: id. m., 207. lapon.

SZIKLÁBA VÁJT LAKÁSOK.¹

II.

Már cikkem első részében megemlékeztem futólag e lakások kéményeiről is. Részletesebb tárgyaláshoz a fővároshoz való közelségük és érdekes voltuk útján jutnak.

Helyzetüknél fogva s mint a vájt lakások egyedüli ilyenemű részei, gondosabb kiképzést is nyertek. Budafok község lakói a fővárosban gyakran megfordulnak s így alkalmuk van a megfigyelésre. A megfigyelés révén észreveszik a formák különféleségét; otthon pedig az alkalom és az anyag utánzásra ösztönzik őket. De a látástól a rögzítésig, vagy a vonallal való megörökítésig a képességnek egész fokozata van! Az ő szemével látott formák, az ő rögzítési és visszaadási képességén át, így öltenek azután újból testet. A kéményeknek a föld felületéhez való közelsége pedig sarkalója a léghuzam nyílásai kieszelésének. Így magyarázható azután, hogy ezek nem mindig egyeznek az anyag természetével. Figyelmet érdemel tehát az anyag azért is, mert mint az itteni szerepe is mutatja, irányt képes szabni a munkának.

A kéményeknek úgy a szerkezetét, mint díszítését illetőleg, egy sorozatot kísérlettem meg összeállítani a mellékelt táblán. Az 1. kémény még csak mintegy a nyílás védeje, körülrakott kövekkel. A következők (2. és 3.) már füstvezetők. Utóbbinál megmunkálás is észlelhető. A 4. átmenet a védett (lefedett) s oldalt nyílással bírók között. Az 5. figyelmet érdemel eredeti fedési módjával. Alapja a többieknek. A 6—9-el jelzettek fokozatosan fejlesztett nyílásúak. Lassan a forma is érvényesül. A 10. sajátos alakú s keresztmetszetű. A következő (11.) gondosan megmunkált és tagozott. A 12. befedése új. Evvel rokonságot mutat a 13. E kettő alakításából áll elő a 14. és 15. Míg az eddigiék kötésben vannak építve s vakolás után meszelve, ezek már rétegenként egy darabból, habarccsal vagy csak szárazon vannak egymásra helyezve. A 16. és 17. e sorozat betetőzése. E kettőnél már stylusérvés is észlelhető. Az utóbbi már tagozott talapzattal s a középső részzel formailag is összekötött lefödéssel bír.

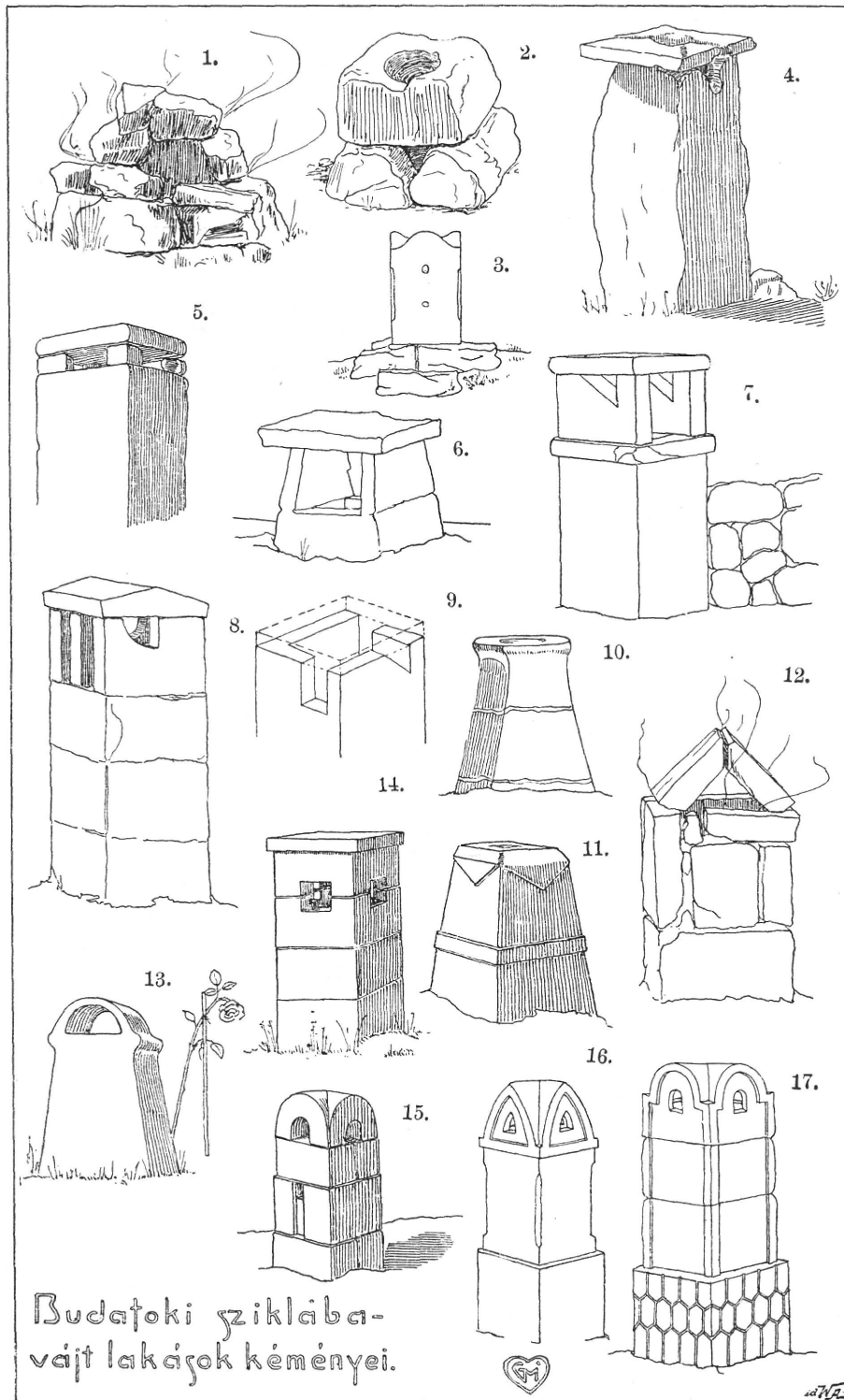
A házak teteje föld s így játszóhely is. Néha kert. A gyermekek kődobásai ellen a kémények belsejében vasrácsot, felül a lefedésnélkülieknél pedig dróthálót alkalmaznak.

Az itt említett formák az újabb, téglából való építkezéseknél is előfordulnak.

Említésre méltónak találtam még az itteni kerítésszerkezetet is, a melynél a deszkák (vagy léczek végei) a kivésett eresztékekbe, illetve lyukakba, zsilipszerűen vannak beillesztve, beékelve.

Gönczy Miklós.

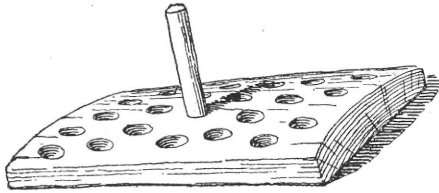
¹ Az első rész az „Értesítő“ mult 1907. III—IV. évi számában jelent meg.

Budapesti sziklabavájt lakások kéményei.

NÉPRAJZI APRÓSÁGOK HÁROMSZÉKMEGYÉBŐL.

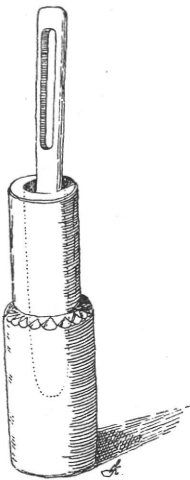
1. **Csirkeitató.** Nagyborosnyón használatos s czélszerűsége dicséri a székelyember találatekonyságát. Bükkfapallónak egy arasznyi széles, két arasznyi hosszú darabjából készül. Felülete domború, a milyen a fatörzs volt, szélein két ujjnyi, közepén vastagabb. Központi fúróval fúrt 20—22 mélyedés van rajta, közepén pedig egy rövid botocska fogó gyanánt szolgál. Különösen apró csirkének igen

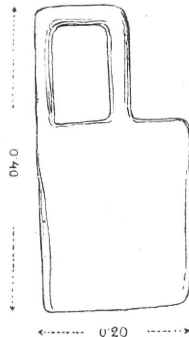
1. á.

alkalmas, és előnye az, hogy nem borul fel, ha ember vagy állat véletlenül rálép, mint a pléhtányér, nem törik össze, mint a cseréptányér, és a hány lyuk. annyi csirke fér hozzá egyszerre. És a mi fő, nem kerül pénzbe, mert otthon készül (1. ábra).

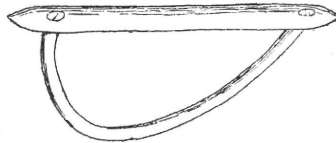
2. **Sótörő.** A Népr. Értesítő IV. 141. lapján ábrázolt göcseji lükühöz igen hasonló sőtörőt láttam Imecsfalván egy szegény asszony házában. A különbség csak annyi, hogy a sőtörő tagozásban és díszítésben szebb amannál. Keményfa-törzsből készült ez is, 70 cm. magas és körülbelül 25 cm. vastag, külseje szép sima, igen régi lehetett. Egy darabból van faragva, mégis olyan, mintha kettőből lenne összetéve. Alsó

2. á.

3. á.

4. á.

része jóval vastagabb a felsőnél, a biztosabb állásért és azért, hogy erősebb legyen, mert ez a rész van leginkább kitéve a repedezésnek. Felső része kisebb átmérőjű, s így a kettő között éles párkány marad. Ezt készítője alkalmasint azzal a kerek véső

vel, a melylyel a sőtörő belsejét faragta, egymás mellé sorakozó szép kis vájolatokkal letompította. Kettős czélt ért vele, mert egyes díszítésnek is beválik. A sőtörő belseje meglehetősen szűk hengeralakú ür, a mely alul félgömb-alakban végződik. Az oldalfal fölül kétujjnyi vastag, alul jóval több.

A belejáró törő háromujjnyi vastag, kerek keményfa-bot. Alsó vége kerek, felül pedig van a körülbelül arasznyi hosszú hasíték, mely arra szolgál, hogy mindkét kéznek ujjait rajta keresztüldugván, a botot használatkor erősen lehessen megfogni. A bot hossza egy méter (2. ábra).

3. **Molnárlapát.** Egy nagyújtódi malomban használják a 3. ábrán látható különös alakú molnárlapátot. Ez is természetesen keményfából van faragva. Olyan

az alakja, mintha csonka volna, féloldala hiányoznék. Pedig új korában is ilyen volt. A molnár magyarázta meg, hogy ilyen alakúnak kell lenni, mert csak így lehet lisztet a lisztesládában ügyesen összekapargálni. Magassága 40, szélessége 20 cm., három oldala meglehetősen ki van élezve, ékalakban vastagodik fölfelé, fogója kerek.

4. **Zsákkáva.** Ugyanesak a nagynyújtódi malomban használatos. Két arasznyi, kétujj vastag kerek bot, két vége kerekdeden megvan hegyezve. A két végéhez közel fűrt két lyukba van erősítve egy vékonyabb félköralakúra hajlított fűzág. Ez a szerszám arra szolgál, hogy vele a megtöltendő liszteszsák száját kipecezeljék. A zsákra kívül ráhúzzák és a káva görbe fájára rácsavarják a fölüli álló részt, az egyenes botnak két hegyes végét pedig beleszúrják az áthajtott zsáknak vásznába. Azért egyenes az egyik része a kávanak, mert ezzel a részzel szorítják oda a megtöltendő zsákot a lisztesládához (4. á.).

Cs. Sebestyén Károly.

A HÚSVÉT ÉS A HÍMES-TOJÁS LOSONCZ PALÓCZ VIDÉKÉN.

A húsvéti ünnepeket Losoncz vidékén (Nógrád megye) ma már nem tartják meg oly méltán, a hogy azt hajdanában tették. A vasút nyomában járó civilizáció szinte mossa a régi szokásokat, mint a márcziusi eső a havat. Az ember szemmel látja, hogy ez a szokás még meg volt tavaly, meg az előtt való évvel, ma meg már nincs meg, csak emlékezünk rá. Ez is kiment a divatból, az is csak nyomokat hagyott hátra. Tudom biztosan, hogy azt a menyecsket, a kinék az idén egy szép szál legény „otkolont“ hintett a „blúzára“ a múlt esztendőben még kivitték a kútra és akkor nem féltette „csárdás ingvállát“, a melyet pedig egyvizzé locsoltak holmi nagy vedrekkel a pajkos legények.

Mondom, sok minden elveszett, a mikről már hallomásból sem tudunk, de azok közül a szokások közül, a melyek a húsvéti ünnepeknek különös jellegét megadják, egy-kettő még fennmaradt. Ezáltal magának az ünnepnek jellege, szimboliztikus tartalma, mely már a pogányság tavaszi ünnepeiben is benne volt, még tartja magát. A fellélegzésnek, a csendes örvendezésnek az a hangulata érzik meg a palóczok húsvétján ma is, mely réges-régen fokozottabb mértékben vonult végig a részben elfelejtett szokásokon.

Természeti s vallási okok adják meg tehát a húsvéti ünnepek derült karakterét. Ez okok végül egyetlen motivumként csendülnek meg, hirdetvén a megújulásba és feltámadásba vetett örökös hitet. Ez a motivum uralkodik a nép lelkén. Érződik, hogy a természet felébredt álmából és életjelet ad magáról. Zöldül a mező, fejledezik a vetés, minden arra mutat, hogy az anyaföld munkája megkezdődött, hogy teremteni fog. Mintha nagy kő esnék le a paraszt lelkéről, ha látja, hogy vége már a télnek. Elteltek a nyo-

masztó, unalmas napok és a munka órái érkeztek el, a melyek aratást és eredményt ígérnek.

A természettől felébresztett vidám hangulathoz a vallás is nagyban hozzájárul.

A nagyhét az erősen vallásos parasztot lehangolja és szemlélődésre bírja. A bőjtök, azok a homályos és bánatos misztériumok, a melyekkel a katolikus egyház alapítója halálának emlékezetét ünnepli, valami csodálatos nyomasztó érzést sugároznak ki, a melynek az ember önkénytelenül is rabja lesz. Ugyanaz a kellemetlen hangulat ez, mint a tél lehangoló hatása, vagy a halál szomorú gondolata. És mikor a feltámadás ünnepén a pap azt hirdeti, hogy nincs örökös halál, hanem megújulás és hogy az isten fia feltámadt, allelujával telik meg a lélek és újjongó örömet visz haza szívében a föld embere. Felszabadul a lélek a nyomasztó hangulat alól és az élet megújuló érzetének tudatában kiki átengedi magát annak a vidámságnak, a melyet a természet és a vallás az emberi lélekre egyaránt szuggerál.

Midőn valamely új természeti és ethikai momentum jelentkezik a tudatban, az emberi lélek azt azonnal összekapcsolja azzal az érzéssel, hogy itt neki is meg kell változnia, kell valamit tennie, hogy ezt a változást valahogyan kiegyenlítse, valamivel harmoniába hozza. Látja, hogy újul a természet, minden szinte az újdonság bélyegével hat, ő is elő akarja segíteni ezt, lelkében ő is készül a változásra. Nyűg neki a régi állapot, maga körül és magában a lélekben is, mindent másnak, jobbnak, szebbnek szeretne látni. Így szinte önkénytelenül jut eszébe, hogy itt a tisztogatás ideje. A mostani tavaszi idő alkalmas arra, hogy megújítson, rendbe hozzon mindent, a mi a testével, lelkével összefügg.

Ez a motívum készteti a népet arra, hogy a húsvétot a tisztálkodás idejének tartsa. Ez a szokás különben is ősrégi. Meg volt a bibliai zsidóknál (a mostaniaknál is) az egyiptomiaknál, sok kezdetleges népnél is és fönmaradt a legtöbb esetben apáink napjaira.

A palóc meg tisztítja egész portáját. Kihordja az istállót, kijavítja a melléképületeket, söpör, tapaszt, meszel, egészen megfiatalodik a háza. A gazdasági eszközöket rendbehozza, néha ki is fényesíti. Mindez természetes. Télen át sok minden behordódott, bepiszkolódott, a mit már csak azért is most kell rendbe hoznia, nehogy a dologidő eljöttével, kelljen rá gondolnia. Az asszony rendbe hozza a belső házat. Minden legkisebb dolognak ragyogni kell a tisztaságtól. Nem szabad sehol sem porszemnek maradni, mert a közhit szerint egész éven át rendetlen lesz a porta. Mikor a házával rendbe jön a palóc, akkor elhalt hozzátartozóra gondol. Nagypénteken a ki csak teheti, kimegy a temetőbe és elhalt hozzátartozói sírját gondozza. Ez a palóc nagypéntek délutáni kötelességszerű foglalkozása. A sírok rendezését még mindenszentek napján sem tekintik olyan fontosnak, mint ekkor. Feltámadás napjára még a síroknak is tisztáknak kell lenniök.

Mikor a testi dolgokkal végzett az ember, illendően a lelkére is gondol. A ki csak nem ágyban fekvő beteg, elmegy a paphoz, megtisztítja lelkét a bűnöktől, ne maradjon tisztátlannak semmi.

Számos babona és szokás fűződött a tisztogatás és mosás motivumához, de ezeknek nagy része kihalt. A miket a következőkben elmondok még elég erősen élnek a köztudatban és meglehetősen általánosak is.

Azok az asszonyok, a kik a babonázáshoz értenek, szintén a húsvéti ünnepek alatt babonázzák meg a teheneket, azáltal, hogy harmattal mossák a tehén tőgyét (Terbeléd, Panyi-Darócz, de másutt is.). Ezt a harmatot anyaszűz-meztelen s csakis nagyszombat hajnalán, mielőtt a reggeli szürkület beállott volna, a markukkal kell szedni a fűszálakról. Különösen jó a harmat, a melyet ezerjófűről (a mi ilyenkor még talán nincs is) gyűjtenek. A jó praktikával szedett harmattal alaposan megmosott tőgy bőségesen tejel. Ha a hektikás ilyen tejjel táplálkozik, kitisztúl a tüdeje. Nemkülönböztetés tanácsos az ilyen tejet annak az asszonyi személynek, a ki szép akar lenni, csak módjával, mosdóvízbe önteni és azzal mosdani. Tiszta fehér lesz attól az arcza, mint a hó.

Tisztulni. Ez a motívum nyilvánul meg más szokásokban is.

Nagypénteken hajnalban nagyon üdvös a patakhöz menni. Lehetne ugyan álló vízhez is, de a folyóvíz mindig jobban használ. A ki pedig kimegyen a jó vízhez, mosakodjék meg abban ugyancsak istenesen, bizony meglátja: szép leszén egész éven át, a haja meg (a terbelédiek szerint) olyan lesz, hogy a sarkát verdesi. Ezt persze mindig meg kellene tenni, mert nem kell csak egy ilyen elmulasztott mosakodás és vége a szépséges hajnak, nem növekszik az tovább. Erősen hiszik pedig az én kedves földieim az ilyen mosakodás hasznát. Annyira, hogy például azok a hajadonok, a kik igen szépek akarnak lenni, ruhástól, mindenestől bedőlnek a vízbe és megbuknak párszor benne. Azon csuromvizesen szaladnak haza és ruhát váltanak.

Vízet kell haza hozniok azoknak, a kik a pataknál voltak. Ebben a vízben azután megmosdik az egész háznép apraja-nagyja. Még a házat is meglocsolják ezzel a vízzel.

Ugyancsak nagypénteken hajnalban szokás az, hogy a lovakat az Ipolyban alaposan megúsztatják. Így a lovak egész éven át frissek lesznek.

Az öntözködés meg itt is csak olyan formán történik, mint a magyar népnél általában. More patrio a kútnál, csöbrökkel, vedrekkal és más ilyen alkalmas edényekkel, ámbár némely helyen már a szagos víz is járja. A legényeket nálunk is megvendégelik sonkával, pálinkával. Mivel az öntözködés általános az alföld és az ezzel érintkező vidékek magyarságával, erről tehát újat nem mondhatnék, nem is beszélek többet róla.

De nem tudom szokásban van-e ez másutt is, a mit én Panyi-Daróczon láttam? Érdemesnek tartom hát a megenlítésre.

A legényeknek nyers tojást és szalonnát szoktak adni azoknál a házaknál, a hol tiszteletöknek jelét adták azzal, hogy csurom vízzé öntöztek ott minden nőnemű személyt. Mikor azután elsőre behangoznak, (ez végét jelenti ugyanis a rendes öntözésnek, a ki első harangozás után öntöz, az vét az illendőség ellen) a legények összejönnek az utczára és valami nagy iszákba rakják mind a tojást mind a szalonnát. Mikor a gyűjtés teljes,

akkor összeölelkeznek egy sorba (ha tizenketten vannak, úgy tizenkettő fog össze) és így járkálnak le és fel a falu utcáján nagy hangon énekelve. Mikor ezt megunták, kimennek a pástra, ott egy nagy bogrács alá tüzet raknak, a szalonnából zsirt olvasztanak és az összegyűjtött tojást mind beleütik. Persze óriás rántotta lesz ebből, a melyet azután becsület mind el is fogyasztani. Ezután a nagy reggeli után templomba mennek, de nem juthatván be (sokan vannak ott ilyenkor), kívül maradnak és hiú dicsekedéssel töltik el a templomi időt, elmondván ki hol járt, mennyi tojást, kendőt, ilyen vagy olyan ajándékot kapott, itt vagy ott.

Tojást himezni most is szokás. Kétféle technika járja. A kaparás és a kipezével való hímzés. Az előbbi mód ritka. Csak elvétve hallottam egykét tojáról, melyet kaparással készítettek. Nagyon szerethette az a legény azt a lányt, a ki ilyen fáradságos és nagy türelmet kívánó munkára adta a fejét. Meg is becsülik az ilyen ajándékot. Nem tudtam szerezni egyet sem. A másik technika (a kipezével írás) eléggé ismeretes ugyan, de azért elmondom, hátha lesznek olyanok, a kik nem ismerik, vagy nem egészen így tudják, vagy valami új dolgot találnak benne.

En ezt Gyepes Marcsától tudom, tőle akartam ugyanis okulni, mert az egész határban híres ő kelme a hímző tudományáról. Már jó öreg, szegény, meg beteg is; nehezeére esik még az ilyenféle könnyű munka is, de azért soha el nem mulasztja, mert nagyon hiányos volna a húsvét-hétfő sok leányos háznál Darócson a Marcsa néni himes tojásai nélkül. Tehát himez az öreg most is.

Hozat a fiával (a ki kocsis és a Rózsa-dombról jár be zöld kocsi-val a városba) Szláviéktól egy kis viaszt, spirituszt meg „ameliá“-t „a ki olyan legyen, mint a ződ gyöngy-kaláris“. Értsünk ez utóbbi alatt anilint, a melyet por alakban árúsítanak és zöldes fényt játszik. Ez a por azután belevetődik a szeszbe és ebből lesz a piros festék. A tojást meg kell főzni és addig kell várni, a mig a forróságból enged annyit, hogy a kezet nem bántja és bírja a viaszt, valahogy az szét ne fusson rajta. Az olvasztott viaszt „kipezé“-vel viszi rá az öreg Marcsa néni.

A „kipezé“ kis fadarabka, a melynek behasított végébe valami fémből való csövecske vagyon illesztve. Ezt nehéz ám szerezni. Alkalmatos lenne erre a célra az a kis réz-csővecske, a melyet czipőzsinór végéről lehetne levágni, ha viselne a Rózsadombon valaki fűzős czipellőt. De az ott nincs. Ellenben volt a fiának egy rossz pipája, a melyiken vala egy kis réz. Hát erről a rossz pipáról került az a bizonyos lyukas fémdarabka, a mely nélkül nincs „kipezé“.

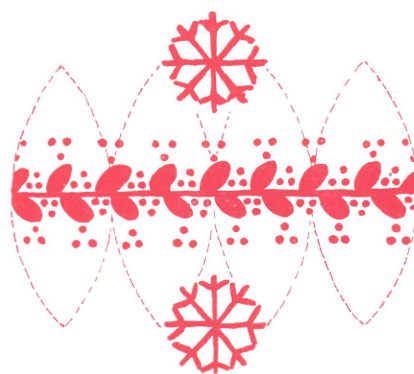
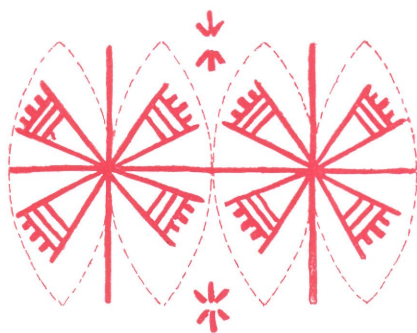
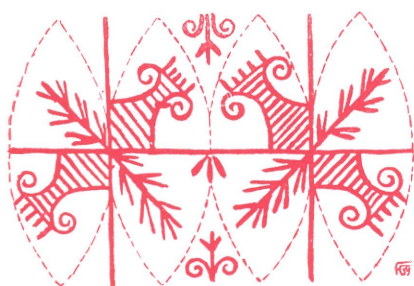
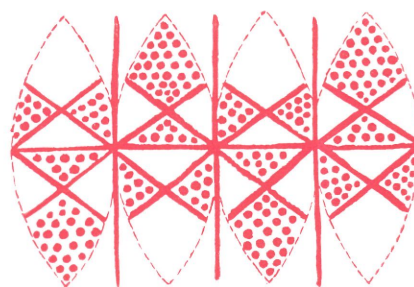
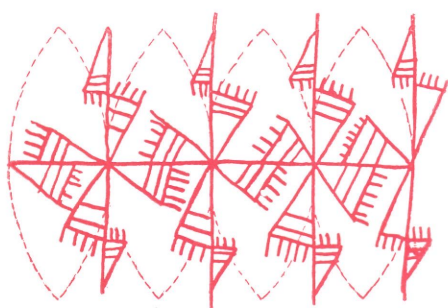
Marcsa néni erre balkezébe veszi a meleg tojást, a jobbikba a kipezét, a melyre már viaszt szedett. A kicsi cső viasszal telik meg, nem baj, ha egy kissé meg is olvad benne, mert ha a tojásra szorítjuk a kipeze végét, a viasz fölenged, kifut a csövecskéből és pontot pettyent a tojásra. Most már csak oda kell jól szorítani a kipezét és forgatni a tojást lassan, vigyázva, a kipeze szép, egyforma vastag vonalat ír le, a melyet elég könnyen lehet vezetni.

1, 4, 7, 10.

2, 5, 8, 11.

3, 6, 9, 12.

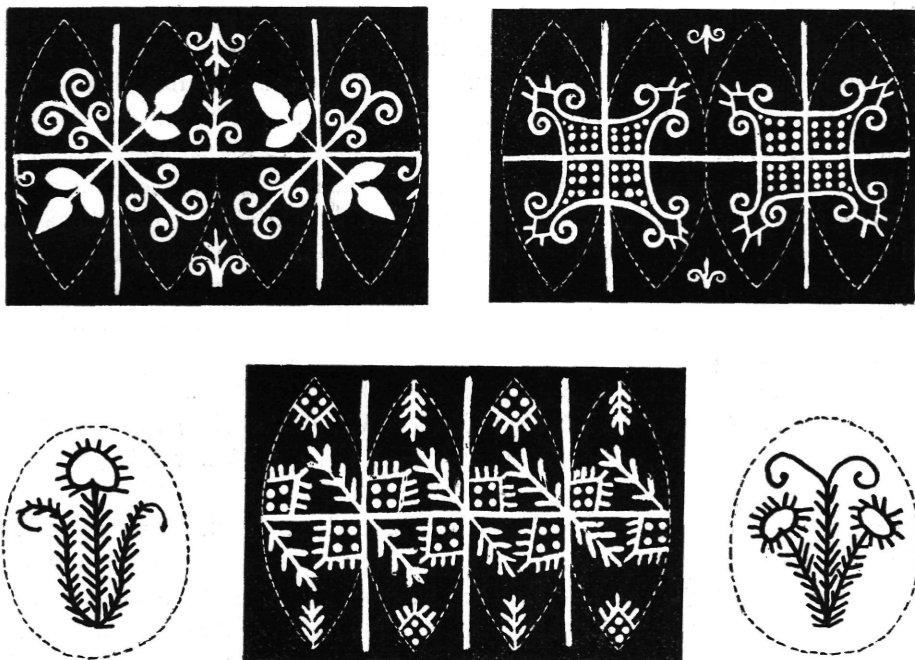

13., 15., 17., 19.

14., 16., 18., 20.

A tojást kétféleképpen díszítik. Vagy függőleges vonallal két mezőre osztják s mind a két mezőt ugyanazzal a dísszel látják el, vagy úgy rendezik el, hogy a két oldal különböző díszítésű. Az utóbbit különösen akkor választják, ha figurális dolgot akarnak a tojásra írni.

A másik beosztás az, hogy először a vízszintes vonalat írják le, mely a tojást alsó és felső részre osztja. Erre rá merőlegesen két vonalat húznak, mely ismét két-két részre osztja a tojást (tehát négyre). Nyolcz egyenlőszárú háromszögöcskét kapunk ilyenmódon. Ha egyet kiterítve képzelünk, olyanféle háromszög áll elő, a melynek alapja egyenes, a két

1. á. Himes-tojások Losoncz palócz vidékéről (21., 22., 23., 24. és 24a. sz.).

szára meg enyhén görbülve hajlik össze. Ez a beosztás a jellemvonása mindama piros tojásnak, a melyet azon a vidéken hímeznek. Daczára annak, hogy ily módon nyolcz háromszög alakú mezőcskéje van, a melyek alkalmasak a kitöltésre, a himző mégsem teret keres s nem használja ki az adott formátumokat. Csak a vonalra ad, erre épít mindent. A három fővonal az igénytelen ornamentáció váza, ez tartja össze a motívumokat.

Nem czélom, hogy minden itt bemutatott tojást elemezve, azoknak minden vonaláról beszéljek s magyarázzam mindazt a kapcsolatot, a mely az igénytelen alapmotívumok: a pont, vonal és a horgocska, illetőleg a csigavonal kombinálásából előáll.

Ne akarjuk ezeket a népies jószágokat megfosztani attól az igazán tiszta naivságtól, a melylyel a jó palócz nénikék, vagy tüzes menyecskék díszítik azokat. Ha ezt a naivságot profánul elvonnók ezektől az ornamen-

tumoktól, elvesztenénk a néplélek megnyilatkozásának egy fontos momentumát, a nélkül, hogy valami nagy értékkel gyarapodna tudásunk. Mert szép komolyan le lehetne írni p. o. az I. t. 1. sz. tojás díszítését. Hogy van az megkonstruálva, milyenek a motívumai stb. És ezzel ismernők ugyan az ornamentumot, csak hogy helytelen úton járnánk. Van ugyanis másik módja is az elemzésnek, a közvetlenül a néphez való fordulás, melylyel ez esetben megtudjuk, hogy ezt a díszítést „rákfarkas“-nak hívják . . . Mennyivel többet sejtünk meg így a néplélekből, mennyivel közelebb hoz ez bennünket naiv gondolkodásához. Pedig ezt a nevet sem értjük meg egyszerre. Tűnődünk, hol van itt rákfark ábrázolva? Én sem láttam meg azonnal. De azután elgondoltam, csak nem hívják ezt így minden alap nélkül? A Marcsa néni rákfarkat akart írni. Hát csak nem lett egészen más valami belőle? Nem. A mint a kipczét húzta a görbe felületen, tudta, hogy a ráknak a farka görbe (ez a rákfarkok legnaivabb karakterisztikuma); ő is befelé kunkorította tehát a vonalat. No ezzel már akár készen is lenne. Már ő rá fogná, hogy azt nem is lehet másnak nézni mint rákfarknak. De nem elégszik meg ennyivel. Odarajzolja még a rákfark izeinek elválasztó vonalait is, (akárhová az mindegy, csak ott legyen) hogy valakinek eszébe se jusson, másnak tartani, mint annak a mit ő akart csinálni. És tényleg, akárki mit beszél, szakasztott olyan az a négy egymást malmozva kergető motívum, mint négy rákfark, a melyek a vizet paskolják.

Nézzük még a többi tojások díszítéseit is. Itt bemutatok egynéhányat, a melyet néhány palócz faluból (Darócz, Vilke, Terbeléd) gyűjtöttem és válogattam össze az Értesítő számára. Tudok egy csomó nevet is, a melylyel elkeresztelte a nép egynémelyiket.

Van az itt bemutatott példányok között (l. az I., II. táblát és az 1. ábrát): „nyeregbundás“, „rákfarkas“, „halfarkas“, „egész gyisztás“ (tisztás), „macska-nyerges“, „félnyerges“, „galambházas“, „tökmagos“, „akácza-leveles“, „kisasszonyos“, olyan a melyikre két katona van írva, „a kik szerbuszoznak“, „dominum keresztés“, „stólás“, „halbordás“, „czifra bimbós“ stb. Többnek nem tudom a nevét.

Meg azután a név leggyakrabban alig-alig magyarázza meg a naiv ábrázolást, mely a tojást díszíti. Mind a név, mind a rajzolat naiv és mondhatjuk ősi eredetű, mely nemzedékről nemzedékre száll és tartja fönn magát. Erre vall az a körülmény, hogy ezek a naiv motívumok, mint alapelemek, nemcsak hogy más vidékeken is előfordulnak, de némelyiknek régi és általános volta szembeötlő. Ilyen p. o. az említett „rákfarkas“ motívum (l. I. t. 1. á.). Ennek eredetére Bátky dr. úr azt a megjegyzést tette, hogy az a „napkerék“, a nap ábrázolása, melyet a primitív népeknél feltalálunk, a hol mint díszítő motívum előfordul (?).

Hogy a név ma már esetleg más ábrának jelentőségét fűdi, annak magyarázata nagyon egyszerű. A nép lelkében élő nevek fennmaradnak még pedig természetesen a motívumhoz kapcsoltnak, a melyet jelölnek. Mikor azonban a népművész emlékezet után igyekszik másolni a motívumot, melyet előde használt, lehetetlen, hogy valami keveset ne változtasson rajta; elvesz,

vagy hozzátesz valamit. Így világos, hogy egy-két nemzedék múlva más az ábra, más a név jelentése.

Nem lehetetlen az az eset sem, hogy a népművész inventiója új motívumot teremt. Ennek név kell. Név pedig él a néplélekben elég. Elővesz belőle hát egy olyat, a mely megtetszik neki, s a melyről gondolja, hogy az meg fog felelni az ábra jellemének.

Valószínűnek látszik, hogy a motívumok némelyike symbolum lehetett, p. o. a napkerék és a fent említett „dominum kereszt“, mint a melyek valami vallásos vonatkozással bírhattak és így ezekben a primitív ábrákban, bizony sok olyan dolog lappanghat, a melynek mély lélektani alap tulajdonítandó.

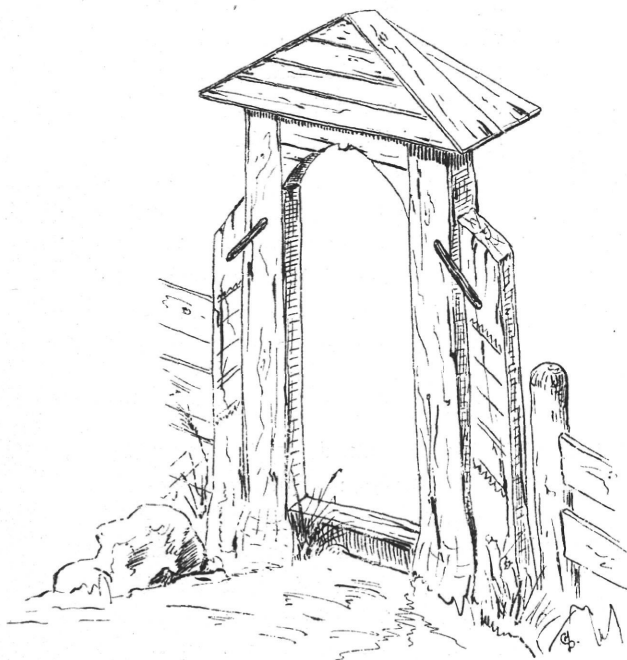
Himes tojások népi elnevezései.

(I. t. 1—12. sz., II. t. 13—20. sz., 1. á. 21—24 a. sz.)

1. „Rákfarkas“ (Jelsőcz). 2. „Nagy-kereszt“ (Jelsőcz). 3. „Nyeregbundás“ (Vilke).
4. „Dominum-kereszt“ (Panyidarócz). 5. „Kerítés“ (Jelsőcz). 6. „Halbordás“ (Miksi).
7. „Nagyleveles“ (Vilke); ez kapart tojás. 8. „Bokrétás“ (Vilke). 9. „Kisasszonyos“ „Terbeléd“).
10. „Katonás“ (Terbeléd). 11—12. „Orgonasípos“ (Galsa). 13. „Czifrabimbós“ (P.-Darócz).
14. „Egész gyisztás“ (P.-Darócz). 15. „Isten-létrás“ (Vilke). 16. „Pap-stólás“ (Bolyk).
17. „Tökmagos“ (P.-Darócz). 18. „Galambházas“ (Bolyk). 19. „Macska-nyerges“ (Vilke).
20. „Lóherés“ (P.-Darócz). 21. ? (Bolyk). 22. „Rozmaring-szalagos“ (Jelsőcz).
23. „Malomkerekes“ (P.-Darócz). 24—24 a. „Rozmaring-bokrétás“.

Fábián Gyula.

MIRISZLÓ KÖZSÉG TÁRGYI NÉPRAJZÁNAK VÁZLATA.

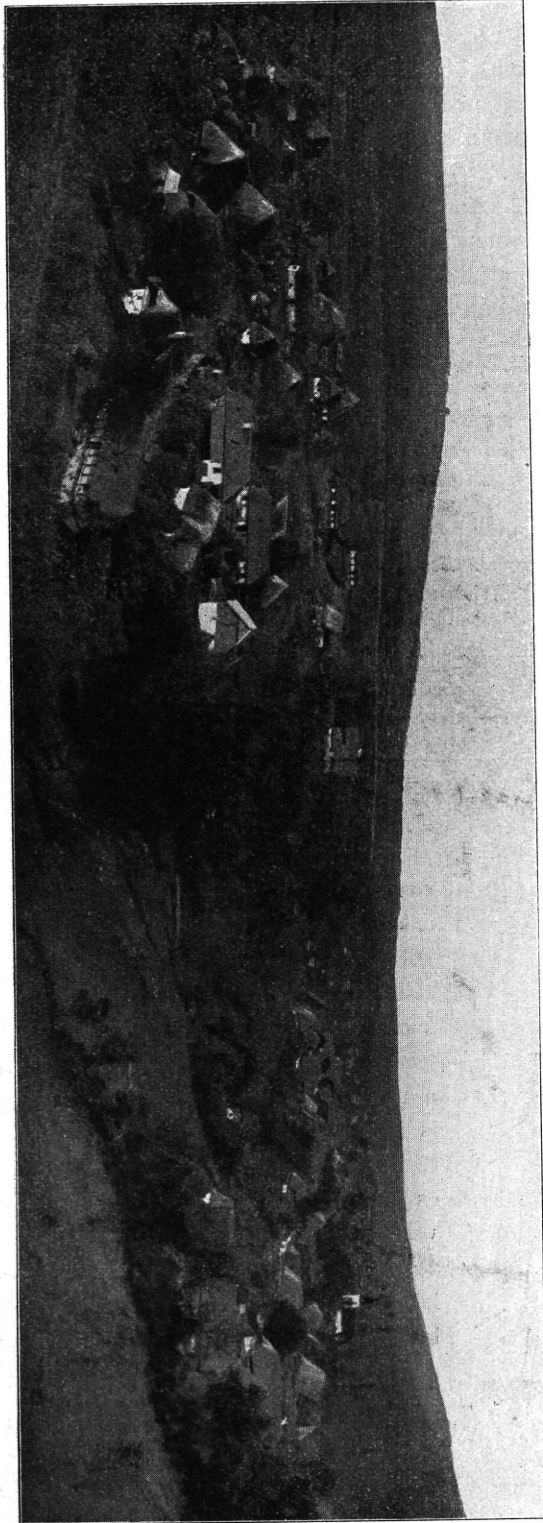

Kiskapu.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének támogatásával, miként az ország másik 36 helyén, 1905 elején Nagyenyeden is megalakult a Bethlen-kollégium néprajzi múzeuma. Feladata elsősorban Alsófehér vármegye tárgyi néprajzi kincseinek egybegyűjtése, a mely actió meg is indult a közönség és a tanuló ifjúság lelkes támogatásával, Lázár István és alulírott gyűjteménykezelő tanárok vezetésével.

A gyűjtés már eleve azzal a céllal indult meg, hogy egyes tárgykörök vagy helységek behatóbb tanulmányozása után az eredmény irodalmilag is értékesíthető legyen.

Egyes tárgycsoportok monografikus földolgozását későbbre hagyva, első kísérletül ez utóbbi térre lépek,

1. á. Miriszló község képe. (Alsó-Fehér m.)

mint olyanra, a melyen a kezdő tájékoztató mértéket, összehasonlító alapot találhat a további gyűjtések számára. Így tűztem ki Miriszló községet kiindulópontul alsófehérmegyei kutatásomban.

Miriszló, a megyének északi határközsége Torda-Aranyos felel, a Marosnak egyik kis jobb-oldali mellékvölgyének torkolatában fekszik. (A falu általános képét l. az 1. ábrán.) Történelmi multja mellett az is alkalmassá teszi választásunkra, hogy mai lakossága felerészben magyar, felerészben oláh és így egyúttal a megye két főelemének összehasonlításához szolgálhat tárgyul.

Ha a közelében talált praehistorikus nyomoktól eltekintünk, az első megtelepülés idejét legalább is a rómaiak korára kell tennünk, A rómaiak marosmenti főútvonala u. i. Miriszló mellett halad el Apulumtól (Gyulafehérvár) Potaissa (Torda) felé. Miriszlón is többször találtak római téglákat, a décei határban pedig egy Mithras-szobrocskát.

A község elnevezése szláv eredetre vall ugyan, bizonyos azonban, még pedig a gyulafehérvári káptalan levéltárának okmányai alapján, hogy már az Árpádok idejében magyar telep volt itt templommal, melyet „Péter úr“-nak nevezett birtokosa vezeklése jeléül a káptalannak adott tulajdonul.

A község magyar lakossága református és józanságáról, komoly szorgalmáról ismeretes. Van erdejük, rétjük, szántójuk elég a mezőségi jellegű agyagos dombvidék lejtőin és a termékeny Maros-völgyön. De leghiresebbek

a miriszlói oldalakon termő szőlők, jórészt az enyedi kollégium birtokában. A miriszlói magyar ember messze földön a legügyesebb szőlőmunkás. De meg a fehérség is mellé áll ebben a foglalkozásban.

A miriszlói határ így oszlik el dűlőkre: Erdők: 1. *csüri* vagy *peres* erdő, 2. *abroncsos forduló*, a hol régente abroncsnak való mogyoró termett bőviben, 3. *nagy tó*, 4. *kis tó*; a tó, a melyről nevük szól, már kiszáradott; 5. *nyerges gödre*, 6. *kerek domb*, 7. *balog kerti*. Mezők: 1. *előláb*, 2. *középláb* (hegyláb alatti síkok), 3. *hosszúk*, 4. *kurtákok*, 5. *rétrejáró forduló*, 6. *bükkösálja*, 7. *lapádi*

2. á. Miriszló tervrajz-vázlata.

útrajáró, 8. *fregárok fordulója* (fregár az eperfa oláh neve), 9. *homorics alatt*, 10. *szikktető*, 11. *bércz megforduló*, vagyis *bérczmegetti forduló*, 12. *tilalmas*, 13. *véres füzek*, vagy *véres mező* a „nagyenyedi két füzfa“ mellett, a hol egykor az enyedi diákok megverték a labanczot; 14. végül *pusztáknak*, vagy *nagy* és *kis pusztának* hívják azt a dűlőt, a hol szájhagyomány szerint egykor „a város“ volt.

A hetvenes évek elejéről származó telekkönyv csak tizenegy dűlőt ismer; ezekből különösen az „avas“ és a „sópajták körül“ elnevezések térnek el a fentiekétől. Az utóbbi helyet ma is emlegetik, mint „pajták oldalát“, a mi a szomszédos Marosujvár sóbányászatával áll kapcsolatban.

Tehát a délnek néző szőlős hegyoldal, a patak és az országút közt fekvő

terület a hagyományos régi Miriszló, „a város“ helye. Szorosan e felett emelkedik az a kis fensík is, a hol ma a temető van és a hol egy körülárkolt kis előfokon a régi templom és az azt őrző várfalak nyoma látható. A forradalom előtt még fatemplom állott ezen a helyen, oda jártak a ma élő legöregebb emberek, mielőtt a kollégium felépítette a híveknek a mai templomot.

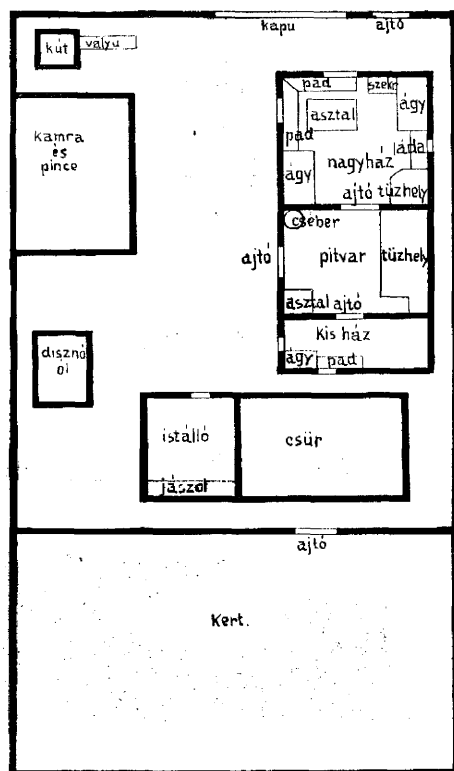
A háborús idők rombolásai elől lassanként visszavonult a község a völgytorokba. A magyarság tömött utcásoirainak a végébe letelepedtek a mindinkább terjeszkedő oláhok, a kiknek házai messze szétszórtan állanak a szomszédos dom-

bokon és a cigányok, a kik itt már megtelepült iparosok és napszámosok. (Lásd a 2. ábrán a térkép vázlatot!)

Az alsófehérmegyei magyarság házat és berendezését behatóan ismertette Lázár István Alsófehérmegye monografiájában. Tehát ezekről csak helyi tapasztalataim rövid vázlatát adom.

Az udvarra födeles kapun át jutunk. Szerkezetét a kezdő ezimke mutatja. A kerítés a régibb helyeken vesszőfona-dékú sövény.

Az udvaron levő csűrök, ólak közt még sok a patics- és hurubaféle tákolás, a mint már e helyen megírtam. (A Magy. Nemz. Múz. népr. oszt. Értesítője, 1905.) Az előbbieken a vesszőket a sarokfák közé sorított vízszintes karókra, az utóbbiakon egyszerűen körben letűzött karók közé fonták. A paticsviskó náddal, az ól szalmával fedett. A falubeli házak közül kettő kétszáz évesnél régibb. Ezeknek még patics a fala, a mit *kertelésnek* mondanak; két oldalról agyaggal behányva és szépen kimeszelve. A régi házak

3. á. Miriszlói háztelek alaprajza.

abban is különböznek az újbaktól, hogy nincsen tornáczuk. Ma már tanult mesterek is építenek Miriszlón égetett téglából és „blánából“, mert a gerenda nevét az oláhból vették át. De azért három helyiségnél több még egyik házban sincs. A régiekben meg csak kettő.

A hol három helyiségből áll a ház, ott az elsőnek nagy ház, a másodiknak pitvar vagy eres, a harmadiknak kis ház a neve, mint a Székelyföldön. (3. ábra.) Mindez a bútorzattal együtt a mellékelt rajzon látható. L. u. o. az udvar beosztását is, a melyben rendszeren kukoricza-kas is szerepel. Ilyen a legtöbb ház beosztása. A falu végén letelepült cigányok lakóházai két helyiségből álló paticshurubák.

A telkek beosztásában feltűnő, hogy sok a keskeny, hosszú telek, a melyeket a szász vidékeken látunk. Ezek talán szász befolyásnak tulajdoníthatók abból az időből, a mikor a szomszédos Nagyenyed még szász lakosságú város

(Strassburg) volt. A szász befolyás egyéb nyomait azonban nem ismerem. Kutatásaimat ez irányban folytatom.

A ház belső bútorzata a város közelségének számtalan jelét árulja el. Mondhatni nagyon kevés ott már az eredeti népi elem. Csak a konyhafelszerelésben, a ruházatban és a kézimunkákban, meg a földmivelő eszközökben találunk még említésre érdemes régi dolgokat.

A konyha helye a pitvar belső része, a hol a nyitott tűzhely látható. Ennek megfelelően a pitvar eme részletének tetőzete vagy nyitott, vagy szikrafogó alakjában emelkedik ki. A szikrafogó a tűz fölött négy gerendára épített boltozatos

4. á. Tálás, rajta kendők és bokájok.

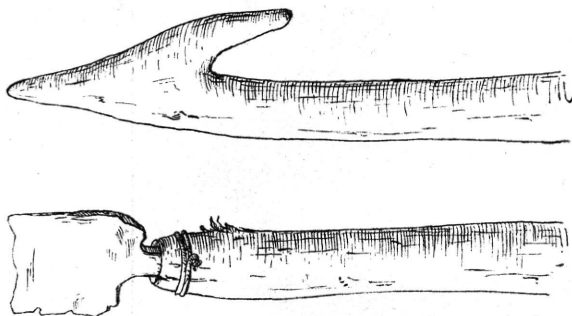
vesszőkas, a melynek belső oldalát sárral tapasztják ki s egy helyen füstlyukat hagynak rajta. Ezen át jut a füst a hiuba, a hol használatból kikerült tárgyakat, kukoriczát, füstölt szalonnát stb. tartanak. Innen a füst a zsupfödél nyílásain jut ki. Újabban már kéményt is építenek a szikrafogóra fából, a mely aztán egyenesen kivezeti a füstöt a szikrafogó alól a szabadba.

A tűzhelyet sok helyen városias „platten“ pótolja már, vagy a boglyakemenchezét építettek fel lapos tetejűre. De az ősi alak a nyitott tűzhely, és pedig a padka és a közepén álló vályog- vagy téglakemence. A padkán megfelelő szikrafogó szárny védi a tüzet a léghuzamtól. Felette a gerendára horgas rúddal akasztott üstben fő az étel. Fűtés idején az üst is a szobába kerül. A fadarabokat a *vasmacska*, vagy egyszerűen *macska* támasztja alá. Maga a kemence harangalakú; a bevető száját lapos kővel vagy pléhlappal takarják el. A teteje csonka és közé-

pen lyukas. Erre a lyukra egy cserépfazekat szoktak fedőül rátapasztani, a mi állítólag fontos kelléke annak, hogy a kenyér sikertüljön.

A kemence körül még látható sok helyen a nyárs, a csípővas, a sőtartó, a *kürtös fa*, a lábas serpenyő, a különféle csuprok és fazekak, a szénvonó, a bejáró ajtón a *kalántartó* a fakanalakkal és puliszkakeverő bottal, némely helyen még egy ócska *tálas* is holmi lim-lommal.

A konyhaberendezésnél röviden az étkezésre is kitérek, mert tapasztalásom szerint falunként is változó és mindenütt konzervatív szokás ismerhető fel az ételek rendjében. A megyebeli magyar parasztseléd éppen nem közömbös vagy szerény igényű, sőt nagyon is válogatós az ételek dolgában. Általában nem igen eszik egyebet, mint a mihez falujában szokott. Rákot, halat, czukros befőttet a miriszlói nem eszik. Hétfőn fuszulyka, kedden krumpli, szerdán almaleves és kalarábé, csütörtökön *fokhagymás lé* disznó- és tyúkhússal, vagy *kaszáslé*, pénteken fuszulyka, szombaton árvalaskaleves lágy kenyérral, vasárnap húsétel: ez a

5. á. Búzagyomláló és szalmahúzó.

miriszlói magyarok rendes ebédje. Télen ennél is szerényebb. Vacsorára rántott káposzta meg puliszka járja. Nyáron sok a zöldségféle, minden a maga idejében, különösen gyakori a saláta-étel.

A munkásoknak *porzsolóban* viszik ki a határba az ebédet. Széles, hasas cserépfazék ez, fedővel és kantárral.

Az utca felőli szoba, a *nagy ház*, berendezése nagyon városias. A bútorok elhelyezése rendszeren olyan, mint a 3. ábrán látható. A régi pohárszékek helyén városi vásári munkák dísztelenkednek. Ágy, pad, asztal alig van régibb, érdekesebb. Szóladisznak odaakasztották a gerenda alá a lúzakeresztet, vagy koronát. A sarokban látható a kevéssé faragott guzsalyrúd a festett orsóval és szöszszel. Mellette tán egy *hivogató pálcza* tarka papirokkal és szalagokkal ékesítve. Amott egy zörgős korsó. Fekete alapon tarka díszítésű a máza, csöses a füle, a töltőkéje meg szítás, három karélyos. Járai fazekasok műve, az enyedi vásárból való. A gerendákra halmozott lim-lom között akad egy-egy boeskorvarró ár, fából faragott fűzőtű stb. Gyermekjátékok közt rongyutát, szöszpuskát, ijjat, nádnyilat, lapdát, szánkót láttam. A nagy házban áll a szövszék is télen, ha dolgoznak vele, nyáron az udvaron hever szétszedve valahol a szűszék mögött. A nagy ház falait hárász- és papirosholmik, vásári képek, tükrök díszítik. Ékességnek rakták oda a *pántlikás kendőt* is a kép köré; fehér, háznál szőtt törülköző ez, széles, vörös közteszött harántesikkal a két végén. Ezeket a csikokat mondják a kendő pántlikájának.

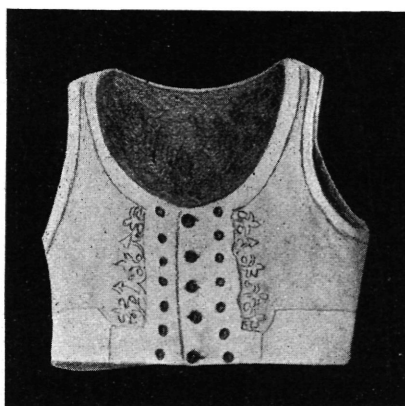
Szöttesek és himzett tárgyak már csak a ládában találhatóak, pedig rúdravaló is volt régen, de kivetették, mert „olyan volt, mint az oláhoké“.

Némely háznál két polcos *tálast* is látunk, de a hozzávaló edények legtöbbször

a padlásra kerültek. Ott találjuk a szép mázas kancsókat (bokájokat) I. 4. á'ra. Egyik példány veresbarna alapon fehér és zöld virágokkal ékített, a másik fehér alapon kék és zöld rózsás és „vonatos“. A harmadikon fehér alapon kék és zöld zezzugvonalak, a negyediken kék-zöld napraforgó-virág és zöld rigó pompáznak. Ezeknek már kilyukasztották az oldalát, „hogy legalább virág-öntözni használhas-sák“. Csak a faluvégi czigányok használják még a kancsót szobadiszitőnek. A kalácsforma, meg a *pecsenye alá való* is csak ünnep előtt kerül elő a hiuból. Ezt a nevét Toroczkon hallottam, Hétfalun *zsírfogónak* mondják találó rövidséggel; a miriszlóiak meg sem tudták nevezni azt az egyetlen példányt, melyet ott találtam.

A földmivelés szerszámai között kevés érdemel említést. A szőlőt már rügös ollóval nyesik, „kigyomlálják, kiprecskelik“ és karikára művelik, mint mindenütt a vidéken. Az eke az egész vidéken ismert felenyedi faeke két yassal. Használják a rovást. A hegypásztornak pedig kukoricza-kóréból kalyibát építenek a falu végén, abba teszi mindenki a nyilvánosság ellenőrzése alatt a maga terméséből a pásztor részét.

Egy-egy pásztorbot faragásán hétféle minta sorakozik rendre; de ma már ez ritkaság. A pásztor hatnyilásos furulyája, a kaszaverő ülővel, a szalmahúzó horoggal, meg a kévekötővel együtt rendszeren mind durván faragott holmi. Csak a Torda vidékéről beszármazott járom fekete fáján látható szép csillagos faragás. Érdekes ősi szerszámalknak tekintem azt a *búzagyomlálót*, a melynek vasa meglepően hasonló az em'eri köröm formájához és ezzel talán éppen ősi mintáját árulja el. (5. ábra.

6. á. Régi kis-lajbi bőrből.

Legkevésbé feltűnő a dekadencia a szőtteken, hímzéseken és ruhaféléken, de tagadhatatlanul nagy a hanyatlás itt is.

A városon megfestetett gyapjúsálból sokszínű és rendszeren koczkás szövetet szőnek. Ilyenből varrják az átalvetőt. Ez rendszeren vörös-zöld koczkás, *barackmagvas* szövés mintával. Az oláhoké abban üt el tőle, hogy csíkos, vagy ha koczkás, akkor legalább egy kevés sárga szín mindig van benne. Egyébként az átalvető mintája és színezete nemcsak nemzetiségi jelleg, hanem falu szerint is más-más.

Legjellemzőbb gyapjúsőttese a magyarságnak, a mit minden leány hozományba visz, a szép „fenyőágas“ szövetű, vörös-zöld koczkás asztaltakaró. Kék és fekete, néha ibolyaszín is van benne, bojtos a szegélye és két szélből varrják össze.

Maguk szövik meg a len- és kendervásznat például darázsfészkes, vagy barackmagvas mintájú kendőket, takaróruhát kék és vörös szegőcsikkokkal. Ebtől készítik rész en a fehéreneműt is.

A leánying „selymes ing“, a mely bolti „zörgős vászonból“ (chiffon) készül. Az asszonyok csipke nélkül viselik. Deréknél elvágják. Vállán „hólyagos ránczat“ tesznek, a mely „belül nem olyan, mint kívül“ és a férűing „sűrű ránc“-ához hasonlít. Kézéljén, gallériján ránczba szedik és hímzéssel szegélyezik.

A legénying bő, majdnem térdig ér. Vásárolt gyapottól készítik a vásznát. Lehajtott gallérját lenfonal-himzés ékíti például „tyúklábas-láncszemes“ mintával, „három rend tözöléssel“ és csipkézéssel. Mellét és ujját toldását „minden ember kötésével“ varrják hozzá. Vállán „egy rend pupujazás, két rend tözölés“; ujját töve „apró sűrű ránczba szedve“. Kézeltője közepén „szúvákás“ kivarrás mellett „tözölések“, majd egy-egy renddel: „egy pupuj s egy láb“ váltakozva. Szegése csipkézett. Ilyen a Hegedűs Sipos János bíró uram sajátja, a melyet az enyedi múzeumnak adott, mert a feleséges emberhez már nem illik a czifra ing.

A női ruházat egyéb részei: a pendely, alsószoknya (télire), rokolya, kislajbi, kendő, ujjas, csizma, fejkendő, bunda. A rokolyának elől nem szabad ránczosnak

7. á. Régi börködmön.

lenni, ezért, meg takarékoságból is, a kötény alatt sima házi szőttest toldanak bele négyszög alakban. A rokolya mindig koczkás bolti szövet. A hajat hátul kétágba fonják s a végébe rózsás vagy vörös szalagot kötnek.

A régi eredet nyomai csak a kis-lajbin és az ujjason olvashatók le. A régi világban a miriszlói fehérszínű bőrlajbit (7. ábra) és olyan bőrködmönt vagy bundát viselt, mint a férfiak. Ezeknek egy-egy példányát csak véletlen szerencséből kaptam meg. Egy emberöltő óta letűntek. Tiszta fehér juhbőrből készítette őket az enyedi szűcs, a külső, bőrszerű felület éppen olyan sima czifrákkal ékesítve, a milyent a ma is használatos legény-ujjason látunk. A kék üveggom-

bokon kívül semmi színes nincs rajta. Ideálisan szép és nemes ízlésű lehetett ez a hófehér viselet.

A bőrlajbi helyét ma már a bársonyból varrott „sujtásos“ vagy „diszítős“ kislajbi foglalja el. (8. ábra.) Csak a szabásában hasonlít elődéhez, de ez is városias lesz maoholnap. Gyapjúszövetből blúzforma ránczos alakot csinálnak belőle „gyöngyös diszítővel“ és egy nemzedék alatt a régi alak felismerhetetlenül eltorzul.

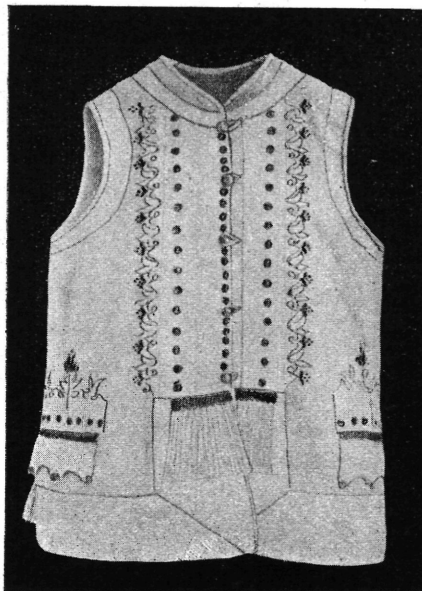
A bőrködmön utóda a téli ujjas. Csipőn alul ér, bő kabátszabásra készítik „vad mólból“, vagyis koczkás flanelből, tenyérynél fekete bársonyszegéssel. A házi szőtteseken nyilvánuló ízlés, a koczkás minták kedvelése akkor is megnyilvánul, mikor bolti szövetet választanak.

A férfíviseletben a darócnadrág, boeskor vagy csizma mellett az oláhos bőrtűsző is szerepel. A kis, kerek kalap mellé virágokrétát tűznek, a fekete nyakendő sem hiányzik. Az ujjasuk kék vagy barna darócz. De a legszebb darab mégis csak az ősi fehér bőrlajbi, tiszta fehér karmazsin czifráival és bojtjaival. (9. ábra.)

Ennek a fehér lajbi-viseletnek Kocsis György öreg enyedi szűcs ma az egyedüli készítője, a ki a legrégebb idők óta változatlanul így varrja és így tanulta elődeitől. Miriszlón kívül még csak a szomszédos Maros-Décsén viselik. A vizen túl már előbukkan a tarka selyemhímzés egy-egy szegélyrózsa stb. alakjában. Beljebb a Mezőség felé pedig gazdag díszítésű példányokat láthatunk, pl. Magyar-Lapádon.

8. á. Kislajbi.

9. á. Miriszlói és marosontúli ujjas.

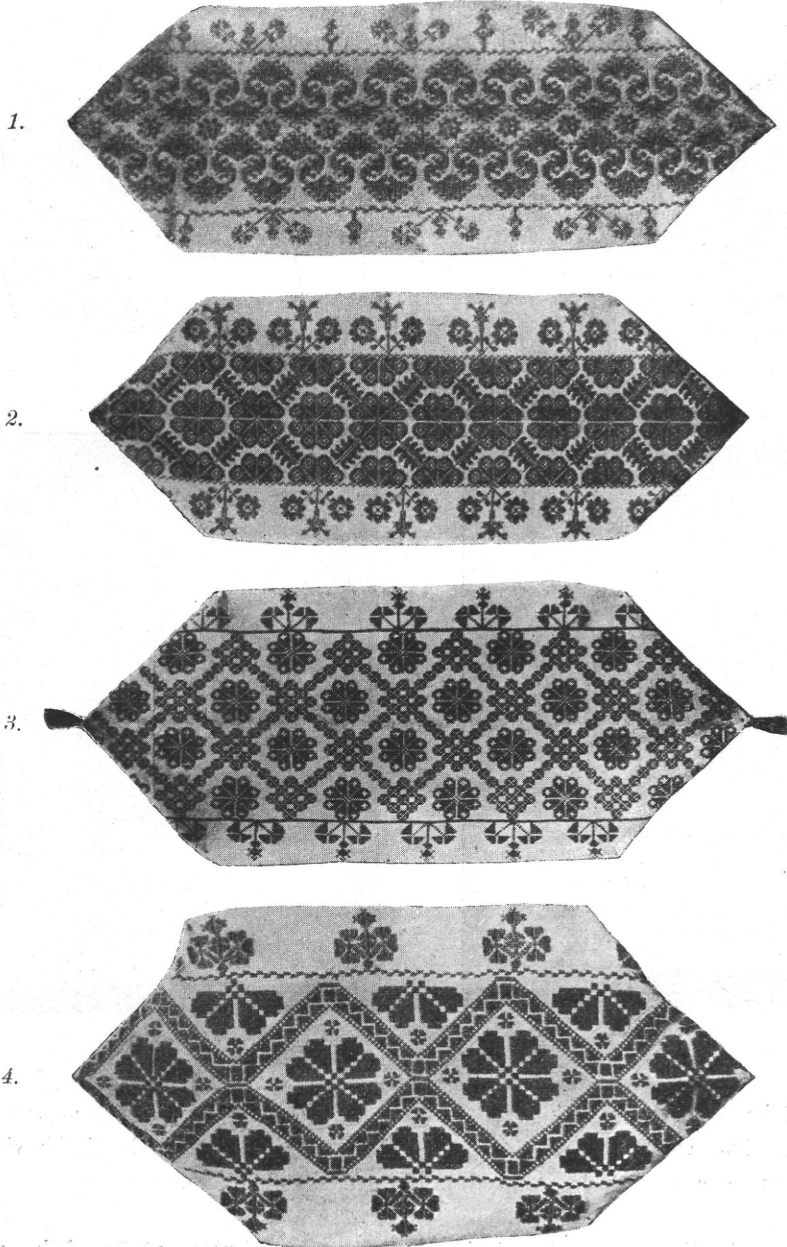
Aligha tévedek, ha a község régi fennállására és bőrviseletének egyszerűségére támaszkodva arra következtetek, hogy ez az egész környék legrégebb viseletének, mintegy a szomszédos himzett lajbik ősenek tekinthető.

*

A miriszlói magyar himzések *fejtője*, vagyis fonala, vörös, kék, vagy fekete. Egymás mellett két szín sohasem állhat meg. A legényingeken fehér lenszálból hímezik a díszítményeket. „Lapos” öltést nagyon ritkán használnak színes fejtőre, de a lenszálás inghímzések mind ilyenek.

A mai miriszlóiak csak ingszegélyeket hímeznek. A párnacsupok és lepedőszélek hímzései csak a régibb házak ládáiban találhatók fel.

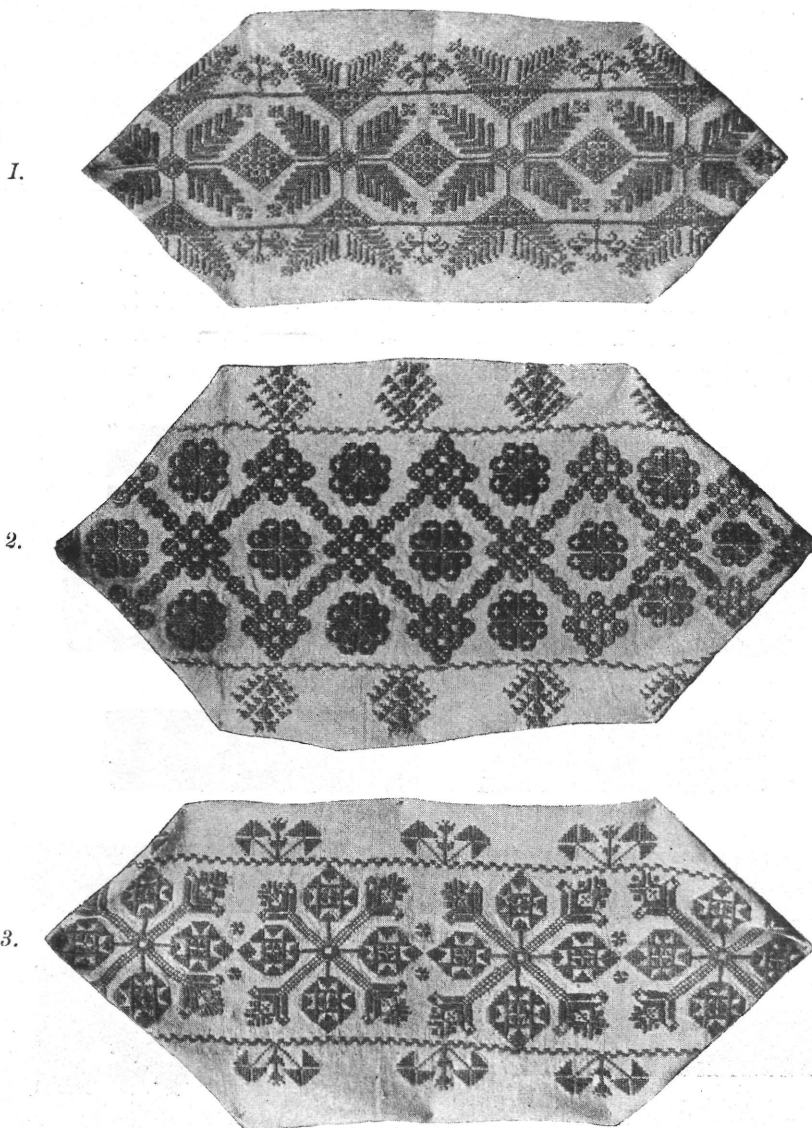
A 10. és 11. ábrákon bemutatott párnacsupok mintáit az ábrák alá írt következő helyi elnevezésekkel jelölték meg (10. ábra),

10. á. Párnacsupok mintái.

1. Közepén vízfolyásos vagy csigás, szélén tulipántos. 2. Közepén rózsás, szélén tulipántos. 3. Közepén sűrűsillagos sorok közt almákkal, szélén almalevelekkel. 4. Közepén rózsás, vízfolyásos, szélén eperleveles.

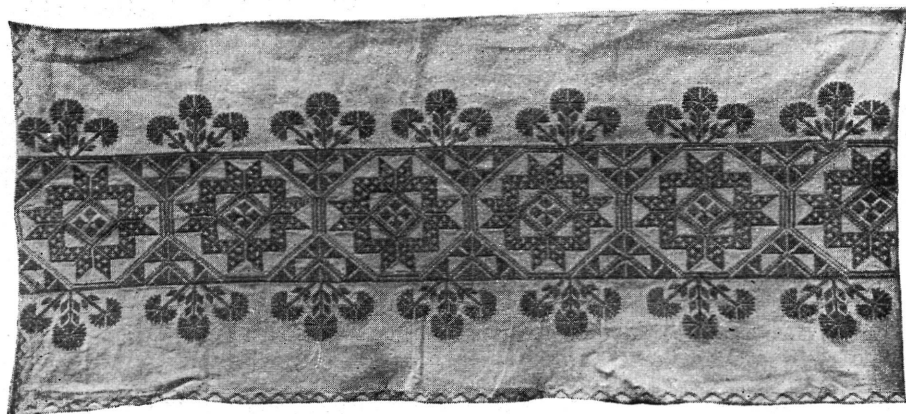
Ugyanez a kivitel látható nagyban azon a régi, csipkebetéttel, három szélből összeállított abroszon, a melynek a közepén négy-négy „borzalevél“ alkotja a „nagyrózsás“ mintákat, a széleit pedig „kőrisfalevelek“ ékesítik. Kihímezték ugyanígy a lepedők oldalszéleit is, a melyeken „asztallábas, szekfűs és cserefaágas“ mintákat (12. ábra) látunk, vagy „makkot, cserelevelet és makkfaágot“ egy hályványá kopott s ép ezért le nem fotografálható száz esztendőös példányon.

11. á. Párnacsupok mintái.

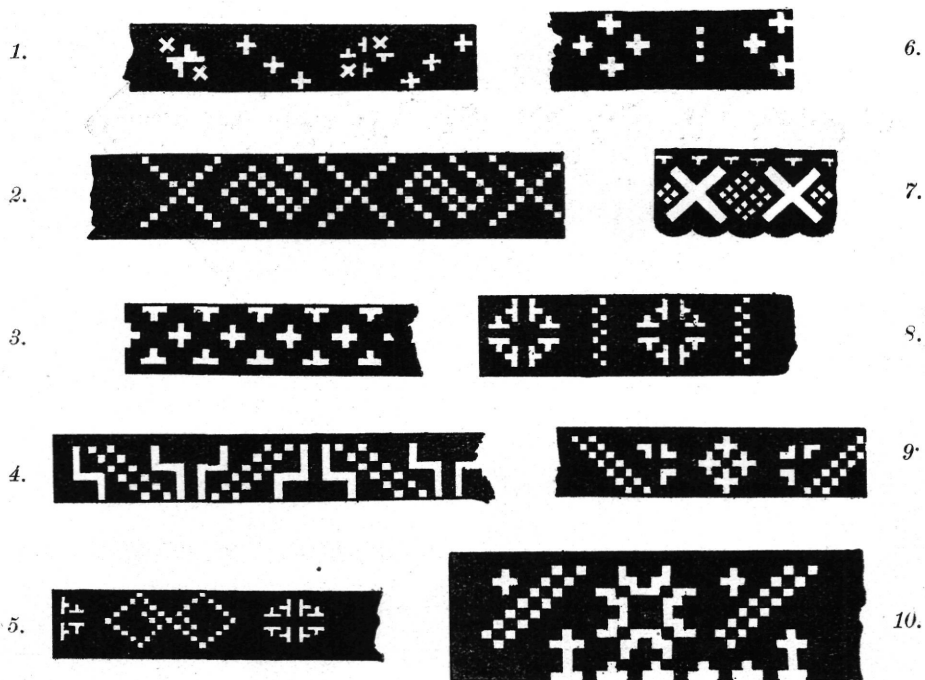
1. Fenyőleveles. 2. Közepén almás és almaleveles csillagok, szélén bazsarózsás. 3. Mint a 10. á. 3. közepén sűrűcsillagos sorok közt almákkal, szélén almalevelekkel.

Ezek a fonott öltésű minták a székelyföldiekkel állanak rokonságban; készítésüket régen felhagyták. De minden háznál használják azokat a hímzett „pánto-

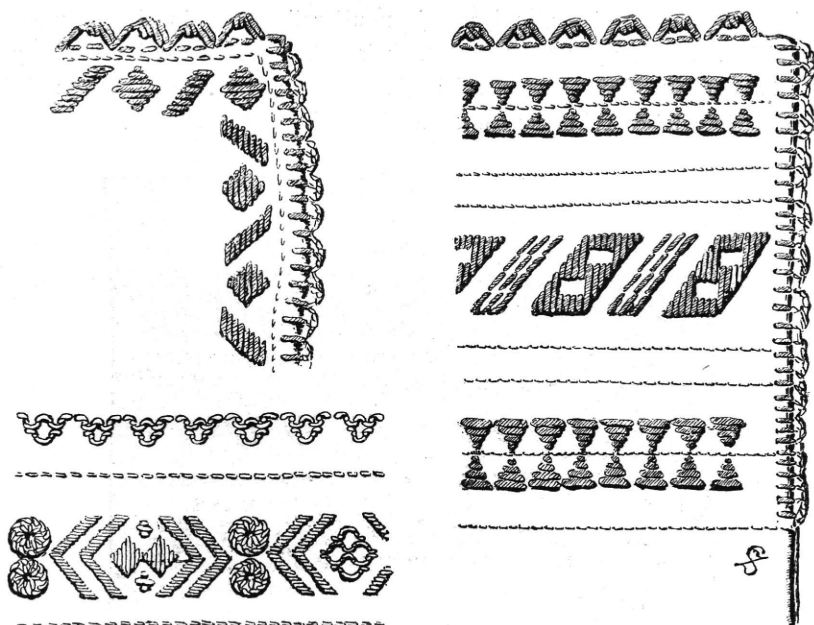
12. á. Lepedőszél.

kat“, a melyeket a női ing nyakára és ujjá szélére varrnak. Ezek is fonott, vagy inas, de apróbb öltésűek. (13. ábra.) Száluk vörös, néha fekete. Egyik-másik nagyobb, vagy lapos öltésével már az oláh befolyást mutatja. (7. sz.)

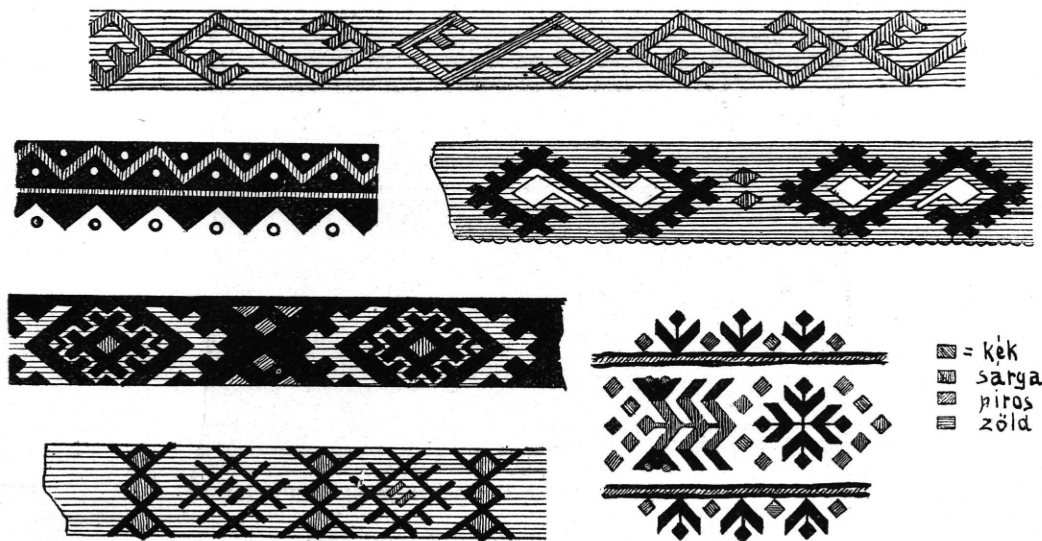
13. á. Himzett női kézelő pántok.

Mintájuk „vetőrlős-csillagos“ 1., vagy „nagy S-es-keresztes“ 2., vagy „egyszerű régi rózsás“ 3., „csigás-bükkösi rózsás“ 4., „gerezd-fejszényeles“ 5., „öt-keresztszemes“ 6., „ikszas“ 7., „bükkösi rózsás-gerezdnyeles“ 8., „csillagos-szőlő-gerezdnyeles“ 9., vagy „asztallábos-gerezdnyeles“ 10. Akad köztük keresztöltéses is.

14. á. Legénying kézelő és nyakhimzései.

Egészen oláhosnak tartom mintájuk és öltésük miatt is a legénying kézelőjére és gallérjára lenszállal varrott lapos himzéseket, a melyeken „félrózsás, vetőrlős, csirkelábos“ stb. elnevezésű minták szerepelnek. (14. ábra.)

15. á. Oláh inghímzés.

A magyar mintáknak 90 és 45 fokos szögleitől élesen elütnek az oláh himzések és szőttesek tompa- és hegyesszögű rajzai. Nem foglalkozom itt kimerítően az oláh készítményekkel; csak annyit kell belőlök ideiktatnom, a mennyi a magyar tárgyakhoz keretnek, háttérnek szükséges.

Nem írom le prêmes, selyembojtos ujjasaikat, katrinczáikat, nagytáblás takaróruháikat, festékes gyapjúterítőiket, kalapjuk gyöngyszalagját (mununyicza), sem a női fejet díszítő „fodros ruhát“ (kurpă kreacă). De szólanom kell az asszonyövekről, az ingek hímzéséről és a rúdravaló-párnacsupokról.

16. á. Régebbi közbeszött oláh szöttesek.

Feltűnő különösség, hogy a régebbi házaknál az asszony hosszú gombkötőmunkával készült övet visel, a mely zöld vagy veres, hálós kötésű rojtos végű és paszományos díszítésű. Ezt alighanem az enyedi gombkötőktől tanulták, vagy vették abban az időben, mikor Enyeden még a gombkötőipar virágzott. Az újdivatú leányöv izléstelenül agyonhímzett tarka, háromujjnyi széles öv, hárászból, gyöngyös szegéssel.

A miriszlói ingek hímzése lapos öltésű, mintájuk, színük nagyon változatos (15. ábra). Még feltűnőbb a szöttes párnacsupok mintázatának változatossága, tarkasága és fejlődése. A legrégebb, mintegy száz esztendősen példányokon kék és vörös szín-

17. Újabb közbeszött oláh szöttesek.

nél egyebet nem találunk, tehát a magyar hímzések két színét, de együtt. Ezek a régi darabok három egyenlő mintasorból vannak kombinálva, a melyeket éles fehér csik választ el egymástól. (16. ábra.) Az újabb példányok oldalsorai különböznek a középsőtől és a középsor mintájának felezéséből származnak. (Lásd a 17.

ábrát.) A még újabbakon az oldalsorok mintája más, mint a középsoré; ezeken még két közbülső, keskeny sor fejlődik ki a három fősor között és a két régi szín mellett megjelenik a sárga, fekete s később a többiek is.

A legrégebb darabok színe, mintája, a mintázat 45 fokos szögei és még az elnevezések is magyar befolyást sejtetnek. Csak a beszövés, a technikai kivitel árulja el az oláh karaktert. Az utolsó emberöltő alatt a miriszlói párnacsup-rúdravaló izlésben és változatosságban nagyot fejlődött és merőben oláhossá alakult. A maga nemében valóságos remekműveknek kell tekintenünk a legújabb dombormintás párnacsupokat. Sűrű négynyüstös, rendszerint vörös alapon készülnek keleties, rózsás, pávafarkas, keresztes stb. mintákkal, a melyek oly kiemelkedők, hogy a himzést csalódásig utánozzák.

Talán ennyi is elég az összehasonlításhoz.

Az oláh himzés és szövés rohamos fejlődését tagadnunk nem lehet. S vele szemben a magyar kézimunka legjobb akarattal is csak a stagnálás, vagy még inkább a hanyatlás, a pusztulás, az oláhosodás képét állítja elénk. Ugyanaz a kép, a mit Balogh Pál vaskos könyvének kérlelhetlen számai festenek magyarságunk pusztulásáról.

Még a nép nyelve is a hanyatlás, az erőtlenség unott egyhangúságának jeleit árulja el.

Van egy univerzális kifejezésük, a mit úgy odalöknek minden ige helyett, mint a nyegle városi a névszók helyé az „izé“-t. Minden „csál“, vagy „csalódik“ Miriszlón. S ez nem egyéb, mint a csinál ige lusta rövidítése.

Mikor a miriszlói csata emlékoszlopánál a református vegyes kar énekelt, így írta le a miriszlói asszony:

„— Alyan szípen csálták istálam, az emberek vastagon csálták, s az asszonyak vékanyan csálták.“

Hogyha pedig a miriszlói leánynak karcsú a termete, akkor azt mondják róla:

„— Szép csálatja van.“

Dr. Szilády Zoltán.

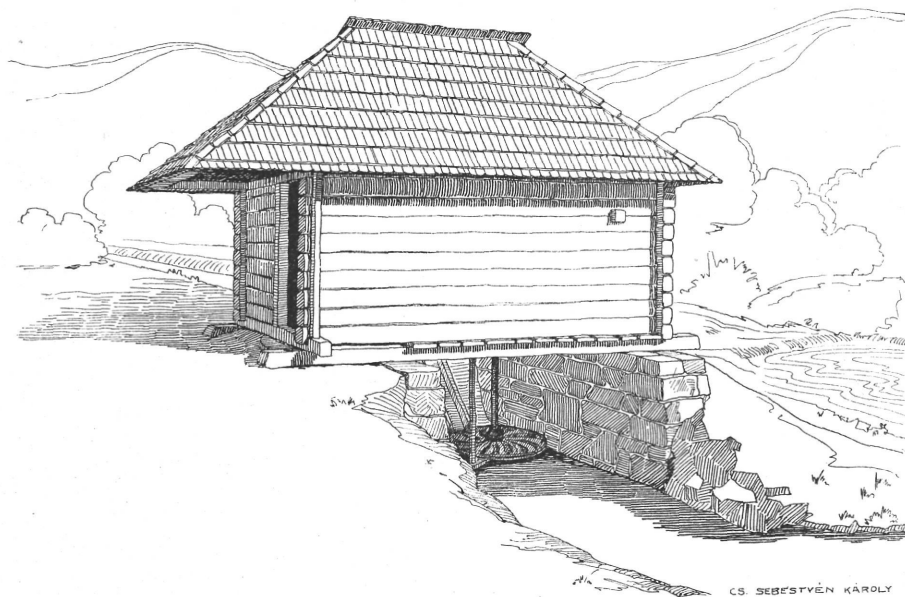
A KRASSOVÁNOK KANALAS-MALMA.

Krassó-Szörény vármegyében a Karasfolyó völgyében felfelé haladva, az utolsó falu *Krassova*. Ez legnagyobb községe és természetes középpontja a körülbelül hét-nyolcz ezer lelket számláló, hét faluból álló ú. n. *krassován* nyelv-szigetnek. Lakosai róm. kat. szlávok és sok tekintetben igen előnyösen válnak ki az őket minden oldalról körülvevő és erősen szorongató oláh néptengerből. A község és úgy tetszik a nép is, a közeli Krassófő várától nyerte nevét. E vár romjaiban még most is ott látható a községtől keletre, a Karafolyó partján hirtelen felemelkedő meredek sziklafal tetején. A hajdani Krassó vármegyének is ez a vár adta nevét.

A Karasfolyó, mielőtt a krassovai katlanba érne, számtalan kanyarulattal a mészkőhegységbe mélyen bevájt, sziklás, köves szűk szakadékon folyik keresztül,

sok helyen kisebb-nagyobb vízeséseket képezve. Ennélfogva még a falu határában is meglehetősen gyorsan folyik a vize, a mit különben a községi területnek keletről nyugatra való lejtése is elősegít. Nyári időben sekély a vize, könnyen átgázolható, de annál félelmetesebb esős időszakok, vagy felhőszakadás idején. Rombolva hőmpölyög olyankor sziklás medrében és mázsányi köveket sodor magával. Útját kísérő sziklavágások és barlangok mutatják ezt a félelmetes hatalmát.

A község területén, rövid harmadfél kilométernyi úton körülbelül tizennégy apró fagerendás malmot látunk a folyó két partján, egymást sűrűn követő sorban. A folyó erős esése teszi lehetővé, hogy a malmok ilyen közel, néha szinte egymás mellett álljanak. Megkülönböztetésül az alul- vagy felülesapó kerek vizimalmoktól, *kanalas-malmoknak* nevezhetjük, bár a nép csak *vodenica*-nak, vizimalomnak

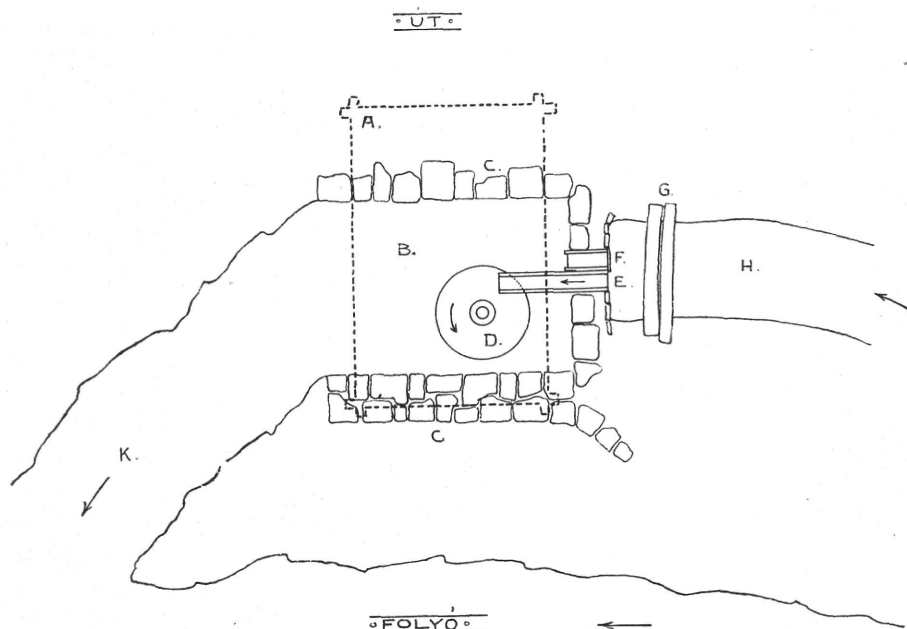

1. á. Kanalas-malom külső képe.

mondja őket. (1. ábra). Megjegyzem még, hogy Krassó-Szörény megye egész déli részén mindenütt majdnem kizárólag az ilyen kanalas-malmokat használja és valószínűleg még annál is tovább délre, keletre és délkeletre a Balkánon is elvannak terjedve.

A folyó medrében kis vízálláskor, összehordott nagy kövekből kezdetleges gátat emelnek. A kövek közeit kisebb kövekkel, mohával és földdel tömik ki. Ezt a munkát természetesen minden nagyobb víz után gyakran ismételni, a gáton egyre javítgatni, igazítgatni kell. A gátnak jobb- vagy balparti végének folytatásaképpen, előre kijelölt helyen, részben ásással, részben kövekből, karókból, földből megássák, ill. megépítik a malomárkot (*jaruga*). Ez a folyó medrével majdnem párhuzamosan igen csekély lejtéssel halad a parton, míg a malom helyét eléri. Az árok szélessége két lépés, a benne folyó víz mélysége legfeljebb egy arasznyi. a mikor t. i. bőven van víz, mert szárazság idején csak alig csordogál. Az árok hossza mindig a folyószakasz lejtésétől függ. Ha az erősen esik, akkor a malom-

árok igen rövid, néha csak 50—80 méter. Ez a felső malmoknál van így. Az alsóknál, mivel már laposabb területen fekszenek, az árkok a folyó csekély esésének megfelelően természetesen hosszabbak. Itt a vizet elvezető gátak is hosszabbak és többnyire egymás mellé vert és fűzveszővel összefont karókból vannak csinálva, homokkal, kövekkel és földdel kibéleelve. Az árkot olyan hosszúra ássák, a míg végre a folyó vízszínétől mért 2—3 méternyi magasságot eléri. A vége azután legtöbbször egy kis gáttal van elrekesztve, ahonnan a víz egy primitív zsilip (*stavilo*) segítségével vagy egy rövidebb lefolyó-csatornán át folyik le közvetlen a gödörbe (ha a malom nem jár), vagy a két-harmadfél méter hosszú facsatornán (*žljéb*) a malom kerekére.

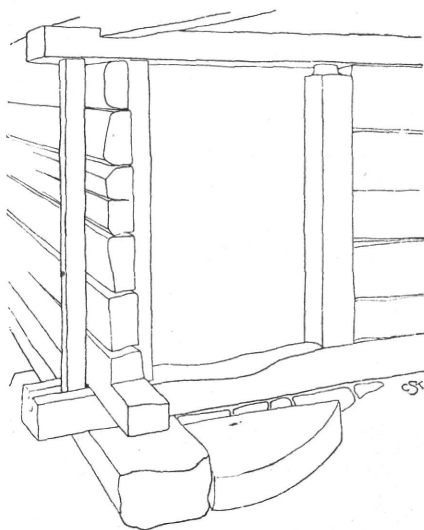

2. á. Kanalas-malom tervrajza.

Az árok végén van a malom helye. Magasan áll egyik végével a parton és az azt támogató kőfalon (*zid*), másik végével egy másik, az előbbi támfallal párhuzamos helyzetű kőfalon (*fundament*). A malom így az árok folytatását képező mély, három oldalról elzárt négyszögű gödör felett áll, az árok irányával keresztben. (2. ábra). A két kőfal közötti távolság $2\frac{1}{2}$ —3 m. A gödör harmadik oldalát az árok végét elzáró gát alkotja, a mely néha szintén kőfal, többnyire azonban csak pár faczölöppel megerősített földgát. A negyedik oldal nyitott, mert arra folyik el a víz. *H* a malomárok, *A* a malom helye, *B* a gödör, *C* a két kőfal, *E* a kerékre vezető hosszabb, *F* az elvezető rövidebb facsatorna, *D* a kanalas-kerék, *K* a levezető árok. Mondanom sem kell, hogy a malom helyének, a gát és árok fekvésének, irányának megállapítása nagy körültekintést és megfontolást igényel.

A malom épülete igen kis méretű, zsindefedelű, egysejtű faház. A régi malmok kerek fatörzsekből (*brona*) vannak összeépítve, újabban már négyoldalt megfaragott fenyőgerendákból s csak ritkán építik kőfalakkal. Mérete rendszeren

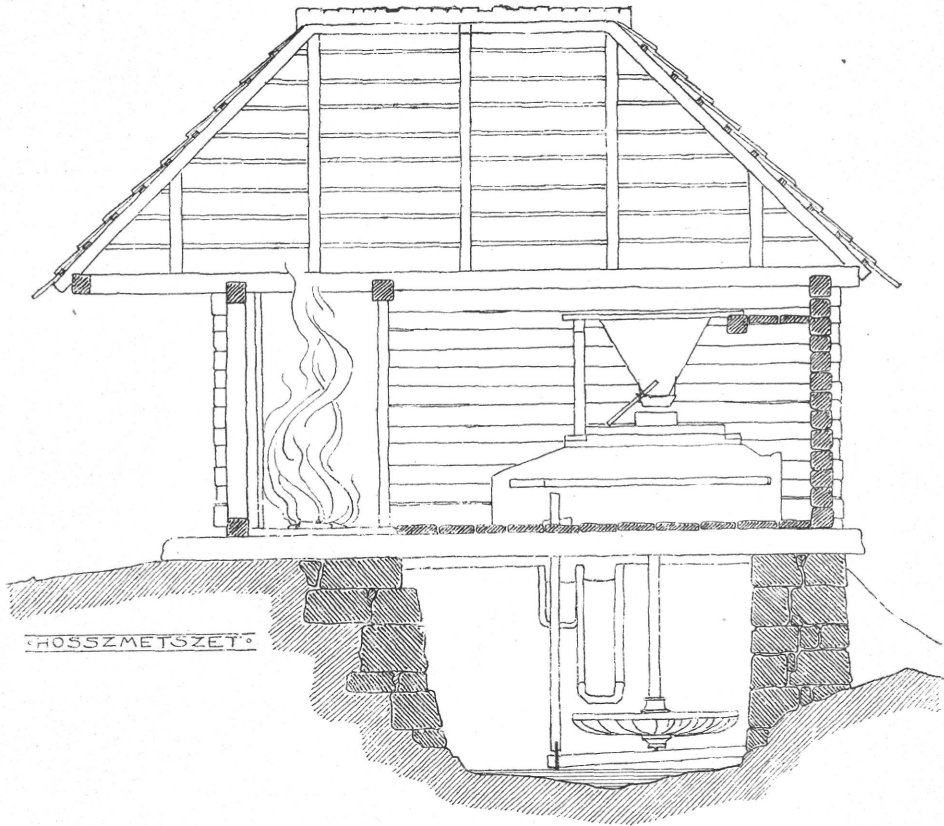
két öl széles, három öl hosszú. Ennél nagyobbra ritkán, kisebbre azonban igen gyakran építik. Szerkezete a következő: Két, a többinél sokkal vastagabb és erősebb, körülbelül hat méter hosszú, többnyire tölgyfából való talpgerenda (*greda*), egymástól három méternyire fekszik a gödrön keresztül. Egyik végük a szabadon álló falon nyugszik, a másik, a gerenda hosszának körülbelül harmadával a támfalon és a part földjén. Ezekre keresztben fekszik a két rövidebb oldalfalnak legalsó falgerendája. A part felőli mindig négyoldalúra van faragva, mert ajtóküszöbnek (*prag*) szolgál, és mert három sasfa (*stlpa*) van belé csapolva. Ezek közül kettő képezi az ajtófélfát, a harmadik sas pedig — mint a 4. és 5. ábrából látható — a malom egyik hosszoldalának falgerendáit tartja össze. Az ajtó (*vrata*) mindig a part felőli keskeny oldalfalnak egyik sarkában nyílik. Ott aztán nincs tartásuk a hosszoldal falgerendáinak. Ezért kell a legalsó keresztgerendát vagy küszöbfát és a megfelelő koszorúgerendát még valamivel kijebb eresztetni a falból, hogy abba a harmadik, külső sas becsapolható legyen. Az oldalfalak (*obad*) váltakozva egymásra csapolt gerendákból vannak felépítve. Végük a malom minden sarkában, szerkezetüknél fogva tenyérnyire kiáll a fal síkjából. Az ajtó melletti hosszoldalnak az erősítésére néha a fal közepébe is tesznek sásfát. A falak igen alacsonyok, úgy hogy az ajtón is csak görnyedve lehet belépni. Menyezete a malomnak nincsen, összekötő gerendája is csak egy van, a tűzhely fölött, közel az ajtóhoz. Van még egy másik keresztgerendája is, de egy-két falgerendával alacsonyabban az előbbinél, és közel a malom hátsó keskeny falához. A fal és gerenda közti rész pedig néhány deszkapallóval van kitöltve, így mintegy a padlást pótló polcot alkotva. Erre rakják fel azt a kevés holmit, zsákot, vékát, lapátot stb., a mit néha rövid időre ott hagynak a malomban. A falakon közvetlenül nyugszanak a koszorúgerendák, melyek közül a két hosszfalon nyugvók az ajtó felőli keskeny oldalon túl még egy méternyi hosszúságban kijebb nyúlnak. Ez által a fedél ugyanannyival hosszabb az alatta álló épületnél és így az ajtó előtt ereszt (*trnac*) képez. Ez védi meg az ajtót és a malom belsejét a becsapó eső és hó ellen. Ide állanak alá esős időben a gabonás zsákokkal. Egy régi malomnál az ereszt egyik sarkában valóságos tornáczoszlopot is láttam, de nem valószínű, hogy párja lett volna a másik sarokban, de meg nem is lehet az szerves szerkezeti része a malomnak, mert a talpgerenda, bár messze kinyúlik a ház alól, mégsem volt olyan hosszú, hogy abba az oszlop valaha becsapolva lehetett volna. A vége a földbe volt leásva, és alighanem csak a görbülő koszorúgerenda és roskadozó fedél alátámasztására került oda, későbbi időben. A koszorúgerendákra vannak ráerősítve a szarúfák, ezekre pedig a zsindelet tartó lécek.

3. á. Régi malom ajtaja.

A fedél (*pokrov*) rendes lejtésű, rövid taréjvonalú ú. n. *kontyfedél*. Mindig zsindelelyel van fedve. Sem kémény, sem padlásnyílás nincsen rajta.

A malom belseje igen szűk és sötét, mert egyetlen világító nyílása az ajtó, úgy hogy ha az rossz időben be van téve, csak a gerendák közötti hasadékokon szűrődik be némi világosság. Az ajtó vastag hasított deszkából való, többnyire fakilincse van s befelé nyílik. A padozatot (*pod*) az ajtótól kezdve egy vagy másfél méternyi szélességben, a mennyre t. i. a ház még a földön, illetve falon nyugszik,

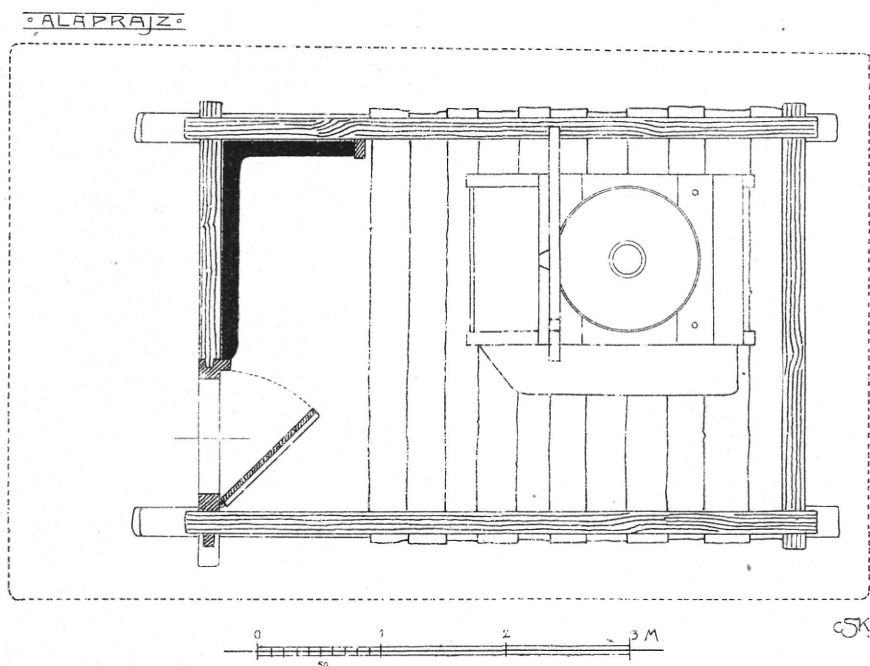

4. á. Kanalas-malom tervrajza.

föld és agyag, azontúl pedig a gödör fölött a talpgerendákon keresztülfektetett széles hasított tölgyfapallók képezik. Ezek az összeróvás által a talpgerenda és első falgerenda között maradó félgerenda vastagságú nyílásokon vannak keresztül tolvá. Végük kívül kijebb áll a fal síkjánál. Az ajtó előtt rendszeren törött malomkő hever lépcsőfok gyanánt (3. ábra). Belül az ajtó melletti sarokban van a tűzhely (*ognyište*). Ezt csak a földön heverő egy-két tégladarab, hamú és megszenesedett fa jelzi. A tűzhely körüli fal (*kamina*) az ajtótól a sarokig, és onnan a deszkapadló kezdetéig fölfelé a koszorúgerenda magasságáig vastagon be van tapasztva agyaggal vagy sárral, sok helyen e helyett külön bélésfal emelkedik kőből vagy téglából. Ez védi meg a gerendafalat a tüztől. Sem kürtő, sem kémény, mint már emlí-

tettem, a tűzhely fölött nincsen. Rudat horgos lánczezal, üstöt, vagy másféle olyan eszközt nem találtam a tűzhely körül, a mi arra engedne következtetni, hogy ott azon főznének. Alkalmasint csak melegítőnek szolgál.

Az ajtóval átellenes sarokban foglal helyet a tulajdonképeni malomszerkezet (4. és 5. ábra). Ez meglehetősen egyszerű és kezdetleges. A malomkövek (*vodenični kamen*) négyujjnyi vastag keményfapallókból készített négyszögű, körülbelül másfélméter széles és 70—80 cm. magas faburkolattal (*mašnici*) vannak borítva. Az alsó kő szilárdan áll, a felső, ú. n. örlőkő pedig a *prepelica* nevű vasdarab segítségével van a függőleges forgótengelyre (*vreteno, os*) erősítve. Az örlőkő az öt körülfogó fakeretből még egy jó darabon kiemelkedik. A faburkolat elülső (az

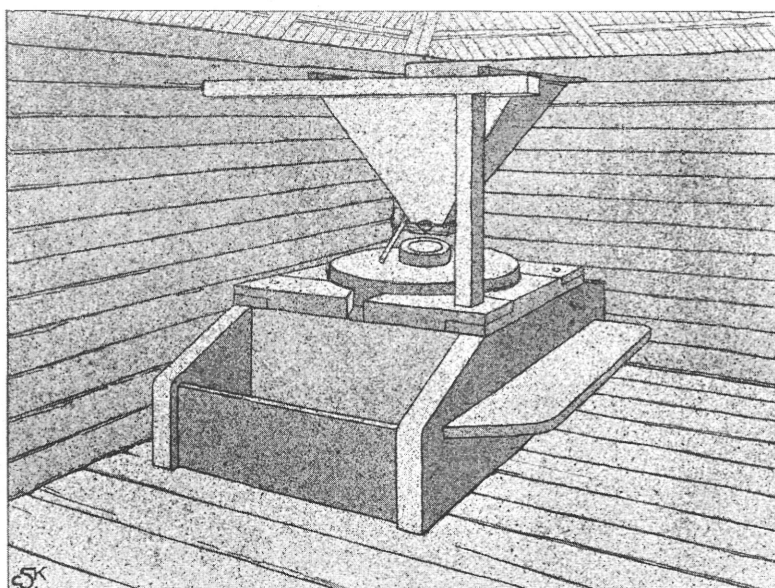

5. á. Kanalás-malom tervrajza.

ajtó felé eső) részén még egy másfél arasznyi széles, nyitott rekeszszel van megtoldva (*korito*) a lisztesládával. A faburkolat ezen oldalán, a forgó kő magasságában van a lisztelő nyílás, a melyen a liszt (*brasno*) a lisztesládába hull. A felső követ körülfogó keretnek az ajtó felé eső sarkában emelkedik egy körülbelül egy méternyi magas, vékonyabb oszlop, a mely egy ugyanolyan vastag négyszögű vízszintes helyzetű gerendát alátámaszt. Ennek másik vége a malom falába faragott nyílásban hever. Ezen, és a vele párhuzamos, már előbb említett hátsó kötőgerenda között lóg a csonka gúlaalakú garat (*koš*). Alatta a madzaggal odakötözött szemeresztő, és az oldalára erősített szemrázószeg (*teterez*). Ez egy 3 dm. hosszú botocska, a mely alsó kakasfejalakú végével a forgókövön nyugszik, s a kő durván megmunkált felső felületén, annak forgása alatt egyre megzökken s így a kukoricaszemeket a szemvesztőből a kőbe peregteti. Az örlőkő nyílása fölül vastag facsővel van kibéelve. A faburkolat külső hosszoldalán van még egy keményfadeszkából

készült ülőpad (*klupa*) a melyre föllépve, öntik a gabonát a garatra. Szítalószer-
számnak nyoma sincsen a malomban (6. ábra).

A krassovai malomnak kétségtelenül legérdekesebb része a hajtószerkezete, vízi
kereke. Minden más vizimalomtól való különbsége éppen ebben, és pedig ennek
méretében, szerkezetében és főleg ennek elhelyezésében jut kifejezésre. Míg t. i.
minden más vizimalomnak hajtókereke függőleges helyzetű és egy vízszintes ten-
gely körül forog, addig a kanalsmalom kereke vízszintes helyzetű, és függőleges
tengelye van. Míg továbbá a közönséges malomnál a kerék forgása a vízszintesen
fekvő keréktengelyről fogaskerék és dob segítségével vitetik át a követ forgató függő-
tengelyre, — ezen áttétel miatt természetesen sok erő vesz kárba — addig a

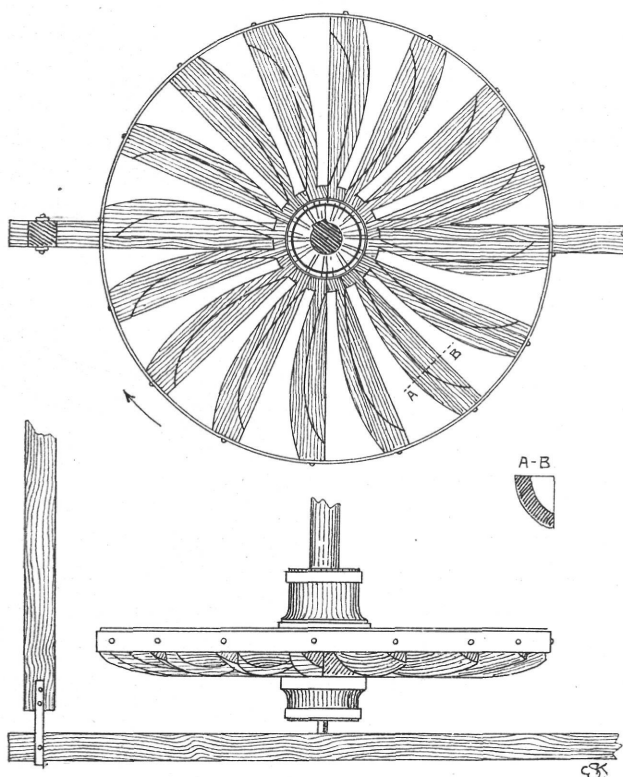

6. á. Kanalas-malom belseje.

kanalsmalomnál közvetlenül a hajtókerék tengelyére vannak erősítve a kövek,
mindennemű áttétel nélkül. A tengely alsó végén van a kerék, felső végén pedig
az őrlőkő. A hány fordulást tesz alul a kerék, annyit fordul fenn a kő. Ha sok
a víz, gyorsan forog, ha kevés, lassan, de forog, akármilyen kevés víz folyik is.
Igaz, hogy utóbbi esetben a kukoricza csak szemenként hull a garatból, s az
örlés igen-igen lassan halad, de hát az ott nem baj, a hol az idő még nem pénz,
a hol ráérnek várakozni, mert egyéb dolguk sincsen. Ezért mennek ilyenkor több-
nyire asszonyok a malomra, a kik guzsalylyal az övükben trécselve fonogatnak,
a míg kevéske kukoricziájuk leörlődik.

Első látszatra olyan a *kanalas kerék* (*peračna karika*) mint valami nagyobb-
fajta kocsikerék (7. ábra). A karvastagságú fatengely alsó végére, közel a gödör
vízszinéhez van egy vagy két ékkel megerősítve a kerékagy. Ákác- vagy tölgy-
fából készül és négy erős vasabroncs óvja meg a repedezéstől. A kocsikerék

küllőinek módjára becsapolt 16 vagy 18 *kanálformájú*, tölgyfából faragott lapát (*pera*) veszi körül sugáralakban. A kerék átmérője 1·10—1·20 m. körül van. A kanalakat (8. ábra) félméter hosszú, 20—20 cm. vastag és széles fahasábokból faragják olyformán, hogy a kanálalakú bemélyedés a fahasáb egyik felső éléről veszi kezdetét és rézsút halad beljebb addig, míg két oldalt még két-két ujjnyi vastag rész megmarad. A legnagyobb mélység azonban nem középen, hanem a külső vég felé eső egyharmadában van. Az ellenkező negyedek élt aztán, a belső homorú felülethez párhuzamosan, az egyenlő falvastagságot megtartva, domborúan

7. á. A malomkerék szerkezete.

legömbölyítik. A belső véget pedig az összecsapoláshoz szükséges gúlaalakra faragják. Régebben a keréknek kevesebb kanala volt, miáltal ezeknek erősebb foglalatjuk is lehetett az agyban. És akkor csakugyan olyan volt az, mint egy csomó az agyba körülützdelt fakanál. Újabban kénytelenek a kanalakat külső végükön a kocsikerék módjára erős vasabronceszal (*obruč*) összeszorítani, mely azokat szilárdan összetartja.

Megjegyzem itt, hogy ezekről a kanálalakú keréklapátokról nevezem el *kanalas-malomnak*, bár a nép nem így ismeri, mert neki mindenféle vízimalom egyformán *vodenica*. De a krassómegyei német lakosság mindig *Löffelmühle* néven nevezi.

A tengely alul erős vasszögben (*čep*) végződik, az pedig egy vízszintes helyzetű keresztgerendára erősített vaslemezkébe (*bronca*) forog. A keresztgerenda

(*rasova*) egyik végével a kőfal egy nyílásában vagy a *medvedica* nevű gyámgerendán nyugszik, másik vége pedig egy ugyanolyan, de függőleges helyzetű emelőgerenda (*sloga*) kengyelvasában függ. Az emelőgerenda megfelelő nyíláson a malom padlóján keresztül, abból mintegy félméternyire kiemelkedik s ott emeltyű és ékek segítségével megrögzítik. Itt ennek segítségével szabályozzák a kőnek járását az által, hogy fölemelik vagy leeresztik. Ezt a függőleges gerendát újabban vasrúddal is helyettesítik, és csavarok segítségével szabályozzák. Az emelkedő vagy süllyedő kerékekkel együtt a kő is emelkedik vagy süllyed, miáltal a két kő közötti távolság szabályozható. Ha az őrlést beszüntetik, rendesen csak megfelelő magasságra emelik a kereket s vele együtt természetesen a követ is, a szemrázószeget pedig fölesapják. Azért lehet néha látni olyan malmot, melynek jár a kereke-köve, a nélkül, hogy örölne, vagy hogy valaki a malomban lenne. Közönségesen pedig a *spušćač* nevű rúddal állítják meg olyformán, hogy azt a kerék kanalai közé tolják.

Az őrlőtengelyt tartó keresztgerenda egy-két arasznyira van a malom alatti gödör fenekétől, közvetlen a lefolyó víz színe fölött, rajta vízszintes helyzetben a kanalas kerék. A malomárok végéről pedig, a mely körülbelül két méterrel magasabban fekszik a keréknél, megközelítőleg 45 foknyi hajlás alatt vezet le a felül

8. á. A malomkerék kanala.

nyitott facsatorna (*žljeb*), mely három szál deszkából vagy egy kivájt fa törzsből készül. Alsó vége a kerék kanalaít szinte érinti s iránya olyan, hogy a víz sugar a forgó kanalak külső harmadára irányul, oda, a hol a homorú bevájás legmélyebb, illetőleg a rézsutos felület a legnagyobb. A víz nagy erővel zuhan le a keskeny csatornán, közvetlen a kanál belsejére s azt zuhanó erejénél fogva ellenkező irányban erősen kilendíti. Forgásközben a többi kanál kerül egymás után az egyre ömlő víztömeg alá, a mely így a kereket nagy gyorsasággal forgatja. A kerék olyan gyorsan fordul, hogy e miatt is, de főleg a nagy erővel körülfreccsenő víz miatt annak szerkezete, alakja ilyenkor meg nem figyelhető.

Ez a vízikerék *valóságos turbína*, ennek legkezdetlegesebb fajtája, mondhatni őse. Lényegében nagyon hasonlít az ú. n. Pelton-kerékhez.

A malom hajtószerkezetének különlegességét a természeti viszonyok magyarázzák. A hegyes-völgyes vidéken, a hol a patakok vízmennyisége nem állandó és többnyire kevés, de viszont nagy eséssel bír, más szerkezetű malmot alig lehet elképzelni. Hiába van a Karas folyónak sok vize tavaszkor, mikor azt romboló ereje miatt a közönséges malomkerék úgysem bírná, de nyáron és különösen őszkor, a mikor legnagyobb szükség volna rá, nincsen. De a vidék egyéb helyein is, mindenütt csak ott van ilyen malom, a hol kevésvízű patak folydogál. Ez igazolja azután a malom czélszerűségét is, mely abban nyilvánul, hogy hosszú időn át, kevés vízzel képes állandó üzemben maradni. Főszajátsága valóban az, hogy aránylag igen kis vízmennyiség az, a mely a kanalas kereket mozgatja.

Mint a leirtakból kitetszik, a malom már méreteinél fogva sem alkalmas arra, hogy lakásul is szolgáljon. Nincs is benne még egy hálólhely sem, a mely arra mutatna, szóval teljesen lakatlan. A tulajdonképeni el nem mozdítható malomszerkezeten és egypár apróságon kívül nincs is benne semmiféle más berendezés. Ülőalkalmatosságnak az említett pad szolgál, egy-két kődarab, vagy az ajtó előtti padka (ha van) és a talpgerenda vége. Hordozható szék vagy zsámoly nincsen benne. De az ajtózár elégtelensége és őrizetlen helyzete, de különösen a nagyszámú patkány miatt, a melyek minden megrághatót elpusztítanak, nem is lehetne ott hagyni semmit sem. Ezek a patkányok különben olyan otthonosak a malomban, hogy az emberek jelenlétében is vigan ide-oda sétálgatnak és tán még a garatból is ellopkodják a kukoriczaszemeket.

A malomnak ezt az elhagyatottságát azonban főleg a birtok viszonyai magyarázzák. A malom t. i. nem egy ember vagy család tulajdona, hanem többnyire egész társaságé, rokonságé, családtörzse, kik közül mindegyiknek meghatározott arányú birtokrésze van, a szerint, hogy azt öröklés vagy vétel útján szerezte. Nem ritka így az $\frac{1}{16}$ és $\frac{1}{32}$ birtokrész sem. Ez talán még a régi házközösségnek maradéka. A birtokrész arányában van meghatározva a megöröklhető gabona mennyisége, s többnyire előre meghatározott sorrendben történik az őrlés is. E szerint nincs is külön molnárja az ilyen malomnak. Kukoriczaörlés idején (mert más gabonafélét nem igen őrlnek benne), ha van elegendő víz az árokban, minden héten más-más tulajdonos a soros, a ki a molnári teendőket ellátja. Ő méri a gabonát, ő szedi az idegen őrlőktől a vámot (a *kepec* nevű mérővel), ő indítja, állítja meg, igazítja a malmot szükség szerint. A vékát (*merica*) és az előbb említett vámszedő-mérőt, úgyszintén a *batač* nevű másfélméter hosszú hárs- vagy fűzfapot, a melylyel a lisztet a zsákba (*brasnena vreća*) nyomkodja, a soros hozza magával. A kő kiemelését, élesítését és egyéb javítási munkálatokat azonban nem a hetes végzi, erre a czélra külön hozzáértő embert fogadnak közösen.

A kukoriczát (*kukuruz*) — ez a legfőbb és szinte kizárólagos gabonájuk — a krassován asszonyok apró juh- és kecskebőrből készített zsákokban (*mej*) hordozzák a malomhoz. Ezt a jó nehéz bőrszákot, mint minden más terhet, bámulatos ügyességgel egyensúlyozva, a fejükön viszik a malomig. Csak a távolabb lakók, vagy a szomszédfalubeliek vitetik oda számárháton vagy kocsin.

Cs. Sebestyén Károly.

ADATOK A FOGARASMEGYEI OLÁHSÁG NÉPRAJZÁHOZ.

Települési viszonyok.

Fogarás vármegye oláh telepei két osztályba sorolhatók, és pedig összefüggő és egyes telepekre. A nyugoti három járásban (sárkányi, fogarasi és alsóárpási) az összefüggők az uralkodók, míg a keletiben (töresvári) az egyes telepek a túlnyomók. Míg az összefüggő telepek az Olt széles középső völgyében terülnek el, addig a töresvári járás már az igazi havasi telepek hazája, melyek a fogarasi és bárcza-

sági havasok magas völgyeit benépesítik. Az oltvölgyi telepek déli határául a 650 m. izohipszét tekinthetjük, mivel az előhegyek között sehol állandó telep nem keletkezett, még sztinák is teljesen hiányoznak és a valódi havasok lejtőin is csak itt-ott akadunk nyaratszaka pásztoroktól lakott kunyhókra. A törcsvári járás azonban teleptanilag egészen más. Itt már Pojana moerului (Almásmező) tájékán találkozunk az egyestelegek szétszórta csoportjaival, melyek itt-ott az 1300 m. izohipszét is elérik.

Az Oltvölgyi telepek két csoportra oszlanak. A délkeleti felföld e részének mindenkor az Olt völgye lévén a főközlekedési vonala, dákokorban itt indultak a római légiók Felső-Moesiába. A német lovagok idejében erre vezetett az út emez országrész kultúrájának legfőbb középpontja, a Kerzi apátság, felé; az erdélyi fejedelmek postái erre jártak s így nem csodálni való, hogy ez országos út mentén keletkeztek az első telepek. Ezeket alsó telepeknek nevezhetjük, mert magasságuk 400—500 m. között változik. Ez alsótelepek azonban a XIII. századig csak olyan megállóhelyek lehettek, mint a keleten divó „hanok“ és csak azután, hogy a magyar földesurak zsellérjei és jobbágysai vonultak be a Középső Olt völgyébe, szaporodhattak meg terjedelemben és számban. A XIII. században mégis e gyér lakosság mellé újabb telepések is kerültek, a Balkánról felözönlött oláhság. Jól lehet egyes oláh települők a havasokban már ez idő előtt is legeltették a saját maguk vagy a magyar földesúr szolgálatában ez utóbbinak nyájait, a történelmi kútfők mit sem tudnak arról, hogy ez időpont előtt a Középső Olt völgyében oláhok lakhattak, mint a régi dákok birodalmának tagjai. A telepek alakultsága is a mellett tanúskodik, hogy Fogaras földjét az oláhok csak az Anjou-korban népesíthették be.

A fentemlített alsótelepek képe a következő:

A főutca mindenkor egy az országút mentén kelet-nyugoti irányú házsorból alakul, mely köré úgy északi irányban az Olt felé, mint déli irányban a Havasok felé a többi utca csoportosul. Ezek az utcák sohasem párhuzamosak a főutczával, hanem egy középi körök kerületének felelnek meg, a felső frank telepekhez, melyek a Majna körül hasonló körülmények között keletkeztek.

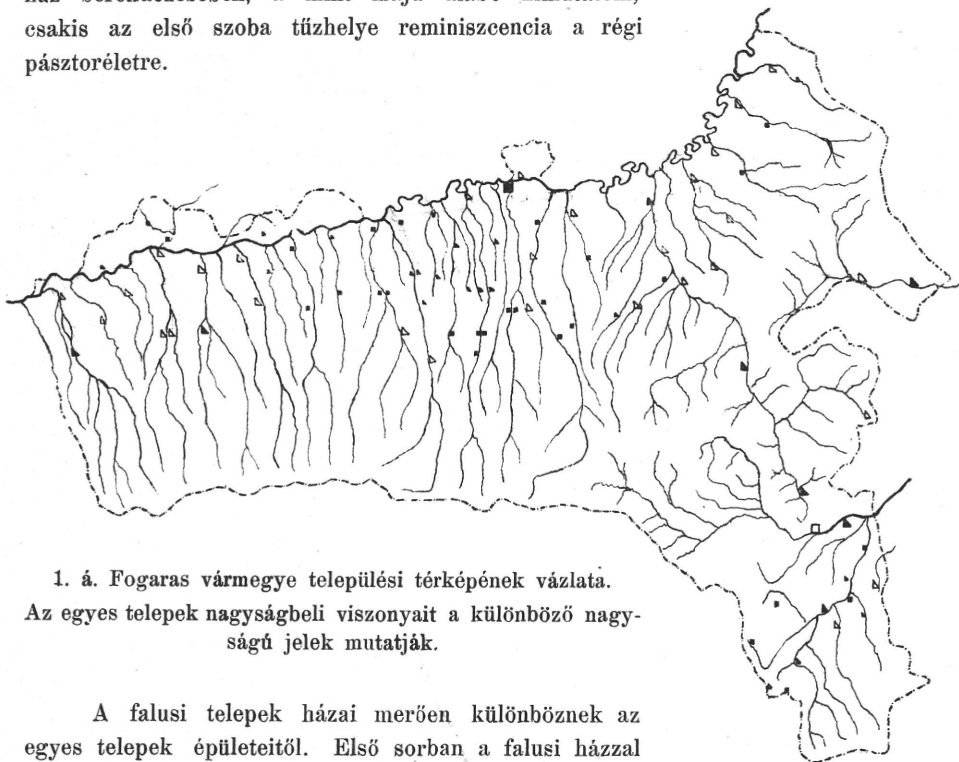
A felsőtelepek morfológiája egészen más. Ezek soha sem azokon a dombháton keletkeztek, melyek a Havasokról az Olt felé húzódnak DÉ. irányban, kavicsterraszokat alkotva s ennek folytán a glaciis-tájék kitűnő típusai, hanem mindig a hegyi patakok árterületén. S ha a jobbágyság fennállása idejében valamely falu kavicsterraszon feküdt, akkor, mint ez például Mundra falut illetőleg egész biztossággal megállapítható, a lakosság csak lassan-lassan húzódott a völgyelésbe, melyben a szükséges vizet kéznél kapta s a kelet-nyugoti irányban fujdogáló Nemere-szél elől jobban védve volt.

A felsőtelepek mind ékalakúak. Az ék szélesebb alapja mindig északra, a keskenyebb délfelé esik. Ez alak a telepek keletkezésével függ össze, a mennyiben a Balkánról felözönlött oláhság lacereszkedett az Olt völgyébe, hol vagy a magyar földesúr adott jobbágyi telket, vagy pedig a kenézek és boérok nyertek a magyar királytól hűbéres földeket s letelepítették a kenészek alá tartozó oláhokat.

E felsőtelepek között nagyon sok az ikertelep, vagyis a hegyi patak árterülete sokszor elég tágas volt, hogy két falu is keletkezhessen, a melyek gyak-

ran egy és ugyanazzal a névvel bírnak és csak nagy, kis, keleti, nyugoti jelzők különböztetik meg őket. (Lásd a mellékelt 1. á. a térképet.)

A mi a telepek házait és belső telkeit illeti, azonnal mutatkozik a szász-és székely befolyás úgy az építési modorban, a tető szerkezetben, valamint a lakórészek elrendezésében. Egyáltalában azt lehet mondani, hogy minden magasabb kulturára mutató bútordarab vagy szobaberendezés a fogarasvármegyei oláh házban a székelynép előrehaladott izlésére vall. De nemcsak az alakot, az ornamentikát vették át, hanem az elnevezés is megmaradt, persze oláhos kiejtésben. Az oláh ház berendezésében, a mint majd alább kimutatom, csakis az első szoba tűzhelye reminiscencia a régi pásztoréletre.

1. á. Fogaras vármegye települési térképének vázlata.
Az egyes telepek nagyságbeli viszonyait a különböző nagyságú jelek mutatják.

A falusi telepek házai merően különböznek az egyes telepek épületeitől. Első sorban a falusi házzal foglalkozván, azt kell előrebocsátanom, hogy a ki a fogarasvármegyei házat olyannak képzei, mint a hunyadvármegyei oláh házat, vagy mint a Mezőség vidékén látottakat, az nagyon csalatkozik. Mert csinosságra nézve ezek semmiben sem különböznek a szász házaktól. Különösen azokban a községekben, a melyek az oláh határörvidékhez tartoztak, az oláhok háza a nagy-küküllővármegyei szászok lakóházainál is rendesebb. A fogarasvármegyei oláh ház vagy terméskőből épül vagy pedig fából, a tulajdonos vagyoni állapota szerint. Az utczára néző falat rendszeren keskeny kertecske választja e az úttól, melybe a leánynépség kedves virágait ülteti. Az oláh kőművesek kitűnően értik a kőfaragást is, ügyesen tudják a leginkább csillámpalából, amfibolpalából vagy kristályos mészkőből álló kötuskókat egymásra illeszteni. Ha pedig fából készül a ház, akkor a boronás szerkezetű nyers falat kívülről rézsútos faléczekkel látják el, a melyek a reá vetett vakolatot kitűnően megtartják. Kívülről alig látszik a falak anyaga, csak a sarkok kiálló élei árulják el, hogy a fal fából van összeróva. A használt

szálfákat rendszeren négyszögletűre ácsolják. A hézagokat pedig agyaggal tapasztják be. A gazdasági épületek majdnem kivétel nélkül fából valók. A lakóház rendszeren négy részből áll; az uteza felé van az első szoba és a kamara (cellar), az udvarról vezet fedett, rövidebb vagy hosszabb tornác, melyhez egy pár lépcsőt készítettek a pitvarba (tuida) és a hátulsó szobába. A lakóház tetőzete mind egyenlő. Mellfelé az oromfalat találjuk két kis ablakkal, mely vagy deszkából, vagy fűzfavesszőből készült s vakolattal van borítva, e fölé az utcára hajló kis előtető borul; hátrafelé a tető farka meglehetősen lankásan borul. A tetőt vagy téglaszindelyvel fődik, vagy szalmával; az utóbbi esetben a tetőgerincekre kétágú szorítófákat alkalmaznak.

Az oromfal díszítése különböző, rendszeren a háztulajdonos és nejeének nevét is rá szokták írni.

A díszítések nagyon eltérnek egymástól, azért mégis három főtípust lehet megkülönböztetni, a mennyiben vagy a körbe zárt csillag, vagy valamely növényi rész (levelek, virágok) vagy pedig a görögök keresztje az alapot vető ornamentum. A lakóházakat nemcsak rendszeren kimeszelik, hanem egyes falvakban szépen ki is festik, a sárga és a kék színt legjobban kedvelik.

Ha a pitvarba belépünk, legelőször szemünkbe ötlik a nagy sütőkemence, s ennek padkáján nyitott tűzhely, a melyen a téli időszak kivételével, az egész éven át, megfőzik az ételeket. Meglehetősen alacsony ajtó vezet azután az első szobába, a melyben a bútortat éppen olyan, mint a székely házban, festése is szakasztottan ugyanaz.

A falakon köröskörül edényfogas van, a melyen különböző nagyságú köcsögök, kancsók és korsók lógnak. Egytől-egyig a kisipart űző székelyek készítményei, melyek sem alakra, sem pedig díszítésre nézve nem hódoltak a vevők ízlésének. A szoba egyik sarkában a terjedelmes szövőszék foglal helyet, a melyen a szorgalmas asszony nép majdnem az egész ruházati szükségletet elkészíti, kezdve a szentképek körül draperiának alkalmazott alkotó himzett kendőktől egészen a téli vagy bozontos bundáig. Gyapot-, kender- és gyapjúból készülnek szövetek (a gyapotot a városi kereskedőtől veszik) és a kinek alkalma volt megszemlélni a női szorgalom e fényes tanúságait, a legnagyobb elismeréssel adózik e törekvő s józan népnek. Sok a kis diákom, kinek egész ruházatát az anya készíti!

E házi ipari készítmények nem nélkülözik a művészies mintázatokat, s a különböző abroszok, terítők, párnahéjak, kendők, pokróczok, kötények és katrinczák oly szépek, oly színesek, hogy megérdemlik a bámulatot. A falak körül festett lóczák állanak, a szoba bal sarkán az asztal s fölötte egy kis faliszekrény — az armariu — lóg, mely a különböző apróbb háziszerek tartója s a paraszt pénztára. A hol a falon bármilyen kicsiny üres helyet talál, oda egy-egy szent képet akasztanak, melyek corumpált bizancki stílusa esztétikai ízlésünnek kevésbé felel meg, mint a köztük lakóéknak. A szoba jobb sarkán áll az ágy, mely úgy berendezésre, mint alakra nézve, kétféle. Ugyanis az ágy vagy kerevetféle alkotmány, a melyen két-három sorban vannak elhelyezve a párnák, vagy pedig menyezetes nyoszolya, a melyben az aludni készülő csak úgy belebúvik.

A szoba harmadik sarkában áll a kemence, melynek igen eredeti alakja van, s mely az összes berendezési tárgyak között egyedül magán viseli azt a

jelleget, mely az oláhok most már rég elmúlt pásztorkodására emlékeztet. Valóságos kandalló-számba megy ez a szobai tűzhely. Alapját vagy téglából vagy terméskőből készítik, erre vagy fából vagy vasból készült oszlopokat állítanak, s ezeknek tetejébe kerül a füstfogó s egyszersmind melegítő rész, mely gazdagabbaknál cserépből való, a szegényebbeknél fűzfonat, mely vastagon be van tapasztva agyaggal. Ily régimódi kuptor mellé az újabb időben még takaréktűzhelyet — platent — föl szoktak állítani, mely azonban sehogysem illik az első szoba bútorához. A hátsó szoba a tényleges lakószoba s csak a vendéget tesséklik be a mellső szobába, mely a szorgalmas asszony népnek szövő-, fonó- és himző-műhelyétül is szolgál. A mellső szoba melletti egyablakos czellar a gazda éléskamrája, odakerül a liszt, a kukoricza, a szalonna stb. A nagy tisztaság épen-séggel nem oláh tulajdonság, habár rendkívül szeretnek csinosan és tisztán járni még pedig úgy a városban, valamint ünnepeken, a ház belsejének tisztaságával mit sem törődnek.

A ház mögött vannak a gazdasági épületek, boronás szerkezetű pajták, istállók, fészerek. A gazdasági udvar elrendezésében rendszerességet tapasztalni nem lehet, a léczfalakból álló göré sem áll mindig az udvar mellső részén. — A trágyakikészítés igen kezdetleges, trágyalé-gödörnek sem hire, sem hamva, s így az egész udvar bűzlik a kénye-kedvére szétfolyó lotyótól. A gazdasági épületek nagyrészt a lakóházhoz csatlakoznak, közvetlenül valami nyitott pajta közvetítésével, úgy hogy az egész belső telek épületei egy derékszög két szárának irányába esnek. Ezek mögött van rendszeren egy nagy fáskert, melyben leginkább alma- és diófák vannak, zöldeges kertnek nyoma sincs. És ha a ház előft egy pár ágyasban a parasztok kedvenc virágai díszlenek is, a nagy kertben sehol sem hasitanak ki egy részt virágtermelés czéljából. A kertben rendszerint felállítják az asztagokat és kazalokat is, melyek nem nagy terjedelműek, mert a földbirtok nagyon is elaprózódott s évről-évre fogyván a kaszálók száma, sem elegendő szénát, sem elegendő luczernát nem termelhetnek.

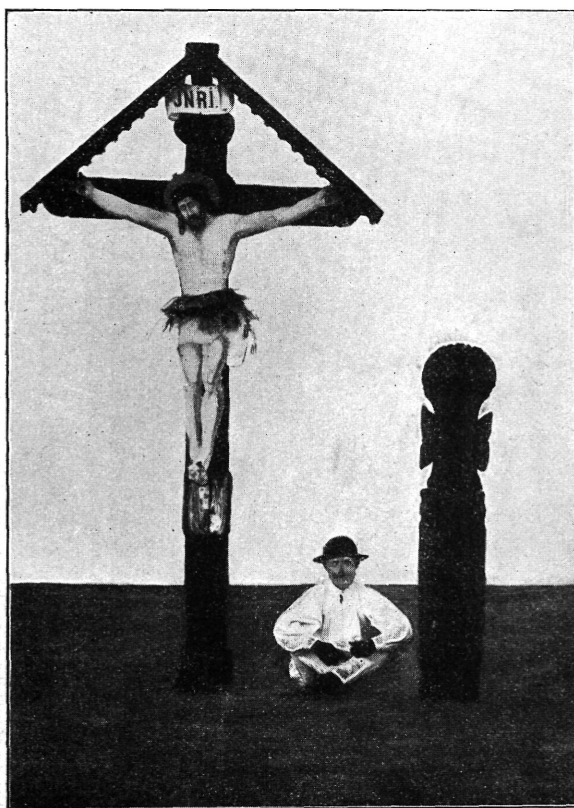
A vármegyének délkeleti részében, majdnem az egész törcsvári járásban az egyes telepek, az uralkodók, kivéve a Bäreza völgyében levő községeket. — A Sárkány-Zernesti úton legelőször Almásmezőn — Pojana moerului — találkozzunk ilyenekkel. A Bucsecs és a Királykö hegyóriások közé szorult vidék ez, a melyen emberi telepek csakis egyesével keletkezettek a domborzati viszonyoknál fogva, mert ezen a vidéken a Magurák leginkább jura- és krétakorszakbeli mészköveiből áll a földszin, a melyet csak a helyenkint még ősi állapotban levő erdők mentettek meg az elkarsztosodás veszedelmétől. Ez egyes telepek körül, melyek 1300 méter magasságig fölérnek, a gazda összes szántóföldjei, kaszálói, rétjei vannak. De csak a megszokás adta tollamra a „szántóföld“ elnevezést, mert bizony ilyen itt nincsen, hiszen szántani egyáltalában nem szoktak, mert a hirtelen lejtő földeken ez nem is lehetséges. Igavonó marhát, lovat nem igen tarthatnak, s vannak egyes falvak — az úgynevezett törcsvári egyesített 10 községben, — melyekben még szekér sincs. A földet mindenütt ásóval és kapával művelik meg. Az egyedüli szállítóeszköz az erre a czélra kitűnően bevált hegyi ló, mely a valamivel távolabbi havasi rétekről hazahozza a szénát és a sarjút, ha utóbbi lekaszálását megengedi a szeszélyes időjárás. Az éghajlat nagyon zord. Május utolsó hetében jártam ott

legutóbb, s mégis majd megvett az Isten hidege, és a tavasz első hirnökei, a kankalinok, kökörcsinek csak akkor virágzottak. Így érthető, hogy itt az emberi telepek szerkezete is teljesen elüt a megye egyéb részein észleltektől. Valóságos vár az ilyen telep. A rendszeren négyszög alakú háztelket fából összerótt falak veszik körül, melyek még a szokásos vakolást is nélkülözik, a miért a hegyoldalak csak úgy szűrüllenek a rajtok elszórt házaktól. Az északi és keleti oldalon a függőleges fal mellett még egy rézsútosat is építenek, hogy a hideg szelek ellen védelmezzék magukat. Ezek a falak csak vastag deszkából állanak, melyekre belül meglehetősen vastag szalmaréteget szögeznek. A nyugati oldalon van a ház udvarára vezető nagy kapú. Az udvar egy részében pajták, csürök, istállók vannak, a másikon van a lakóház, mely rendszeren csak egy télen-nyáron lakott lakosztályból állott. A lakóház ablakai rendszeren délre néznek, számuk a kettőt soha meg nem haladja. A tetőzet igen egyszerű szerkezetű, nagyon magas és meredek fedélapokkal. — Az egyedüli dísz a tetőgerincz csipkézete, a mely az egész házon végigvonul, s melynek alakjai levelek mintája után készülnek. A lakásberendezés igen primitív, a szoba egyik sarkában van a kuptor, tűzhely, mely ugyanolyan szerkezetű, de sokkal silányabb anyagból való, mint a fent leírt, a szobán köröskörül alacsony padok vonulnak, melyekre bundákat terítenek s így alszanak rajtuk. Asztalnak, székeknek, ágyanak nyoma sincs, az alacsony mennyezetből lecsüngő vastag kötelen lóg a fából válualakra faragott böleső, melynek sokszor 2—3 lakója is van. Szőni, fonni, hímezni nem szoktak; a lakosság nagyon szereti a csere-berét, s marhaállományukból pénzelve, a ruházatra szükséges anyagot úgy veszik a bárczavölgyiektől és a bodzavidékiektől. A lakosság főfoglalkozása a juhtenyésztés s addig, míg a peste hotaru (határon túli) szomszédnak úgy tetszett, nyájakkal bebarangolták a Havasföld alpesi rétjeit. Jelenleg a bérleti szerződések megkötése elé az oláhországi praefektus majdnem legyőzhetlen akadályokat gördít, s így hazánk e szögletének lakossága megélhetés tekintetében válságos helyzetbe került. A házisükségletre szolgáló tejet és vaját adja a szarvasmarha, mely a mi hegyvidékünkön is mindenütt elterjedt alacsony fajtából való.

A lakosság származására nézve nagyon vegyes. Már első tekintetre is feltűnik, hogy bizony hold. eml. Hunfalvy Jánosnak részben igaza volt, mikor a törösvári járás lakosságának nagy részét letelepedett cigányoktól származtatta; csak hogy a jelen ethnoszának keletkezésébe még más körülmények is játszottak bele, mint e népnek letelepedése. Ugyanis a legrégebb időktől fogva ez a vidék a legalkalmasabb lehetett a Havasalföldről felözönlő pásztorkodó népnek az erdélyi fensíkra való törckvésében, s így az Alduna mellékén valaha táborozott minden néptörzs ideküldte előhadát, illetőleg azokat, kik a nagy néparadatból kiszakadva, a könnyen járható, de az ellenségtől mégis jól megvédett hegyvidéken oltalmat s biztos letelepedő helyet kerestek. S ha az itt már 1300 méter gerinczmagasságra letörpült erdélyi havasoknak, úgy erdélyi, mint oláhországi lejtőin egy és ugyanazt a népet találjuk, azon sem kell csodálkoznunk. Tovább nyugatra, a hol a Havasok igen magas gerinczűek, a két lejtőn lakó nép házai, szokásai és nyelve nagyon elütnek egymástól, itt a törösvári járás lakossága semmiben sem különbözik a 20 km. távoltságban Oláhországban lakó néptől.

Temetők és temetési szokások.

A temetők néprajzi szempontból is nem egy jellegzetes vonást mutatnak. Mint az útszéliek, úgy a temetői keresztek is két csoportra oszthatók, a szerint, a hogy az ácsmesterséget űző parasztok készítették primitív s eredeti módon, vagy pedig a városból hozott mesteremberek remeklései. A temetői keresztek között is meg kell tehát különböztetni az egyszerű fejfát, a melyet háziiparilag állítanak elő a

2. ábra.

nagyobb fényüzéssel készült nagyobb sirkeresztektől, melyek között még kőből készültek is találhatók.

A 2. ábra mutatja egymás mellett a régi útszéli keresztet a modern kereszt mellett, a 3. és 4. ábra háziiparilag készített temetőkereszteket.

Temetőkben való jártamban-keltében gyakran szemembe ötlött a sír fejrészénél a földbe dugott almafaág s az ugyanott levő faszén-halmocskák. Kérdésemre e temetkezési szokásokra nézve a következő felvilágosítást kaptam: Az oláh nép a keresztapai hivatást sokkal bensőbbnek tartja, mintsem hogy a halál a vele járó felelősségnek s összeköttetésnek véget vethetne. A gyászoló családtagok között főszerepet játszik a gyászszertartásnál a keresztapa vagy keresztanya, a kik a

temetésnél állandóan a nyílt sír előtt állanak, s ott fogadják a temetésre jöttek részvétnyilatkozatait. A keresztszülő a saját maga kertjéből kihoz egy almafaágot, a melyet leveleitől megfosztott volt, s oda tűzi a sír fejrészéhez. A temetésen részt vesz az egész szomszédság, s minden tagja hoz magával valami süteményt, pogácsát, rétest, mézeskalácsot, almát, körtét vagy egyéb édességet. Ezt mind a leveletlen almafaágra aggatják, s midőn a gyászszertartásnak vége van, a keresztszülő tulajdonába mennek át ezek a szeretet hozta ajándékok. A halotti torra (pomána) összegyültek azután ezek egy részét el is fogyasztják, de a legnagyobb

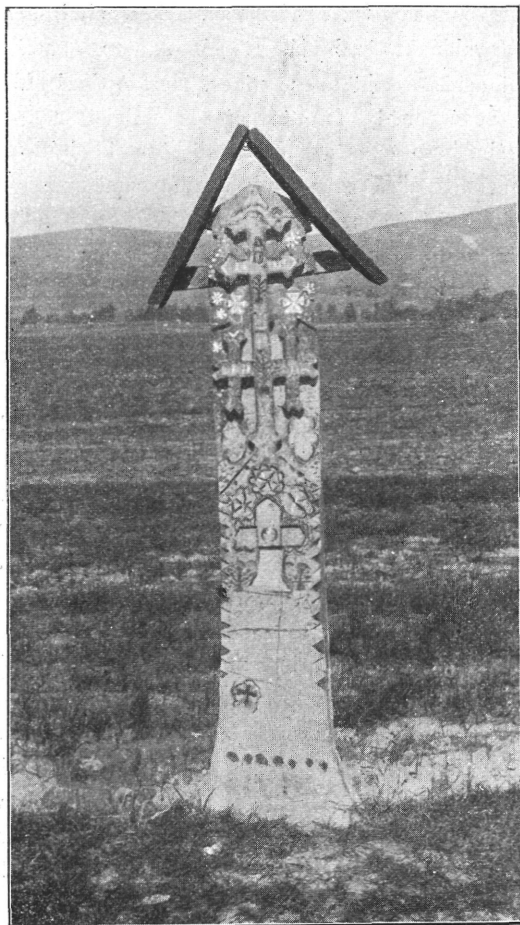

3. ábra.

részt haza viteti a keresztszülő azoknak a „Miatyánk“-oknak fejében, melyekre hite kötelezi⁷öt elhunyt keresztfia lelki üdvére. A halotti toron a főfogás egy megpuhított búzaszemekből álló édesség — colivā — melyet mézzel, dióval, mazsolaszölővel készítenek el s cukorkákkal díszítenek. Ha az elhunyt még gyermek volt, akkor az anya a keresztszülő kíséretében kimegy a határra s egy ottani bokorra felaggatják a meghalt gyermek legkedvesebb játékszereit. A szülők fájdalma biztosan megújulna, ha szemük e gyermekük által használt játékokra esnék, s ezt elkerülendő, oda akasztják a bokrokra, hadd játszszenek a szellő velük — a mint a népdal mondja. Az igaz, hogy néha a járókelők között akad, ki e

felakasztott játékszerek közül egyet-mást kiszemel, haza viszi fiának, s így a járványos gyermekbetegségeknek önakaratukon kívül terjesztője lesz. A hatóság már is figyelmessé lett e népszokásra s eltiltotta az elhalt gyermekek játékszereinek kiakasztását, de hiába — sok eredményt nem ért el e tilalommal.

A temetés után hat hétig mindennap korán reggel kimegy a halott anyja vagy testvére, vagy más nőrokona, egy szomszédasszony vagy leány kíséretében

4. ábra.

a sírhoz, s visznek magukkal egy serpenyőt tele izzó parázsossal, melyet a sír fejrészére kiöntenek. A parázs az elhunytnek családi tűzhelyéről való s a szomszéd asszony a magával hozott vízzel, melyet az útszéli patakból merített, ott a sírnál leönti s kioltja. A gyászoló családtag és kísérelője egy Miatyánkot mondanak a sírnál. A mikor a halottat a koporsóba elhelyezték, mellére egy új sarlót tesznek s két tenyerébe egy-egy krajczárt nyomnak. A koporsó lábrészét betakarják házi szőttessel, mely körülbelül elég egy férfing készítésére, s ez a vászon is a kereszt-szülőt illeti. Mikor ez a nyílt sírnál fogja a leeresztendő koporsót, hogy igazítsa

meg, mikor a verembe kerül, akkor a vásznat leoldja a koporsóról s tüszőjébe dugja. A sirató asszonyok pedig új spárgával vagy ezernával lemérik a holt-tetem hosszát s ezt a fonalat elrejtik valahol a gyászoló ház mellső szobájának edényes polczain.

Szent források.

A vármegye keleti határán emelkedik a Persányi-hegység, melyet több szakzra lehet osztani és pedig az almásmezői, feketehalmi, persányi és apáczaire. Ez utóbbit „Geisterwaldnak“ is hívják a szászok, de ennek az elnevezésnek a szellemekkel semminemű összeköttetése nincs, mert Apáczáról, Brassó megye egyik helységéről kapta nevét, mely falut a szászok „Geist“-nak nevezték el. Ez az apácza erdő leginkább jura- és mészkorszakbeli kőzetekből áll, melynek megkarsztosodását eddigelé azok a sűrű erdőségek akadályozták meg, melyek tetőt borítják. De azért a karsztképződményeket, legalább kezdő fokon, itt is fel lehet találni, s ha a sűrű erdőségek meg is védik a hegyhátaikat, azért mégis észrevenni rajtuk a hosszúra nyúlt gerincek mentén a „poljé“-k vályúszerű mélyedéseit s itt-ott jellegzetes töbrök is keletkeztek. Ebből az következik, hogy bűvő patakokban s időszakai forrásokban sincs hiányában ez a vidék s egy igen szép képződésű, majdnem szabályos időközökben fel-felbukkanó ilyenmű forrásra akadtam a Kucsuláta—Hidegkút közötti határban. Az országúttól jobbra emelkedik egy széles hátú, tisztán juramészből álló hegy, melynek alján körülbelül Virágvasárnaptól kezdve Urunk mennybemenetelének napjáig egy meglehetősen bő vizű forrás fakad. Már pünkösöd táján azonban alig van víz a kútfeben, de a közbeneső időben nagyon sokan zarándokolnak a forráshoz, hogy annak vizét használva, különböző nyavalyáiktól megszabaduljanak. A falusi nép nagy tisztelettel veszi körül ezt az általa szentnek tartott forrást s csodadolgokat mesélnek annak jótékony hatásáról. A vízzel megmossák a fájós szemet, a fájós testrészeket, új merővel merítik onnan a vizet s megiszszák belső bajok ellen. És ha kételkedve azt kérdeztem a paraszttól, vajjon igazán használ-e a víz, mindig azt felelte: „Hát hogyné, uram, hiszen csak a szent időben folyik!“ azaz húsvéttól pünkösödig. A mikor a forrásból kiapadt a víz, még a meder fenekéről is összeszedik a törmeléket, mészdarát és iszapot s bedörzsölik vele a fájós testrészeket, állhatatosan bizakodva abban, hogy még ez is használ. A forrás használatának történetére pedig azt hallottam, hogy a már oláhországi Sehit la Jalomica nevű kolostor egy kalugerje valaha itt kéregetett a vidéken s egy könyörtelen paraszt csúfot üzött a jámbor férfúval s elhullott birkák húsával etette. A kegyes férfú nagyon beteg lett, iszonyú láz gyötörte s lázas álmában folyton ezt a forrást emlegette s kérte ápolóit, hogy hozzanak neki vizet e forrásból. S a víz meggyógyította a beteget.

Az időszakiság megmagyarázása nem valami nehéz; a hegy hátán nagy polje képződött, mely a hosszú tél alatt színültig megtelik hóval. A midőn pedig kitavasodik, a hólé lassan-lassan beszivárog a meszes kőzetbe s a hol a rétegek talpát a csillámpala képezi, ott bukkan elő a forrás. Hogy pedig nyáron át nem telik meg vízzel, azt a hegyet fedő vastag moha- és száraz lombtakarónak lehet tulajdonítani, mely a lecsapódást magába szívja.

Sebők Samu.

NÉPRAJZI MEGFIGYELÉSEK A TIENSÁNBAN.

A magas kulturájú Európa szemében sajátságosnak tűnhetik az a teljes földhőskötöttség, a mely Középázsia népeit végig jellemzi. A félkulturájú népek mindenütt rendkívül erősen függenek földjük természeti viszonyaitól, de sehol inkább mint Középázsia síkságain és alföldjein. Cholnoky professzor is újabb írásaiban többször mutat rá, hogy a középázsiai népek történetének legfontosabb jelenségei okukat a természeti viszonyok kényszerítő erejében lelik.

Varázsoljuk szemeink elé a kirgizek földjét. Rengeteg sivatagok között havas hegylánczok. A Kaspi-tótól keletre az apró eolikus halmok végtelennek látszó tömkelege tökéletes síksággá olvad egybe. Az apró hegysorok erősen gyűrtek, s közöttük a lapályos, messzenyúló medenczéket fiatal lerakódások töltik ki. Távol keleten, a síkságok végén óriási hegylánczok homlokfalai emelkednek. A messze szétágazó hegylánczok közé szinte észrevétlenül juthatunk be, mert terjedelmes alföldek terülnek el a nyugat felé szétágazó hegylánczok között.

Ha teljesen tiszta időben jó kilátópontról néznők a turkesztáni síkságok keleti határán emelkedő hegytömegeket, a hegyesúcsok seregét egyetlen hatalmas, északról dél felé dülő lejtőnek látnók. E lejtőt az említett alföldek szakítják meg. A nagy turkesztáni síkságokat és a keleti alföldeket a jobbra homokkőves altalaj felett rengeteg futóhomok és lösz takarja, a melyben elvész a folyók vize.

Az óriási turkesztáni lejtő megmaradt részei hosszú, kelet felé haladó hegylánczok soraiból állanak. A hegylánczok között magas fekvésű kisebb-nagyobb fensíkokon állunk, melyeket a pleistocén jégárok gyalultak.

Az emberi életet kizáró teljesen *termékellen* területek tömérdek apró s több nagyobb szigetet alkotnak. Az „oikoméne“ a homoksivatagok belseje felé és a jéggel borított hegylánczok körül szélesen határolt. A magas hegységek medenczeszerű széles fensíkjai, a „szürt“-ök, s a glacialis széles teknővölgyek kitünő *legelők*, de a *földművelésnek* itt a hegyek között csak egyes mélyebb katlanokban van meg a természetes feltétele, mint pl. az Isszik-kul medenczében, vagy a Tekesz-völgyben.

Ott, hol a középázsiai nagy hegylejtőt megszakító nagyobb depressziók foglalnak helyet, a peremet alkotó hegylánczok lábánál széles fenyvesöv húzódik. Következik néhány domb, s előttünk a futóhomok birodalma.

Az emberi megélhetés természetes feltételeinek nézőpontjából a Tiensánban a következő területeket kell megkülönböztetnünk:

1. Jégtől borított vagy sziklás területek.
2. Szürt-platók egész éves legelőkkel.
3. A fenyvesöv.
4. Öntözés nélkül is művelhető termőföldek és nyári legelők.
5. Öntözéssel művelhető termőföldek.
6. Téli steppe-legelők.
7. Homoksivatagok.

A jégtől borított és sziklás területek lakatlanok. Ide csak a valamely hágón való átkelés kényszerűsége viszi a kirgizt. Még a „mergen“, vadász is alig fordul meg a legmagasabb régiókban. Éppen ez a magas régiója a Tiensánnak a legismeretlenebb. Az orosz hivatalos térképek is teljesen elhanyagolják megrajzolását, s így terjedelméről megközelítően pontos adatot sem közölhetünk. Mégis hozzávetőleges becsléssel a Tiensánnak a Terek-hágók és a dzsungáriai medence közötti részé-

nek (a Dzsuldúztól számítva nyugatra) az oikoméne felső határain túl levő területeit körülbelül 30,000 Km²-nek lehet vennünk.

A szűrt-platók és a magasan fekvő egész éves legelők területe, az igazi nomádok hazája, a középponti és nyugati Tiensán bemutatott (l. l. á.) kb. 260,000 Km²-nyi területének legalább negyedrészt foglalja el. A karakirgiz nép túlnyomó része ezen a területen él. Még ennél is nagyobb területet foglal el a fenyvesöv, sokkal nagyobb, mint az eddigi leírások alapján hinnők. A tülevelű fák területét, beleértve a közöttük található kisebb-nagyobb legelőket, pásztaikat, közel 100,000 Km²-nyi óriási terjedelmének kell vennünk. Ez manapság gazdaságilag kihasználhatatlan, de azért az erdőségeknek nagy hatásuk van a Tiensán anthropogeográfiai viszonyaira. Ezzel szemben az öntözés nélkül is művelhető területek aránylag csekély területet, mintegy 15,000 Km²-t foglalnak el, míg a csak öntözéssel termő föld terjedelmét legalább 30—35,000 Km²-nek kell vennünk. E hatalmas területnek tehát ma még csak alig felét, azt is csak kezdetleges, pazarló módon használják ki.

A szorosabb értelemben vett Tiensán-hegységen kívül eső területek az öntözéssel művelhető földek legnagyobb része, a steppe-legelők és a homoksivatagok.

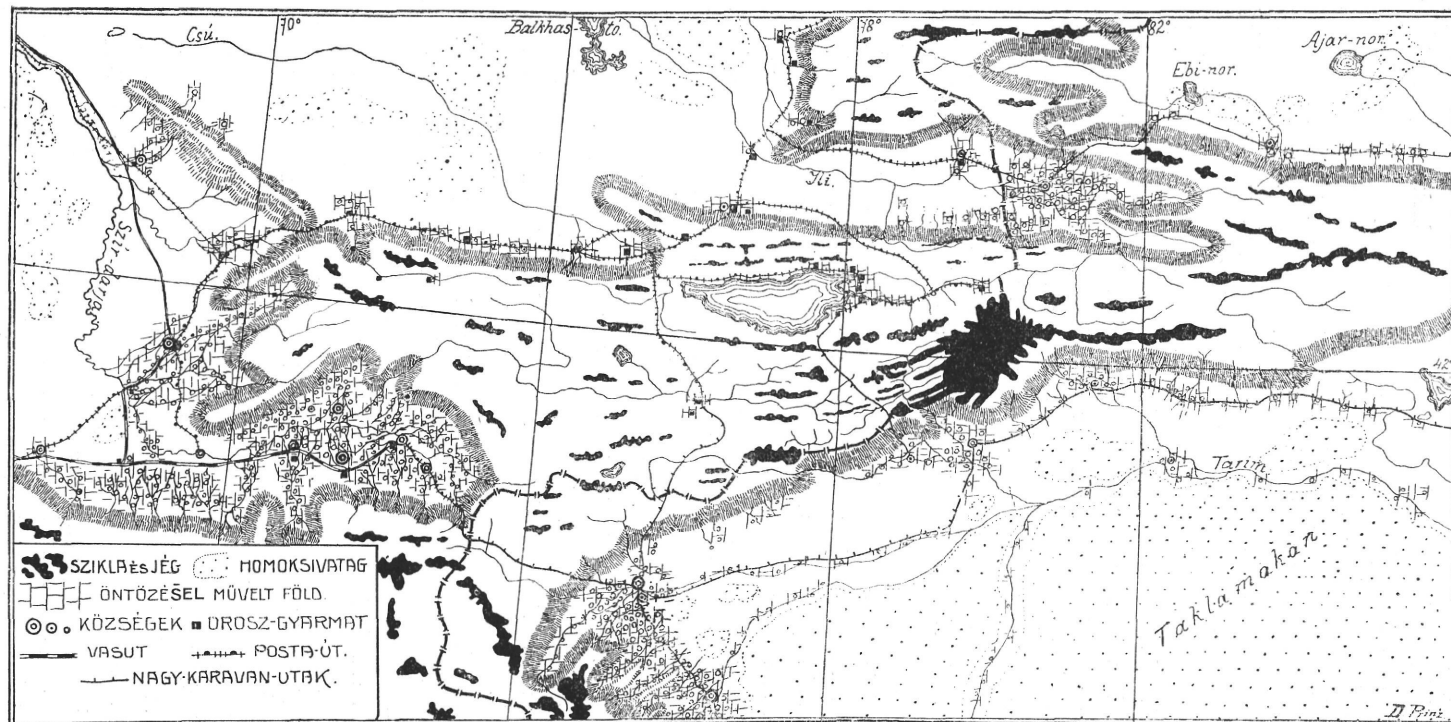
A mellékelt térkép (1. ábra) a most említett terület egységek eloszlásának feltüntetését célozza. Elmaradt rajta a fenyvesöv és a magas-legelők elkülönítése, minthogy a legtöbb esetben közvetlenül egymás mellett fekszenek felaprózva. Ugyan csak fehérre hagytuk a steppe-legelőket is, mert a Tiensán lába egyfelől, a homoksivatagok másfelől eléggé pontosan megszabják határaikat. A fehérre hagyott részek tehát a Tiensánban magában magas-legelőket és fenyveseket, a hegységen kívül steppe-legelőket jelentenek. Nem különítettük el továbbá az öntözéssel vagy a nélkül művelt területeket s nem lehetett feltüntetnünk a kis mérték miatt a művelhető, de mégis paragon heverő földterületeket sem.

A természet tehát nem áldotta meg pazar kincsekkel a kirgizek földjét. A különleges berendezések, öntözőcsatornák és kertgazdaság nélkül, jól termő föld nagyon kevés van Középázsiaiban.

Település.

Az „éhség pusztaságain“ rémitő szárazság uralkodik. A mi életet, boldogságot, virágzást teremt, az a víz. A bennszülöttek városaikat és falvaikat csak ott építik és fejlesztik, a hol az öntözőcsatornák számára elegendő víz áll rendelkezésükre. A gyarmatosító oroszok a Tiensán katlanainak ama részeit foglalják le, a hol a bővebb csapadék következtében öntözés nélkül is termel a föld. Ennek következtében a Tiensán és környékének településföldrajzi térképe sajátos állapotot mutat.

A lakótelepek nagysága és sűrűsége az öntözésre felhasználható víz mennyiségétől függ. Az öntözésre felhasználható víz mennyisége a síkságok ama sarkaiban a legnagyobb, a melyek a hegységek közé ékelődnek be. E síkságok sarkaiban vannak Középázsia éléskamrái: Fergana, Kászgária és Dsungária. Sűrű rajokban terjeszkednek itt a városok és falvak, földjeik nagy kertekké olvadnak egybe; bőven megteremnek a rizs és a gabona, valamint ízletes húsos gyümölcsök. Valóságos paradicsom az „éhség pusztaságainak“ tőszomszédságaiban.

1. á. A Tiensán településföldrajzi térkép-vázlata. (Szerk. dr. Prinz Gy.)

A Tiensánból köröskörül tömérdek kisebb folyó és patak ömlik a síkságra, kijelölve helyét ugyanannyi lakótelepnek. Míg a három előbb említett területen a köröskörül kilépő folyóvizek nagy folyamokká egyesülnek, melyek vize elegendő egész országok óriási méretű öntözöberendezésének táplálásához, addig a fenyves-övek alján kilépő kisebb folyók csak az egyes lakótelepek ellátására elégségesek. Vízüket u. i. már előbb elhasználják, mielőtt még folyammá egyesülhetek volna. Így keletkezik a Tiensán lába körül a síkságok peremén a lakótelepeknek az a keskeny szalagja, a mely Középázsia településföldrajzának egyik legsajátságosabb jelensége. A lakótelep nagysága mindenütt a víz mennyiségétől függ. Nagy folyó kapujánál nagyobb, sőt néha több lakótelep is épült; itt vannak a bazárvárosok. Lakói nemcsak földmívelők, hanem kereskedők is.

A földmívelő „szártok“ lakótelepei tehát rajban helyezkednek el a síkságok sarkaiban s vonalak mentén, a hegyvonulatok lábánál.

Az utolsó évtizedekben még egy tényező lépett fel a lakótelepek létesítésében, az orosz gyarmatosítás. Az orosz-kinai határ Khántengritől nyugatra a hegység legdélibb lánczán fut végig. De éppen ez a déli hegyláncz a Koksál-tau egyik legismeretlenebb része a Tiensánnak s így a határt pontosan ma még nem állapíthatjuk meg.

Az orosz gyarmatosok öntözőcsatornák berendezéséhez nem értenek s így olyan területeket keresnek, a hol azok nem okvetlenül szükségesek. Ilyen területek csak a Tiensán belsejében vannak, ott is a mélyebb katlanokban. Az eddig lakótelepeket nem látott s csak nomádoktól lakott medenczékben tehát megjelentek az oroszok négyszögű nyájas falvai, széles lombos utcaikkal és kedves faházaikkal.

A szárt lakótelepek közelebbi ismertetését későbbre hagyva, rátérünk most a nomádlakta Tiensán anthropogeografiai viszonyainak vázolására.

Az „oikomene“ szélső határától az eke birodalmáig állattenyésztő nomád kirgizek laknak. Az életmód kisebb csoportokra bontja a népet. A csoportok lakóhelyüket évenként többször, de az évszakok szerint legalább is kétszer változtatják. Vannak nyári és téli legelők, de nem olyan éles megkülönböztetéssel, mint eddig hittük.

Életmódjuk tekintetében két csoportot különböztethetünk meg: 1. Egész éven át vándorló *igazi nomádok* és 2. télen „kislak“-ba, téli szállásra, vonuló *félnomádok*.

A téli szállások túlnyomó része azokon a területeken épült, a melyek földmívelésre öntözésberendezés nélkül is alkalmasak. Mert a kirgizek igen nagy része földmíveléssel is foglalkozik, vagyis igazi félnomád. Tavasszal beveti földjét és nyájával, ménesével a nyári legelőkre vonul, majd ősszel visszatér aratni s a kislakban kényelmesen áttelel. A félnomádok a kirgizek vagyonosabbik fele.

A „kislak“ ma többnyire orosz mintára épül, sőt orosz iparosok is készítik. Valóságos tanyák, egymástól nagy távolságban elszórtan egyenkint helyezkednek el valamely patak közelében. Sárból vakolt fal veszi körül az egy- vagy kétszobás házat. Az udvarban hatalmas szénaboglyák között ott van a jurtt is, a nappali tartózkodó hely, egyszersmind konyha. A házban takaréktűzelőhely nincsen, csak orosz kályha. Petroleumlámpással világítanak. A nyáj és a ménes a hegyek között maradnak a család fiataljának őrizete alatt, kik addig időznek a „kislak“ körül, míg a

rengeteg hó teljesen be nem fedi a legelőket. Az egész Isszikkul-Tekesz depresszió, a Nagy-Narin völgy középső része mellékvölgyeivel, a hegység külső peremei és a nyugati völgyekben tömérdek ilyen téli tanyát találunk.

Az igazi nomád földet egyáltalán nem művel, s téli tanyája sincs. Úgy látszik azonban, hogy az igazi nomádok száma a Tiensánban folyton fogy. A Száridzsászbán és az északi hegylánczokban télen is találhatók ugyan kirgizek, de azok az isszikkuli „kislakok“ családjaihoz tartoznak. Igazi nomádokat találtam a Kogelescsab vidékén. Nyáron a Dzsaktas-Aksirják fensíkokon legeltetnek, s mikor beköszönt észak felől a havazás, a Borkoldáj kettős láncza mögötti hómentes völgyekbe vonulnak.

Az aulok (sátortábor) nyáron a szellős széles völgyek közepére telepsznek, télen az északról védett sziklazugolyokba. Helyüket folyton változtatják, a mint azt a legeltetés kívánja.

A mai középzásiai nomádok életének megismerése nagyon fontos, mert újabban jelentős következtetéseket vonnak belőle a népvándorlás magyarázatára vonatkozólag. Meg kell tehát említenem ama megfigyeléseket, a melyekre Középzásziában a félnomádok és igazi nomádok között szert tettem.

A nomádság és a földművelő szárság között ma a gazdasági kapocs nem valami nagy. Igaz ugyan, hogy a szárt és újabban az orosz kereskedők árúit bőven vásárolja a jómódú nomád, de el kell különítenünk a fényűzési czikkeket a valódi szükségletektől. A kirgiz szeret majmolni, nagy komédiás. Szeret szépen öltözködni, s ruháira nagy gondot és költséget fordít. A szárt kereskedő és a nomád állattenyésztő egymásból élnek, de a szárt földművelővel a nomád csak közvetve érintkezik. A szárt lókupecz felkeresi a nomádokat s lovakat vásárol tőlük, a nomád pedig nyáron, mikor a lovaglás a zöld völgyekben kellemesen esik, lerándul a bazárokbá s a kapott pénzen vesz mindenféle csecsebecsét, esernyőt, selyemtakarót. Esetleg lisztet is, de ritkán; rizst pedig éppen nem. Az igazi nomád, száz esetben volt alkalmam tapasztalni, lisztből készült eledelt igen keveset eszik, s ha nincs lisztje, éppen nem esik kétségbe. Az esetleges rendkívüli viszonyok következményeit nem ismerem. Az ALMÁSY-tól¹ említett időszakosan, állítólag 30—40 évenként fellépő marhavészről nem tudom, mely statisztika alapján szerezhetünk tudomást, s ha a marhaállomány miatta 80—90%-kal megfogy, ismeretlen a hatása a kirgizek gazdasági életére. Azt azonban határozottan tagadom, „hogy a nomádok téli tápláléka majdnem kizárólag a letelepült népek gabonatermeléséből ered“. 1906. év december havának végéig tartott utazásom utolsó két hónapja alatt a nomádoktól rizst egyáltalán nem, lisztet pedig igazán csak nagyon ritkán tudtam beszerezni, nem azért, mintha azt féltve őrizték volna, mert ha volt, akkor szívesen odaadták az utolsó szemig. A nomádság fenmaradása, legalább a rendes viszonyok között, egyáltalán nem függ a letelepült lakosság terményeitől. Az említett rendkívüli viszonyok, kedvezőtlen tél, marhavész stb. okozatai nincsenek bebizonyítva. Ha a nomádnak szüksége van gabonára, akkor maga is termelhet. A Tiensán völgyeiben ma még mindig sok a gabonatermelésre alkalmas föld. Gyakran akadunk elhagyott csatornázásokra, a melyek csak a nomádok munkái lehettek. Ma leg-

¹ Vándorutam Ázsia szívébe. Budapest, 1903. p. 686.

feljebb annyiban módosultak a viszonyok, hogy a nomád, ha kedve tartja, könnyen szerezhethet lisztet, főképpen a hegyek közé települt oroszoktól, de a közbiztonság és államrend következtében a síkság szélén lakó szártoktól is s így lusta földműveléssel foglalkozni.

Meg kell még emlékeznünk a gazdasági élet ismertetésénél az orosz telepesek hatásáról. Az olcsó orosz ipartermékek nemcsak a „kislak“-ok berendezésénél érvényesülnek, hanem bevonultak a jurtokba is. Különösen a kirgiz-kazakok nagy barátjai az európai iparnak. Ma már nem ritkaság a Tiensánban száz Kilométernyire a legközelebbi háztól felhúzott esernyővel lovagló kazakot látni. A kirgizek háziállatai is megszapordtak egygyel, a tyúkkal. A félnomád kirgiz-kazakok jurtaiban gyakran láttam tyúkokat, sőt a Bajumkol-Asutör torkolatánál még lágytojással is megvendégeltek.

Úgy látszik, ismeretlen még az, hogy az igazi nomádok a húst füstölve elteszik. ALMÁSY legalább határozottan állítja, hogy tartósan csak juhzsirt tesznek el birkabelekbe olvasztva. Téli utazásom alatt a legtöbb jurtban nagymennyiségű füstölt lóhúst találtam a tetőnyílást körülfogó faabroncsra lógatva. Füstölt kolbászt is ettem néha, bár nem valami ízletes volt, mert a beleváló húst túlságosan nagy darabokban tömik a bélbe.

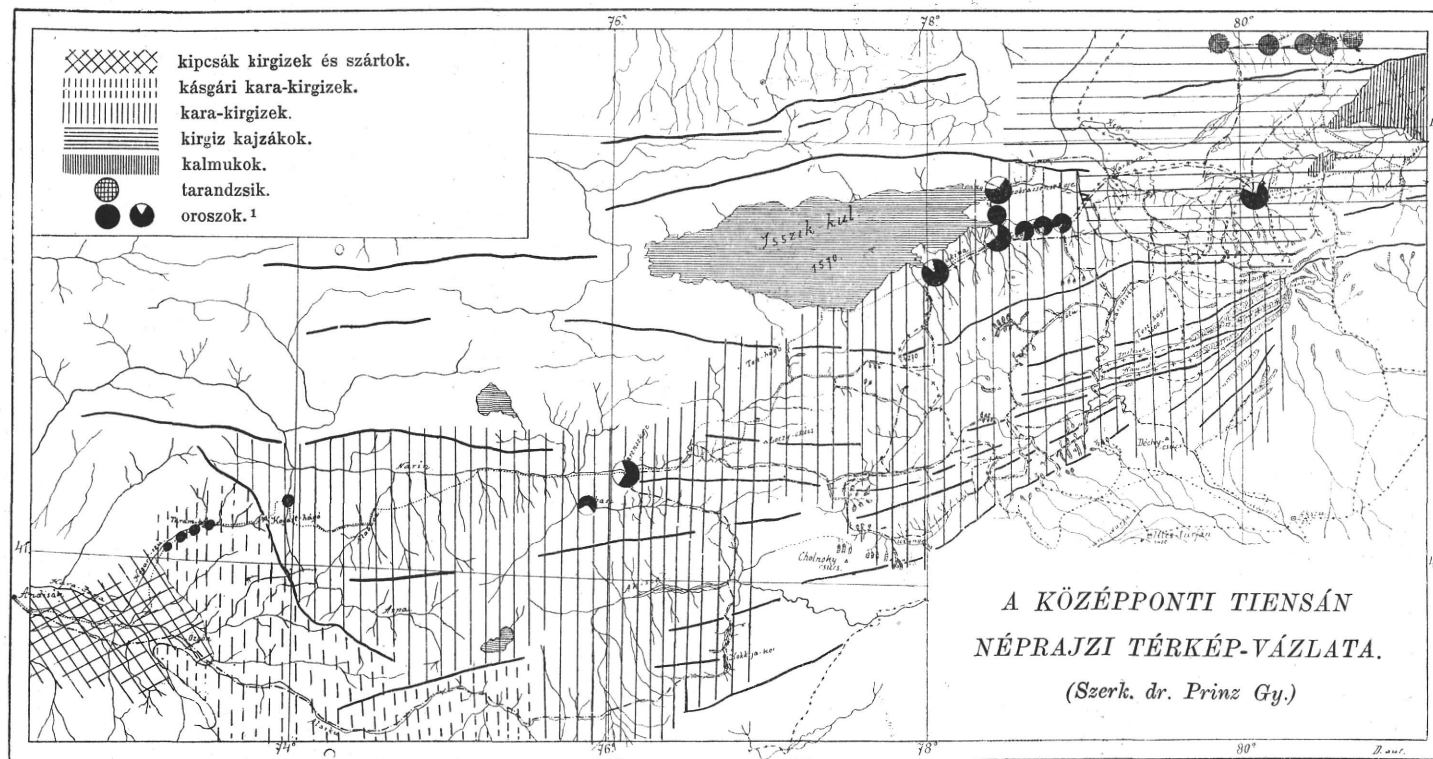
Ezek után rátérünk az 1906. évi utazásom alatt tőlem gyűjtött néprajzi megfigyelések ismertetésére. Előre kell bocsátanom, hogy utazásom célja földrajzi és földtani kutatás volt, továbbá, hogy néprajzi tárgyak gyűjtésére pénz egyáltalán nem állott rendelkezésemre.

Elsősorban a 2. ábrán mellékelt néprajzi térképhez kell csatolnunk néhány kísérő szót.

Területünknek legnagyobb részét szemirjécsi kara-kirgizek lakják. Az Isszik-kul-, a Fergána- és a Koksál-hegylánczok között egész a Kántengriig mindenütt ők laknak. A kara-kirgizek állattenyésztő nomádok és félnomádok. Területükön, a hol sik a föld, öntözés nélkül is terem a gabona. Ennélfogva a Narin-völgyben és az Isszik-kul medenczéjében van kezdetleges kara-kirgiz földművelés is. A Száridzsáasz déli kulisszáiban öntözésberendezést is találtam, a mi valószínűen szintén nomádoktól, kara-kirgizektől eredt. A virágzó orosz kolóniák Ohótnicsij kivételével a kara-kirgizek földjén alakultak.

A kara-kirgizek északi szomszédjai a kirgiz-kajzakok. A két nép területének határait UJFALVY¹ nem közli a mai állapotnak megfelelően. Szerinte a kara-kirgizek földje az Ili-folyamig és a Mucart-völgyig terjed. Én már a Tüb-völgyben és a Tekesz forrásvidékén kirgiz-kajzakokat találtam. Éppen így túlságosan mesterséges a kalmükség határainak kijelölése is az említett térképen. Elkülönítettük továbbá a kásgári fekete kirgizeket a szemirjecsiektől a külsőségekben rögtön szembetűnő különbségek miatt. A fergánai eddig „szárt“-nak jelzett területet „kipcsak-kirgiz és szárt“-nak jelöltük meg, mert itt a városokban és falvakban a két nép összekeveredve lakik.

¹ Reclus, Nouv. géographie univers. La terre et les hommes. Paris, 1881. VI. p. 456.

2. á.

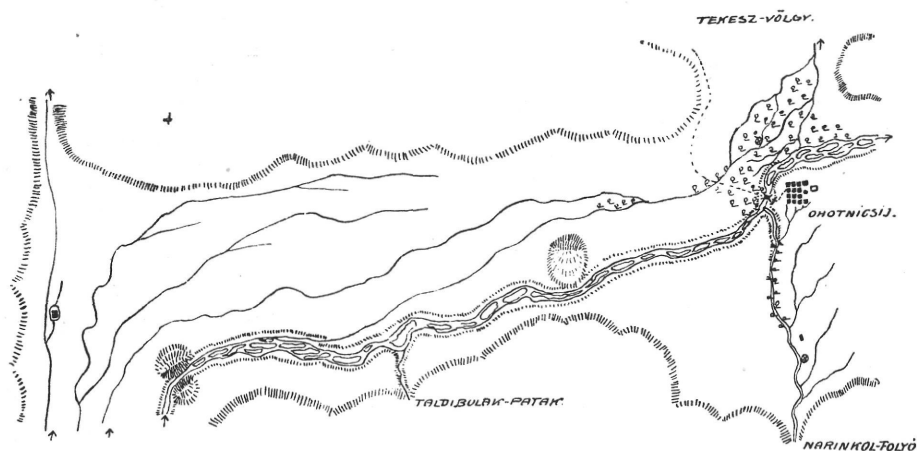
¹ A községben lakó orosz elemek arányszámait a fehérre hagyott körzikk mutatja

Kirgiz-kajzak földmívelés a Bajumkolban.

Értekezésünk első részében említettük már, hogy a nomádok túlnyomó része az úgynevezett félnomádok, különösen a kirgiz-kajzakok, nemcsak pásztorkodással foglalkoznak, hanem földet is művelnek. Említettük azt is, hogy Középázsiaiban a földmívelésnek két főosztályát kell megkülönböztetnünk, a szerint, a mint a földet öntözéssel művelik, vagy a nélkül.

A nomádok eredetileg csak az öntözés nélkül is termő földeket használhatták, ezek nagy részét azonban elszedték tőlük az orosz gyarmatosok. A félnomádok közül szinte évenként vedlik át egy-egy nagy csapat letelepült lakossággá.

A nomád, félnomád és letelepült földmívelő nép között a legteljesebb átmenetet találjuk meg a Tiensánban. A kara-kirgiz családoknak is csak kis töredéke

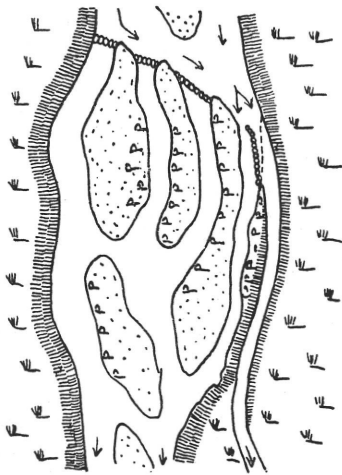
3. á. A Bajumkol-völgy Ohotnicsij falutól nyugatra terülő részének térképábrázolása a csala-kazak öntözőcsatornáikkal. (Szerző felv.)

teljesen nomád. Túlnyomó része olyan, hogy a család fiatalabb férfiai és hozzájuk tartozó cselédnép nomádok, az idősebbek, a tekintélyesebbek pedig a telet „kislak”-ban téli szállásban töltik. A jobb családból származó kirgiz tehát, ha megöregszik, félnomád életet él.

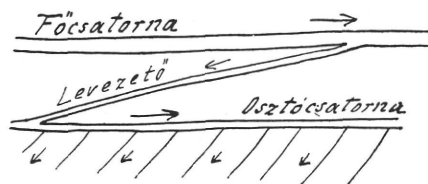
Az Isszikkul-Tekesz depresszióban a félnomád élet teljesen kialakul, sőt további fejlődésében közel jut a teljesen letelepültek csatornázásához és a földmíveléshez. Az Isszikkul-Tekesz depresszió keleti része már tulságosan száraz ahhoz, hogy öntözés nélkül is teremjen a föld. Itt látunk olyan kazakcsaládokat százszámra, a melyek egész életüket jurtban töltik, s mégis egészen csinos kis öntözésberendezést készítettek. Ezek azért némileg mégis nomádok. Nyájaikkal a hegyekbe is vonulnak, de nem nagyon messzire, legfeljebb egy-két napi járóföldre, s öntözőcsatornáikat állandóan szemmel tartják. A csala-kirgiz vagy csala-kazak, vagyis a teljesen letelepült, s magának házat építő kirgizt ettől már csak egy lépés választja el, különösen azért, mert a csala-kirgiz megtartja a nyáját, ménesét, csak a cselédjeire bízta, vagy a család fiatalabb tagjaira. ALMÁSY révén különben azt is tudjuk, hogy a szártok is tartanak nyáját és ménest, azokat a nomádok őrizetére bízván.

A következőkben a bajumkoli csala-kazak, öntözéssel folyó földmivelését mutatjuk be, azt hisszük, mint ismeretlen példát az ilyen öntözésberendezésekre (l. 3—6. ábrát).

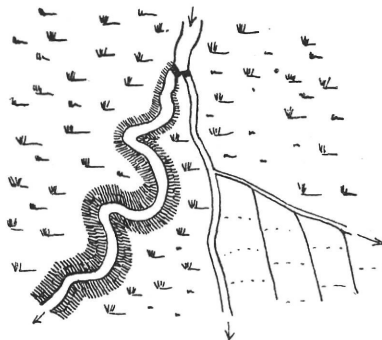
A Kakpakok és a Bajumkol-folyó a Tiensán középponti részéből kijutva még egy szirtvonulatot törnek át s csak így érkeznek a Tekeszhez. A szirtvonulatot az erdős hegytömegektől széles, fluviális kavicsos kitöltött depresszió választja el, a tőlünk fölött kazak földmivelési terület színhelye. A három Kakpak-folyó folyása irányának megváltoztatása nélkül jut ki a Tekesz-medencébe. Valamikor így tett a Bajumkol is, de utóbb sziklakapuját elhagyta s tovább kelet felé 15 kilométernyire tört utat a szirtvonulaton át. Ma egy harmadik kapun át lép ki a Tekeszhez a Bajumkol, a mely a másodiktól 5 km.-nyire van keletre. Közvetlenül a fenyvesek alatt folyik tehát a Bajumkol; azután következik egy 4—6 Km. széles és 16 Km. hosszú völgy, a melynek

4. á. A föcsatorna kivezetése a Bajumkol medréből.

5. á. A vizelosztás magasan fekvő föcsatornából.

6. á. A vizelosztás alacsonyan fekvő föcsatornából.

kavicsrétegeibe bevágódva folyik a Bajumkol, de a mely egyébként sehonnan sem kap vizet, mert az említett szirtvonulat teljesen kopár.

A völgy talaja a folyami kavicsos képződött vékony lösz. A csapadék rögtön lefut a kavicsok közé, s így a Lasiogrostis-bokrok is alig tudnak megélni a forró nyár alatt. Az öntözéssel a kazakok mégis képesek itt földmivelést folytatni.

Még jóval a Bajumkol minden térképen feltűnő könyöke felett megkezdték a víznek csatornába vezetését. Ismeretes, hogy a turkesztáni síkokon lakó szártok sohasem duzzasztják a vizet és nem használnak zsilipeket, hanem nyakig sárosan kezeikkel és kapával tömik a sárfalakat s az azokba vájt lyukakon vagy nyílásokon bocsátják tovább a vizet. A bajumkoli csala-kazakok mindjárt a föcsatorna kivezetésénél duzzasztanak. A hegyi folyó ugyanis a síkság közelében esését mérsékli, s több ágra oszolva széles kavicsos mederben kanyarog, egyes ágait pedig folyton más és más helyre helyezi át. A víz kivezetésére a kazakok olyan helyet kerestek,

a hol a terraszfalán a csatorna megépítése elé nem gördültek nagy akadályok, s a folyómederben a kavicszigetek megkönnyítették a duzzasztógát megépítését.

A bajumkoli duzzasztógátak igen kezdetlegesek, de a célnak megfelelnek. A kavicszigetek felső csúcsaihoz összehordták a görgeteget, s azzal a szigeteket összekötötték. Az így felduzzasztott víz, bár a gömbölyded kötömbök résein jócskán átszivárog, a balpartra szorul, a már elébb elkészített csatornába. A csatorna gyenge eséssel a terraszfalán a tetejére jut, a hol öntözés céljaira felhasználható.

A Bajumkol könyökétől nyugatra a folyóval párhuzamosan már három főcsatorna hordja a vizet. Az első csatorna a völgy nyugati peremén haladva, a szirtvonulat elébb említett legidősebb kapuján át a Tekesz-pusztára vezet. A Bajumkol elhagyott medrét tehát igen ügyesen használták fel a csala-kazakok. A szirtvonulaton keresztül a meder segítségével a vizet minden nehézség nélkül kivezették a nagy Tekesz-medenczébe, olyan területre, a hová vizet egyébként alig vihettek volna.

Előbb leírt völgyünkben a nyugati részek öntözésére szolgál a második és harmadik csatorna. A negyedik csatorna kivezetése már a Bajumkol könyöke alatt körülbelül 3 kilométernyire történik; ennek vizét túlnyomó részében szintén a Tekesz-medenczébe vezetik, még pedig a Bajumkol második, szintén elhagyott kapuján át. A tágas Tekesz-medence talaja földművelésre alkalmasabb, mint az óriási görgetegekkel, nagyszemű kavicssal kitöltött mellékvölgyeké. Magából a Tekesz-folyóból azonban igen nehéz vizet kivezetni, mert nagyon mélyen bevéődött terraszaik közé. A csatornát így messze felfelé kellene már kivezetni, de a nagy mellékvölgyek miatt az idehozása majdnem lehetetlen. Ez az oka annak, hogy a Tekesz vize csak akadály; kihasználatlanul hömpölyög kelet felé.

A Bajumkolban az öntözés a következőképpen történik. A főcsatornát mindig a völgy lehető legmagasabb részén helyezik el, még akkor is, ha nagy kerülők miatt sokszorta nagyobb az ezzel járó munka. A cél világos; a csatorna vizének mindig igen lassan és egyenletesen kell folynia, mert a pusztulástól így legtovább lesz megóva.

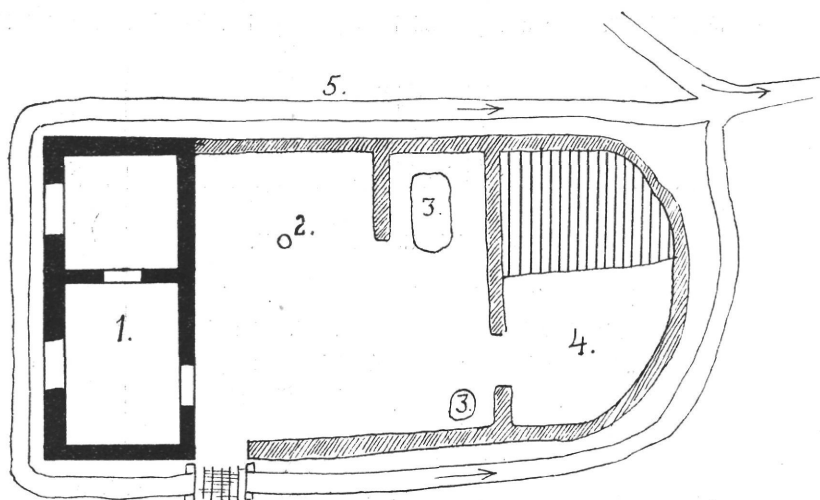
A magasán vezetett főcsatornából levezető csatornák nyílnak, a melyek természetesen a főcsatorna folyásának irányával ellenkezően vezetnek le a lankáson. A levezető csatorna a vizet az osztócsatornába szállítja. Az osztócsatorna ismét egyközűen halad a főcsatornával, de már lenn a földművelés alá fogott lapos terület peremén. Az osztócsatornából egy-két lépésnyire egymástól nyílnak az apró barázdák, a melyekbe koronkint az osztóból vizet bocsátanak.

Ha a főcsatorna nincs sokkal magasabban, mint a földművelés alá fogott terület, levezető csatornára sincs szükség. Ilyenkor a levezető csatorna helyét egy melléksatorna foglalja el, a mely a főcsatornánál kisebb esésével az osztócsatornát ellátja vízzel.

Az első esetben a könnyen szabályozható egyenletes esés következtében duzzasztásra, vagyis gátra nincs szükség, legfeljebb betapasztják sárral a levezető csatorna nyílását. A második esetben azonban a laza talajban, löszben vagy löszös agyagban folyó főcsatorna rendszeren mélyre ássa magát. Ez az első oka a duzzasztógát használatának. A következmény pedig a főcsatorna még gyorsabb pusztulása. A szárt kerüli is a duzzasztást, s az ő szelíd vizeivel sikerül is neki. De a csala-kazak kevésbé ért az öntözéshez, azonkívül hegyi vizekkel van dolga, s így gyakrabban történik apró katasztrófa. A levezető, másodrendű és osztócsator-

nákban csak az öntözés alkalmával folyik víz, míg a főcsatornában mindig. Ha a vízre nincs szükség, az egyszerűen visszafolyik a folyóba. Természetesen a főcsatorna hamarabb pusztul. Mélyebbre mosódik, mint a másodrendű csatorna szája, s így vizét duzzasztani kell.

A duzzasztás levert ezölöpök köré font sövényből készült gáttal történik. A sövényt a víz felől kavicsokkal védik meg. A gát kettős, az egyik a főcsatorna vizének duzzasztására, a másik a másodrendű csatorna nyílásának elzárására szolgál. Az öntözés beszüntetésével a második gátat szerelik fel először, azután lebontják a duzzasztót. Akármilyen óvatosan szerelik le a duzzasztógátat, a víz pusztítását kikerülniök nem lehet. Ezért a Bajumkol-völgyben elég szép számmal találunk elpusztított, s ma már nem használt „arik“-okat. Némelyik alkalmatlan is, meg sok helyet is foglal el, de hely itt bőven van, tehát nem törődnek vele.

7. á. Csala-kazak „kislak“ a Bajumkol-völgyben.

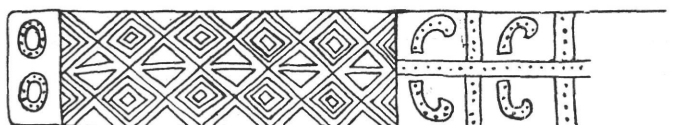
Az öntözött területeken majdnem mindig találunk pajtaforma épületeket, „kislak“-okat. Ilyen téli szállást a Bajumkol leírt részében csak egyet találtam, s annak alaprajzát a 7. ábrán mutatom be. A kezdetleges, sárból vakolt épületet csatorna futja körül. Július végén a kislak teljesen lakatlan volt. A csatornán fenyőszálakból, galyakból és földből összerakott hidaacsán jutottunk az udvarba, melynek hátsó részét egy kiugró fal osztotta kétfelé. Az egyik fülke előtt volt a tűzhely nyoma, a másik fülkében a pöczegödör foglalt helyet. Az udvart másfél méter magas sárból vakolt kerítés vette körül. Ajtó nem volt rajta. Jobbra a második, kisebb, félkör alakú udvarba is ajtó nélkül jutunk be. A második udvar a birkák otthona. Fele fedve van, a másik fele nyitott. A fedél nemcsak arra szolgál, hogy védje a nyáját az eső ellen, hanem inkább arra, hogy legyen az összegyűjtött szénát hová rakni. Őszkor ugyanis minden pajta teteje valóságos szénaboglyává alakul át.

Július végén egyetlen élő lelket nem láttam a Bajumkolban. A csatornák tulajdonosai csak olyankor jönnek le földjeiket megöntözni, ha már tartósabb a szárazság. Az egyszer teleitatott föld azután 5—6 napig pihenhet.

A jurt.

A majdnem minden középázsiai utazótól ismertett nemezsátorról e helyen csak azokat az adatokat közöljük, a melyek az eddigi leírásokban nem fordulnak elő, vagy részletesebb ismertetésük kívánatosnak látszik. Az olvasót itt ALMÁSY már idézett munkájára figyelmeztetjük. A mi adataink csak kiegészítésképpen csatlakoznak Almásy leírásához.

A jurt díszítésében elsőrangú szerepet játszik az ajtó vagy ajtófélfá (= ésik). Az egyszerű bevésett vonalaktól az igazán gazdag, színpazar ékítményekig az összes változatokat megtaláljuk. Nyáron az egésznapos munkától fáradtan jutva az esteli jurtba, az egész napi megfigyelések összegezése és rendezése, javíthatása után alig maradt már időm a kirgizek néprajzi megfigyelésére. De télen, mikor már a kora délutáni sötétség a topografiai és geológiai felvételek beszüntetésére

8. á. Jurtajtó Kicsime-Narinból.

kényszerített, bő alkalom volt a jurt ékítményeire gondot fordítani. Az itt közölt rajzok a hosszú téli esték gyümölcse. A jurt közepén égő tűz fénye mellett készültek.

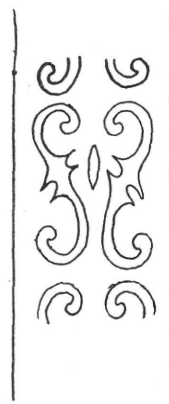
Az „ésik„ lehet *véselt*, vagy festett. Néha a véselt ajtókat is kifestik, de rendszeren csak a mélyítéseket egyszínű festékekkel. Az egyszerű ajtófélfák, ahol az ajtót teljesen a nemezzel borított gyékényfüggöny pótolja, rendszeren vésettek.

Az 8. ábra Narinszkoje vidékéről való, s a legkezdetlegesebb munkák egyikét mutatja. Az ajtófélfá felső deszkája, szimmetrikusan négyszögekre van osztva. A középső négyszögekben szalagok között kampóalakú ékítmények, azután jobbra és balra rácsszerű bevésések következnek, a deszka végeit pedig két-két koszorú díszíti. A két oldali deszkát teljesen egyforma, pálcákra alkalmazott koszorúkkal kitöltött négyszögekkel ékesítették.

A 9. ábrán ugyancsak Narinszkoje vidékéről való ajtófélfát mutatunk be. Az ékítmények végig egyformák, s az előbbeninél jóval fejlettebb izlésre vallanak.

A III. t. 3. ábra egy a kumári Aksirják-medenczéből való ajtófélfá fedéldeszkájának képe. A deszka ékítménye szintén szimmetrikus, képünkön egyik fele látható csak. Az ékítmény bevésett vonalokból áll, a sötét részek bemélyített mezők, melyeket vörös (czinóber) festékekkel töltöttek ki. Az ékítmény többi része ultramarin-kék színű volt. A két oldaldeszka ugyanilyen ékítménnyel díszített.

Az 1. ábrán látható s a Kásgártól északra nyíló Tojun-völgy legfelső részében khinai területen, de az orosz határ közelében talált ajtófélfá már nem kizárólag vonalak bevésésével készült.

9. á. Jurtajtó díszítése Narinból.

2.

1.

1 a.

4.

5.

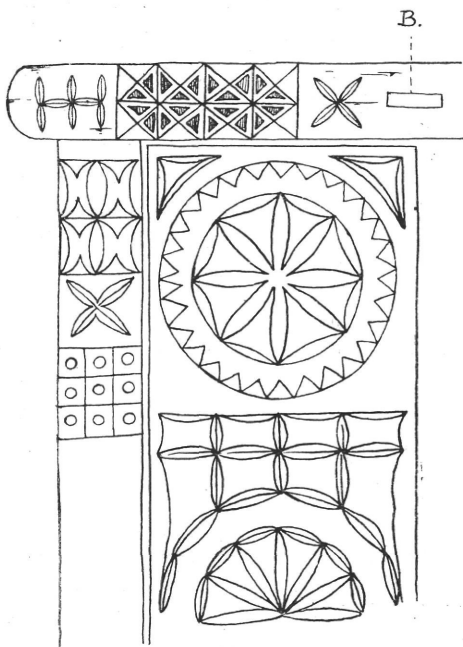
2 a.

3.

Az összes ékítmények domborművek, alapjuk pedig laposra van lefaragva és halványveresre van befestve. Az ajtófélfá többi része ugyanolyan színű, mint a jurttaváza, sárgásba hajló rózsaszín. Az ajtófélfá egyike volt a legszebbeknek, melyet utazásom alatt láttam. Atbasiban (Narinszkojetől délre 30 Km.-nyire) kara-kirgiz iparos készítette a jurtt egész favázával együtt, s tojuni házigazdám az egészért összesen 26 rubelt fizetett.

A tojuni ajtófélfán szabályosan elhelyezett réseket látunk, a melyek a „bau“-nak a nemezt és a favázat összetartó szalagoknak elhelyezésére valók. A szalagok megkötésében az ügyes kirgiz asszonyok a megszokásnak hódolnak. A szalagok számára nem mindenütt készítenek réseket, s ha a kirgiz asszony később résekkel ellátott ajtófélfához jut, a szalagokat az ősi megszokott módon mégis a rés felett köti keresztül. Úgy látszik továbbá, hogy a jurttajtót készítő iparosoknak, vagy legalább is az ugyanazon vidéken lakóknak közösen önálló ízlésük van. Kirgiz kisérőim ugyanis akármerre jártunk, rögtön felismerték, hogy a jurttajtó Prseválszkban vagy Narinszkojeban készült-e. A prseválszki jurttajtók rendkívül tarkára festettek, míg a nariniak díszesen, sőt művésziesen faragottak. Az áruk mindamelllett körülbelül ugyanaz, sőt a nagyobb munka ellenére az utóbbiak talán még valamivel olcsóbbak. Másik különbség az, hogy a prseválszkiak többnyire teljes ajtók, míg a nariniak csak ajtófélfák. Természetesen mindenütt találhatunk a kétféle jurttajtónak mind a két fajtájából. A „bau“ számára készített rés is különböző; a prseválszkiaké majd nem kivétel nélkül kerek, míg a nariniaké mindig téglalakú.

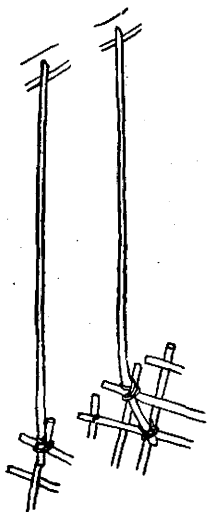
10. á. Jurttajtó, kásgár vidék.
Szujok-völgy.

A 10. ábra kásgári gyártmány. Khinai területen a Kásgártól északra Tojuntól nyugatra nyíló Szujok-völgyben láttam. Sokkal kezdetlegesebb munka, mint az előbbi szép narini (atbasii) ajtófélfá. Teljes ajtó ugyan, mint a prseválszkiak, de kizárólag vésett, s a „bau“ rése téglalakú. Az összes ékítmények bekarcolt vonalakból állanak. Az ajtófélfá igazán kezdetleges ékítményei minden rendszer nélkül ismétlődnek. A bau-rések közül csak egy van az ajtófélfán, a felső deszka közepén. Ebbe azt a szalagot kötik bele, a mely a gyékényajtót tartja. A szalagot ugyanis átvetik a kéményabroncon.

A prseválszki jurttajtó típusának három képviselőjét, minthogy itt a festés az uralkodó, a III. táblamellékleten mutatjuk be. A Száridzsász és a Terszkei-Alatau vidékének gazdag kara-kirgizei nagyjából ilyen tarka-barka, de a nariniakénál sokkal kisebb művészi becsű jurttajtókat vásárolnak. Ezeknél az ajtófélfá díszí-

tését a felső deszka kivételével elhanyagolják, s a fősúlyt a három mezőre osztott ajtó egyes négyszögeinek önálló kidolgozására fordítják. Az ajtó mindig befelé nyílik és lyukon átbocsátott oszlopon forog. Az ajtó külső oldala gazdagon ékesített, míg a belső egyszerű mintákkal tarkára festett.

A tábla 2. ábrájának eredetijét a Száridzsász medenczében, a 4. ábrát a Türgén-Akszú-völgyben, az 5. ábrát pedig az északi Bedel-völgyben láttam. Az uralkodó szín a kék vagy a zöld, a vörös nagyon ritkán) Ezeken kívül csak a sárga szín szerepel még, egyes ékítményeket néha fehérre is festenek. A négyzet-alakú mezők mindegyikére jellemző, hogy a megfelelő negyedek mindig ugyanolyanok. A 2. ábra eredetije a legpompásabbak egyike, s az ára Prseválszkban mégis csak 12 rubel volt. A három mezőnek ékítményei különbözök, de az alsó és felső mezőnek alapszíne ugyanaz. A 4. ábra eredetijén az alsó és felső mezők teljesen egyeznek, míg az 5. ábrán bemutatott bedeli jurtaajtónak mind a három mezője ugyanazon ékítménnyel díszített ugyan, de még az alsó és felső mezőnek alapszíne a zöld, addig a középső vörös.

11. á. A jurta kéményabroncsát tartó botok.

Valamennyi prseválszki jurtaajtó díszítésére jellemző a szivalakú ékítmények alkalmazása. A szívek színe rendszeren a vörös, s csak ritkán a zöld vagy a kék.

A kirgiz-kajzakok és a kara-kirgizek jurtai igen hasonlók egymáshoz. A gyakorlott szem természetesen rögtön észreveszi a különbségeket. A jobb kirgiz-kajzak, vagy egyszerűen kazak jurtokban rendszeren megtaláljuk a kerevetet, a mely főképpen az asszonyok fekvőhelye. Kara-kirgiz jurtaiban a kerevet a legnagyobb ritkaság.

A Tekesz-völgyben néhány napig a kalmakok földjén is jártam. A kalmak jurta jóval kisebb és szegényesebb, mint kirgizeké. A főkülönbség a kéményabroncsot tartó botok alakjában mutatkozik. A kalmakok jurtjának tetejét egyszerű egyenes botok tartják, a melyek az oldalrácsozatnak csak felső villájába vannak kötve. A kirgizek pedig, mint ALMÁSY idézett munkájából is tudjuk, meghajlított botokat használnak, a melyeket kétszeresen erősítenek az oldalrácsozathoz. (11. ábra.)

Hitvány, szegényes jurtot természetesen a kirgizek között is találunk. A gazdag kirgizek távolabb lakó cselédsége, pásztorai régi, elnyűtt jurtokat kapnak, s az elrongyolódott nemezdarabokat, vagy a faváz eltörött részeit nem pótolják. A romokból valahogy azért összetákolnak valami sátorféléket. A tabun (ménés) csikósai pedig folytonos vándorlásuk miatt vagy a szabadban hálnak, vagy csak féljurta hordanak magukkal. A tető tartására szolgáló botokat összekötik kötéllel, s kéményabroncsot nem használnak, csak a nemeztakarókból hagynak a sátor csúcán kis rést a füst számára.

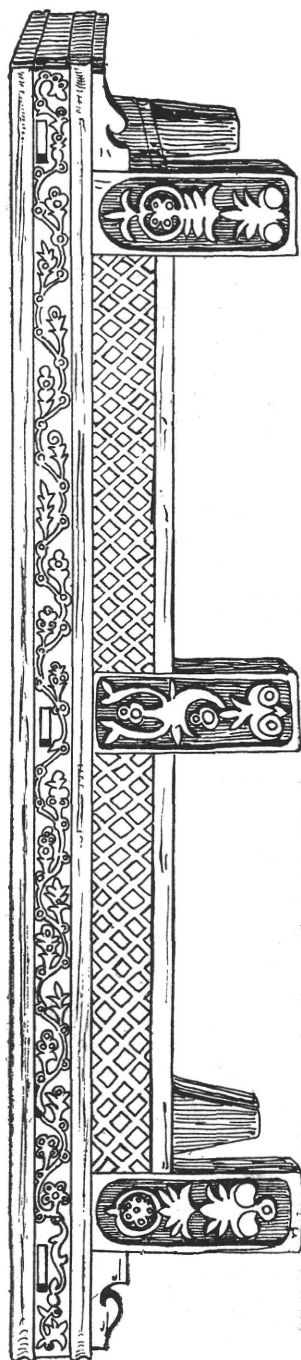
Mint már említettük, a kara-kirgizek jurtjában bútor nincs. Csak a Tiensán délnyugati részében, Kászáriában láttam egy bútordarabot, a melyről tudtommal egy tiensáni utazó sem tett említést. A kirgizek ezt „taktá”-nak nevezik. A kirgizek nappal a szőnyeget, takarókat, vánkösöket stb. a jurta oldalában halmozzák

fel, szépen rendben egymásra rakva. Gondot fordítanak arra, hogy a szőnyegek, vánkосok legszebb részei kerüljenek kívülre. A himzett vánkосok, szőnyegek a legszebb diszei a jurtnak, a melyekre gazdáik igen büszkék. A gyakran bámulatosan ügyesen himzett vánkосokat stb. rendszeren a földre rakják, csak Kás-gár környékén láttam e célra valami padféléet használni. Ez a padfélé a „takta“.

A 12. ábrán bemutatott szujokvölgyi takta faragással gazdagon díszített bútordarab. Az oldalán folyondár-ékitmény fut végig, melyre jellemző, hogy két teljesen egyforma levelet benne nem találunk. Az ékitmény mezőjében három téglalakú rést találunk, melyeken az ágyneműt letartó szalagokat húzzák keresztül. A rések környékén különösen önkényesen és tervezgetés nélkül dolgozott a faragóművész. A taktának hat lába közül az első három díszített, de mind a három különböző módon. A tőlem látott takták mindegyike régi, kopott bútor volt, úgy látszik, hogy már nem divatosak, s éppen ezért igen ajánlatos volna néhányat közülük megismertetni.¹ Éppen így járunk a kirgiz-kajzakok ősi ládáival is. A kazakok jurtjának igazi dísze néha az ügyes faragásokkal és csontfaragványokkal, sőt ezüstpántokkal díszített faláda, a melyeket a czifra bádoggal borított orosz vásári ládák ma már majdnem teljesen kiszorítottak. Egy ilyen ládát, a legszebbek közül, sikerült beszereznem, de ellopták tőlem.

Végül még a jurtnak közepén elhelyezett tüzhelyről kívánok néhány szót szólni. A hol fa van, ott avval tüzelnek. De a szűrplatókon a trágyára szorul a kirgiz. Télen a hó alul kaparják ki a tüzre szánt trágyát, a jurtnak mellett összegyűjtött trágyahalomhoz csak szükség esetén nyulnak. A havas trágya természetesen nem gyulad meg. Ezért használják a 13. ábrán látható vaslemez-száritót. A tüzön izzóvá lett vaslemezen a havas trágya hamar megszárad, s éghetővé lesz.

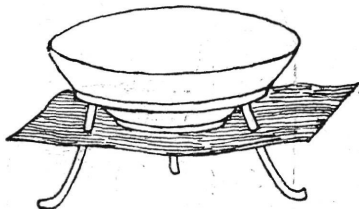
Az európai ember háta borzong, ha hallja, hogy van nép, mely egész életét sátrakban tölti, olyan vidéken, a hol 30—40 fokos hidegek vannak. A középázsiai nyári utazók természetesen csak dicsérik a tágas, szőnyegekkel és párnákkal telerakott

12. á. Kirgiz takta (ágynemű és szőnyegtartó) Szujok-völgy. (Kás-gár-vidék) Khina.

¹ ALMÁSY szerint (i. m. p. 702.) a „szava“-nak nevezett kumisztartó szanalakú talpát is használják vánkосok és takarók tartására, úgy mint a taktát.

jurtot. De a ki télen megfordult a szűrűplatókon, az megismerkedett a jurtt hátrányaival is. A jurtt kellemes nyaraló, de téli lakásnak nem való.

13. á. Trágyaszárító.

Végeredményben szintén a jurtt berendezéséhez tartoznak a párnák, vánkások és szőnyegek is. A kirgizek szőnyeget nem készítenek, azokat a bazárokon vásárolják. A kirgiz asszonyok türelmét és aránylag jó ízlését dicsérik azonban a himzett vánkoshéjak, a melyeknek egy igen szép példányát a 14. ábránkon mutatjuk be. Az Üczkül-völgyből a Száridzsász medencéjéből hoztam magammal az ábra eredetijét. Darabokból össze-

varrt fekete bársonyra vörös selyemmel himezték az ábrán látható ékítményeket. Csak néhány szegély és a levelek belső mezőit himezték fehér, sárga vagy zöld selyemmel. Az ékítmény középső részén a sajátságos asszimmetria rögtön szembeötlik.

Ruházat, ékszer, házieszközök.

A kirgiz asszony ruhatárának mindenestre legszebb darabja a „bédimesi“, az elül nyitott ünnepi bársonyszoknya. A bédimesik szebbnél-szebb példányait láthatjuk akkor, mikor a kirgizek vándorúton vannak. Bédimesit csak az asszonyok hordanak. Rendesen fekete bársonyból varrják, s azután lehetőleg telehimezik vörös, fehér, sárga és zöld selyemmel. Szegélyül 2—5 cm. széles vidraprémszalagot varrnak reá. A szoknya 15—20 cm. széles, ugyancsak gazdagon himzett és fekete bársonyból való övre van varrva. Az övet egyetlen, többnyire ezüst vagy ezüstözött és írásjegyekkel díszített gomb tartja össze. A 15. ábrán bemutatott bédimesi a Fergana-hegyláncból, a nyugati Szujok-völgyből került a gyűjteményembe.

A kirgiz asszony ruhatárának legfeltűnőbb darabja az óriási fehér turbán, a mely minden utazási munkában szerepel. A kirgizek ezt „ilicsek“-nek vagy „élicsek“-nek nevezik. A kirgiz nő szemérmes, s ezért nem öltözködik szívesen férfiak előtt. Vándorlásaim közben, különösen télen, többször laktam az egész család teljes társaságában. Egyáltalán külön jurttot, mint azt a szükség nélkül elökelösködő utazók tenni szokták (persze igen gyenge ellenszolgáltatás fejében), a legritkább esetben állítottam fel,

14. á. Párnacsup rajza. Fekete bársonyalap, túlnyomóan vörös himzéssel. Alárendelten fehér, sárga és zöld vonalak és betétek.

vagy foglaltam le magamnak. Az asszonyok ilyenkor a tűz eloltása után vetköztek, s már kora hajnalban öltöztek, télen természetesen ruhástul aludtak. A reggelinél már teljes parádében, megkötött „élicsek“-kel jelentek meg. Az élicsek felkötésének módját így csak kivételesen volt alkalmam megfigyelni.

A kirkiz asszony állandóan kis sapkát hord, éppen úgy, mint a férfiak, a fejük búbján. A tulajdonképeni fejdísz csak ezen felül következik. A kazak nők „kimisek“-jét már ismertette ALMÁSY. A kimiseket a kazak nők csak a juriban hordják, ha kimennek, éppen úgy, mint a kara-kirkiz asszonyok, élicseket kötnek a fejükre. Csak a nyugatkhinai határon láttam még egy fejtakarófélét, a melyet, kivéve az ünnepesebb alkalmakat, jurton kívül is hordanak az élicsek helyett. A fejtakaró posztóból van s színes mintákat varrnak reá. A fejet három oldalról

15. á. A kirkiz asszonyok „beldimesi“ nevű nyitott szoknyája.

teljesen beborítja. Jobbról és balról hegyben végződik, ide, a csúcsára rojtokból és színes üvegekből összefűzött 20—40 cm. hosszú czafrangot akasztanak. (16. ábra.)

Az igazi „élicsek“, a nagy fehér turbán rengeteg vászonmennyiséget igényel. Az élicseket szépen megkötni nem is nagyon könnyű. Az itt közölt 17. á. a megkötés módjáról teljes felvilágosítást nyújt. Ezeket a vázlatokat a Tojun-völgyben (Kászgária) készítettem. A kirkiz asszony a feje búbján hordott sapkára először egy 3·5—4 méter hosszú és 25—30 cm. széles fehér vászonszalagot tesz oly módon, hogy hátul térdig lelőgjon. Az elül levő, hosszabbik felét a szalagnak a homlokán hátrahajtja, koponyáján gombostűvel megtűzi, azután balról jobbra az ajka alatt ismét a fejére húzza. A szalag hátralevő részét a homloka köré csavarja s végét ismét gombostűvel tűzi meg.

A második szalag kétszer olyan hosszú, de ugyanolyan széles, mint az első. Ezt a 7—8 méter hosszú rengeteg vásznot egymás fölé oly módon csavarják a

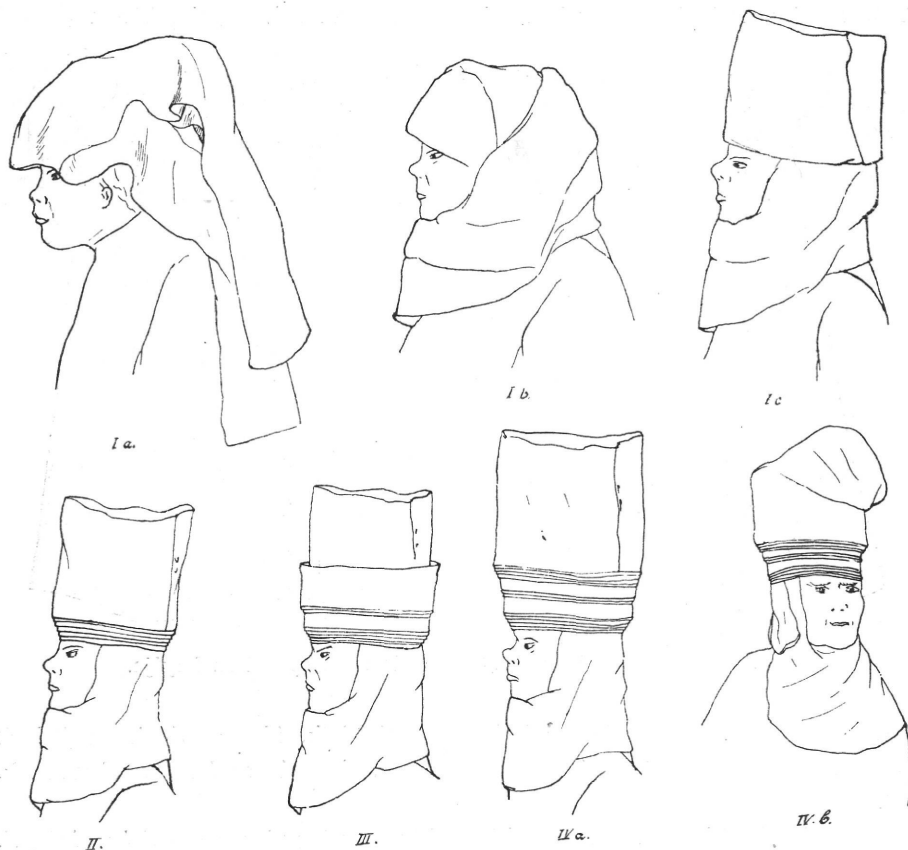

16. á. Fejtakaró.

homlokuk köré, hogy minden felső kanyarításnál a közvetlen alatta levőből még 2—3 milliméternyi láthatóvá maradjon. Az élicsek így a homlok felett mindinkább szélesebb lesz. A végét ismét gombostűvel tűzik meg.

A harmadik szalag csak 8—10 cm. széles és 2·5—3 méter hosszú. A második szalag fölé oly módon kerül a harmadik szalag, hogy az utolsó kanyarításból legalább 3—4 cm.-nyi maradjon láthatóvá.

A negyedik szalag olyan hosszú és széles, mint a második volt, s szabályosan kerül közvetlenül a harmadikra.

17. ábra.

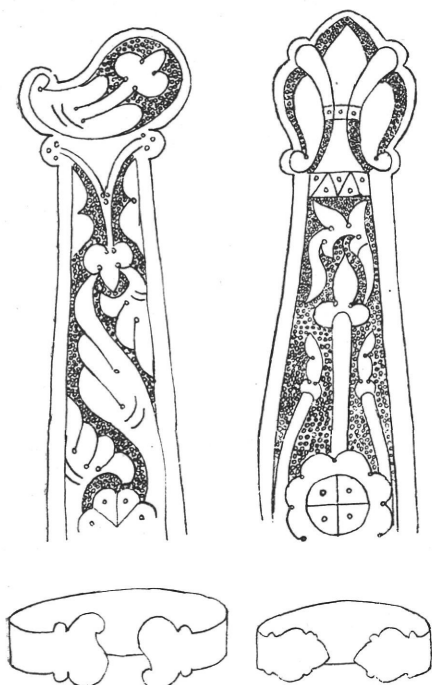
Az így elkészített hatalmas élicsek természetesen belül üres vászonhenger. Az élicsek belsejébe azután fehér gyapotot tömnek, a mely egyszersmind tűvankosul és a czérna, pamuk tartóhelyéül szolgál. A vászonhenger tetejét pedig benyomják és oldalt vetik.

Feljegyzésre méltó ékszert a kirgizek között keveset láttam. ALMÁSY (i. m. 681. lap) szárt homlokdisz néven közöl egy ékszert, a melyet a Dzsaktas fensíkján és a Tiensán déli részeiben többször láttam kara-kirgiz nőkn is, rendszeren az előbbinél egyszerűbb kiadásban. A kirgizek az élicsekre kötik a négyszögű ezüst-

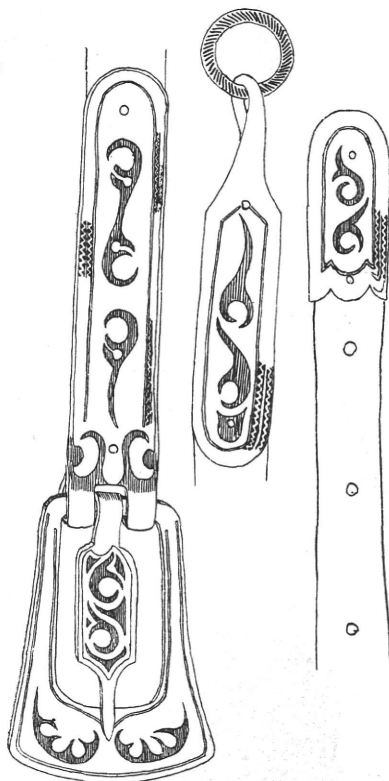
lapokból álló fűzért. A tiszta fehér élicseken a második szalagnak a harmadiktól szabadon hagyott részén a homlokdisz igen jól fest.

A kirgiz nők is hordanak ezüst karpereczeket, de csak a vagyonosabbak. Az ezüsthalmik a szárt ötvösök műhelyeiben készülnek, s a kirgizek tőlük a bazárookban vásárolják. Sok közöttük az orosz gyári termék. Bár aránylag kevesebbet érnek, mint a szártok munkája, de a reájuk alkalmazott színes üvegek stb. révén kelendőségük nagyobb. Itt két karpereczet mutatunk be, a melyeket az andisáni bazárban vásároltam. L. 18. á. Díszítésük rokon a 19. ábrán bemutatott szügyezekéhez.

A karpereczek egyszerű ezüstabroncsok, külső felületükön vésett díszítéssel. Az ilyen abroncsokat egyenletesen laposra kovácsolt

18. á. Ezüst karpereczek.

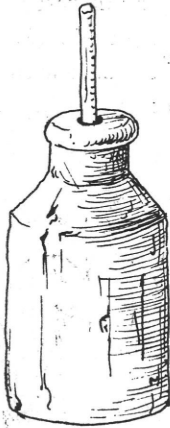

19. á. Szügyezik végei. (Kömel-duruk.)

ezüstlemezből vágják ki, s azután legörbítik. Az egész ékítmény egyszerűen bevészt vonalakkal áll. Az alapot bepontoszás útján fénytelenítik, hogy így az ékítmény rajzai jobban kiemelkedjenek.

A déli Tiensánban lakó kirgizekre vonatkozólag még meg kell jegyezni, hogy a szártokkal élénk közlekedés következtében sok ruhafélét, házieszközt és csecsebecsét megtalálunk náluk, a melyek különben kizárólag szárt eszközök. A ferghanai, közönségesen kokani néven ismert csikos tarka selyem vagy arannyal és ezüsttel himzett brokát csapának a jobbmódú kirgizeknél is használatosak. A turkesztáni forrón tüzelő nap sugaraitól csillogó brokátokba és tarka selyembe öltözött kásgárvidéki kirgiz karaván a legszebb látványok egyike, s egyáltalán nem hasonlítható az igazi hegyvidéki lakók egyszerű sötét ruháihoz.

A háziesszközök között is találunk sok, nemcsak szárt, hanem orosz eredetű dolgot is. A kékre zománczozott európai vasbádgedények ma már az egész Tien-sánban meghonosodtak, az „ejram“-ot és más tejből készült ételeket is igen gyakran ilyen mosdótálakban tartják. A szárt, tarkára festett fakanalak minden jurtban láthatók. A kanalak vörösbarnára festettek, arany alapon fekete rózsák díszítik teljesen khinai ízlés szerint.

20. á. Vajköpülő.

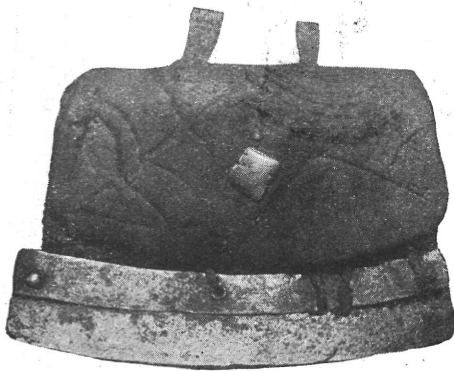
21. á. Orsók.

A 20. ábrán fából faragott „szává“-t és a 21. ábrán két orsót mutatunk be. Az egyik orsó átlukasztott kavicsból készült, a másikat teljesen fából faragták.

A régi khinai eredetű tűzszerzőmokat ma már az orosz gyufa majdnem teljesen kiszorította a használatból. ALMÁSY is csak egyet tudott beszerezni.

A tőlem hozott kara-kirgiz tűzszerzőmót előbbeni tulajdonosa egy tuczat skatulyagyufáért készséges örömmel engedte át. A 22. ábrán bemutatott tűzszerzőm még az Almásy-félenél is sokkal egyszerűbb. Az aczélhoz két szög erősít egy kisebb lemezt, melynek lyukaiba a bőrtáska szíjja van fűzve. A bőrtáska fedelét csak egyetlen díszítés nélküli négyszöges fejű szeg tarkítja, továbbá néhány rendszeretlen ákombákom. A tűz kiütésénél szarukő-darabkákat és bolyhos növényi részeket használtak.

22. á. Tűzszerzőm.

Kalmak sírhely a Tekesz-völgyben.

A mohamedán kirgizek mauzoleumait és apró sírdombjait eléggé ismerjük. Kétségtelen bizonyítékai azok a kirgizek értelmességének és ipari készségének. Egész kis kápolnákat építenek,

különösen a kazakok, aránylag nagy, merész boltozatokkal és kupolákkal. A kik ilyen mauzoleumokat építenek, azoknak játék a lakóház építése. A sárból vakolt kirgiz sírhelyek egyik legközönségesebb alakja a mellékelt ábrán bemutatott száridzsássi kara-kirgiz sírhely (25. á.).

Igen szép kazak mauzoleumokat láttam Ohotnicsij orosz teleptől északra a Darat-völgyben. A kazakok éppen úgy, mint a kara-kirgizek, nagy kegyelettel adóznak őseik emlékének. Többször előfordult utam alatt, hogy kísérem egymásiká valamelyik sírhelynél leszállt lováról, földre terítette csapánját s hosszasan

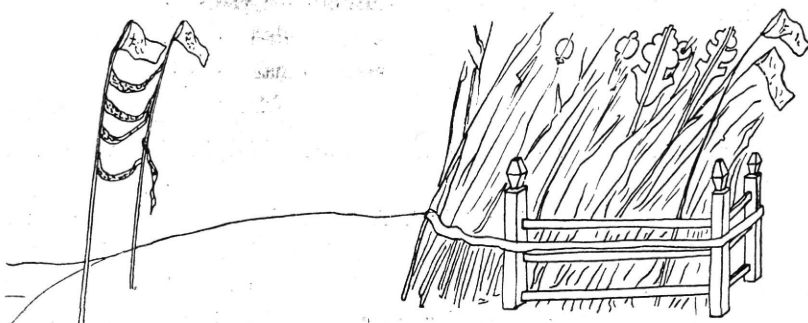
imádkozott. A sírok helyéül is mindig a többször meglátogatott völgyek bejárait szembetűnő pontokat, magányosan álló dombokat választják.

A Tekesz mellékfolyójának, a Kásánnak völgyében, a kuldzai Nan-san és a Tekesz-síkság között emelkedő alacsony hegysor egyik kúpján olyan sírhelyre bukkantam, a melyent egész utazásom folyamán eddig nem láttam. Ezen a területen vegyesen laknak a muzulmán kazakok és a buddhista kalmakok. A hegy lábánál lakó kazakok ezt valami előkelő kalmak sírhantjának mondták.

Az állítólagos kalmak sírhely leírását a következőkben közöljük. A keleti oldalon négy apró fenyőfát szúrtak a földbe. A fenyőfák néhány ága még zöld volt, s így a temetés még nem történhetett nagyon régen. A négy fenyőfácska mögött egy alig méteres magasságú dombocska emelkedik, úgy látszik, a sírdomb.

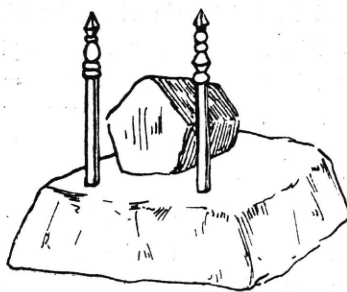

23. á. Kalmak sír.

24. á. Előbbi ábra részlete.

10 lépésnyire tovább a sírdombtól két pózna emelkedik egymástól két méternyire a földbe tűzve. A póznákon zászlók lengenek, továbbá öt arasznyi széles vászon-szalaggal vannak összekötve. Úgy a zászlókra, mint a szalagokra feketeszínű írásjegyeket és rajzokat nyomtak. (L. a 23—24. ábrát.) Ismét 10 lépésnyire faragott fakerítéshez jutunk. A kerítésnek csak három oldala van, az egyik oldala nyitott. A tőle körülzárt tér pedig tele van rakva egymás mellé állított s egyszerűen ágaitól megfosztott apró fenyőfákkal, magas vékonyrúdú zászlókkal, különféle alakúra, egyszerűen vagy díszesebbre faragott lándzsákkal, lapátforma póznákkal stb. A rengeteg nyaláb póznát és rudat keresztül-kasul kötözték vászon-szalagokkal, utóbbiak, csak úgy, mint a zászlócskák, tele vannak nyomva írásjegyekkel.

25. á. Kara-kirgiz síremlék.
Száridzsassz-völgy.

A kipszak-kirgiz letelepülésről.

Fergánában, közvetlenül a Tiensán lábánál az andisáni kertületben kara-kirgiz-kipszakok lagnak állandóan letelepülve és teljesen összekeveredve a városok, falvak szárt lakosságával. A kipszakok vagyonos, s a szártokkal szemben előkelősködő nép.

A középponti Tiensánban tett téli utazásom befejezése után az első fergánai falu a kipszakok egyik telepe volt, a neve Tokotáj (az orosz térképen „Togotai“). Az Alaiku és a Karakumdzsa széles árterei között már messziről feltűnnek a hosszú, sárból vakolt falak, és szénaboglyákkal telerakott laposfedelű pajták és szérük. A falak közül most alig látszanak ki a jurtok félgömbalakú tetei. Pedig közelebb érve látjuk, hogy minden udvarban ott áll a jurt, csak úgy, mint a kirgiz „kislak“-okban. De most minden jurtot olyan laposra változtattak, a milyent csak a faszerkezete megengedett.

Sajátságos, de a kirgiz, még a kipszak is, mintha télen is jobban szeretné a jurtját, mint a házban lakást. Tokotájban lovaikat olyan istállóban tartják a kipszakok, hogy némelyike igen jól beillene tisztességes paraszti lakóháznak is, de azért a kirgiz gazda mégis az udvarban felállított jurtjában lakik.

Másik, sokkal nagyobb, s már városiasabb jellegű helység Özgön (Uzgen), a hol egy éjszakát töltöttem a kipszakok „volosztnoj“-ánál. A volosztnoj öles termetű, széles vállú, fekete szakállú férfiú volt. Dsigitem már előre bejelentette érkezésünket, s így teljes díszben, bő kékszíni kaftánban, tenyérnyi zománczos ezüstlapokból összefűzött övvel, faragott csont- és ezüstveretes karddal ékesítve várt reánk háza kapujában.

Vegyük szemügyre először a házat. Az utca hosszában három méter magas sárfal húzódik, közepén széles, díszesre festett kapuval. A kapu akkora, hogy egy araba, a közismert ázsiai nagykerékű kordé, kényelmesen befér rajta. A kapuszin teljesen fedett. Jobbról és balról széles, alacsony padok is vannak, az ordonáncz (dsigit) és szolganép itt a kapualjában üldögél, beszélget és teázik, s ha valamelyik vendégtől cigarettát kaptak, hát füstölnek is.

A kapun keresztül tágas udvarba jutunk, a melyet három oldalról a nyitott istállók vesznek körül. A tetőt egyszerű faoszlopok tartják. Az istállók egy részét fallal kerítették el; télen, ha hidegebb idő járja, ide vonul a szolganép. Maga a lakóház nagy és tágas, szép épület. Oszlopos veranda alkotja a homlokzatát. A veranda padlója másfél méter magasban az udvar fölé emelkedik s lépcsők vezetnek fel hozzá. A verandát gyékények borítják.

A lépcsővel szemben széles ajtó vezet az első szobába, a nappaliba. Innen jobbra a házigazda családja, asszonyai és gyermekei lagnak, balra pedig a két-ablakos tágas vendégszoba vagy díszszoba nyílik. A vendégszobában bútor nincs. A falak és tető tarkára festettek; néhány orosz készítésű kép is lóg a falon, pl. egy orosz-japán tengeri háború csataképe, Sztambul látóképe stb. A padlót pedig vastagon borítják a keleti szőnyegek. A szobák 4 méter magasak, az ablakok orosz mintára készültek s nagyok. Az izlés természetesen az általános turkesztáni töröké, de az orosz ipar térhódításával. A meleget az ősi kandalló adja, de már finomabb szerkezetű petroleum-lámpával világítanak.

Dr. Prinz Gyula.

CSEREMISZ NÉPRAJZI MEGFIGYELÉSEK.

1905—1906-ban férjemmel a volgamelléki cseremiszek között töltöttem egy évet, tanulmányozva különösen 1. a háncsból és kéregből készült tárgyakat, 2. a nők viseletét és 3. a cseremisiz építkezés egyik legérdekesebb részét, a gabonaszáritót.

Nehéz volt megnyerni a cseremiszek bizalmát és velök dolgozni, mert cseremisziül nem tudok, oroszul pedig sem ők, sem én nem tudunk elég jól. Azonban munkásságom mindegyik állomásán hosszabb ideig tartózkodva, megtudhattam, a mire szükségem volt.

Első állomásomon, a „hegyi cseremiszeknél“ a kozmodemjanszki kerületben, a kazáni kormányzóságban, Jelászü (or. Елацы, cser. *Jolasal*) faluban, egy orosz családnál laktunk, de naponkint érintkeztem cseremiszekkel. Így például járt hozzám naponta egy cseremisiz lány, a ki elhozta nekem mindazt, a mire szükségem volt és magyarázott mindent. Hogy a szabás, varrás, hímzés tanulmányozásánál semmi se kerülhesse el a figyelmemet, az ő vezetése mellett magam varrtam egy cseremisiz női inget s néhány hímzést is tanultam tőle, a mely utóbbi — mondhatom — elég nehéz dolog volt. Jártam azonkívül cseremisiz házakban, cseremisiz családknál és voltam egy lakodalomban is. Jelászüben majdnem négy hónapig tartózkodtam. Onnan északfelé utaztunk a vjatkai kormányzóságba, a jaranszki kerületbe, Lumpanurj (or. Люмпанурь, cser. faluba, a hol egy cseremisiz családnál laktunk. Itt az asszonynyal úgyszólván egész nap együtt voltam, mert egy konyhán főztünk. Szemem előtt folyt le az ő mindennapi élete: előttem hímzett, varrt, zenélt, öltözött, velem járt a gőzfürdőbe stb.

Egy hónap mulva tovább mentünk keletfelé, ugyanazon kormányzóság urzsumi kerületébe, a nagy Szernurj (or. Сернурь, cser. *Sermur*) faluba. Ott is főképen férjem nyelvmesterének nagy családjához tartozó nőkkel érintkeztem. Szernurból a nagy Morki (or. Морки, cser. *Morko*) faluba utaztunk, a carevo-koksaiszki kerületbe, a kazáni kormányzóságba másfélhónapi tartózkodásra. Itt oroszoknál laktunk, de cseremisiz nőkkel elég sokat érintkeztem. Segítöm, férjem nyelvmesterének a huga volt, egy fiatal, cseremisiz leány. Az utolsó cseremisiz állomásunkon, Boljsaja Kiljmez (or. Большая Кильмезь, cser. *Kilműz*) faluban, a vjatkai kormányzóság malmüzszi kerületében, szintén férjem nyelvmesterének nagy és kedves családjában szereztem meg a szükséges tárgyakat és tudnivalókat.

A fentemlített helyeken összegyűjtöttem rajzban és leírásban azokat a hozzáférhető tárgyakat, melyeket faháncsból és kéregből készítenek a cseremiszek. Gyűjtésem tárgya e téren különösen a különféle edények és tartók voltak, pl. lisztes kádak, magvető dobozok, kenyér-iszákok, takarmánytartók, fejsze-, kasza-, fenőtokok, sőtartók, bölcsök, de azonkívül még pl. bocskorok, késnyél, motola. Az ilyenféle tárgyaknak az összegyűjtése

már sürgős, mert habár van még vidék, mely gazdag ilyenekben, viszont némely vidéken már csak néhány fajtát készítenek. Lumpanurj faluban találtam a legtöbb ilyen tárgyat, de pl. Boljasaja Kiljmezben már kevés van és azt, a mi van, sem igen készítik már ők, hanem a szomszédos votjakoktól vásárolják (pl. nyirfakéreg-papucsot, nyirfahéjnyelű kést. De általában is kivesző félben van a szóbauforgó háziipar, mert már fogynak az ilyen tárgyak készítéséhez szükséges, legfontosabb anyag (eltűnnek a hársfaterdők) és olcsón és kényelmesen lehet már a falusi piacon kapni, fából és fémből való mindenféle tartót, edényt. Éppen ezért fel kell használni az utolsó órát és nem szabad kiveszni hagyni nyom nélkül ezt az érdekes és néprajzilag fontos régi háziipart.

A nők viseletében vidékenként elég nagy eltérés van. Különösen a fejdísz mindenütt egészen elütő. Öt külön vidéken összegyűjtöttem rajzban és leírásban ruházatuknak minden egyes darabját, a mihez én, nő voltomnál fogva, talán könnyebben hozzáférhettem, mint egy férfi. A női ruházati cikkekből egy kicsi, de érdekes gyűjteményem is van; néha még néhány régi, most már nem divatos darabra is tettem szert. A cseremiszi nők ruházatát, különös tekintettel a szabásukra, tanulmányoztam. Hasonlóképpen az ékszer is összegyűjtöttem, mely náluk természetesen még nagyon fontos része a ruházatnak. Az ékszerekből is van egy kis gyűjteményem. Szerettem volna néhány érdekes, régi, már-már kivesző ékszer is megszerezni, de a cseremiszi nők nagyon ragaszkodnak régiségeikhez és nem szívesen adják el; a mit mégis eladtak volna, azért nagyobb árt kértek, mint a mennyit én érte fizethettem. A hímzésekkel csak mellékesen foglalkoztam. Mivel a cseremiszi hímzésről most úgy is készülöben van a híres finn ethnographusnak, Dr. HEIKEL AKSZEL-OLAF intendáns úrnak egy nagy munkája, én inkább csak a hímzési elemek és öltések neveire voltam különös tekintettel. Szereztem egy kis hímzéspinta-gyűjteményt is.

Dolgozatom harmadik részében a cseremiszi gabnaszáritók leírásával foglalkozom. Mind az öt állomásomon különböző, de az eredeti beosztás alapján fejlődött típusokkal találkoztam.

Azok a méretek, melyek leírásomban előfordulnak, természetes, csak arra a példányra vonatkoznak, a mely éppen kezemben volt.

Utolsó állomásomon, Boljasaja Kiljmezben férjemnek a nyelvmestere, Kuzjma Pavlovics Kornjilov, egy ügyes és iskolázott fiatal cseremiszi készítette számomra az ottani fakéregből és faháncsból készült tárgyak rajzait, összesen nyolczat. A többi rajzot magam készítettem.

Rövidítések: K o z m. = Jelásü falu, kozmodemjanszki kerületben (kazáni kormányzóság); J a r. = Lumpanurj falu, jaranszki kerületben (vjatkai kormányzóság); U r z s. = Szernurj falu, ursumi kerületben (vjatkai kormányzóság); C a r. = Morki falu, carevo-koksaiszki kerületben (kazáni kormányzóság); M a l m. = Boljasaja Kiljmez falu, malmüzszi kerületben (vjatkai kormányzóság).

I.

A fakéreg és faháncs felhasználása a háziiparban.

A hársfának kérgét és háncsát, továbbá a nyírfa és szilfa kérgét a kosárszerű tartók, gazdasági edények, saruk, papucskok stb. készítéséhez használják.

A kozmodemjanszk-kerületi cseremiszek következőképen veszik le a fáról és készítik elő a háncsot és kérgét.

A hársfaháncs nyerése céljából a fiatal hársfákat júniusban vágják, mikor a fa nedve folyik. Hazaviszik és otthon széthasítják hosszában, egyenes vonalban az ág nélküli törzsön a kérgét s a *šūžal* nevű görbe késszerű szerszám segítségével egy darabban lefejtik. Nincs semmiféle különös szárítási módja: úgy, hogy magától frissen összegöngyölgdik a kéreg, elteszik valami gazdasági épületbe használatig. Nyáron nincs idejük ilyenféle munkára s rendszeren csak télen dolgozzák föl. Mikor felhasználni szándékoznak, előbb egy napig a folyóban áztatják, akár tél van, akár nyár. A kéreg vékony és gyenge lévén, megpuhul a hideg vízben is. Áztatás után a kérgét kezeik közt hajlítgatva, a kérges felén a *šūžal*-al sokszor végig nyomkodják, míg végre a kérgét kézzel könnyen leszedhetik és megmarad az alsó háncs egy darabban; ezt kézzel tépik csikokra a feldolgozáshoz.

A hársfakéreghez a következőképen jutnak: A vén élő hársfát nem vágják ki, hanem ott a helyszínen fejtik le róla a kérgét, szintén júniusban és éppen úgy, mint a fiatalról.

Aztán a kérgét hazaviszik, s otthon három napig árnyékos helyen tartják, hogy szikkadjon meg egy kicsit. Három nap múlva árnyékos helyen kiterítik a földre nyers oldalával lefelé, s súlyos tárgyakat tesznek rá, hogy egyenesedjék ki. Így hagyják három hétig. Három hét múlva felszedik s elteszik télire, mert most már egyelőre kész. Télen, mielőtt föl akarják használni, előbb meleg vízben áztatják egy napig, hogy puhává és hajlékonyává válják. Ha nem télen dolgozzák fel, hanem ősszel vagy tavasszal, akkor nem szükséges meleg vízben áztatni, elég, ha a folyóban áztatják egy napig.

A nyírfakérgét is júniusban fejtik. A nyírfa törzsén a kérgét körül-vágják szabályos, egymástól mindenütt egyformán távol haladó kigyózó vonalban a törzs egyik végétől a másik végéig, s ezt lefejtve hosszú, egyformán széles kéregcsíkot nyernek. Semmi előkészítő megmunkálásra sincs szükség, de akkor, nyáron, mindjárt frissen fel kell dolgozni.

A szilfakérgét bárminő korú fáról fejthetik, szintén júniusban. A kérgét egyenes vonalban, hosszában behasítják, s egy darabban hántják le a fáról. Mindjárt árnyékos helyre teszik és ott tartják két napig. Ezután azonnal feldolgozható, mert a kéreg vékony és puha. Ha csak télen dolgozzák fel, akkor használat előtt egy óráig meleg vízben áztatják; azalatt megpuhul kellőképen.

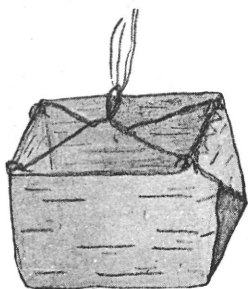
1. á.

Mind a kéreg fejtésénél, mind a tárgyak készítésénél egyetlen kicsi, görbe, éksszerű szerszámot használnak, a már említett *šūžál*-t (l. 1. á.), mely életlen, ívesen hajlott vaspenge. Az egyik vége, a felső, elvékonyodott és tompa; másik vége felé a penge szélesebb és vastagabb lesz, aztán elkeskenyedik és egy 10 cm. hosszú hengeralakú fanyélbe van illesztve. A penge két vége között képzelt egyenes 7 cm. hosszú; a hol a penge a legszélesebb, ott 1,5 cm. széles. A fanyél felső vége keskenyebb, 2,5 cm. átmérőjű, alsó vége szélesebb, 2,8 cm. átmérőjű: végei rézsutosra vannak vágva. Evvel a késsel puhítják a kérget, nyomkodva azt hüvelykujjukkal és a késsel; ezzel tágitják ki a fonás szalagjait, hogy aládughassák a másik szalag végét, ugyancsak ennek a segítségével.

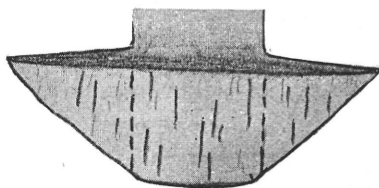
Tartók és edények nyírfakéregből.

Skatulyák.

1. *ärDná* (Jar). (2. á.) Egyetlen darab hosszúkás négyszögletes nyírfakéreg-lapból készül ez a négyszögletes skatulya. A kéreg lapos szélét mind a

2. á.

3. á.

4. á.

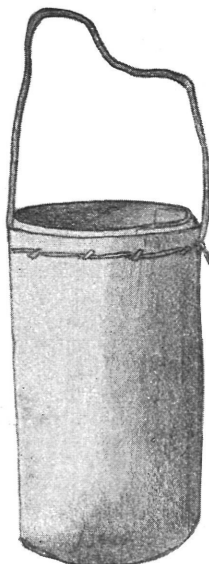
négy oldalról egyforma szélesen felhajtják, ebből lesznek a skatulya oldalai. (3. á.) A négy szögletben a felhajtáskor támadt kéregcsücsköket a rövid oldalakra visszahajtják egymásra úgy, hogy az egyik oldalon az ellenkező csücsök lesz felül, mint a másikon. (4. á.) A rövidebb oldalak felső széle, hol a kéreg ötszörös rétegű, öt kereszt szem öltéssel van megvarrva kőzkötéssel, úgy hogy a szálak az élen keresztveződnek és a kereszt szemek befoglalják az éleket. A négy felső sarokba kőzkötél van bogozva kis lyukakba; a négy kötél 15 cm.-nyire egy bogban találkozik és egy kis hurkot alkot, melybe egy másik kötélből másik hurok van kötve. — A skatulya hossza az alsó szélén 18 cm., a felső szélén 16 cm.; szélessége az alsó szélén 14 cm., a felső szélén 13 cm. Nagyon különböző nagyságban készül. Kanáltartó ugyan, de az ilyen alakú skatulyát tulajdonképpen a halászok használják; ebbe teszik a kifogott halat.

Ugyanez megvan Car.-ban is; neve *ärDná*.

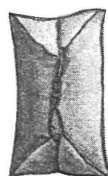
Ilyenféle skatulyák, melyeket főképen bogyószedéshez használnak, nagyon általánosak Finnországban is (*tuokkonen*), vö. RETZIUS Finland i Nordiska Museet 34—5. l.

Kéregkasok.

2. *korokš* vagy *porňa*. (Jar.) (5. á.) Egy darab hosszúkás négyszögletes hársfakéregből készül. A kéregdarab szélében kettőbe van hajtva és a hajlástól kezdve fölfelé a szélei a kéregnek egymásra vannak téve és 5—5 öltéssel össze vannak varrva. Az öltések kívül hosszúak és belül rövidek; a belső öltések a külsőkre merőleges irányúak; kívül minden öltés vissza van hurkolva a megelőző hosszú öltésbe, miáltal kívül egy megszakítás nélküli kötélzszegély támad kétoldalt. Ez most egy hengerded kas, melynek alól két csücske van; a csücsköket aláhajtva a kas kissé domború, hosszúkás, négyszögletes fenekűvé lesz. Az oldalvarrások utolsó öltése az aláhajtott csücskökön van és a fenéken is át van szúrva és egy-egy bogban végződik a kas belsejében. A két csücskőn egy kis lyukon egy kötél van átfűzve, mely a fenéken két hurkot alkot középen egy boggal. (6. á.) A kas felső szélén az ovális nyílásba belülről egy 6 cm. széles hársfakéreg esik, de kívülről csak 1 cm. széles párkány látszik belőle; a csik két vége egy darabon egymásra van téve és körül rá van varrva a kasra nyolcz éppen olyan visszahurkolt öltéssel, mint a milyennel vannak varrva az oldalak is. A kas mindenütt hársfaháncsfonállal van varrva. A kas magassága oldalt 26 cm., középen, hol a fenék legdomborúbb, 29 cm. A fenék 13 cm. hosszú és 8 cm. széles; az ovális nyílás hosszabb átmérőjű, 15 cm., rövidebb átmérője 9 cm. A kas két keskenyebb oldalán a párkány varrásába egy 61 cm. hosszú hársfaháncs fonál két vége van bogozva. Ennél a huroknál fogva viszik a kezükben a kast és gombát szednek bele.

5. á.

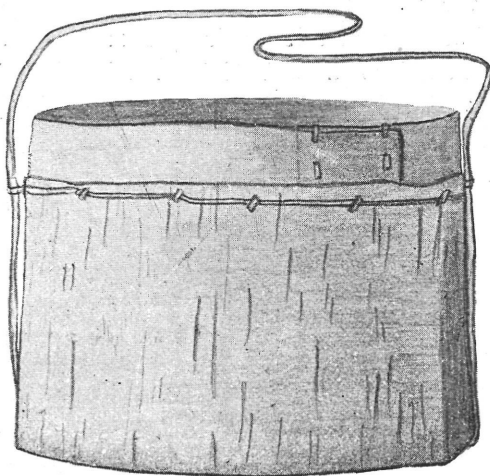

6. á.

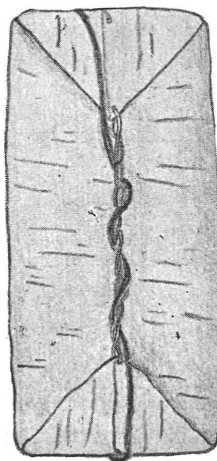
3. *kugu korokš* („nagy kas“). (7. á.) (Jar.) Egy darab nyírfakéregből készül. A hosszúkás négyszögletes kéregdarab kettőbe van hajtva, a kéreg szélei kétoldalt a hajlástól kezdve felfelé, egymásra vannak téve és 5—5 öltéssel össze vannak varrva. Az öltések kívül hosszúak és belül rövidek és minden öltés vissza van hurkolva kívül a megelőző öltésbe. Alól a kas két csücske a fenék alá van hajtva, miáltal a kas hosszúkás, négyszögletes fenekű lesz. Az oldalvarrás ötödik öltése már a fenéken van és a fenéken is keresztül van szúrva és belül egy-egy bogban végződik. Az aláhajtott két sarkon egy kis lyukon kötő van átfűzve, mely szorosan kétrétűre csavarva, összetartja a sarkokat. (8. á.) A kas felső szélén belülről az ovális nyílás körül egy pánt van varrva hársfakéregből, mely egy darabon egymásra van téve és hársfakéreg-csikkel van összevarrva két sor öltéssel.

Ez a pánt 12 cm. széles, de csak 5 cm. széles párkány látszik belőle kívül. A párkány 13 ugyanolyan öltéssel van felvarrva, mint a milye-

nek az oldalvarrás öltései. A kas keskenyebb oldalain felül a párkányvarrás öltésébe egy-egy kötélhurok van kötve, és ezeken a hurkokon egy 2 méter hosszú vastag zsinór van keresztülfűzve; ez a zsinór körül van csavarva a fenéken, a sarkokat összetartó köteleken is. Különböző nagy-

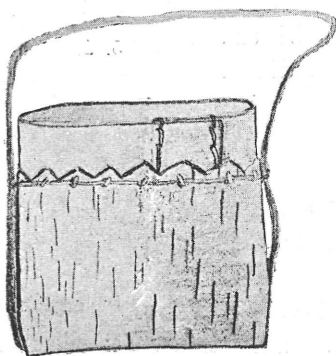

7. á.

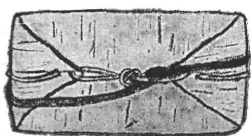

8. á.

ságban készítik. Ennek méretei: 27 cm. magas, a nyílás hosszabb átmérője 35 cm., rövidebb átmérője 25 cm. A kas fenekének hossza 37 cm., fenekének szélessége a közepén 17 cm., a szélén 15 cm. Vállukra akasztva, elöl vagy hátukon lóg. Vásárláskor használják.

9. á.

10. á.

4. *korokš* vagy *porúa*. (Jar.) (9. á.) Egészen úgy készül nyirfakéregből, mint a fenti kaju koroks, csak a felső széle ki van csipkézve és a 8 cm. széles pánt úgy van a csipkézett széle alá téve és varrva 15 öltéssel, hogy a csipkézés csúcsánál csak 4 cm. széles párkány látszik, a csipkézés völgyénél pedig 5 cm. A pánt két vége egy darabon egymásra van téve és két sor hátöltéssel van összevarrva. A sarkok kötése a fenéken két hurkot alkot középen egy boggal. (10. á.) Ez a kas 19 cm. magas; az ovális nyílás hosszabb átmérője 19 cm.; a rövidebb átmérője 11 cm. A fenék közepén 19 cm. hosszú és 10 cm. széles; a szélén 18 cm. hosszú és 9 cm. széles. Mindenütt hársfaháncsfonállal van varrva és egy vastag, 155 cm. hosszú hársfaháncsfonalon függ. Ez a fonál a kas, két keskenyebb oldalán a párkány

varrásába kötött hurokba van fűzve és a fenékkötés egyik hurkán is keresztül van húzva. Vásárláskor használják.

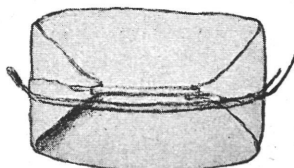
5. *körös* (Kozm.). (11. á.) Egy darab szilfakéregből készül. A hosszúkás négyszögletes kéregdarab kettőbe van hajtva, két oldalán a kéreg szélei egymásra vannak téve és 5—5 visszahurkolt öltéssel van összevarrva. (12. á.) A fenéken a két sarok alá van hajtva és a saroknyílásokon keresztül van fűzve egy vastag vessző úgy, hogy a kas fenékén kívül látszik és a sarkoknál meghajlítva, belül végződik. (13. á.) Az ovális nyílása körül van szegve belülről egy hársfakéregpánttal, mely 5·5 cm. széles, de melyből csak egy 2 cm. széles párkány látszik. (14. á.) Ez a pánt is olyan öltésekkel van felvarrva, mint a milyenek az oldalvarrás öltései. Mindenütt kóczykötéssel van varrva. A kas 27 cm. magas; a fenéklap hossza 20 cm., szélessége közepén 17 cm., a szélén 12 cm. Az ovális nyílás hosszabb átmérője 25 cm., rövidebb átmérője 17 cm. A doboz két keskeny oldalán

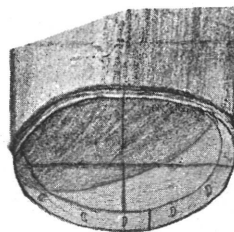
11. á.

12. á.

13. á.

14. á.

főnt és lent egy-egy kötélhurok van, azokon keresztüleg durva vászoncsík van fűzve, mely a fenék alatt is végighalad. Ennél a vászoncsikhuroknál fogva a félvállukra akasztják a kast s az elől vagy a hátukon lóg. Vásárláskor használják. Különböző nagyságban és arányokban készítik.

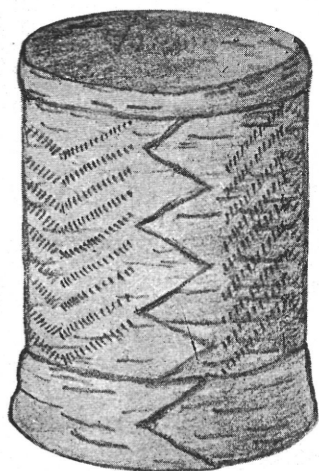
6. *kürös* (Car.). Ugyanolyan kasok, mint a jaranszki területben való *kuju korokš* és a kétféle *korokš*, vannak Car.-ban is. Itt mind a háromfélét egy névvel nevezik: *kürös*. Különböző nagyságban csinálják. Halat, gombát, málnát stb.-t hordanak bennök.

Edények.

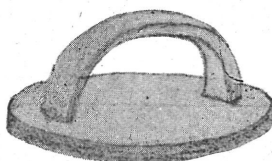
7. *purak*¹ (Jar.). (15. á.) Hengeralakú edény nyirfakéregből. Ennél az edénynél a kéreg kétrétegű. A belső réteg egy varrásnélküli hengeralakú kéregdarab. Az ilyen kérget úgy nyerik, hogy fiatal nyirfát vágnak ki a fanedv folyásakor és az egész törzsöt feldarabolják kis hengerekre. A kis

¹ Orosz. бупакъ.

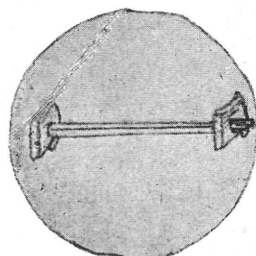
fahengerekből aztán kitolják a fát a kéregből, a mi könnyen megy, mert a kéreg belső fele csúszós. Az így nyert kéreghengerre szabnak egyenes kéreglapból egy akkora darabot, melyet, ha a hengerkéreg közé borítanak, annál 2—2 cm.-el rövidebb legyen lent is, fent is és olyan széles, hogyha a czakkos széleit jól egymásba tolják, az alsó hengerre jól ráfeszüljön. A belső kéreghengernek fönt és lent 2—2 cm.-nyire kiálló széleit visszahajtják kifelé a külső kéregre. Ezáltal az edény alsó és felső szélén egy kis párkány képződik, hol a kéreg három rétegű. Fenéknek egy 1 cm.

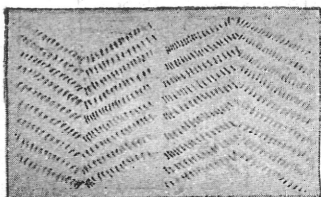
15. á.

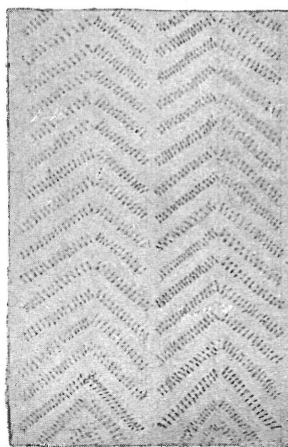
16. á.

17. á.

18. á.

19. á.

20. á.

vastag kerek falapot szorítanak be nagyon feszesen. Mikor a fenék már be van illesztve, akkor az edény az alsó szélére még egy 4·5 cm. széles kéregövet kap, mely, mint az edény felső kéregrétege, szintén czakkban záródik és fedli az alsó párkányt. A fedél (16. á.) is 1 cm. vastag kerek falap, melynek ivesen hajlitott fogója $\frac{1}{2}$ cm. vastagságú és 2 cm. széles fapántocskából való. A fogó két vége úgy van a fedőbe erősítve, hogy a két vége keresztülmegy a fedőn és alól egy kis pálczika van keresztüldugva a két végén. (17. á.) A fedőt csak élére fordítva, lehet beleilleszteni az edénybe és kivenni is csak úgy lehet, ha előbb bent az edényben élére fordítják. Oly szorosan áll így aztán a fedő, hogy a fedő fogójánál fogva lehet vinni az edényt, bármily nagy is és ha tele is van. Folyadékot is lehet bele tenni, nem folyik ki. Mikor kimennek mezei munkára, ebben

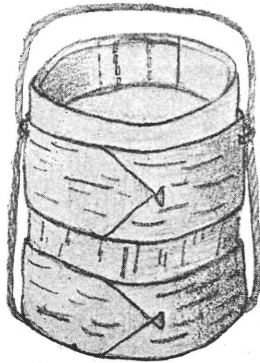
szoktak kivinni kvászt, vizet, ételt. Erre az edényre egy hegyes fadarabbal minta van szurkálva. (18. á.) A minta 9 pár párhuzamosan haladó párjakkal tompaszögben találkozó rövid vonalakkól álló hosszabb vonal. Egyik mintacsik a másiktól körülbelül 1 cm.-nyire van. Az egyik mintacsik szögei lefelé nyílnak, a másikéi felfelé. Ilyen edények nagyon különböző nagyságban készülnek, egészen kicsitől kezdve, egészen egy veder nagyságúig. Ennek magassága 20 cm., a nyílás átmérője 15 cm. Egynek a méretei, melyet megmértem: 28 cm. magas, a nyílás átmérője 18,5 cm. Az alsó párkány 5 cm., a felső 2 cm. széles. Ezen a minta az előbbtitől kissé eltérő. (19. á.) A tompaszögben találkozó vonalak két-két egymás mellé szurkált pontocskából állanak és az alsó meg felső utolsó szögnél is párkányig maradt terület is ki van töltve csonka mintával. A vonal-párok száma szabálytalan.

A mintacsikok mind egy irányban haladnak. Egy másik doboznak a felső kéregrétege meg nem czakkosan záródik, hanem varrva van hársfakéregcsikkal. (20. á.)

8. *tűis* (Urzs.). Olyan, mint a jaranszk kerületi purak. Sokféle nagyságban készül. Oldalt czakkosan záródik, csak a nagyon kicsik oldala van varrva. A melyet itt megmértem, annak a méretei: 26 cm. magas; fenék-átmérő 24 cm., felső átmérő 23 cm.

9. *tűjűs* (Malm.). Olyanféle, mint a jaranszk kerületi purak. Alakja éppen olyan, csak nincs rajta szurkált dísz. Van nagy is, kicsi is. Láttam olyant is itt, mely nagyon szűk és magas volt.

10. *pura šoβaš*, sörös akó (Car.). (21. á.) Nyírfakéregből készül olyanformán, mint a jaranszki purak. Két oldalnyílás nélküli kéreghenger van egymáson és ezeken felül egy síma kéreg lap van, melynek szélei oldalt simán egymásra vannak téve és alól meg fent egy-egy 9 cm. széles, czakkosan záródó nyírfakéregpánttal van lefoglalva. Alól a kéreghengerek széle vissza van hajtv a pánt alatt és egy kerek tölgyfalap van beleszorítva az edénybe fenéknek. A felső széle nincsen visszahajtv, csak egy tölgyfadeszkácskából 7,5 cm. széles pánt van beleszorítva, melyből kívül csak 4 cm. széles párkány látszik. Ez a pánt egy darabon egymásra vén téve és végeik ellapulnak vékonyan és két sor hársfakéreg-csikkal van összevarrva. Ez a pánt 1 cm. vastag és széle befelé lejtős. A felső nyírfakéregpánt felső szélénél két hurok van varrva az edényre hársfaháncsból és azokon egy hársfaháncsból sodrott jó erős 127 cm. hosszú kötél van keresztülfűzve, mely az akó feneke alatt is végighalad. Ez az akó 25 cm. magas; felső átmérője 22 cm., alsó átmérője 24 cm. Az áldozáshoz, lakodalomhoz vagy vendégnek ebben viszik a sört. Nagyon erős. 50 évig is eltart.

21. á.

22. á.

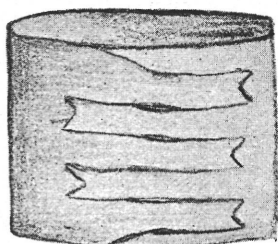
23. á.

Ebből az akóból egy fakanállal (22. á.) merik a sört egy kis fatálba és a tálból isznak. A fakanál neve *šušlák*, 23·5 cm. hosszú, díszesen faragott. Én kettőt láttam, mind a kettőn madár volt faragva. (23. á.)

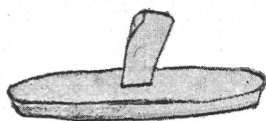
Ugyanolyanféle nyirfakéreg-edények, mint fönt 7—8. pontok alatt említettek (15. á.) általánosak Finnországban is (*purakka*), vö. RETZIUS Finland 35—6. l.

Tubákos dobozok

11. *tamakkirka*¹ (Urzs.). (24. á.) Egy darab hársfakéreg tojásdadra van hajlítva és a két vége, mely hosszú nyelvekre és rövid czakkokra van vágva, nagy darabon egymásba van tolva oly szorosan, hogy nem nyílik

24. á.

25. á.

26. á.

27. á.

28. á.

szét. A feke $\frac{1}{2}$ cm. vastag tojásdad deszkácska, mely bele van szorítva; fedele egy 0·6 cm. vastag tojásdad deszkácska, melynek széle befelé lejtős. (25. á.) A fedő közepébe egy kis lyukba be van szorítva bőrsikból egy kis hurok, az a fogója. A fedelét bele lehet szorítani a dobozba. Magassága 4·2 cm., a hosszabb átmérője 5·8 cm., a rövidebb átmérője 3·8 cm.

Ugyanez megvan Malm.-ban is. A neve *tamaka-kirka*.

Ilyenféle tubákos dobozok Finnországban is általánosak (*nuuskarasia*), vö. RETZIUS Finland 35. l.

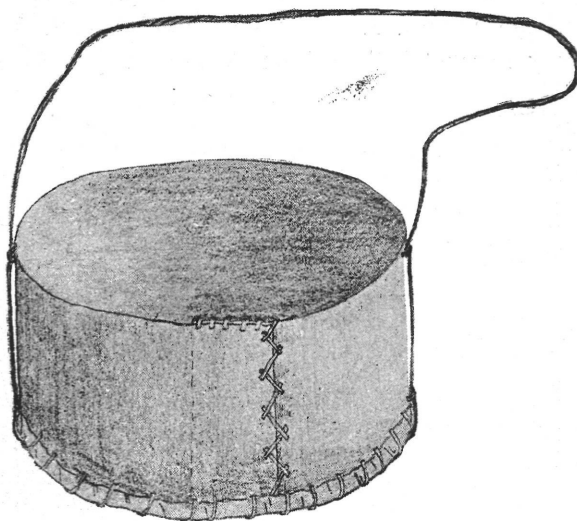
Kasok és kádak hársfakéregből.

Kasok.

12. *urlák-komdö* — vetókas (Car.). (26. á.) Egy hársfakéregdarab oválisra van hajlítva és két vége egy darabon egymásra van téve és két sor öltéssel van összevarrva kemény hársfaháncs-csikkel. A feke ovális hársfakéreglap. Körül a feke széle kissé eláll és hársfaháncs-kötéllel van

¹ Or. мабакерка.

felvarrva. Egyszerűen halad az öltés keresztül a fenéken és belülről kifelé a kas oldalán, de mielőtt megin alulról felfelé újból ölténének messzebb, visszahurkolják a kötőt a megelőző öltésnek kívül haladó kötelébe; így belül mindig egy függélyes kis öltés támad (27. á.) kívül pedig hurkolások láthatók és a hurkok mindig vízszintes hosszú öltésekkel vannak összekötve. (28. á.) A fenék és az oldalrész találkozásánál egy puha háncsfonál van lefoglalva a varrással, hogy az esetleges rések ott azzal betömődjenek s a gabona ki ne pereghessen. Ennek az ovális kasnak hosszabb átmérője 53 cm., rövidebb átmérője 34 cm. és magassága 27 cm. A kas két keskenyebb oldalán lent a fenékvarrás egyik öltésébe egy-egy vízszintes irányú háncshurok van erősítve, s ezeknek megfelelően a kas felső szélén szintén

29. á.

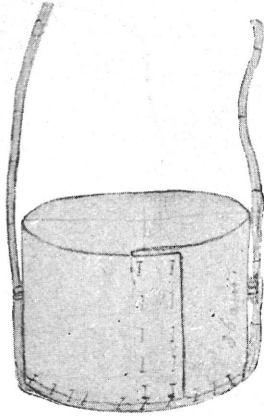
van egy-egy függélyes irányú háncshurok varrva. Ezeken a hurkokon vastag, néha színes, 196 cm. hosszú kenderzsinór van fűzve, mely a kas feneke alatt is végighalad. Ezt a kast magvetéskor a nyakukba akasztják és ebből szórják kezükkel a gabnát.

13. *üdam-komdā* magvetőkas (Jar.). (29. á.) Kerek kas, mely úgy készül, hogy egy darab hársfakéregget meghajlítanak és két végét egy darabon egymásra teszik s kis kereszties mintájú diszöltéssel lefoglalják a kéreg felül levő végét. Azon a darabon, hol a kéreg egymásra van téve, a felső széle be van foglalva kis közönséges öltésekkel, hársfaháncs-csikkal. A kas feneke kettős kerek nyirfakéreg-lap, melyek össze vannak téve színükkel kifelé. A fenék széle föl van hajtvva kívülről körül 2,5 cm.-nyire és oly öltésekkel van a fenék felvarrva a kasra, hogy az egyik szúrás alól van a fenéken, belülről kifelé, a másik a kas oldalán kívülről befelé; kívül hosszú öltések támadnak, melyek a fenék felhajtott szélét is befoglalják és leszoritják. A kas átmérője 40 cm., magassága 19 cm. Két-két kis hurok van hársfaháncs-csikból a kas felső és alsó szélén egymással szemközt s ezeken

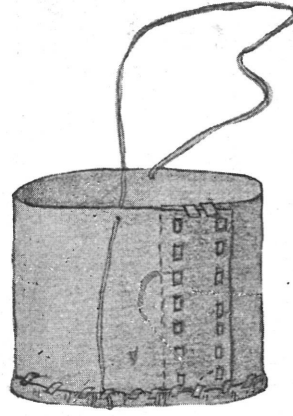
a hurkokon 186 cm. hosszú kötő van keresztülfűzve, mely a fenék alatt is végighalad. Ennél a kötélhuroknál fogva nyakukba akasztják a kast és vetéskor abból szórják a magot.

Ugyanez megvan Malin. ban is; neve *urluk komdo*. Itt még sokféle komdo van.

14. *üðem-γomδδ* magvetőkas (Kozm.) (30. á.) Egy darab hársfakéregből készül, mely oválisra van hajtva, a két vége egy darabon egymásra van téve és két sor közönséges öltéssel hársfaháncs-fonállal össze van varrva. Feneke egy darab marhabőr, mely kívül vagy 2 cm.-nyire fel van hajtva és hársfaháncs-fonállal a kéreghez van varrva, úgy hogy az öltésnek az alsó szúrása a fakérgen és a bőr föl hajtott szélén is átmegy, a felső szúrása pedig csak a fakérgen. A kas magassága 26 cm., hosszabb átmérője 38 cm., rövidebb átmérője 28 cm. A két keskenyebb oldalán, középnél valamivel feljebb, egy-egy kőczkötélből való hurok van, melyen keresztül négyrétűen

30. á.

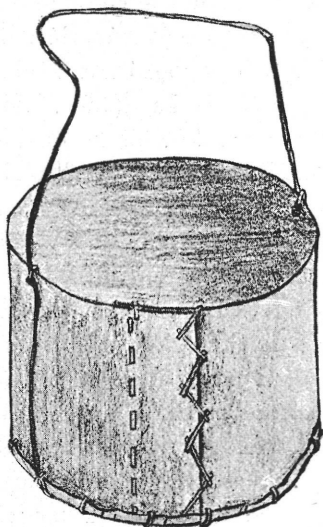
31. á.

kőczkötél van fűzve, mely helyenként laposan összefoglalva, galandot mutat. A fenék alatt is végighalad a galand. Ennélfogva a nyakukba akasztják és vetéskor ebből szórják a magot. Van ilyen valamivel nagyobb és valamivel kisebb is.

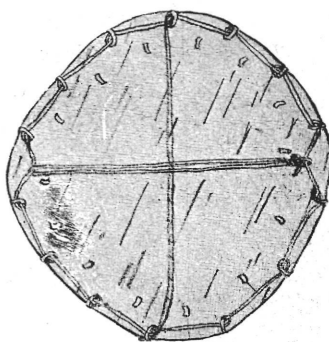
15. *komδδ* (Jar.) (31. á.) Ez a kerek kas egy darab hársfakéregből készül; két vége egy darabon egymásra van téve és két sor öltéssel kemény hársfakéreg-csikkal van összevarrva. Két öltés a felső szélén is összetartja az egymáson fekvő kéregvégeket. Feneke kettős kerek nyirfakéreg-lap, mely színével kifelé van összetéve. A fenék széle kívül 2 cm.-nyire fel van hajtva és kemény hársfakéreg-csikkal van a hashoz varrva, még pedig úgy, hogy az öltés egyik szúrása keresztül megy a kas oldalán és a fenék felhajtott szélén, a másik szúrása kissé magasabban, csak a kas oldalán megy keresztül. A kas 16 cm. magas, átmérője 20 cm. A felső szélén egymással szembe két kis lyuk van, s egy 126 cm. hosszú kőczkötél van keresztülfűzve ezeken a lyukakon, meg ezekkel egy irányban a fenékvarrás egy-egy öltésén. A kötél a fenék alatt is végighalad. Ennél a kötélhuroknál fogva

akasztják a nyakukba és vásárlásnál használják, pl. tojást visznek benne. Különböző nagyságban készítik.

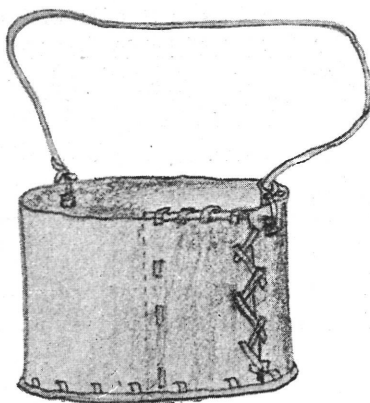
16. *komdā* (Jar.). (32. á.) Kerek kas egy darab hársfakéregből, melynek két vége egymásra van téve és össze van varrva hársfaháncs-csikkal egy sor közönséges öltéssel és egy sor egymást keresztező öltéssel. Utóbbi öltéssor lefoglalja a kéreg felül fekvő szélét. A feneke kettős kerek nyirfakéreg lap színükkel kifelé összetéve. A fenék széle 1,5 cm.-nyire fel van hajtva kívülről. A fenékvarrás öltése olyan, hogy oldalt rövid kis öltések vannak, melyek lefoglalják a fenék

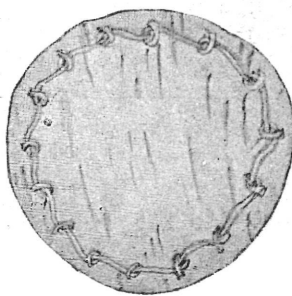
32. á.

33. á.

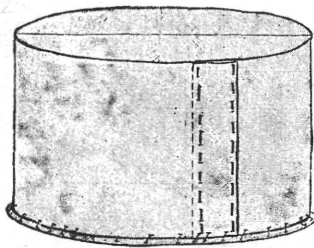
34. á.

35. á.

felhajló szélét, a fenéken pedig hosszúak. Az öltés egyik szúrása a kas fenékén kívülről befelé megy, a másik szúrás e fölött a kas oldalán belülről kifelé megy s aztán a fenékre van vezetve a fonál és vissza van hurkolva a fenékvarrás megelőző hosszú öltésébe. (33. á.) A fenéken így bogos körvarrás támad, mely a fenék erősítésére való. Két egymással szembenlevő nagy öltés kívül a fenékvarráson feszesre van húzva egy kötélhurokkal, hogy a körvarrás feszesebb legyen. Még egy körvarrás van a fenéken bel-

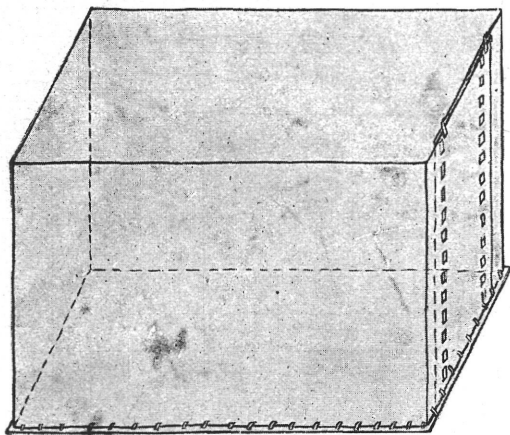
jebb, mely szintén az erősítésére való. Ez a körvarrás belülről van. Kívülről csak kis öltések vannak közben, melyek a kör vonalára merőlegesek és belül hosszú öltések haladnak a körvonal irányában s mindig vissza van hurkolva belül minden öltés a megelőző öltésbe. Ez a kas 25 cm. magas, átmérője 37 cm. A felső szélében egymással átellenben két kis lyuk van; ezeken és ezekkel egy irányban a fenékvarrás egy-egy öltésén keresztül kötél van fűzve, mely a fenék alatt is végighalad. Ennél a kötélhuroknál fogva,

36. á.

akasztják a nyakukba és vásárlásnál használják, mint a fentit. Különböző nagyságban készül.

17. *izi komōō* kis kas (Jar.). (34. á.) Egy darab hársfakéregből készült kerek kas, mint a fenti. Egyik oldalvarrása egyszerű előöltéses varrás, a másik oldalvarrás a kéreg szélét lefoglaló egymást keresztező öltésű. A hol a kéreg egy darabon egymáson van, ott a kas felső szélén befoglaló öltéssel össze van varrva. A fenék

37. á.

dupla kerek nyírfakéreglap, mely körül 1 cm.-nyire eláll a kastól, nem hajlik fel a széle és nincs a varrással lefoglalva. A fenékvarrás öltésének egyik szúrása a fenéken kívülről befelé megy, a másik szúrása e fölött a kas oldalán belülről kifelé és a harmadik szúrás a fenék kiálló szélébe felülről lefelé megy, a fenéken pedig vissza van hurkolva a fonál a megelőző öltésbe, ezzel körvarrás lesz a fenéken (35. á.). A kas 10 cm. magas és átmérője 14 cm. A felső szélén egymással átellenben levő két kis

négyszögletes lyukba egy 67 cm. hosszú kötő két vége van bogozva. Ennél a kötélhuroknál fogva felakasztják és kanalakat tartanak benne.

Kádak.

18. *örzū* (Kozm.). (36. á.) Egy darab oválisra hajlitott hársfakéregből készül. A kéreg két vége egy darabon egymáson van és hársfaháncs-fonállal két sor öltéssel össze van varrva. A fenék egy darab ovális hársfakéreg, melynek széle kívül körül eláll 2—3 cm.-nyire. A fenék is hársfaháncs-fonállal van felvarrva. Az egyik szúrás a kád fenekén megy keresztül kívülről befelé, a második szúrás a kád oldalán megy keresztül belülről kifelé, és a harmadik szúrás a fenék elálló szélén megy keresztül felülről lefelé. Ennek a kádnak a magassága 47 cm., hosszabb átmérője 78 cm., rövidebb átmérője 59 cm. Lisztet tartanak benne. Különböző nagyságban készítik.

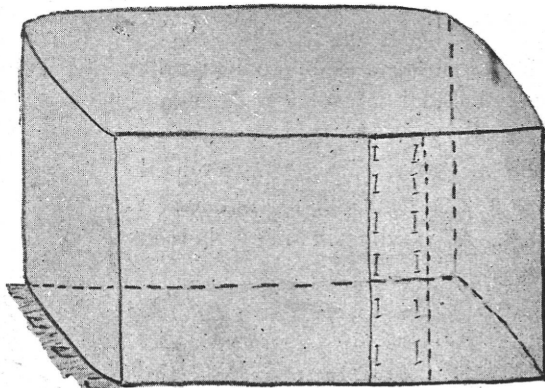
Egy másik ilyen lisztes kád méretei: 48 cm. magas, hosszabb átmérője 108 cm., rövidebb átmérője 62 cm. Ugyanez megvan Car.-ban (örza) is.

19. *örzä*. (Jar.). (37. á.) Egy darab hársfakéreg megvan hajlítva négy helyen úgy, hogy a kád hosszúkas, négyszögletes formát kap. A kádnak egyik keskenyebb oldalán a kéreg két vége nagy darabon egymáson van és kemény hársfakéreg-csíkkal van összevarrva két sor öltéssel. A fenék egy darab hosszúkas, négyszögletes hársfakéreg, mely kívül körül eláll 2 cm.-nyire. A fenék szintén kemény hársfakéreg-csíkkal van felvarrva. Az első szűrés a kád fenekén megy keresztül kívülről befelé, a második a kád oldalán belülről kifelé és a harmadik a fenék-elálló szélén felülről lefelé. A kád magassága 105 cm., hossza 166 cm. és szélessége 70 cm. Vannak ennél kisebbek is. Lisztet tartanak benne. Ugyanez megvan Urzs.-ban (*örzä*) és Car.-ban (*örzä*) is. Az előbbi méretei: 57 cm. magas, 109 cm. hosszú és 73 cm. széles.

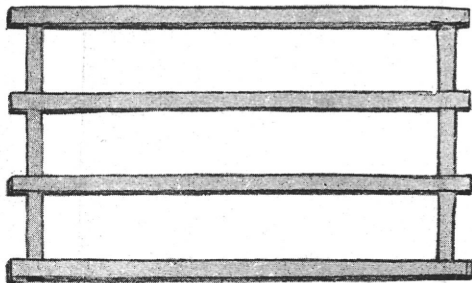
20. *örzä* (Malm.). Négyszögletes hársfakéreg-kád. Készítési módja éppen olyan, mint a janszki *örzä*-é.

A legnagyobb 1 méter hosszú és széles; van kisebb is. Nem lisztet tartanak ebben, hanem a marhának hordanak benne apró ennivalót, mint pl. szecskát, pelyvát stb.

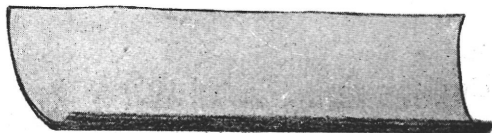
21. *sära-romdä* — sörkészítő kád (Kozm.). (38. á.) Egy darab szegletekbe hajtott hársfakéregből készül. A kád alakja hosszúkas, négyszögletes. A kéregdarab két vége egy darabon egymásra van téve és két sor öltéssel háncs-fonállal össze van varrva. A kád oldalai kissé kifelé domborodók. Alja négy keskeny falécz, melyeket egy-egy keskeny falécz tart össze a végüknél. (39. á.) Ez a fenék nincs a kádhoz erősítve; a kád csak úgy rá van téve. A kád és ezen rácsos alja között vastag szalmaréteg van; azon szűrik a sört. Így mindenestől homorú deszkára van téve a kád, a *lašas-koritü*-ra (40. á.), mely széken vagy padocskán van. A homorú deszka egyik vége fel van

38. á.

39. á.

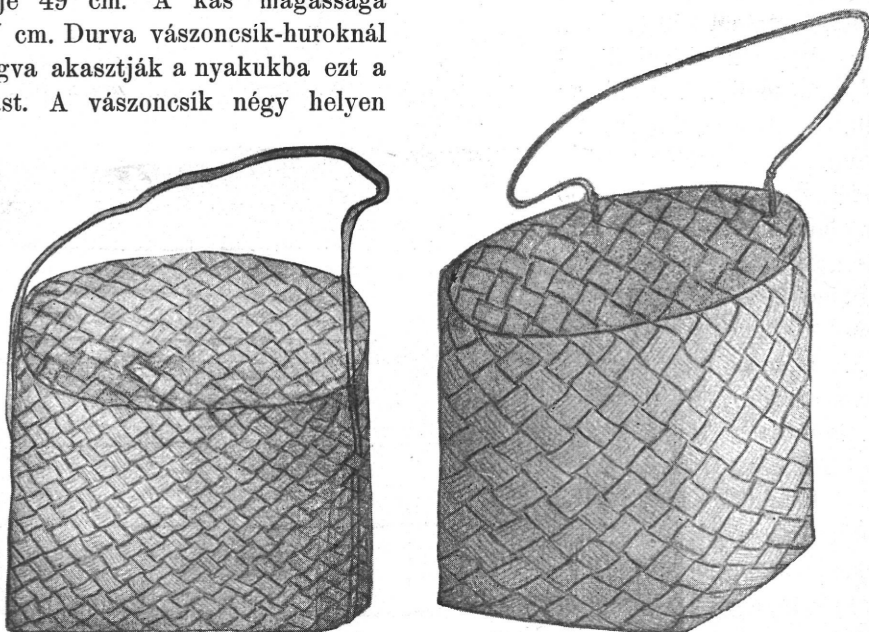
40. á.

valamivel támasztva egy kicsit magasabbra. A sör a kádból a szalmarétegen keresztül erre a vályúszerű deszkára folyik, onnan pedig az alacsonyabban fekvő végén lefolyik a földön alatta álló edénybe. A kád 40 cm. magas, 96 cm. hosszú és 43 cm. széles.

Háncsból és nyírfakéregcsikből fonott kosok és tartók.

Kasok.

22. *mistinä* (Kozm.). (41. á.) 3 cm. széles hársfaháncs-csíkból van kétrétűen fonva. Feneke hosszúkás, négyszögletes, 55 cm. hosszú és 27 cm. széles. Felül tojásdad nyílásának hosszabb átmérője 53 cm., rövidebb átmérője 49 cm. A kas magassága 47 cm. Durva vászoncsik-huroknál fogva akasztják a nyakukba ezt a kast. A vászoncsik négy helyen

41. á.

42. á.

át van fűzve a háncs-fonás szemeken, még pedig a kas két keskenyebb oldalán a nyíláshoz közel egy-egy szembe és a fenéklap két végén egy-egy szembe. Szénát, szecskát, gabna-polyvát hordanak benne s mikor viszik, a kezükkel is segítik tartani. Van ennél valamivel kisebb és valamivel nagyobb is.

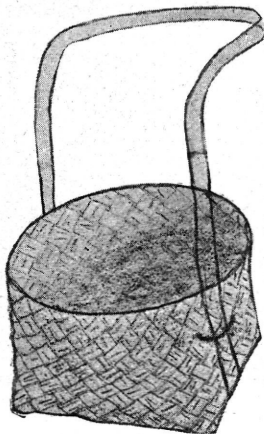
23. *pester* (Jar.). (42. á.) A fentihez hasonló ez a kas. Feneke ennek is hosszúkás, négyszögletes lap, melynek hossza 47 cm., szélessége 44 cm. A nyílása ennek is ovális, de ennek a széle egy oválisan hajlított vesszőre van fonva. A nyílás hosszabb átmérője 63 cm., a rövidebb 52 cm. A kas magassága 52 cm. A kas hosszabb oldalán, a felső szélébe egy 130 cm. hosszú kötél két vége van hurkolva az első fonásszem alá; ennél fogva a nyakukba akasztják és szénát, szecskát stb. hordanak benne, mint a fentiben. Van itt olyan kas is, melynek nyílása kerek és a fonáscsíkok nem ferdén haladva keresztezik egymást, hanem az egyik csiknak az irányba

egészen függélyes, a másiké egészen vízszintes; a függélyes irányú csikók keresztezik egymást, a fenéken négyszögletes lapot alkotva.

Ugyanilyen van a malmyzsi kerületben is, neve tommo.

24. *urlák-komdô* (Ursz.). (43. á.) Ez is a fentiekhez hasonló, de sokkal kisebb. 3 cm. széles nyírfakéregből van fonva 2—3-rétűen. A fenéke négyszögletes lap, melynek minden oldala 32 cm. hosszú; nyílása kerek, átmérője 41 cm. A kas magasság 25 cm. Két szemközti oldalán, a felső szélétől számítva, a második és harmadik fonásszem közé egy-egy háncskötél-hurok van erősítve; ezeken keresztül körülbelül 2 m. hosszú, széles háncs- vagy kender-kötelet fűznek, melynél fogva a nyakukba akasztják a kast, úgy, hogy elől lóg. A gazdaságban használják, s mint a fentiben, szénát, szecskát stb.-it hordanak benne.

A neve ezt jelenti: „vető kas“, tehát eredetileg biztosan a magvetésnél használták, s csak később kezdték egyébre használni a gazdaságban.

43. á.

44. á.

Ilyenféle van Finnországban is, vö. RETZIUS Finland 32—3. l.

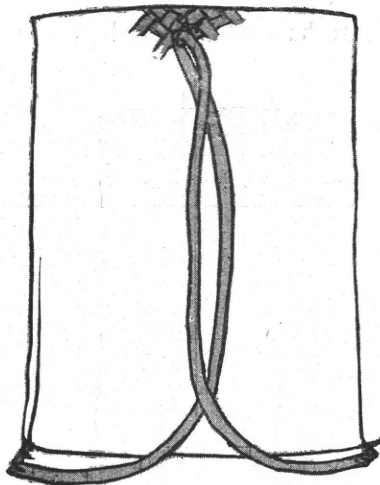
Car.-ban olyan faszénszállító-szekereket láttam, hogy a szekér vázára egy nagy négyszögletes kasszerű tartó volt erősítve, mely hársfakéreg-csikból volt fonva, s melyet könnyen le lehetett venni a szekérről.

Iszákok.

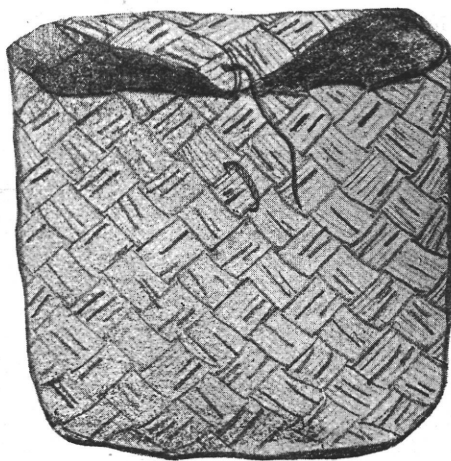
25. *kindô-pester* — kenyériszák (Jar.). (44. á.) 2 cm. széles hársfaháncs-csikból kétrétűen font iszákyszerű, de nem puha tartó. Feneke domborodó, hosszúkás-négyszögletes, felül a nyílás ovális. 39 cm. magas, s a hol a fenék legjobban kidomborodik, középen, ott 42 cm. magas. A fenéknél 33 cm. széles, a nyílásnál 31 cm. Az ovális nyílás szélétében, a középen 14 cm. széles. A fenék szélétében a sarkok 7 cm.-nyire vannak egymástól. Az iszák hátlapja háromszögletes lapban végződik, s ezzel lehet becsukni a nyílást. Az iszák előlapján, középen, felülről lefelé a negyedik fonásszembe egy pálczika van szorítva. Ez a végein elkeskenyedő, henger alakú pálcza

közepén vékonyra van faragva, s jól be lehet szorítani a fonásszembe. A fedőlap végén levő kötél darabot jól e körül a pálczika körül csavarják, s úgy zárják le az iszákot. Az iszák hátlapján fönt, közepén az első fonásszembe hársfaháncskötőből hurok van kötve s ugyanolyan hurok van a hátlap két alsó sarkában is. Egy 123 cm. hosszú durva vászon-galand keresztül van fűzve a felső hurkon, s a galand két végén levő lyukba van kötve az alsó két hurok. (46. á.) Ennél a galandnál fogva a két vállukra, a hátukra veszik és kenyeret, csészét stb. visznek benne nyáron ki a mezőre, munkára. Láttam kevéssel kisebbet is, nagyobbat is.

26. *låtšə* (Urzs.). (47. á.) Előbbihez hasonló ételhordó iszák. Anyaga 4 cm. széles nyirfakéreg-csik 2—3-rétűen egymás fölé fonva. A fenék a sarkoknál felkerekedik. Hátral is olyan, mint az előbbi, s úgy viselik. A fedő-

46. á.

47. á.

lapon levő kötöt háncskötél-hurokba kell kötni, mely az előlap felső szélétől lefelé közepén a második fonásszembe van erősítve — s úgy kell lezárni. Az iszák 36 cm. magas, szélessége fent 46 cm., lent 37 cm. A fenék szélessége 12 cm., az ovális nyílás is annyi.

Ugyanígy van Car.-ban (*låtšə*) és Malm.-ban (*låtšr*) is.

27. *låtšr* (Malm.). (48. á.) Ez olyanféle, mint egy négyszögletes iszák; a hátlapja tovább van fonva és az, mint négyszögletes lap, borul az iszák nyílására, majd pedig, mint megcsonkított háromszögű lap borul az iszák mellső oldalára. Ennek a fedélnek a csonka végén és hozzá közel az iszákon egy-egy hársfaháncsból való hurok van; a két hurkot összekötik egy kis kötéllal, úgy zárják be. Az iszák hársfaháncs-csikból van fonva kétrétűen s az az alsó nagyobb része még nyirfakéreg-csikkel is egyrétűen át van fonva, mert a nyirfakéreg erősebb, tartósabb, nem romlik olyan hamar. Mert ezt az iszákot sokszor a földre teszik, vagy nehéz dolgokat visznek benne. Hátsó két alsó sarkához egy-egy ottelevő hársfaháncs-hurokba laposra font kőczkötél két vége van kötve, e kötélt keresztül van fűzve a hátfal

felső szélén középen levő ugyanolyan hurkon. Ennél a kötélnél fogva veszik a hátukra, a két hurkot vállaikra fűzve. Különböző, nem nagyon elütő nagyságúak. Kicsi nincs. Én ilyent közélről nem láttam, nem is én rajzoltam le, pontos méreteket nem írhatok róla.

Ugyanolyanféle iszákok, mint fönt a 25—26. pontok alatt leirt alakok (44. és 47. á.), általánosak Finnországban (*kontti*), RETZIUS Finland 30—2. 1.

Dobzok.

28. *pěšar* (Kozm.). (49. á.) Ez a tartó olyan, mint egy doboz, melynek fedele jó mélyen húzható reá. Az egész hosszúkás, négyszögletes alakú, 3·5 cm. széles nyirfakéreg-csíkból van fonva kétrétűen.

48. á.

A doboz és fedél két keskeny oldalán egy-egy kis hurok van hársfaháncsból s azokon durva vászonsík van keresztül-fűzve, mely a fenék alatt is végighalad; annál fogva akasztják a félvállukra, úgy hogy a doboz elöl vagy hátul lóg. Ételt, vásznat stb.-it hordanak benne. Különböző nagyságokban és arányokban készítik. Annak a példánynak, melyet én rajzoltam, a méretei: 73 cm. hosszú, 22 cm. széles. A teljes magassága 32 cm. mélyen van a dobozra húzva.

29. *pěšar* (Urzs.). (50. á.) A fentiekhez hasonló doboz, 1 cm. széles hársfaháncs-csíkból van fonva. A fonás 3—4-rétű. A fedél nagyon mélyen a dobozra húzható. A keskeny oldalakon a fedélen levő hurkokon fűzik keresztül a szélesre, laposra font kenderkötelet.

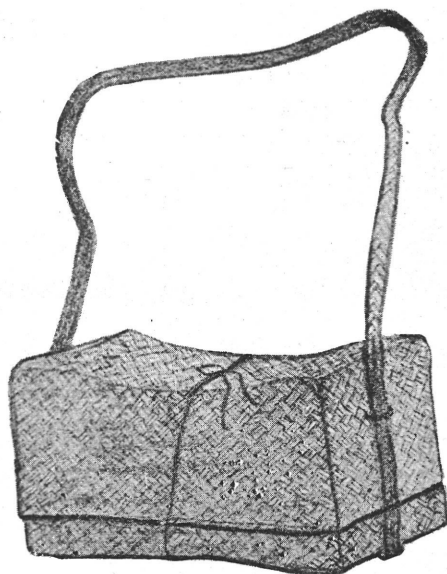
Éppen olyan magasságban, mint a fedélen, a dobozon is van egy-egy hurok, mert sokszor fedél nélkül használják és akkor azokba a hurkokba

fűzik a kötelet, mely a fenék alatt is végighalad. A kötél 2 m. hosszú és annál fogva félvállra veszik a dobozt és oldalt lóg.

Erre a kötélre a fenéken közepén egy vékonyabb kötél van kötve; azzal átkötik a dobozt, hogy biztosan le legyen csukva. Ez a doboz kőműves szerszám-tartó. Melyet én megmértem: 36 cm. hosszú, 17 cm. széles, 20 cm.

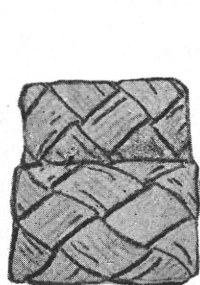
49. á.

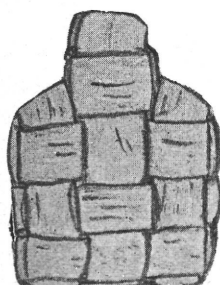
50. á.

magas, fedéllel vagy a nélkül is. A fedél magassága 16 cm. Készítenek ennél valamivel nagyobbakat és valamivel kisebbeket is.

Ugyanilyen van Malm.-ban (*peššor*) és Car.-ban (*lafšə*) is.

51. á.

52. á.

53. á.

54. á.

Sótartók.

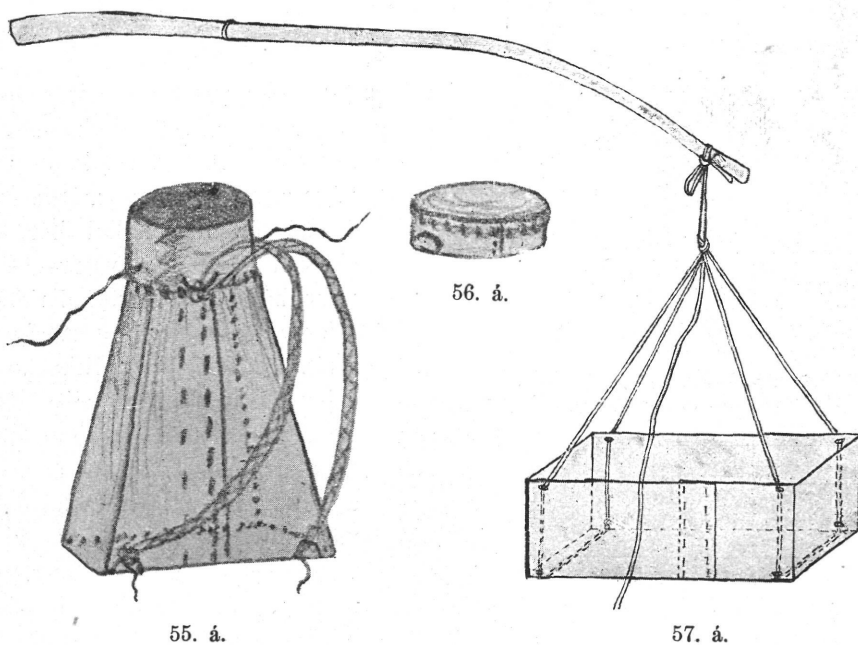
30. *sanzal peššor* (Kozm.). (51. á.) 2 cm. széles nyirfakéreg-csikból kétrétűen font fedeles dobozocska.

Ez a tartó 8 cm. magas, de a ráhúzott 5 cm. magas fedéllel együtt 8.5 cm magas. A fenék 6 cm. hosszú, a tető 7.5 cm.; a doboz szélessége 4 cm.

31. *sansal-ätö* (Kozm.). (52. á.) 2 cm. széles nyirfakéreg-csikból kétrétűen font kis palaczkalakú sötartó, melynek teljes magassága 8.5 cm., vállmagassága 6 cm., vállszélessége 7.5 cm., fenékhossza 6.5 cm., szájnyílása 4 cm.², a keskeny oldalak szélessége 4 cm. Dugója egy alól négyszögletes és felül gömbölyű fadarab.

Megvan Malm.-ban (*sönbžal ätr*) és Urzs.-ban (*šüündžal ätä*) is. Utóbbi helyen már ritkán.

32. *šandžal-pütskem* (Jar.). (53. á.) 2 cm. széles nyirfakéreg-csikból kétrétűen font kis palaczkalakú sötartó, egyik végében kis négyszögletes nyakkal és nyílással, melyet négyszögletes fadugóval dugnak be. (54. á.) Az edény alsó széle 8 cm. hosszú, felső széle a nyak-töve mentén 9 cm.,

55. á.

56. á.

57. á.

ebből 6 cm. hosszú az edény válla, mely a nyak felé kissé emelkedő. A keskeny oldalak 25 cm. szélesek és egyik 5 cm., másik a nyakkal együtt 7 cm. hosszú.

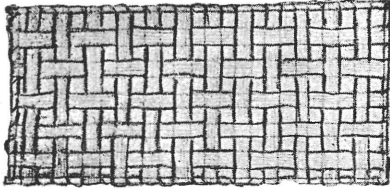
Megvan Malm.-ban (*sönbžal ätr*) és Urzs.-ban (*šüündžal ätä*) is. Utóbbi helyen már ritka.

Finországban is vannak ezekhez nagyon hasonló sötartók (*suolakopsa*), vö. RETZIUS Finland 32—4. l.)

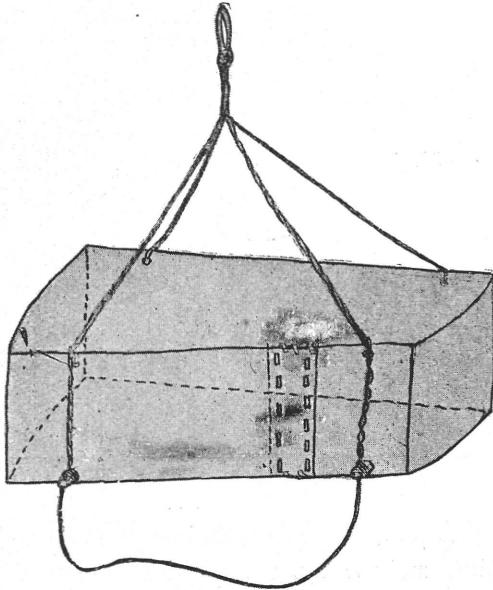
„Kuzsa.“

33. *kuža* (Malm.). (55. á.) Ez egy ársin magas kéregedény, melynek fenéke hosszúkás-négyszögletes (a fenéklap 9 hüvelyk hosszú és 6 hüvelyk széles); az edény is olyan alól, de fölfelé szűkül, a négy szöglet kisimul és a nyílásnál már kerek. Az edény hársfakéregből készül, a nyaka, mely

kívülről van rátéve és úgy rávarrva, nyirfakéreg. Fedele van, egy körül lehajtott szélű nyirfakéreglap, mely egy hársfakéreg-pántba van foglalva. (56. á.) A fedélen egymással szemközt egy-egy hurok van, az edény nyakán pedig egy-egy kötő; a kötőket átfűzik a hurkokon és a fedelen összekötik. Az edény egyik oldalán a nyakhoz és a két alsó sarokhoz erősítve, két hurok van, melynél fogva hátukon viszik, mint nálunk a puttonyt. Bogyót, gombát hordanak benne. Én ilyent nem láttam, a férjem nyelvmentere rajzolta le nekem és azt mondta, hogy a *votjákok*tól veszik, nem a csere-miszek csinálják.

58. á.

59. á.

Bölcsők és gyermek-kocsik.

Bölcsők.

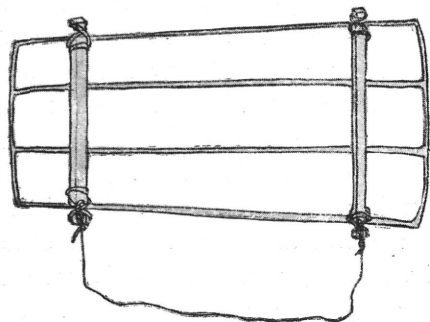
34. *šipkă* (Kozm.). (57. á.) Egy darab szögletekbe hajlított hársfakéregből való; alakja hosszúkás-négy-szögletes. A fakéregdarab két vége egy darabon egymáson van és hársfaháncsfonállal két sor öltéssel össze van varrva. Feneke hársfaháncs-csikkal ritkán átfont hosszúkás-négy-szögletes faráma. A fonás azért ritka, hogy a levegő átjárhasson rajta. (58. á.) A bölcső hosszú, hajlékony fasudárra van kötve. A fasudár a mennyezeten levő vaskarikán van át dugva, úgy hogy az a vége, melyen a bölcső lóg, lehajlik és kétszer olyan hosszú, mint a másik vége, mely a mennyezethez simul. A bölcső-tartó kötelek a fasudár végére vannak hurkolva és mintegy 30

30 centiméternyire bogra vannak kötve és a bogból két 130 cm. hosszú hurok lóg.

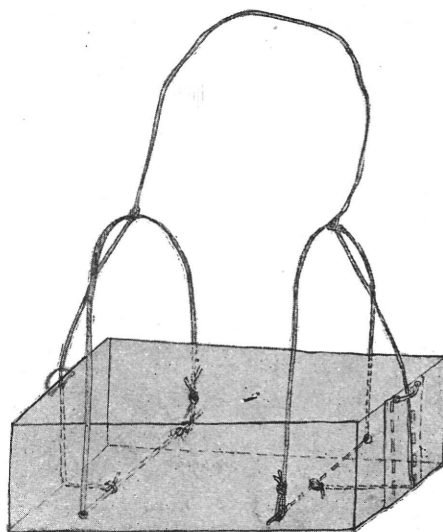
Ezeknek egyik-egyik ága a bölcső hosszabb oldalainak felső szélén kis lyukon kívülről befelé van fűzve és belül haladva, ugyanazon oldalak alsó szélén belülről kifelé van fűzve egy-egy kis lyukon és a fenék alatt kívül haladva, tartja a fenéket, mely másképp nincs a bölcsőhöz erősítve. A bogból, honnan a hurkok lógnak, még egy szintén körülbelül 130 cm. hosszú kötél lóg, melyet lefelé húzogatnak és úgy mozog a bölcső, mert a ruganyos fasudár minden húzás után mindig lehajlik és megint kiegyenesedik. A bölcső 26 cm. mély, 71 cm. hosszú és 32 cm. széles.

35. *šipkã* (Jar.). (59. á.) Egy darab hársfakéreg négy szögletbe van hajlítva, a kéreg két vége egy darabon egymásra van téve és össze van varrva hársfaháncs-csíkkal két sor öltéssel. A kéregdarab úgy van szögletekbe hajlítva, hogy a bölcső hosszú oldalai, melyek egyenes lapok, 82 cm. hosszúak, a bölcső rövidebb oldala fejnél 43 cm. hosszú, lábnál pedig 34 cm. — ezek a rövidebb oldalak kifelé domborodnak. A bölcső 27 cm. mély. A bölcső alsó szélén a hosszú oldalaknak a végei felé két falécz van keresztüldugva, melyek szilárdan állanak és végük kívül kissé kiáll. Ezen a két rúdon van keresztültéve három oly hosszú kéregdarab, mint a milyen a bölcső. (60. á.) Ez a bölcső fenéke.

A bölcső hosszabb oldalainak felső széleiben a keresztrudak kiálló végeivel egy irányban egy-egy kis lyuk van és ezekbe erős kis háncshurkok vannak kötve. A bölcső négy kőczkötelen függ, melyeknek egyik vége a fenékrudakhoz van kötve, majd a bölcső oldalain kívül haladva, a hurkokon keresztül vannak fűzve és a hurkuktól mintegy 70 cm.-nyire bogba

60. á.

61. á.

vannak összefoglalva. A kötelek a bogon túl meg vannak csavarva és feljebb még egy helyt van rajtuk bog; hurokban végződnek, mely a mennyezetre erősített gerendára van kötve. A bölcső egyik hosszú oldalán egy kötő két vége a fenéken a bölcső tartó kötések kötéséhez van kötve és ennél a kötéshuroknál fogva huzogatóják oldalvást a bölcsőt.

Ugyanilyen van Car.-ban is; neve *sepka*.

36. *šüпка* (Urzs.). (61. á.) Egy 23 cm. széles hársfakéregdarabból készül, úgy, hogy szögletekbe van hajlítva a kéreg és a két vége egy darabon egymásra van téve és hársfakéreg-csíkkal két sor öltéssel össze van varrva.

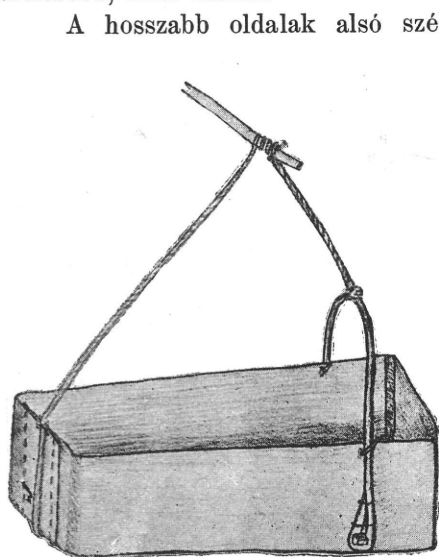
A két hosszabbik oldala 73 cm. hosszú; az egyik rövidebb oldala 38 cm. hosszú, a másik 31 cm.

A hosszú oldalak alsó szélén keresztül van dugva két erős hosszú vessző. Ennek a bölcső egyik oldalán csak egy kis vége áll ki, a másik oldalán pedig a vessző hosszú vége fel van hajlítva és a bölcső fölött

42 cm. magasan, ivesen hajlik; a vége a kiálló vesszővég alatt át van hajtva és háncskötővel oda van kötve a vessző hosszú részéhez. Az egyik ilyen kötés a bölcső egyik oldalán van, a másik a másikon.

A vesszőkön keresztül kéreg- vagy deszkadarabokat fektetnek és az a fenék. A fenéken a vesszőkhöz van kötve egy kötélnek a két vége. Ez a kötél a két rövid oldalon egy-egy háncshurkon keresztül feszesen halad a vesszőívekig, ott szorosra meg van bogozva s a két ív között egy 120 centiméteres hurkot alkot, melynél fogva a menyezeten levő bölcsősudárra erősítik a bölcsőt.

37. *šipka* (Malm.). (62. á.) Egy darab hársfakéregből készül; fejnél szélesebb, miut lábnál.

62. á.

A hosszabb oldalak alsó szélén fejnél és lábnál egy-egy faléc van keresztül dugva, azokra teszik belülről a hársfakéregből való fenéket. — A bölcső szélesebb végén levő lécz kiálló két végére, ivesre hajlitott vad-cseresznyefaág két vége van erősítve. Ez az ív a bölcső felső szélén a kiálló léczvégekkel egy irányban hársfaháncs-hurokkal szintén megvan erősítve. Ez a bölcső egy kötélén lóg, melynek egyik vége a faágivhez van kötve, a másik a fenéke alatt a lábnál levő faléc közepéhez. Ez a kötélhurok a bölcsőtartó-gerenda végére van csavarva, s onnan le nem eshetik, mert egy fapálcza tartja, mely a gerenda végébe keresztbe van erősítve. Ezt a bölcsőt én nem láttam, a férjem nyelvmestere rajzolta le.

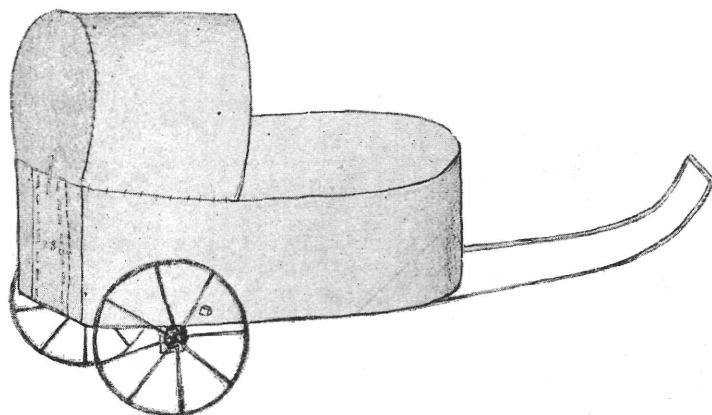
38. *lešš* (Malm.). Régebben használták ezt a bölcsőt, mely olyan, mint a malmyzsi *šipka*, csak kisebb. Valahogy a hátukra erősítették, a nyakukba vették és abban vitték magukkal a gyermeküket, mint még most is a votjákok.

Gyermek-kocsik.

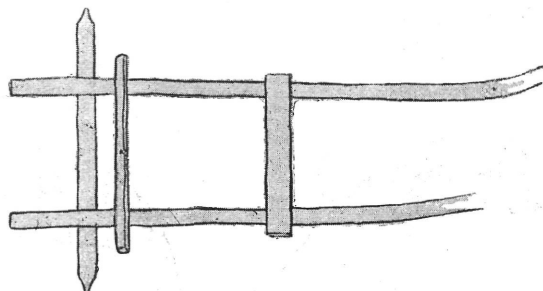
39. *kōdipkan oraša* — „fedeles kocsi“ (Ursz.). A kocsi egy darab hársfakéregből készül; egyik végén kerek, másik végén egyenes; az egyenes végén van a kéregdarab két vége egymásra téve hársfakéreg-csikkel és összevarrva. 83 cm. hosszú és az egyenes végénél 38 cm. széles, 29 cm. mély. Egy pár kereke van hátul; a keréktengelyhez két rúd van erősítve, ezek laposak, előre felé keskenyedők, fölfelé hajlók, egymáshoz közeledők. A két felhajló rúd végét kis rudacska tartja össze. (63. á.) A kocsi két hosszú oldalán a tengely tájékán rudacska van keresztül dugva, előbbre pedig hársfakéreg vagy deszkadarabka van a kocsirudakon keresztbe téve; ezekre teszik a fenékdeszkákat vagy a kéregdarabokat.

Hátul a szekérre hársfakéregből fedél van varrva. A fedél hátlapja mintegy folytatása a kocsi egyenes hátlapjának; alól egyenes és három oldalról kerekített. Alól három öltésből álló csikkal van a kocsihoz varrva. A fedél egy darab hajlított kéreglap, széle hátul a fedél hátlapjához van félkörben varrva, két oldalt pedig a szekér oldalához. A fedél hátlapja 30 cm. magas és a hol a legszélesebb, ott 41 cm. széles. A kis gyermeket hordják benne; kiviszik magukkal a mezőre is. Valószínűleg tatár eredetű.

Ugyanez megvan Car.-ban (*kəđipkan oraβa*) és Malm.-ban (*poβoskan*¹ *iəə oroβa* — „fedeles kis kocsi“) is.

63. á.

64. á.

Védők hársfa- és nyírfakéregből.

40. Közönséges paraszt szánkónak (*kreslä*¹ *-dir* — „Kosárszánkó“, Kozm.) (65. á.) elöl egy mellvéd és hátul egy hátvéd formája 2—2 hársfakéreglappal van betöltve.

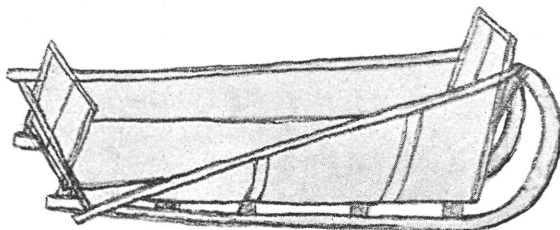
A szánkó oldalvédjei elöl a földre merőleges irányúak és hátrafelé kifelé hajlók, hátul pedig már vízszintesek. Ezek az oldalvédek hársfakéreggel bélelt favázak.

Ilyenféle szánkókat mindenütt láttam a cseremiszeknél.

¹ Or. побозка.

¹ Or. кресло.

41. (Urzs.) Ha a szekéren valami nehezét visznek, pl. gabonát, akkor a szekér fenekét egy második fenékkal erősítik meg. (66. á.) Ez egy nagy hársfakéreglap, melynek egyik vége föl van hajtva hátvédnek. Ezt a hársfakérget úgy erősítik meg, hogy a felhajló végén egy helyt és a fenéken két helyt két-két rudacska közé foglalják és e két-két rudacska kiálló végeit háncskötéssel kötik össze.

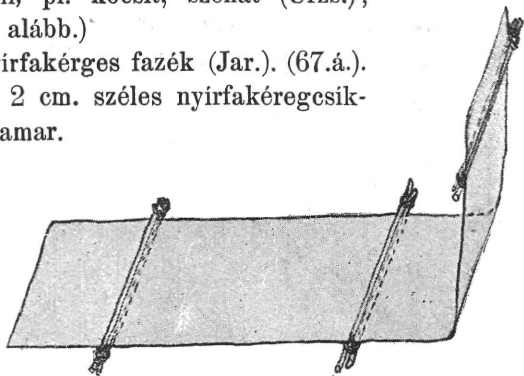
65. á.

42. Nagy hársfakéregdarabokon szoktak szárítani mindenfélét, pl. gabonát. Ugyancsak ilyen nagy kéregdarabokkal takarják

le, a mit meg akarnak védeni, pl. kocsit, szénát (Urzs.); fűtött gabonaszárítót (Kozm., I. alább.)

43. *komožan koršok*¹ — nyírfakérges fazék (Jar.). (67. á.) Új cserépfazekakat körülfontak 2 cm. széles nyírfakéregcsikkal, hogy ne törjék el olyan hamar.

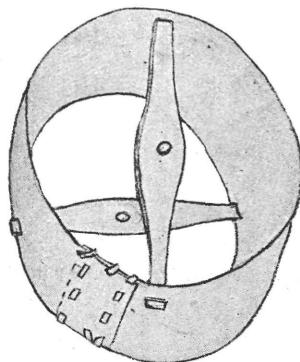
Az ilyen fazekakban főzni nem lehet, de tartanak benne tejet, főtt vaját, sőt be lehet tenni a meleg kemenczébe is, pl. mikor az aludttejből túrót akarnak csinálni. Ilyen fazék itt már nagyon ritka.

66. á.

67. á.

68. á.

Motolák.

44. *kšškär* (Jar.). (68. á.) Rövid hengeralakú, egy darab hársfakéregből. A kéregdarab végei egy darabon egymásra vannak téve és hársfaháncs-csikkel össze vannak varrva. A henger két végén a kéreg kilyukaszt-

¹ Or. горшокъ.

tott szélébe két deszkácska van erősítve, úgy, hogy az irányuk egymásra merőleges. A deszkák közepén szélesek és egy-egy lyuk van rajtuk, végei pedig elkeskenyednek. A lyukakon egy pálczát dugnak át, úgy, hogy nem áll szorosan a lyukban; hosszabbra hagyott egyik végét beszúrják a falgerendák közé és e tengelypálcza körül forog a motola, mikor gombolyítják a fonalat. A henger 17 cm. hosszú, a nyílás átmérője 32 cm.

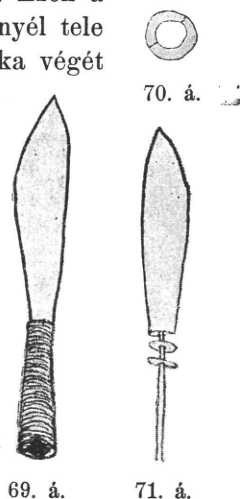
Ugyanez megvan Urzs.-ban (*kāškar*) és Car.-ban (*kāškar*) is. Az előbbi méretei: a henger 20 cm. hosszú és a környílás átmérője 25 cm.

Késnyelek.

45. (Jar.). (69. á.) A kés (*kosar*)¹ nyele vékony vaspálczika, melyre oválisra vágott, közepén kilyukasztott nyírfakéreglapocskák (70. és 71. á.) vannak húzva, előbb kisebbek, majd mindig nagyobbak. Ezek a lapocskák nagyon egymásra vannak préselve; mikor a nyél tele van, utolsónak egy vaslemezkét fűznek rá és a pálczika végét szétlapítják: így a lapok nem eshetnek le. A kész nyél 10 cm. hosszú ovális hengeralakú. A pengénél levő vége vékonyabb: ott a hosszabb átmérője 2·5 cm., a másik vége vastagabb, ott az egyik átmérője 3 cm., másik 2 cm. A piszkos deszkapadlót nem sikálják, hanem evvel a késsel lekaparják.

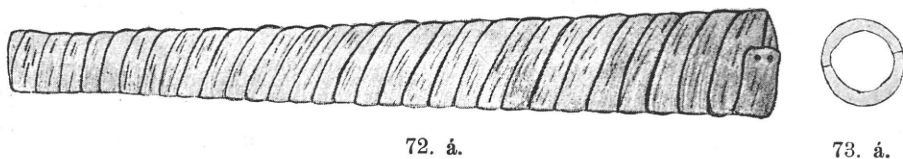
Ugyanez megvan Car.-ban (*kūmāš βurđan koros* — „nyírfakéregnyelű kés). Készen veszik, csinálni már nem tudják. Megvan Malm.-ban is (*kumuš βurđan küšö*), a hol azt mondják, hogy a nyele még akkor is jó, mikor a vaspenge már elromlott.

Ilyen nyírfakéregnyelű kések Finnországban még most is elég általánosak.

Kürtök.

46. *puš* (Urzs.). (72. á.) Belső része kivájt és egymáshoz illesztett fadarabból álló kürt; ez 6 cm. széles nyírfakéreg-csikkal körül van csavarva és a kéregcsik egyik végén két kis faszeggel van a fakürthöz erő-

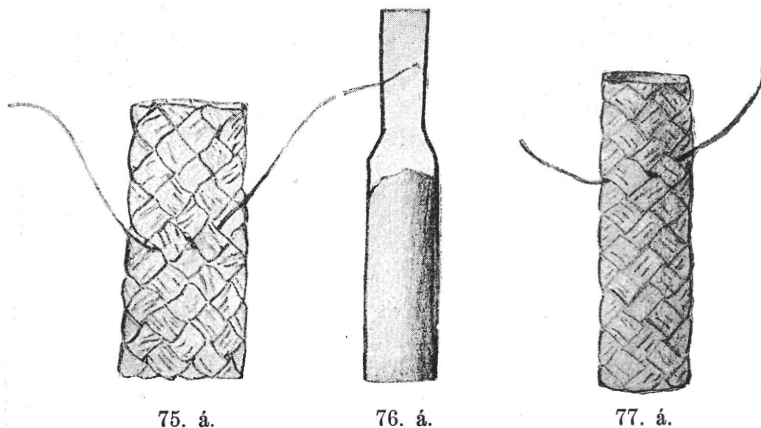

sítve. Ez a kürt 78 cm. hosszú, vékonyabb végén az átmérője 5·5 cm., vastagabb végén 11 cm. A kürt vékonyabb végén a belső fakürt vastagsága 1·5 cm., a vastag végén csak 0·8 cm. (73. ábra). A pásztorok már nem használják többé, ezt a kürtöt, hanem az eladó lányok fújják

¹ Or. кошарь.

esténként, ősszel, szeptember, október hónapokban; a legények a kürtszóról tudják, hogy abban a házban eladó leány van. Férfi nincs jelen ilyen kürtöléskor és nem is szabad bemenni a kürtszóra; vagy egyedül van a lány a pitvarban, vagy más lányok, asszonyok vannak vele. Sokszor éjfélig is fújják.

47. *putš* (Car.). $2\frac{1}{4}$ m. hosszú, vékony, az egyik vége felé kissé kiszélesedő ez a kürt. Belseje egy darab hengeresre hajlitott hársfakéreg, melynek szélei egész hosszában kis darabon egymásra vannak téve; ez a kéregkürt nyírfakéreg-csikkal van körülcsavarva. Ezt csak a férfiak fújják egy nagy nyári áldozó ünnepkor, a *sürem*-kor, mely Péter-Pál napjára esik. Míg a papjuk az imát mondja az áldozó ligetben, azalatt a férfiak kürtölnek. A kürtöt nem viszik haza, hanem mindegyik felakasztja a magáét valamelyik fára az áldozó ligetben. Minden évben új kürtöt készítenek erre

75. á.

76. á.

77. á.

a napra. Ünnepe előtt egy-két héttel csinálják és már előre gyakorolják magukat a fuvásban otthon, meg az utcán.

Finnországban is nyírfakéregből készített (körülbelül 1 m. hosszú) pásztorkürtök régebben általánosok voltak.

Tokok.

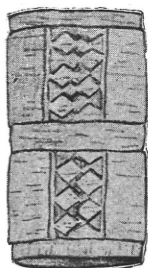
48. *lopatka*¹ *lađak* — kaszafenőtök (Kozm.). (75. á.) 2 cm. széles nyírfakéreg-csikkból kétrétűen font tokocska, mely 22 cm. hosszú, alól 10 cm. hosszú élben záródik. Főnt a nyílása 9 cm. hosszú és 1.5 cm. széles. Az egyik lapos oldalán a közepén két egymásmellett levő fonásszemen keresztül háncskötelet fűznek, melylyel a jobb lábukra kötik ezt a tokocskát kívül a boka fölött, mikor kaszálnak. Ebben van a *lopatka* — kaszafenő. (76. á.)

49. *lopatka lađak* (Jar.). (77. á.) 2 cm. széles nyírfakéreg-csikkból kétrétűen font tok, mely 25 cm. hosszú és 7 cm. széles mindenütt. A nyílás hosszú átmérője 7 cm., rövid átmérője 3 cm. A felső végétől számítva lefelé, a harmadik fonásszemsorban az egyik lapos oldalán két egymás

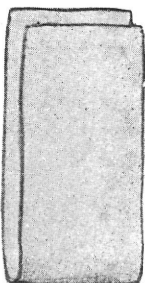
¹ Or. лопатка.

mellett levő fonásszemen egy 125 cm. hosszú háncskötő van átfűzve: azzal kötik a tokot kaszáláskor a lábukra.

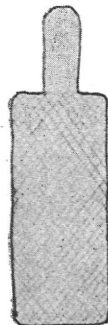
50. *kalak* — kaszafenőtök (Urzs). (78. á.) Nyírfakéregből való. Készítésmódját nem értettem egészen világosan. Annyi látszik, hogy a tokká összehajtott kéregdarabot két kéregpánt tartja össze, melyek hátul simák és elől a cifra fogas végek egymásba vannak tolva; úgy záródnak. Valószínűleg úgy van csinálva, hogy előbb egy kéregdarab úgy van kettőbe

78. á.

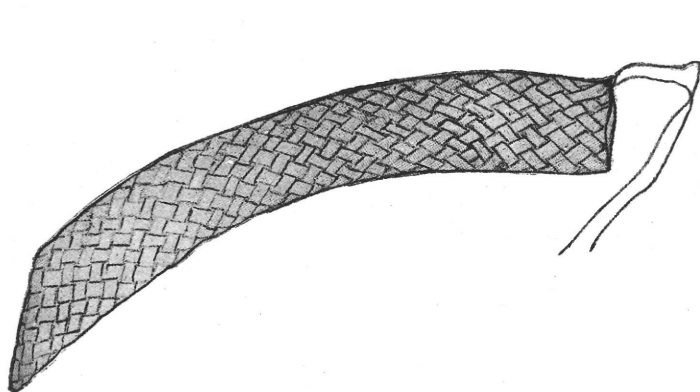

79. á.

80. á.

hajtva, hogy a hajlás teszi a tok fenekét (79. á.), fönt és két oldalt pedig még nyitva a tok. Aztán erre tesznek egy másik kettőbe hajtott kéregdarabot, úgy, hogy annak hajlása jobbról zárja a tokot, majd erre egy harmadikat, melynek hajlása balról zárja. Az első összehajtott kéregdarab

81. á.

82. á.

két kiálló szélét fönt szélesen lehajtják kifelé és a felső pánntal azt is leszoritják. Ez a tok 20,5 cm. magas és 11 cm. hosszú a nyílása.

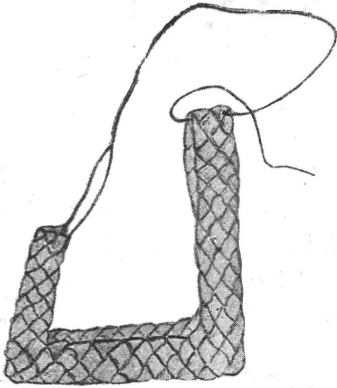
A kaszafenő lapátka (*kalak kolmō*) fából való; mindkét oldalán apró kockák vannak rárovátkolva. (80. á.) Ezt vízbe mártják, azután úgy nedvesen finom homokba és akkor fenik vele a kaszát.

51. *sä lađak* — kaszatok (Kozm.). (81. á.) Íves hajlású hosszúkás tok a kaszapenge számára. 1,5 cm. széles hársfaháncs-csikból van fonva kétrétűen. A domború hajlású hosszú oldalán a szájnilyástól lefelé egy

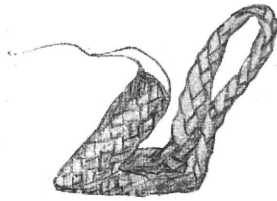
13 cm. hosszú, kereken végződő hasiték van. (82. á.) A hasiték és szájnilyás találkozásánál két oldalt e tok sarkaiba egy-egy kőczkötél van hurkolva: azokkal erősítik a kaszára a tokot.

A szájnilyás hossza 9 cm., szélessége 6 cm. A domborúan ívelt oldal sarkai 55 cm.-nyire vannak egymástól, egyenes vonalban mérve, a homorúan ívelt oldalé 61 cm.-nyire. Fenekén kerekded hajlású, és a fenék hossza 16 cm.

52. *taβar*¹ *ladak* — fejszetok (Kozm.) (83., 84. és 85. á.) 1·5 cm. széles hársfaháncs-csikból kétrétűen font tok a fejsze feje számára. Az alsó középső részbe jön a fejsze éle; ez 19 cm. hosszú és 3·5 cm. széles oldalakból álló fenéken domborúan áthajló tok, mely egyik végén rövidebb, 13 cm. hosszú és a vége felé keskenyedő oldalakból álló tokrészben folytatódik, másik végén hosszabb 22 cm. hosszú és egyenletesen ugyanolyan széles oldalú tokrészben folytatódik. A toknak mindkét oldalrésze a középrész

83. á.

84. á.

85. á.

felé hajlik kissé. A hosszabb oldalrészen 12 cm. hosszúságú ovális nyílás van; azon dugják keresztül a fejsze nyelét. A tok rövidebb oldalrészen, a fonás szélében a háncs-csikok áthajlásánál kőczkötél van keresztülfűzve, melynek két 8 cm. hosszú vége bele van sodorva egy hosszabb kötélbe, melynek a végét a fejszenyelnek való nyílásba kötik, s az így származó huroknál fogva félvállra akasztva, a hátukon viszik a fejszét.

Urzs.-ban is van még némely építőmesternek, de ott már ritka. Neve *tovar loδ-ak*.

Nyirfakéreg-csikból font késtokokat régebben Finnországban is használtak, vö. RETZIUS Finland 30—1. l.

Bocskorok és papucskok.

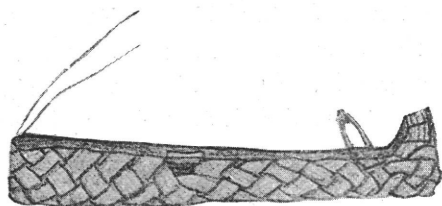
A hársfaháncs-csikból font bocskor a cseremiszek közt mindenütt használatban van. Előállítására olcsó, piacon egy párnak 8—10 kopek (körülbelül 24—30 fill.) az ára; tartós, mert egy hónapig is eltart. Nem minde-

¹ Or. топорь.

nütt egyformán gyakori viselet. Legkevesebbet láttam a jaranszki és mal-müzi kerületben, míg a jeláyi, urzsumi és carévokoksajszki kerületekben nagyon is használják. Az az alak, melyet általánosan használnak, mindenütt nagyjában egyező. A férfi és nő bocskora is általában hasonló, de azért majdnem mindenütt van egy kis különbség a két nem bocskora között.

Női bocskorok.

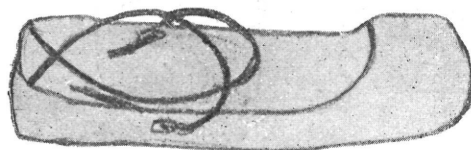
53. *əðərümäs jəðal* — női bocskor. (Kozm.). (86., 87. és 88. á.) 1·2 cm. széles hársfaháncs-csiből van fonva. A bocskor felső szélében körül egy hársfaháncskötő van, arra van fonva az egész bocskor. A saroknál a háncs-

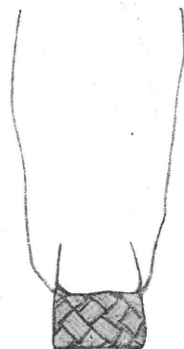
86. á.

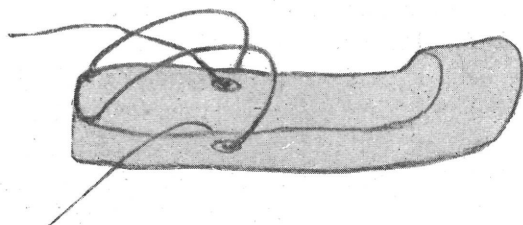
88. á.

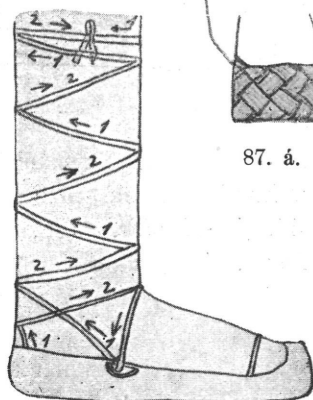
89. á.

87. á.

90. á.

91. á.

kötél két vége szabaddá válik és onnan számítva, 21·5 cm. hosszú mind-egyik. A bocskor előbb egyrétűen van megfonva és azután az első rétre, előbb egy második, majd egy harmadik rétet van ráfonva. Hossza 26 cm.; szélessége közepén 8 cm., elől 7 cm., hátul 6 cm., magassága hátul 4 cm. Előlapja az orránál kissé befelé lejtős, főt csúcsban végződő; ez előlap alsó szélé és felső csúcsa között képzel merőleges vonal 5 cm. hosszú. Ez az előlap keskeny, lejtős, a lábujjakra boruló részben folytatódik, melynek szélessége csak 2 cm.: éppen csak hogy megáll az ujjakon. Ennek a lábfejre boruló résznek a fonása is más. Ez a rész 2—3 mm. szélességű kis háncs-szalagocskákból áll, melyek szorosan egymás mellett, egy irányban haladnak és ezeken keresztül 5 helyt egy-egy kis fűzés van, szintén háncs-szalagocskákból. Feljebb a lábfejen külön kötés is van, két keskeny kis háncs-szalagocská-

ból. A bocskor felső szélében két oldalt, a saroktól 10 cm.-nyire egy-egy hosszúkás kis nyílás van; ezeken fűzik át a felvevéskor a bocskor köteleit, melyek 185 cm. hosszúak.

A cseremiszek mindenütt úgy veszik fel a bocskort, hogy előbb a kötőket keresztülfűzik az oldal-lyukon, még pedig mindegyik kötőt azon az oldalon, melyen maga a kötő is van. (89. á.) Így két hurok támad, melyeket bőre hagynak. Most ezt a két bő hurkot befelé egymásra fektetik, így a két hurok két helyt keresztezi egymást (90. á.); a két keresztezés közötti lyukon dugják be a lábukat a bocskorba, a kötővégeket meghúzzák és megvan a két első keresztezés — egy hátul a saroknál, másik elől mindjárt a lábfej fölött. Aztán a hányszor futja a kötélből, felváltva, elől és hátul keresztezve, felcsavarják a kötőt, a térd alatt egyszerűen körülcsavarják és megkötik. Itt Jar.-ban vagy négy keresztezés szokott elől látszani. (91. á.) Sok helyt más-

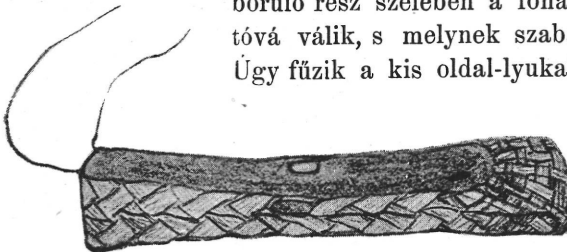
92. á.

93. á.

kép fűzik a férfiak és máskép a nők a kötőt a kis oldallyukakon át. Itt a nők, kívülről befelé fűzik, úgy, hogy a hosszú végek hátrafelé vannak.

54. *jâd-al* (Jar.). (92. és 93. á.) 1·2 cm. széles hársfaháncs-csikból van fonva. A bocskor felső szélében kőczkötél van, mely elől a lábfejre boruló rész szélében a fonás között három helyen láthatóvá válik, s melynek szabad végei 137 cm. hosszúak. Úgy fűzik a kis oldal-lyukakba a kötőket, mint Kozm.-

94. á.

ban. Ez a bocskor is háromrétűen van fonva, csak a fonás felső csikja és az egész orra kétrétű; a sarok alatt kiálló két pán-tocskánál négyrétűen van fonva. A talp 26 cm. hosz-

szú, szélessége közepén 9 cm., hátul 8 cm., elől 7 cm. Hátul 4 cm. magas, elől 6 cm. Az ujjakra boruló rész ennél is nagyon keskeny; csak 2·5 cm.

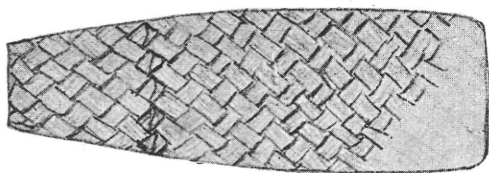
55. *jëndal* (Urzs.). (94. á.) Különböző háncs-csikból fonják a szerint, hogy mekkora a láb.

Felső szélében kőczkötél van. Az orra fonása egyrétű, a fonás felső csikja körül kétrétű, máshol mindenütt háromrétű. A talpán középtájt úgy vannak visszafordítva a háncs-csikok, hogy ott egy kiemelkedő szél támad, de a fonás ott is csak háromrétű. (95. á.) Elöl az orránál kezdik a fonást.

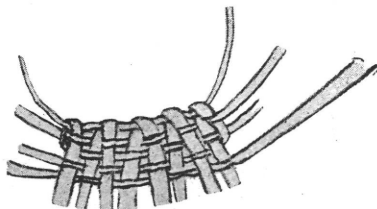
A női bocskor hét háncs-csikból van fonva. Az orránál a kőczkötélen öt háncs-szalagot párosra hajtanak át; ezeken még két új háncs-szalagot fonnak keresztbe; azonkívül a kőczkötélen áthajtott öt háncs közül is az elsőnek és az utolsóinak is egyik vége keresztbe vissza van hajtva, úgy hogy összesen mégis négy csik megy keresztbe. (96. á.) A talp hossza 26 cm., szélessége közepén 9 cm., elöl 8 cm. és hátul 4·5 cm. A hátlapja 5 cm. magas, előlapja 5·5 cm. magas. Az orrának a lábfejre boruló része 4·5 cm. széles.

A két kis nyílás oldalt a saroktól 10 cm.-nyire van. A felső szélében levő kőczkötél szabad végei 130 cm. hosszúak. Úgy fűzik, mint Kozm.-ban.

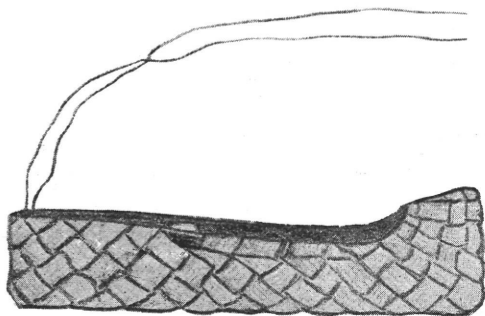
Éppen ilyen a nők bocskora Car.-ban is (*dəδ-al*). Ott a nők néha úgy

95. á.

96. á.

97. á.

98. á.

99. á.

fűzik a kötőket kétoldalt a két kis lyukba, hogy egyiket kívülről befelé, másikat belülről kifelé.

A malmüzi női bocskorról lejjebb lesz szó.

Férfi bocskorok.

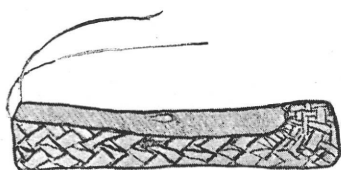
56. *püerɣə-jəδ-al* — férfi bocskor (Kozm.). (97. á.) 1·5 cm. széles hársfaháncs-csikból van fonva háromrétűen, csak az oldallyukaktól előrefelé a felső szélső csik az orráig kétrétű. A talp hossza 30 cm., szélessége közepén 11 cm., két végén 9 cm. A saroknál 6 cm. magas, elöl 8 cm. magas. Előlapja befelé lejtős és ez az előlap 5 cm. széles, a lábujjakra boruló részben folytatódik. Ez a rész tehát sokkal szélesebb a férfiak bocskorán, mint ugyanitt a nőkén. Az oldal lyukak a saroktól 12 cm.-nyire vannak. A háncskötelek 215 cm. hosszúak.

57. *jəδ-al* (Yar). (98. és 99. á.) Ez is 1·5 cm. széles hársfaháncs-csikból van fonva. A bocskor felső szélében levő kőczkötél szabad végei

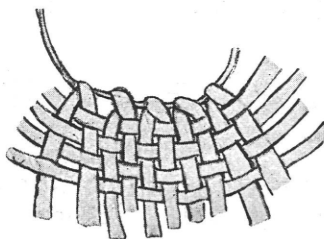
145 cm. hosszúak. Fonása olyan, mint a Jar.-i női bocskoré, csak az orra szélesebb és a kőczkötél az orra fonásánál sehol sem lesz láthatóvá. Ez a bocskor sarkánál is, orránál is kifelé dől (lehet, hogy azért, mert nem új).

A talp hosszúsága 26 cm., szélessége középen 10 cm., két végén 8 cm. Felül a hátrész szélét és az orra hegyét összekötő képzelt egyenes 29 cm. A saroknál 5 cm. magas, az előlap alsó széle és felső csúcsa között képzelt merőleges 6 cm.; az ujjakra boruló rész 6 cm. széles. Az oldalnyílások a saroktól 10 cm.-nyire vannak.

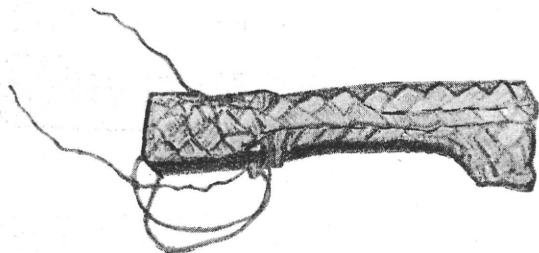
58. *jōnda!* (Urzs.). (100. á.) Különböző szélességű háncs-csíkból fonják,

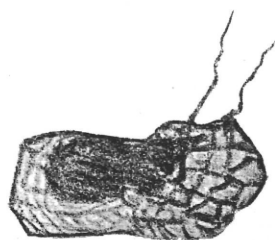
100. á.

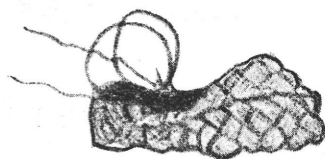
101. á.

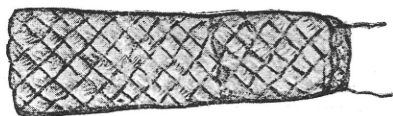
102. á.

103. á.

104. á.

105. á.

a szerint, hogy mekkora a láb. Elöl az orránál kezdik a fonást. Fonása olyan, mint az urzs.-i női bocskoré, csak az a különbség, hogy a férfiak bocskorát mindig kilencz háncs-csíkkal kezdik. A kötelen öt háncs-csiktól hajtanak át párosra és ezeken keresztbe fonnak még négy háncs-csiktól. (101. á.) Ebből a kilencz csíkból van megfonva előbb egyrétűen az egész bocskor és úgy fonják még utána a többi rétet, a hol kell.

Éppen ilyen a férfiak bocskora Car.-ban is (*dəð-al*).

59. *jōnda!* (Malm.). (102., 103., 104., és 105. á.) Alakja olyanféle, mint az urzsumi bocskoré. A fonás felső csíkja az oldal-lyukaktól előrefelé és a lábfej fonása egyrétű; az oldal-lyukaktól hátrafelé ez az első csík is kétrétű és ennek mintegy folytatásaképen a fonás második csíkja

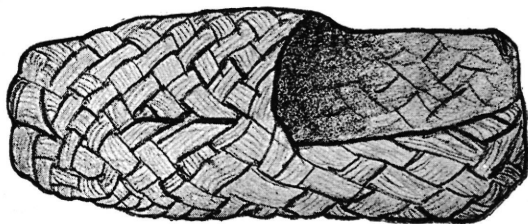
körül kétrétű; a harmadik csík, mely már a talp alá fordul és az egész talp háromrétű. Talpa olyan, mint az urzsuminak. Kétoldal a két kis lyukba kettős felálló hurok van a fonásnak egy-egy lazára csavart csíkjából csinálva, s azokba fűzik felvevéskor a kötőket, belülről kifelé. A kötők itt nem egyforma hosszúak; némelyiké hosszabb és néhány keresztezés után a térd alatt egy arasznyira ér véget; másiké rövidebb és 3—4 egymáshoz lent közel levő keresztezés után nagyon alacsonyan kötődik. Ha látszik a kötő csavarása, az hétköznapi viselet, nem ünnepi (az ünnepit lásd lejjebb női ruháknál). Az orránál kezdik fonni hét háncs-csíkból, még pedig négy át van hajtva párosra és azokra három új háncs van keresztbe fonva, egyik sem fordul vissza a négy közül.

Malm.-ban a nők bocskora éppen ilyen, és éppen így viselik is.

Papucsok.

60. *pašmak* — papucs (Car.). (106. á.) Hársfaháncs-csíkból többrétűen font papucs. A fürdőből kijövet, viseli férfi is, nő is, fiatal is, vén is. Az öreg emberek nappal is, az utcán is viselik. Talpa hossza 29 cm., orra 7 cm. széles elöl, az ujjakra boruló rész tövénél pedig 12,5 cm. széles.

Ilyenféle papucs van Malm.-ban is, csak hogy a fonás belső rétege hársfaháncs, a külső rétege pedig nyírfakéreg-csík. Neve *kumuž*

106. á.

kata — nyírfakéreg-papucs. Ritkán csinálják maguk, többnyire a szomszédos *votjakok*tól veszik.

Finországban régebben használt bocskorokat és papucsokat nyírfakéreg-csíkból készítettek, vö. *RETZIUS* Finland 26—8. l.

Az kozm.- és jar.-i női bocskorok közös jellemző sajátága, mely megkülönbözteti a férfi bocskortól, az, hogy a lábfejre boruló rész keskeny. Az urzs.- és car.-i női bocskorok sajátága az, hogy hét csíkkal kezdik fonni. A malm.-i bocskorok pedig közelebb állanak az urzs.- car.-i csoporthoz, mint a kozm.- jar.-ihoz.

Későbbben egy párszor látni fogjuk, hogy a tulajdonképeni ruházatnál is egyes darabok, a kölcsönös hasonlóságukra, illetőleg különbségükre nézve, olyanféleképen csoportosulnak, mint a bocskorok. Ez ruházattörténeti szempontból fontos dolog, ha még figyelembe vesszük azt aényt, hogy az említett csoportosulás a cseremiszi nyelvjárások csoportosulásával is meg-egyeznek, t. i., hogy a kozm.- és jar.-i nyelvjárások közel állanak egymáshoz, szintúgy az urzs.-i és car.-i nyelvjárások, a malm.-i nyelvjárás pedig az utóbbi csoporthoz közelebb áll, mint az előbbihez.

Wichmann Györgyné.

IRODALOM.

Szláv folyóiratok szemléje.

Lud. *Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie.* Pod redakcya Jozefa Kallenbacha. We Lwowie. Naklad. Tow. w drukarni W. A. Szyjkowskiego 1906. Tom. XII. 4. füzet, 8° lex. 346. l.

A lengyel folyóiratok legutóbbi ismertetése alkalmával (Népr. Értesítő 1905. 245. l.) említettük volt, hogy két kiadvány küzd egymással és a társadalom közönyével. Kicsinyes, egyéni torzsalkodások okozták, hogy a varsói *Wisła*, a lengyel folklóre nagyértékű organuma az egész szlávtság legrégebb néprajzi folyóirata, működése XX. évfolyamában megszűnt. Bukását kizárólag anyagi erő hiánya okozta. Szerkesztője *Majewski*, mint a nagy *Karłowicz* méltó utóda, egy éven át a saját és munkatársai költségén adta ki a lapot. A *Mianowski* alapítvány varsói bizottsága azonban a lemergi néprajzi szövetség, a lengyel történelmi társulat stb. tudományos testület sürgetése ellenére, megtagadta a jeles folyóirattól addigi támogatását s a *Wisła* ezzel megbukott.

Örökségét az alig 300 tagot számláló lengyel néprajzi társaság organuma, az anyagiakkal ugyancsak küzdő *Lud* vette át, de a *Wisła* munkatársait nem kapta meg. Javarészüket elhallgatott, néhányan a krakói tud. akadémia füzeteiben folytatják munkásságukat, de tevékenységük megbénult.

Egyébként a *Lud* működésére is károsan kiható ferdeség némileg megszűnt. A szerkesztés és kiadóhivatal ismét egyesült Lembergben, a társaság székhelyén s ezideig legalább annyit értek el, hogy a főváros, a tartománygyűlés és a kultuszminiszterium összesen 1100 korona támogatásban részesítik a folyóiratot, melynek összes évi bevétele így 5314 koronára emelkedett, kiadásai ezzel szemben 4562 koronát fizetnek. E tanulságos adatok előrebocsátása után, lássuk a folyóirat tartalmát.

Mieczyslaw Treter a folyóirat 10 éves tartalomjegyzékét dolgozta fel. Rendszere a következő:

1. Anthropológia, östörténet.
2. Történelem, földrajz, statisztika.
3. Helyi monografiák.
4. Folklóre.
5. Theoria, rendszertan, kérdőívek.
6. Szokások, ünnepek.
7. Építkezés, népi ornamentika.
8. Nyelvi sajátságok, hangutánzások, stb.
9. Multságok, játékok.
10. Közmondások, talányok, tréfák.
11. Zene, ének, verses mondókák.
12. Hit, babona, varázsolás.
13. Népies gyógyászat, rokon közlemények.

Az új folyam értekezésének sorát (l. 3—31.) *Bronislaw Gusztawicz* nyitja meg a Babiagora alatti lengyel gorolok leírásával. A vázolt kép csekély eltéréssel, hű mása a mi hegyvidékünk állapotának. A pásztorélethez szokott nép a mai viszonyok között elvesztvén egyedüli jövedelmi forrását, az állattenyésztést, satnyúl testileg és szellemileg. Rohamosan veszíti hagyományait, szokásait e mellett züllik és pusztul. A pusztulás oka: nyomor. A szerző éveken át járta e vidéket, hegyrajzi és barometrikus tanulmányok czéljából, feljegyzései ennél fogva nem szakszerűek, némileg hiányosak is, de hívek, a párhuzamok pedig találók. A nyílt tűzhelyes kémény nélküli kunyhókat az ukrainai kurná chata-hoz hasonlítja. Megegyeznek külső és belső szerelés tekintetében, de a nép

egészen más. Becsületes, munkakedvelő, de foglalkozása, keresete nincs, mert a szénégetés, szurokfőzés, a háziposztó és vászonipar a szűkes viszonyok között nem jövedelmez, kicsinyes faiparuk fuvarhiány miatt fellendülni nem tud.

Stanislaw Czaja (I. 35—37. II. 122—137.) 1 kép kíséretében a lengyelek húshagyó-ját írja le. Adatainak egy részét itt már volt alkalmunk bemutatni¹ ezúttal a feldolgozás módszeréről és az anyag csoportosításáról fogunk megemlékezni. I. A hamvazó szerdával összefüggő babonás szokások, melyek éle mindig az asszonyok ellen irányul s a len, vagy kender bő termését biztosítja. II. A tulajdonképeni farsangi játékok, maskarák, vagy állatképi alakok: keeske, medve stb. kivonulása a határba. III. A nemzetközi jellegű tuskóhúzás, lenugratás, fazéktörés, camber stb. szokások.

Sajnos, a szerző nem foglalkozik a kölcsönös hatásokkal, a közvetlen, vagy módosított átvételekkel, a nemesség hirhedt karneváljainak befolyásával, mert úgy látszik, hogy csak Gloger, Kitowicz, Golebiowski stb. adatait akarja kiegészíteni, de a részletek fejtegetése előtt kitér. Aránylag röviden is foglalkozik a fent érintett csoportokkal s a színjátékszerű igazi lengyel farsangolásra tér át.

A főszereplők: cigány és zsidó, a turka, vagy német hatás alatt medve (Erbsenbär) továbbá néhány, a vidék szerint változó alak, úzik a maguk nyers tréfáikat. Feltűnik, hogy miként a húshagyó szokások általában emlékeztetnek a karácsonyi babonákra, akként a játékok is sok tekintetben rokonok a karácsonyi játékokkal: Herodes, rabbi stb. szerepével. Tetézi a rokonságot az, hogy az énekek is emlékeztetnek a koledákra, néhol koleda paródiák, sőt valóságos karácsonyi énekek is hallhatók. A játék meséje legtöbbször egy-egy elnyújtott anekdota, telve helyi és személyi vonatkozásokkal, csak a bevezető és búcsu énekek állandók. Az alakosok itt sem játszanak az utcának, hanem csak az előre kiszemelt házak lakóinak, ajándékokat ritkán gyűjtenek, inkább ők osztogatnak tréfás meglepetéseket.

Józef Sulisz (57—81. l.) a sandomiri kerületben levő Ropczyce város népét vázolja történelmi és természetrajzi alapon. Összeállította idiotikonját, meséit és dalait. *F. Bujak* (82—84. l.) két újabb adatot közöl arra nézve, hogy a kelleetlen levelek, sőt hatósági végzések hozóit a lengyel nemesek arra kényszerítették, hogy a leveleket megegyék. Néha csak jelképileg a követ gallérijába dugták a levelet, de máskor a legkomolyabban lenyelették, még pedig sóval és eczettel, vagy csak sóvízzel áztatva, a közölt adatok 1580. és 1626. évekből valók. Ez a szokás a törökvilágban nálunk is dívott.

I. Lecijewski (106—109. l.) a Lud egykori szerkesztőjének, Anton Kalina-nak nekrológiát adja. A híres szlavista a 70-es évek elején tótságunk nyelvjárásait és a tót cigányokat is tanulmányozta. Munkája: *La langue des Tziganes slovaques*. Posen 1882. *Wl. Hickel* a *Wislafolyó* mellékén, főleg Drahow környékén gyűjtött horgolások és himzések motívumait írja le 6 kép kíséretében. Tarnow felől újabban terjedni kezd a festett kemenczék divatja, melyek színezés és alakok tekintetében egyeznek a horgolt mintákkal. A munkát vagy szabad kézzel végzik meszelőkkel, vagy házilag készült ecsetekkel, de ollózott papírmintákkal is dolgoznak. A kizárólag növényi motívumokból álló festések messze esnek minden naturalizmustól, még a legismertebb alakok is stilizáltak, nem is természetesen színezettek. Az elhelyezkedés mindig szimmetrikus.

St. Maykowski (138—182—197—211.) *Maria Konopniczka* költészetének népies elemeit tárgyalja. Hasonló *W. Bruchnalski* cikke (183—186.), mely *Emilia Platerowna* író nő folklór emlékeire hívja fel a figyelmet.

N. Rybowski érdekes tanulmánya: Az ördög a lengyel néphitben (211—232.) hosszabb fejtegetést érdemelne. Fejtegeti a népnyelvben élő synonymákat, értelmi árnyalatokat, az ördög szerepét a szólásmódokban, átokformákban az idézés és üzés alakjaival, foglalkozik a megjelenés módozataival stb. A daemologia felfogásától eltérőleg a nép fejlődési, érdem és rangfokozatokat különböztet meg, melyek szerint az ördögök hatalma, értelmessége, lakóhelye, ruházatuk díszje is változik. Igaz, hogy a lengyel ördög mindig német szabású vörös ruhában, német kalapban jelentkezik, legtöbbször németül

¹ L. Népr. Ért. 1907. 1—2. füz. 150. stb. 1.

is beszél, de a paszománt és a bojt rajta rangsora szerint más. A néphit ördöge lényegesen különbözik a biblia ördögeitől. Nem szereti a tömjénfüstöt és a szentelt vizet, azért mégis eljár a templomba, sőt olyik állandóan is ott lakik.

Más ördöge van a mezőnek, erdőnek s pontosan kimért határa területéről nem távozhatik, mert azon túl nincs hatalma, nem is szabad neki, főleg magasabb állású szomszédja területén jelentkeznie, különben büntetés éri. A gondos tanulmány sok megértéséhez ad kulcsot.

I. *Pirek* (242—249.) katonadalokat elemezve, két csoportot különböztet meg: 1. tárgyuk epedő honvágy, szerelem, vagy a katonacélet becsmérése, 2. tréfás, könnyed hangúak, melyek a gyöngyületet dicsőítik. Az első csoport kiténik közvetlen meleg hangjával, költői gondolataival, ez számbelileg is túlnyomó. A másik a szabad vidéket megtagadó munkás, gyári napszamos cynikus hangján szól, a kire már rányomta bélyegét a városok bomlasztó légköre, vagy csak keserűségében dévajkodik. Mindakettőt jellemzik túlzásaik: ki nem állott veszedelmek és el nem ért gyönyörűségek tárgyalása, régebb katonadalok alapján.

I. *Schnaider* (277—308. l.) a Kolomea vidékén levő Peczenižyn orosz város és vidékének néprajzát vázolja. Hagyomány szerint, a lakosság magát a régi pecsenyének utódainak tartja. Határukban van Ovidius völgye, a hol állítólag a száműzött költő lakott.

Maguknak igénylik a fenyőszurok készítésének dicsőségét, a mi Peczyneq vezér fiának, Majdannak az érdeme. Nevéről a szurokégetőtelepeket maiglan is *mojdon*, *majdan* néven nevezik. Naftatelepeik és sófűzőik már a XVI. század óta működnek. A Prut völgy egyik fontos szorosa, a hazánk ellen irányuló tatár beütések útja, mostanig „tatár-szoros” néven szerepel. Egykor élénk összeköttetése volt hazánkkal Körösmező felé, ennek emléke azonban elveszett. A nép most Oláhország felé hajlik, a hol munkát talál. A továbbiakban vázolja van a viselet, építkezés, a háziipar és kereskedelem ügye.

I. *Sulisz* a Sanok vidéki húsvéti ünnepeket írja le (308—318. l.) kutatásai 129 községet ölelnek fel, melyek közül tiszta lengyel 13, tiszta orosz (ruthén) 9 a többi vegyes lakosságú. A vallásbeli különbség annyira elválasztja egymástól a népet, hogy szokásaik amalgamizálódni nem tudnak. Érdekes összehasonlításban tünteti fel, pl. a virágvasárnap barkaszentelelnél észlelhető különbséget, mikor a barka összeállítása is elárulja gazdájának a hitét. A lengyelek barkája fűz (*Salix capr.*) kálmus (*Acorus*) és boróka (*Juniperus c.*) kíséretében, a mihez ritkábban tejtöltő (*Galium lut.*) is járul; ellenben az oroszok nyárfá (*Populus tr.*) ágakat szednek, a mihez tiszafa (*Taxus b. vízirozmarin*) (*Ledum pall.*) és benge (*Rhamnus cath.*) ágak járúlnak. Symbolikus jelentésüket, mindenik a maga hite szerint magyarázza. A különbség folytatódik a himes tojások színezésén, ornamentikáján. Ez elengedhetetlen kelléke mindkét felekezeti húsvétjának, de a közösséget azért erősen tagadják. A himes tojások eredetére és elterjedésére van a lengyeleknek kedves meséjük. Mikor az üdvözítő Pilátus fogságában volt, a Szűzanya könnyörögni ment érte. Hogy üres kézzel ne menjen, tojásokat szedett a kötőjébe s azokat az úton termő füvekkel megfestette és kivirágozta. Ezzel akart kedveskedni a kegyetlen Pilátusnak, de az örök kitaszítottak a palotából. Sírva ment hazafelé, miközben kioldódott a kötője, a tojások kiestek és szétgurultak az egész világon. Ezért ismerik mindenütt a húsvéti tojásokat.

Szűkebb érdekű anyagközlés, mesék, dalok és irodalmi ismertetések mellett az elmaradhatatlan polemica, a lengyel szaksajtó állandó külön rovata élénkítik a folyóiratot.

*

Kwartalnik Etnograficzny. *Organ Tow. Ludozn. Pod redakcją W. Bruchnalskiego.* We Lwowie 1907. 1—4. füzet, 358 l.

Az új folyóban a lengyel népr. társulat fentebbi folyóirata címet és szerkesztőt változtatott s XIII. évfolyamát némileg új formában kezdte meg. Változatos tartalmából kiemelünk néhány általánosabb érdekű czikket.

Sz. Matusiak (I. 1—21. II. 87—98.) Sobotka czimen a szlávtság tavaszi napfordulati ünnepeit (Szent Iván tüze) taglalja összehasonlító alapon s rámutat a nagy időbeli

eltolódásokra, melyek az ünnepeket a kereszténység hatása alatt érték. Ma a pusztulóban levő szokás már csak töredéke az egykori ünnepeknek. Változatosan gyakorolták karácsony, vízkereszt, farsang idején, keresztelő szt.-János napján, pünkösöd vigiliáján, sőt úrnapkor is, a mióta igazi értelmét a népek elvesztették, illetve a papság magyarázatát elfogadták. A szerző felsorolja a szokás néhány használatosabb elnevezését, s a *sobotka*, *sobotecka* eredetével foglalkozik.

Feltétlenül tagadja azt, hogy a név a biblia szombatjával függene össze, mert ez a keresztény világban sohasem jelentett ünnepnapot, magát a szokást speciálisan szombaton alig gyakorolták, az etymon tehát másutt keresendő.

Taglalja a feltételezett általános szláv *sob* tö származékait és összetételeit helynevekben, személynevekben stb. s kimutatja, hogy pl. Thietmar már a pogánykorban ismer Sobota nevű hegyet Siléziában, szerepel ez mint tulajdonnév később is, sőt a tö jelentésének megfelelően *sobota*, *sabota* alakban, magányt, szabadságot kereső ember, értelemben szerinte a magyar nyelvbe is átment!!!

A helyneveket illetőleg tagadja, hogy a gyakori „szombat“ összetétel minden esetben a szombati városokban lenné magyarázatát, mert tömegesen akadnak olyan falucskák, puszták stb. apró helyek, melyeknek vásárjoguk soha sem lehetett, sőt annyira kiestek a forgalmi utakból, hogy ezeket a régi kereskedelem legjobb akarat mellett sem érinthette. Ezen fejtegetésénél ismét érinti a hazai viszonyokat s azt állítja, hogy a Csütörtökhely, Nagyszombat stb. helynevek $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ tört jelentéssel bírnak s tulajdonképen a birtok hányadrészét mutatták!!!

Szerinte a *sob* tö a maga képzéseivel és összetételeivel magános szent hegyet jelentett, hol a pogány istentiszteletek folytak. Mivel a tűzélesztés szertartásait ma is ilyen helyeken tartják, a folytonosság igazolva van!!

Tanulmánya másik részében a mai, már erősen eltérő szokások rokonvonásai alapján ezek azonosságát mutatja ki s azt bizonyítja, hogy az úrnap szentfüvek átlag egyeznek a szt.-ivánnapi koszorúban használt bűvös füvekkel.

I. *Schneider* folytatja I—16. f. az előző évfolyamban megkezdett monográfiáját, ismerteti a szokásokat, ünnepeket s gondosan összeállított mesegyűjteményt ad. Kosmogonikus részletei figyelmet érdemelnek.

Ugyancsak a múlt évfolyamból maradt folytatás I. *Sulisz* munkája: Jegyzetek Sanek vidékéről, mely meséket tartalmaz. *W Kosinski* I. (41—48.) újabb adalékokat nyújt a lengyel nép körében nagyban divó verses levelek fejlődéséhez. Szerzőik írni alig tudó napszámások, cselédek, katonák sorából kerülnek. *P. Piotrowicz* (II. 118. III. 216—38.) Pokucia népének babonáit és szokásait ismerteti a maga idején híres Jewdokia Borczuk javasasszony bemondásai alapján. Az asszony írni olvasni nem tudott, falujából nem mozdult s „tudását“ vagyonszerzésre nem használta. *F. Gandelék* (II. 130—144.) a radlowi húsvéti-karácsonyi szokásokat ismerteti s egy teljes „kobykás“ koledát közöl hangjegyek kíséretében. *T. Smolenski* (II. 144—149) egyiptomi Jézus legendákat közöl. Az apróbb cikkek sorában közmondás-gyűjteményeket, népgyógyászati adatokat stb. találunk.

A. *Chybinski* (III. 171—202.) a népdal-gyűjtések rendszeréről és a melódiaik feldolgozásáról értekezik. Utal arra, hogy a gyűjtők önkényesen, a maguk aesthetikai hallása, vagy kalandos elméletek alapján közlik és gyúrnak az egyszerű dalokat, miáltal azok sajátossága, bája elvész. A legtöbb közlés zenei műkedvelőktől származik, a kik elegendő zenei elmélettel sem ismerkedtek meg, nélkülözik a kellő ritmikai tanulmányokat, nem is szólva a többi musikologiai segédanyagokról, melyek nélkül sem néprajzi, sem zenetudományi célokra alkalmas felvételeket hozni nem lehet. A jól-rosszul meghatározott intonálás (tema) ritmus, tempo és a melódia jellegének feljegyzése még nem teszi a gyűjtést megbízhatóvá. A másik hibát a gyűjtők ott követik el, hogy tömeges felvételekre számítva a pseudo-artistikus zenét nem különítik el a népies terméstől.

A szerző csoportosítja a zeneirodalom erre vonatkozó elméleteit, ismerteti, bírálja a kongresszusok ez irányú határozatait és rövid utasításokat ad a lengyel gyűjtők számára *T. Smolenski* (IV. 267—287.) mint 1907. év. osztrák-magyar egyiptomi ásatások egyik

munkatársa El-Gamhud és Szarun környéki nép körében szerzett tapasztalatait írja le. Közmondásokat és meséket gyűjtött. *I. Sulisz* (IV. 282—291.) a magdeburgi jog lengyel alkalmazásához nyújt forrásokat a tyrawa-solnai XVI. sz. feljegyzések alapján.

Tanulságos *St. Wasylowski* értekezése (IV. 290—299.) a vampyrizmusról. Az a hit, hogy a megholtak ártó szándékkal visszajárnak az emberek közé, álmukban meglepik és vérüket szívják, csaknem világszerte ismeretes s régen foglalkoztatja az ethnológiát. A mai kutatások ezt a babonát szláv eredetűnek tartják. Távolabbi forrásai ennek a nekrophilismus és lykanthropismusból, közelebről talán a tetszhalottaknak sírjukban való feléledésben és önmaguknak marczangolásában keresendők. Ez a babona a XVIII. sz. folyamán társadalmi kérdéssé fajult s gazdag irodalmának tanúsága szerint sok bajt okozott. A hittudósok az ördög munkájának tulajdonították az éjjeli nyugalom ilyen veszedelmét s exorcisálták a népet, a kormányok katonasággal igyekeztek elfojtani a babona nyomán zavargásokat, de a hitet ki nem irtotta semmi rendszabály. A vampyrizmus legelső emléke a lengyelség körében 1621-ben merül fel s alig 50 év múlva *Chmielowski* mai szálló igeként idézi: India arannyal, Malabar borssal van tele, Lengyelország pedig vampyrokot terem! A szerző ilyen adatok után mégis felveti a kérdést: hisz-e a lengyel nép vampyrban?

A lengyel „*upior*“, noha etymologice rokon a vampyr szóval, mégsem azonos vele, hanem a francia *revenant*, német *Gespens*t fogalommal azonos, melynek hatásköre tágasabb, szerepe mindamellett más. Vérrel semmi esetben sem táplálkozik, áldozatát nem keresi fel minden éjjel stb.

A többi éjjeli kísértetek: *zmora*, *sztrzyga* szintén az ördög közvetlen tudatos, vagy akaratlan eszközei, áldozatukat megfojtják, vagy megégetik, de vért nem ontják, nem is szívják. A szerző népies mesékben, dalokban babonákban, sehol sem találja az igazi „*Blutsauger*“ nyomát, sőt azt hiszi, hogy ez a jellemvonás ellent mond a nép daemologiójának is. Irodalmi közlések ugyan bőven szólnak a vampyrokrol, de ezek mind a romantika korszakában termelt költemények, melyek a néphittől távol esnek. Ezek hatása alatt támadt ugyan néhány mese, de ez mind újabb keletű.

A szépeességi tótok, helyesebben lengyelek nyelvéből ad mutatványokat *I. Stoklos* cikke (IV. 307—313.), melynek keretében a jurgoi legények fonóbeli mulatságait és játékeit ismerteti (két fénykép kíséretében). Erő és ügyességi mutatványok ezek, melyek azonban gyakran verekedéssé fajultak, miért is a hatóság kénytelen volt a fonóházi mulatságokat betiltani. Jurgó község különben egyike azoknak, hol a goral nyelv még csaknem érintetlen maradt a tót hatástól. A nép tudatában állítólag, ma is él a lengyel uralom emléke s főleg a krakói püspökségtől való elszakításukat siratják. Kuriozumképpen megjegyezzük, hogy a Bochnában működő *Znicz* társaság feladatául tűzte ki a szépeességi lengyelek tanulmányozását s az utóbbi években megjelent cikkek, már ennek hatása alatt íródtak.

F. Gavelek a régi módi lengyel lakodalmi szokásokat írja le, (IV. 313—325.) a radlovi menyegző alapján. Apróbb babona közlések, ismertetések és az állandó irodalmi rovat rekesztik be a füzetet.

Ernyey József.

Српски Етнографски Зборник. Издаје Српска Краљевска Академија. Књига шеста. Насеља Српских Земаља. Расправе и графа. Уредио Др. Ј. Цвијић. Књига III. Са 38 скица у текету и Атласом св. III. Београд, штампано у државној жтампарији краљевине, 1905. 8° lex. 1—864. Ара 5 dinár. Mellékletül 4° atlasz 25 térképpel, 37 fénynyomattal. Ара 3 dinár.

A szerb tudományos akadémia kiadásában 1894 óta megjelenő néprajzi folyóirat nem cikkek, de önálló apróbb-nagyobb művek gyűjteménye, eredetileg kész program nélkül, tartalom és időrend tekintetében teljesen független időszakai nyomtatvány volt. Hogy a vállalat fejlődéséről némi fogalmunk legyen, felsoroljuk köteteit: Tisztán folklorisztikus *Militevic*s könyve: A szerb paraszt élete, melylyel a folyóirat megindult. Tulajdonképen az 1867—77. években megjelent sorozatos cikkek átdolgozott utánnomása (1894).

A II. kötet két évvel utóbb látott napvilágot. *S. Trojanovics* érdekes tanulmánya: A szerbség statisztikája étel és ital tekintetében. A III. kötet 1902-ig késett. Tartalmazza *I. Vuseticsnek* szerb népdal- és játék-gyűjteményét (hangjegyek kíséretében). Ekkor került a vállalat élére az agilis újjászervező *J. Szvijics*, a „Naszelya“ tulajdonképeni megalapítója, a ki azóta három vaskos kötetet adott ki s programmszerűleg intézi az egész szerbség lakta terület rendszeres feldolgozását, anthropologiai, anthropogeografiai és néprajzi szempontból. Megszólatatja az újabb szakírók mindenikét s kiosztja feladataikat.

Az érdekes munkaprogramm alapján a kutatók bejárják az egyes földrajzilag átlag szerves egészszé alakult területeket, másutt az anthropogeografiai vagy törzsi szervezetek keretében haladnak. Sorra veszik — szükség szerint külső munkatársak segítségével — a vidék földrajzát, történelmét, a lakosság nyelvét és néprajzi sajátosságait s felgyűjtik általánosságban, valamint részletekben, sőt a körülményekhez képest az anyag feldolgozására is vállalkoznak. A gyűjtések csoportosítása a szerkesztő feladata, a ki külön tárgyi és tulajdonnevek szerint szerkesztett tartalomjegyzékekkel gondoskodik az egyes munkák áttekinthetőségéről. A szöveget kísérő térképek és ábrák külön albumokban jelennek meg, úgy hogy a szedést csak néhány tervrajz élénkíti.

A korábbi kötetek tartalmát és beosztását ezúttal mellőzhetjük, annál is inkább, mert a legutolsó III. (a Szbornik 6. kötete) tárgyánál és feldolgozásánál fogva a legértékesebbek közé tartozik. A szerzők okultak-tanultak az előzők apróbb botlásain és eredményein. Érdemlges tárgyalásokba nem bocsátkozhatunk, csak futó vázlatot adunk a vaskos kötet tartalmáról.

I. *Poljanica és Kliszura*. *R. T. Nikolics* pályadij nyertes műve nyitja meg a kötetet Dél-Szerbia két kerületének feldolgozásával. Az első Veternica és Morava folyók alsó folyása mentén a Veternica balpartján elterülő völgykatlan, az utóbbi sziklás völgy a Veternica közép folyásán. A históriában nem sok nyoma maradt a kerületeknek. 1455-től 1878-ig török uralom alatt voltak, a XVIII. századtól kezdve felszabadulásukig az arnauták pusztításait nyögték. Nyomuk maiglan fenmaradt. Mind a kettő dús erdőkben és vizekben, azért a pásztorkodásra kiválóan alkalmas, bár jelenleg a földműves elem túlsúlyra jutott. Falvai a patakos völgyek két oldalán, elvéve erdei fensikokon vagy síkságokon épültek. Építkezésükben a körülményeknek megfelelőleg a halmozott typus (*szbijen tip*) uralkodott. A túlnépesedés oszlásával minden minden átmenet nélkül a szabadon álló házak léptek fel, elszórtan álló melléképületekkel s kialakul az utóbbival egyenest ellenkező laza typus (*razbijen tip*).

A falvak negyedekre (*mahala*) oszlanak. Köröskörül vannak a szántóföldek, még pedig: magán, társas, községi, állami birtokokban. Elvéve akadnak még a néhai zadruga osztatlan részei, valamint közös családi birtokok (*zajednica porodicsna*).

A házfeljődés tekintetében megmaradt emlékül a kúpalakú *sziljacsca*, a gerendákból épített és sárral behányt szalmafedelű *na grede* stb. Mindezekben a konyha mellett külön lakószobák, esetleg szobák vannak. A ház körül tömörülnek a fából épült gazdasági melléképületek, istállók. Nagyobb, gulyák számára való szárnyékok a falun kívül voltak. Ma már ismeretlenek, mert az állattenyésztés erősen csökkent, főleg a juhászatnak csak nyomai vannak.

Poljanica környékén az albánok változatlanul, oláhok pedig szerbekkel vegyülve laknak. A népség nem érintetlen, különben észak-keleti szerb telepések is vannak, a kik az őslakókkal keveredni nem tudnak. Sajátosságaik, nyelvük, viseletük szerint eltérnek egymástól. A czikket jó térkép, 4 tervrajz, 8 fénykép és apróbb illusztrációk kísérik.

II. *Temnics*. Szt. M. Mijatovics tanulmánya (245—406 l.) körülbelül Szerbia középpontját, a Nagy-Moravától keletre, a Golisz-Moravától pedig északra eső területet írja le 46 falvával. A terület dombos, erdős, részben vízdús rónaság. Falvai túlnyomólag a dombvidéken terülnek el, még az egyes házak is lehetőleg patakra dőlve épülnek. A falvak közepesen ritkák. Negyedekre (*kraj*), vagy a mi ezzel egyenrangú, családokra (*familije*), illetőleg *male* (lásd fentebb *mohale*) szerint oszlanak. Az egykori nagy zadrugák eltűntek, a legnagyobb is alig 20 lelket számlál. A közös földek, túlnyomólag legelők és erdők, felosztódtak.

A fonadékból épült, lebakolt sárral (agyag) behányt ház mindenkor kerített udvar közepén áll. Fejlődési típusok szerint több átmenet különböztethető meg, még a legősibb együregű kalyiba-ház is megvan. Az újabb házak két család számára épülnek: két tűzhely, két alacsony kéménnyel. A gazdasági melléképületek száma kisebb. Állandó, csaknem elengedhetetlen kelléke minden udvarnak a pálinkafűző és szilvaaszaló. A nép sok gyümölcsöt, főleg szilvát termel, virágokat nevel, az állattenyésztés mindenkor csekély volt, ma alig érdemel figyelmet. Történelme a vidéknek nincsen, bár a mohilák, urnasírok stb. tanúsága szerint régen lakott. Kocs kapitány XVIII. sz. lázadása után a népség javarészt elköltözött, ma csak 12% őslakó, a többi beköltözött délről és kelet felől.

Ethnikai sajátyságaik közül kiemelendő, hogy a vendégszeretetet épen nem ismerik, és a mi ezzel összefügg: az őszinteség gyenge erényük. Ősi hagyomány szerint rokonnak tekintik egymást azok, a kiknek házi védszentjük közös s a rokonságot annyira viszik, hogy az ilyen családok között a házasság vajmi ritka. Különbben a házi patronus tiszteletének legősibb formái, az ezzel összefüggő szertartások és ünnepek itt maradtak fenn. A kalendárium szabta ünnepeken kívül még külön 42 ünnepet ülnék szent multság és még szentebb téltenség mellett.

A tavaszi tűzkultusz, tűzgerjesztés babonás formák közt két száraz ágnak összedörzsölése által, maiglan divik.

III. *Cserna Hora. Szv. Tomics* (407—520. l.) Skoplje várostól északra, az úgynevezett Ó-Szerbia területén levő Kara-dag ismertebb nevet a szerbek újabban fekete erdőnek mondják s belefoglalnak 11 községet.

A falvak keresztalakban vagy körben, lejtőkön épülnek, hol az erdő művelhető ugarba megy át. Különös rendszer, típus alig észlelhető, mégis átlag az I. szakaszban említett rendszer az uralkodó. Azonban jelentékeny eltéréssel. A házak túlnyomólag kőből, vagy kőből és nyers téglából épülnek; átlag emeletesek, a földszintesek általában ritkák. Szintén kerített az udvaruk, de a ház sohasem tekint arcczal az utcára, sőt erre felé sem ablaka, sem ajtaja, a fal ott vakolatlan. A földszinten istállók, kamrák vannak, a család fent lakik a padlás- és kéménynélküli szobákban, mert a fedélen csak keretelt füstboesató nyílások vannak. A favázás mellékhelyiségeik közül kitűnik a nők háza, valóságos *gynaecium*, hol a serdülő leányok, elkülönítve a családtól, végzik teendőiket, legtöbbször szövés-fonással, kelengyjük készítésével foglalkozva. Ezt a házat, hagyomány szerint fűteni nem szabad, de nem is lehet, azért vagy egyenesen trágyadombra építik, vagy trágyával rakják körül, hogy meleget tartson.

Az erdők és legelők osztatlan birtokai az egyes községcsoportoknak, legalább annyira, a mennyire az albánok engedik, kik a szálás erdőket foglalásjogon tartják. A vidék népe túlnyomólag állattenyésztő.

Számunkra ethnikaileg fontos az, hogy az 1690. évi szerb telepítés innen hozta a szerbeket hazánkba, mindamellert kétes, van-e az őslakosságnak valami maradéka? Kétségtelen ugyanis az, hogy a kivándorlás által megritkult lakosságot az arnauták ismételtén kiverték. Igazolható régi család kevés van, a legtöbbje bevándorolt.

A déli szerbektől főleg tánczos, dalos kedvük, vig természetük különbözteti meg, mert aránylag kevesebbet szenvedtek, most is kevésbé érzik a török uralom nyomását. Anyagi helyzetük is hozzájárult természetük kifejlődéséhez, mert itt a földes uraság ismeretlen, földjének mindenkor ura volt a földműves. Folklorisztikai becsű, bár nem annak volt szánva a dialektikus mese- és énekgyűjtemény, mely azt igazolja, hogy a cserna-horaiak nyelvjárása rokon a délkeleti szerbbel.

A 824 lakóház mindenikére átlag 9 lélek esik. Vallás szerint 583 ház patriachális, 241 exarchális.

IV. *Ibarmellék. R. M. Ilics* (521—692. l.) a szerb-török határmenti kerület az Ibra torkolatáig terjedőleg írja le. Hegyrajzilag palás-eruptív kőzetű humus takarta terrain. Erdős legelői vízdzsák. Dombos alkatánál fogva különben sem alkalmas a földművelésre, inkább állattenyésztő vidék.

Történelmileg a XIII. századtól kezdve szerepel, mintegy magva a régi szerbségnek, épületei, bányái sok vihart láttak. Egyike ama kevés kerületnek, melyeknek patarenjeik

nem voltak. A bogumilok ismeretes síremlékeinek itt semmi nyoma. A telepek magasan nyulnak fel az Ibar mentén. Egyes családi házcsoportok, zászecoi 5—20 egymás mellett, szorosan utánuk ismét szántóföldek együttesen adják a *kmetija*-t (község), ezeknek korábban, a külön-csoportok szerint, közös legelőik, erdeik voltak, melyek az új rendezés értelmében községi birtokokká nyilvánítottak, de még mindig vannak osztatlan ősi földek is.

Az építkezés primitív. Legősibb a favázás, ablak, kémény nélküli kunyhó, romlott szénával fedve; újabbak a gerendavázás, vagy fonottas és gerendás házak egy tüzelővel, kémény nélkül. A gazdasági épületek kis terjedelműek, mert a jószág javarésze kint van a hegyekben, télen pedig a falun kívül levő „telelők”-ben marad, hol rendszeren kis előfalú épül.

A mai lakosság 43%-a őstelepes, a többi beköltözött Új-Pazar, Ó-Szerbia stb. területekről, hol a vándorlás még egyre tart.

V. *A török területen*, a berani nahizában Ljesnica folyó mentén mintegy 11,000 szerb lakik, a kik *vaszojevicsi* néven ismeretesek, *B. Lalevics és J. Protics* tanulmánya (693—733) ezek életét ismerteti. Mindannyian a dombos síkság lakói, néhány megváltott község kivételével a szultán területén laknak. Egyrésztük ó-hitű, a többiek mohamedánok. Javarésztük a mai Csernahora területéről a bal Rijeka folyó mellől került ide, kiszorítván az *asámokat*. Ez a folyamat, a lakosságnak délről észak felé való előnyomulása még most is észlelhető.

VI. *Kacser*. Nyugat-Szerbiában a Sumadija és Rudnik közt elterülő dombos, erdős vidék, mely alakulatánál fogva eltér a sumadijai telepektől. Leirja M. T. Lakics (735—859. l.). A falvak egymástól messze, elszórtan rakott házakkal épülnek, mert egy-egy ház körül vannak birtokosának összes ingatlanai. Ezek szerint tagolódik a község, bár ezen a törzsi, illetve családi tagolódáson belül további belső csoportok is támadnak.

A legrégebb házforma: a minden alapozás nélkül rakott téglaforma alacsony viskó, melyből a gerendás, magas tetejű zsindegyel fedett, ú. n. bosnyák-ház fejlődött. Eredetileg még ez is együregű volt, csak most alakul ki a szobás ház, fonottas, sárral rakott épület. Mellette a kilátós, egyemeletes, kurtított fedelű bosnyák-ház is terjed, melynek felső részén (padlás), illetve emeletén vendégszobákat raknak.

A csökkent állattenyésztés helyett emelkedik a gyümölcstermelés. A XVIII. sz. második szerb telepítés innen hozta a hazai szerbség egy részét, de korántsem okozott olyan elnéptelenedést, mint a XVII. sz., melyről fentebb szóltunk. A lakosság 43%-a őstelepes, a többiek Boszniából, Herzegovinából származnak. A vándorlások fentebb említett iránya (délről, nyugatról, észak és kelet felé) itt is igazolható. Történelmi emlékeik között sűrűn fordulnak elő az ú. n. *magyar temetők*, melyek ásatási eredményeit eddig nem ismerjük. Az érdekes vállalat újabb köteteknek megjelenéséről nincs tudomásunk.

Ernyey József.

MÚZEUMI ÜGYEK.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei 1900-tól 1907 december 31-ig.

Értesítünk 1900-ik évfolyamában közöltük Osztályunk gyűjteményének gyarapodását 1899-ik év december 31-ig. Ehhez most pótlásul közreadjuk gyűjteményünk gyarapodását 1900 január 1-től 1907 december 31-éig, a mint következik:

I. Oceánia.

A) Ausztrália.		B) Polynézia.	
1. Ausztrália	2	1. Tonga-szigetek	4
2. Tasmania	4	2. Fidji-szigetek	14

3. Számoa-szigetek	5	3. Admirális-szigetek	376
4. Cook-szigetek	2	4. Salamon-szigetek	611
5. Société-szigetek	31	5. Új-Hebridák	146
6. Ellice-szigetek	2	6. Új-Mecklenburg	85
7. Manihiki-szigetek	16	7. Új-Británia	25
8. Hawaii-szigetek	3	8. Santa-Cruz-szigetek	191
		9. Új-Hannover	3
		10. Melanézia általában	157
		Oceániából összesen: 5668 darab.	
C) Melanézia.			
1. Új-Guinea	3774		
2. Bismarck-szigetek	217		

II. Afrika.

1. Marokkó	13	11. Nyugat-Afrika	1
2. Algír	3	12. Natál	28
3. Egyiptom	39	13. Fokföld	20
4. Abesszinia	26	14. Madagaszkár	75
5. Szomáli-félsziget	2	15. Közép-Afrika	15
6. Német-Kelet-Afrika	2375	16. Szenegál	5
7. Kelet-Afrika	73	17. Mozambique	4
8. Egyiptomi Szudán	2	18. Kanári-szigetek	1
9. Kamerun	1	19. Afrika általában	2
10. Dél-Afrika	132	Afrikából összesen: 2817 darab.	

III. Amerika.

1. Észak-Amerika	9	9. Argentína	27
2. Dél-Amerika	4	10. Bolivia	31
3. Kanada	15	11. Chile	50
4. É. A. Egyesült-Államok	1	12. Cartago (Columbia)	99
5. Mexikó	830	13. Grönland	80
6. Brazília	18	14. Közép-Amerika	5
7. Paraguay	36	15. Amerika általában	4
8. Uruguay	1	Amerikából összesen: 1210 darab.	

IV. Ázsia.

1. Szibéria	594	19. Borneo	132
2. Khina	157	20. Jáva	80
3. Japán	819	21. Báli	3
4. Sziám	74	22. Szumbawa	85
5. Birma	1	23. Flores	1
6. Kelet-India	112	24. Maláji-szigetek	14
7. Ceylon	56	25. Celebes	11
8. Perzsia	7	26. Molukki-szigetek	130
9. Syria-Palesztina	10	27. Fülöp-szigetek	5
10. Arábia	1	28. Formosa	1
11. Bokhara	5	29. Lombok	3
12. Kelet-Turkesztán	10	30. Engano	3
13. Turkesztán	73	31. Mentawei	1
14. Kaukázus	3	32. Szunda-szigetek	30
15. Malakka-félsziget	12	33. Niasz	3
16. Tibet	904	34. Cyprus-szigete	8
17. Elő-Ázsia	67	35. Ázsia általában	1
18. Szumátra	73	Ázsiából összesen: 3489 darab.	

V. Európa.

(Magyarország nélkül.)

1. Finnország	51	9. Franciaország	1
2. Oroszország	225	10. Szerbia	15
3. Skandináv-félsziget	61	11. Portugália	1
4. Törökország	28	12. Island	4
5. Bulgária	19	13. Balkán-félsziget	22
6. Bosznia	21	14. Európa általában	1
7. Ausztria	295	Európából összesen: 745 darab.	
8. Olaszország	1		

VI. Magyarország.

A) Duna bal partja.

a) Bars vármegye.		21. Lisó	3
1. Garamlök	2	22. Magyarad	1
2. Kiskoszmály	1	23. Palást	8
3. Körömczébánya	85	24. Pereszlény	7
4. Léva	1	25. Perőcsény	1
5. Nagysáró	1	26. Selmeczbánya	28
6. Pálosnagymező	6	27. Steffultó	1
7. Tild	5	28. Szentantal	11
8. Verebély	3	29. Szitnyakó	1
9. Vihnyepeszerény	2	30. Börzsöny	19
10. Bars megye általában	1	31. Hont megye általában	2
Összesen: 107 darab.		Összesen: 228 darab.	

b) Esztergom vármegye.

1. Bajna	1
2. Esztergom	4
3. Esztergom megye általában	118
Összesen: 123 darab.	

c) Hont vármegye.

1. Bát	1
2. Bacsófalva	11
3. Bakabánya	1
4. Bélabánya	2
5. Béld	3
6. Bernece	2
7. Csánk	2
8. Cseri	3
9. Devicse	14
10. Drégelypalánk	20
11. Felsőalmás	19
12. Felsőtölgyes	9
13. Hegybánya	1
14. Helemba	2
15. Hodrusbánya	2
16. Hontsomos	9
17. Horhi	3
18. Illés	4
19. Ipolyság	3
20. Korpona	35

d) Liptó vármegye.

1. Csorba	2
2. Liptóújfalu	9
3. Liptó megye általában	13
Összesen: 24 darab.	

e) Nógrád vármegye.

1. Balassagyarmat	3
2. Dejtár	1
3. Karancsalja	1
4. Pusztaszántó	2
5. Verőcze	4
Összesen: 11 darab.	

f) Nyitra vármegye.

1. Abalehota	4
2. Beregszeg	5
3. Krakován	16
4. Nagykosztolány	1
5. Nagytapolcsány	9
6. Ótura	1
7. Pográny	9
8. Pöstyén	1
9. Miava	3
10. Nyitra megye általában	6
Összesen: 56 darab.	

g) Pozsony vármegye.

1. Báhony	1
2. Cziffer	3
3. Eperjes	1
4. Féli	1
5. Felsőkorompa	11
6. Kislég	1
7. Nagylég	134
8. Pozsony	1
9. Széleskút	34
10. Vágszerdahely	2
11. Pozsony megye általában	1
Összesen: 190 darab.	

h) Trencsén vármegye.

1. Csacza	36
2. Drietoma	7
3. Illava	17
4. Kollarovicz	4
5. Kraszna	4
6. Nagyzablás	4

7. Rajecz	1
8. Ribény	23
9. Zljecho	16
10. Trencsén megye általában	60
Összesen: 169 darab.	

i) Turóc vármegye.

1. Briesztya	2
2. Hadviga	3
3. Rudnó	2
Összesen: 7 darab.	

j) Zólyom vármegye.

1. Besztercebánya	7
2. Breznóbánya	5
3. Gyetva	4
4. Urvölgy	1
5. Zólyombrez	1
6. Zólyom megye általában	365
Összesen: 383 darab.	

B) Duna jobb partja.

a) Baranya vármegye.

1. Bodolya	21
2. Botyka	2
3. Daruvár	4
4. Herczegmárk	25
5. Kémes	1
6. Kiscsány	8
7. Kishertelend	9
8. Kopács	1
9. Magyarecske	9
10. Magyarszék	12
11. Mohács	59
12. Pécsvárad	10
13. Püspökbogád	106
14. Romonya	1
15. Siklós	5
16. Vasas	1
17. Villány	8
18. Vörösmart	2
19. Zengővárkony	1
20. Baranya megye általában	4
Összesen: 289 darab.	

b) Fejér vármegye.

1. Aliga	1
2. Csákvár	75
3. Csákerény	32
4. Dunapentele	1
5. Isztimér	20
6. Lovasberény	3

7. Mór	1
8. Pátka	3
9. Rácalmás	12
10. Seregélyes	1
11. Székesfehérvár	108
12. Velence	1
13. Zámoly	53
14. Fejér vármegye általában	18
Összesen: 329 darab.	

c) Győr vármegye.

1. Ásvány	15
2. Győr	2
3. Győrszabadhegy	1
4. Pinnyéd	4
5. Győr vármegye általában	1
Összesen: 23 darab.	

d) Komárom vármegye.

1. Aranyos	5
2. Csicsó	16
3. Guta	15
4. Hetényi	7
5. Keszegfalva	42
6. Kocs	1
7. Komárom	33
8. Megyeres	37
9. Nemesócsa	7
10. Neszmély	1
11. Révkomárom	3

12. Szák	1	43. Sztára	8
13. Szimő	27	44. Szulok	2
14. Tata	10	45. Tarnócza	2
15. Tatatóváros	1	46. Tarány	1
Összesen : 206 darab.		47. Tótszentpál	11
		48. Vádé puszta	4
		49. Varjaskér	13
e) Moson vármegye.		50. Vése	10
1. Lébényszentmiklós	1	51. Vörs	17
2. Zseli	1	52. Zselizség	1
Összesen : 2 darab.		53. Somogy vármegye általában	51
		Összesen : 549 darab.	
f) Somogy vármegye.		g) Sopron vármegye.	
1. Aszaló	1	1. Ágfalva	2
2. Balatonberény	1	2. Bükk	5
3. Barcs	3	3. Fertőszentmiklós	1
4. Berzencze	8	4. Hegykő	1
5. Boglár	2	5. Horvátzsidány	93
6. Buzsák	18	6. Kapuvár	4
7. Csokonya	2	7. Kismarton	3
8. Csököly	22	8. Sopron	19
9. Curgó	10	9. Sopron vármegye általában	2
10. Darány	1	Összesen : 130 darab.	
11. Drávakeresztúr	2		
12. Endréd	1	h) Tolna vármegye.	
13. Fonyód	20	1. Alsónyék	23
14. Gamás	1	2. Bába	32
15. Gárdony	1	3. Bonyhád	3
16. Gyékényes	2	4. Decs	84
17. Háromfaagarév	9	5. Döbrököz	5
18. Hedrahely	3	6. Dunaföldvár	1
19. Jád	12	7. Dunakömlőd	1
20. Kaposfüred	12	8. Lengyel	4
21. Kaposmérő	1	9. Maisa puszta	9
22. Kaposvár	2	10. Öcsény	33
23. Kiliti	2	11. Pinczehely	2
24. Kisasszond	4	12. Regöly	17
25. Kisbajom	34	13. Sárköz	120
26. Kiskovácsi	6	14. Szakcs	18
27. Kiskorpád	1	15. Szegszárd	245
28. Lakócsa	30	16. Varsád	1
29. Lelle	2	17. Váralja	58
30. Lengyeltóti	63	18. Tolna vármegye általában	2
31. Liszó	1	Összesen : 658 darab.	
32. Markóc	3		
33. Mamocs puszta	3	i) Vas vármegye.	
34. Marczali	70	1. Bozsok	3
35. Mernye	1	2. Czák	3
36. Mocsolád	2	3. Darázsporpác	1
37. Nak	1	4. Doroszló	5
38. Surd	3	5. Felsőberkifalu	3
39. Szemes	18	6. Felsőlövő	7
40. Szentimre	6	7. Hámor	1
41. Szigetvár	14		
42. Szill	36		

62. Páka	3	75. Szilvagy	27
63. Pusztaszentmihály	11	76. Tekeny	1
64. Prága	8	77. Tihany	1
65. Radamos	49	78. Tótszerdahely	2
66. Reznek	5	79. Vindornyalak	4
67. Rigács	4	80. Zalaegerszeg	1
68. Salomvár	6	81. Zalaerdőd	1
69. Sárosd	28	82. Zalaistvánd	2
70. Sümeg	14	83. Zebeczke	2
71. Szántó	6	84. Zsid	2
72. Szentpéterföld	1	85. Zala vármegye általában	48
73. Szentmihályfa	12	Összesen : 870 darab.	
74. Szigliget	3		

C) Duna—Tisza köze.

a) Bácsbodrog vármegye.

1. Apatin	7
2. Baja	173
3. Bácsvaskút	10
4. Bácsalmás	6
5. Béreg	1
6. Bodrogmonostorszeg	6
7. Csantavér	1
8. Felsőkovil	1
9. Gombos	2
10. Hódság	1
11. Juliskaháza	10
12. Kalocsa	18
13. Óbecse	2
14. Ósztapár	4
15. Szántova	6
16. Szabadka	1
17. Szonta	65
18. Torzsa	63
19. Újverbász	6
20. Vodicza	2
21. Zombor	52
22. Bácsbodrog vármegye általában	27
Összesen : 464 darab.	

b) Csongrád vármegye.

1. Csongrád	3
2. Dorosma	50
3. Hódmezővásárhely	23
4. Mindszent	144
5. Szeged	721
6. Szentes	539
7. Tápé	1
8. Csongrád vármegye általában	11
Összesen : 1492 darab.	

c) Heves vármegye.

1. Derecske	6
2. Ecséd	5

3. Felsőtárkány	1
4. Erdőkövesd	3
5. Mindszent	1
6. Parád	1
7. Heves vármegye általában	1
Összesen : 18 darab.	

d) Jásznagykúnszolnok vármegye.

1. Jászapáti	129
2. Jászberény	2
3. Jászfákóhalma	5
4. Karczag	10
5. Kúmadaras	3
6. Mezőtúr	26
7. Solnok	2
8. Túrkeve	22
Összesen : 199 darab.	

e) Pestpilissoltkiskún vármegye.

1. Alberti	2
2. Alsószentkirály	1
3. Aszód vidéke	143
4. Budakeszi	8
5. Budapest	98
6. Csanád	1
7. Csomád	24
8. Czegléd	1
9. Disznópuszta	8
10. Dusnok	20
11. Dunabogdány	1
12. Dunakeszi	6
13. Érd	1
14. Ecség	1
15. Fót	5
16. Gödöllő	5
17. Hidegkút	2
18. Iklad	57
19. Isaszeg	4
20. Izsák	3

21. Kecskemét	26	33. Rákoskeresztúr	2
22. Kiskúnfélegyháza	7	34. Ráczeke	28
23. Kiskúnhalas	6	35. Szeremle	18
24. Kísszentmiklós	1	36. Sződ	8
25. Máriaremete	7	37. Tököl	1
26. Monor	5	38. Törökbálint	2
27. Monostor	2	39. Uri	2
28. Peszéradacs	9	40. Üllő	1
29. Péteri	6	41. Vecsés	2
30. Pusztaszentimre	4	42. Zsámbék	3
31. Rákospalota	4	43. Pestpilissoltkiskún vm. általában	42
32. Rákoscsuba	2	Összesen: 579 darab.	

D) Tisza jobb partja.

a) Abaujtona vármegye.

1. Abaujvár	2	3. Gimes	1
2. Kassa	1	4. Sóbánya	31
3. Telkibánya	8	Összesen: 144 darab.	
4. Abaujtona vármegye általában .	1		
Összesen: 12 darab.			

b) Bereg vármegye.

1. Munkács	58	5. Igló	4
2. Oroszvég	7	6. Késmárk	11
3. Rákos	9	7. Kislomnicz	2
4. Bereg vármegye általában	27	8. Lőcse	1
Összesen: 101 darab.		9. Merény	1

c) Borsod vármegye.

1. Ároktő	1	10. Svedlér	1
2. Cserépfalu	1	11. Szepesbéla	1
3. Finke	1	12. Trips	2
4. Jákfalva	17	13. Zavadka	2
5. Mezőkövesd	56	14. Szepes vármegye általában	7
6. Miskolcz	2	Összesen: 62 darab.	
7. Tard	53		
8. Borsod vármegye általában	2		
Összesen: 83 darab.			

d) Gömör vármegye.

1. Berzété	7	1. Begenyátpásztély	3
2. Dobsina	20	2. Darócz	2
3. Jolsva	1	3. Dubrinics	9
4. Kokova	10	4. Kosztyovapásztély	2
5. Fazekaszsaluzsány	24	5. Lynta	13
6. Gömör vármegye általában	3	6. Potasna	14
Összesen: 65 darab.		7. Rosztokapásztély	2

e) Sáros vármegye.

1. Bártfa	85	8. Salamon	4
2. Eperjes	27	9. Szerednye	1

g) Ung vármegye.

10. Szürthe	17	10. Szürthe	17
11. Újkemenze	21	11. Újkemenze	21
12. Ungvár	22	12. Ungvár	22
13. Ung vármegye általában	8	13. Ung vármegye általában	8
Összesen: 118 darab.		Összesen: 118 darab.	

h) Zemplén vármegye.

1. Csákyó	1	1. Csákyó	1
2. Karcsa	10	2. Karcsa	10

3. Karos	4	7. Zavadka	5
4. Sárospatak	9	8. Zemplén vármegye általában	28
5. Sztropkóolyka	3	Összesen : 62 darab.	
6. Tavana	2		

E) Tisza bal partja.

a) Békés vármegye.

1. Békéscsaba	199
2. Békéskőrös	5
3. Csorvás	2
4. Kétegyháza	13
5. Kőröstarcsa	4
6. Ókigyós	11
7. Orosháza	9
8. Szarvas	1
9. Békés vármegye általában	7
Összesen : 251 darab.	

b) Bihar vármegye.

1. Biharfüred	1
2. Biharillye	15
3. Darvas	1
4. Élesd	6
5. Érsemjén	1
6. Nagyszalonta	18
7. Okány	1
8. Rév	3
9. Rézbánya	1
10. Sarkad	13
11. Szalacs	1
12. Szentmiklós-puszta	1
13. Szigyistyél	2
14. Tarkaicza	1
15. Vaskoh	1
16. Bihar vármegye általában	149
Összesen : 215 darab.	

c) Hajdú vármegye.

1. Debreczen	27
2. Hajdúnánás	35
3. Hortobágy	10
4. Hajdúszoboszló	1
5. Kaba	2
6. Nádudvar	3
7. Hajdú vármegye általában	1
Összesen : 79 darab.	

d) Máramaros vármegye.

1. Dolha	11
2. Máramrossziget	12
3. Terebesfejpatak	31

4. Uglya	34
5. Visóoroszi	11
6. Máramaros vármegye általában	3
Összesen : 102 darab.	

e) Szabolcs vármegye.

1. Nyíregyháza	91
2. Újtelek	36
Összesen : 127 darab.	

f) Szatmár vármegye.

1. Avas-hegység	6
2. Bajfalu	114
3. Bikszád	116
4. Csenger	3
5. Ecsedi-láp	41
6. Felsőbánya	1
7. Komorzán	2
8. Láposbánya	2
9. Nagybánya	5
10. Sárköz	33
11. Szatmárnémeti	1
12. Tyukod	3
13. Szatmár vármegye általában	34
Összesen : 361 darab.	

g) Szilágy vármegye.

1. Ákos	29
2. Diószád	29
3. Hadad	1
4. Hadadnásd	2
5. Kirva	2
6. Kusaly	4
7. Magyarbaksa	9
8. Menyő	1
9. Oláhbaksa	3
10. Vérvölgy	4
11. Szilágy vármegye általában	35
Összesen : 119 darab.	

h) Ugocsa vármegye.

1. Nagyszöllős	19
2. Salánk	
Összesen : 28 darab.	

F) Tisza—Maros szöge.

a) <i>Arad vármegye.</i>			
1. Almásalcsill	3	15. Romágladna	2
2. Arad	79	16. Ruzsinosz	1
3. Berza	2	17. Szászkabánya	5
4. Diécs	1	18. Teregova	3
5. Marosszék	3	Összesen: 85 darab.	
6. Ménes	1		
7. Medgyesegyháza	1	d) <i>Temes vármegye.</i>	
8. Petrics	4	1. Béga-folyó	1
9. Arad vármegye általában	36	2. Beregszó	1
Összesen: 130 darab.		3. Denta	1
		4. Liget	7
b) <i>Csanád vármegye.</i>		5. Lippa	1
1. Apátfalva	1	6. Magyarszákos	1
2. Nagylak	2	7. Markovetz	5
Összesen: 3 darab		8. Omor	2
		9. Ráros	6
c) <i>Krassószörény vármegye.</i>		10. Temesrékás	3
1. Bruzs	1	11. Varjas	6
2. Domasnia	1	12. Versecz	3
3. Furdia	2	13. Vinga	2
4. Jabalcsa	1	14. Zsebely	4
5. Jerszeg	5	15. Temes vármegye általában	16
6. Karánsebes	4	Összesen: 59 darab.	
7. Krassova	25		
8. Lugos	6	e) <i>Torontál vármegye.</i>	
9. Máriaszchnee	1	1. Bocsár	1
10. Nermeth	2	2. Gyála	19
11. Orsova	2	3. Györgyháza	2
12. Oravicza	7	4. Mokrin	38
13. Oraviczabánya	14	5. Szanád	1
14. Örményes	3	6. Torontál vármegye általában	60
		Összesen: 121 darab.	

G) Erdély.

a) <i>Alsófehér vármegye.</i>		c) <i>Brassó vármegye.</i>	
1. Abrudbánya	2	1. Brassó	264
2. Csóra	3	2. Hétfalu	3
3. Nagyenyed	14	3. Pürkerecz	3
4. Oláhlapád	9	4. Zajzon	3
5. Pilishegy	6	5. Brassó vármegye általában	3
6. Tövis	1	Összesen: 276 darab.	
7. Zalatna	2		
8. Alsófehér vármegye általában	12	d) <i>Csik vármegye általában.</i>	
Összesen: 49 darab.		1. Csikgyimesbükk	19
b) <i>Beszterczenaszód vármegye.</i>		2. Csikgyimesközéplak	5
1. Entrádám	3	3. Csikszentdomonkos	1
2. Lekencze	1	4. Csikszépvíz	4
3. Párva	1	5. Csik vármegye általában	2
Összesen: 5 darab.		Összesen: 31 darab.	

e) *Fogaras vármegye.*

1. Felsőkomána	8
2. Kopacsél	1
3. Rukkor	1
4. Újtohán	4
Összesen: 14 darab.	

f) *Háromszék vármegye.*

1. Bükszád	2
2. Kézdivásárhely vidéke	232
3. Kovászna	5
4. Köpecz	1
5. Magyarbodza	20
6. Mihóújfalu	1
7. Málnás	1
8. Nyujtód	2
9. Ojtoz	1
10. Papolez	2
11. Sepsiszentgyörgy	1
12. Sepsiszentkirály	1
13. Szárazajta	7
14. Szemerja	1
15. Uzon	2
16. Zalán	6
17. Háromszék vármegye általában	21
Összesen: 306 darab.	

g) *Hunyad vármegye.*

1. Déva	35
2. Hátszeg	1
3. Lozsád	1
4. Lunka	6
5. Magra	7
6. Marosnémeti	15
7. Váka	8
Összesen: 73 darab.	

h) *Kisküküllő vármegye.*

1. Dicsőszentmárton	1
2. Kisküküllőszéplak	1
Összesen: 2 darab.	

i) *Kolozs vármegye.*

1. Bánffyhunjad	28
2. Bogártelke	16
3. Damos	6
4. Darócz	2
5. Jákótelke	1
6. Kalotaszeg	52
7. Ketesd	1
8. Kiskapus	1
9. Kolozsvár	15
10. Magyarvalkó	55
11. Magyarókereke	1

12. Magyarbikal	4
13. Mákó	12
14. Sárvasár	96
15. Szászlóna	1
16. Türe	7
Összesen: 298 darab.	

j) *Marostorda vármegye.*

1. Deménháza	4
2. Erdőszentgyörgy	2
3. Sóvárád	7
4. Szentsimon	1
5. Szováta	4
6. Udvarfalva	5
Összesen: 22 darab.	

k) *Nagyküküllő vármegye.*

1. Alsórákos	1
2. Fehéregyháza	33
3. Lemnek	2
Összesen: 36 darab.	

l) *Szeben vármegye.*

1. Guraró	3
2. Nagypold	2
3. Nagydíznód	9
4. Nagyszeben	7
5. Szászujfalu	2
6. Szelindek	2
7. Szerdahely	3
8. Szeben vm. általában	1
Összesen: 29 darab.	

m) *Szolnokdoboka vármegye.*

1. Alparét	6
2. Betlen	1
3. Csákigorbó	1
4. Csicsókeresztúr	2
5. Dés	65
6. Domonkos	48
7. Hesdát	33
8. Horgospataka	5
9. Kékes	1
10. Kerlés	28
11. Kupsafalva	15
12. Libaton	3
13. Magyarláros	41
14. Magyardecse	8
15. Nikola	1
16. Oláhláros	37
17. Oláhlárosbánya	1
18. Pánczélceh	3
19. Retteg	26
20. Somkerék	74

21. Szamosujvár	255	11. Etéd	3
22. Szamosujvárnémeti	1	12. Enlaka	6
23. Szásznyires	1	13. Felsőboldogasszonyfalva	4
24. Szék	1	14. Fenyéd	1
Összesen: 657 darab.		15. Firtosvárálja	2
		16. Homoródalmás	2
		17. Homoródabásfalva	1
		18. Homoródszentmárton	2
		19. Kadicsfalva	4
		20. Kénos	7
		21. Korond	7
		22. Lengyelfalva	11
		23. Lövéte	5
		24. Márófalva	1
		25. Martonos	7
		26. Oláhfalva	20
		27. Oroszhegy	6
		28. Rugonfalva	9
		29. Siklód	8
		30. Szentábrahám	11
		31. Szentmiklós	2
		32. Tordafalva	1
		33. Udvarhely	9
		34. Zetelaka	11
		Összesen: 176 darab.	

n) Tordaaranyos vármegye.

1. Jára	12		
2. Mezőzáh	2		
3. Torda	16		
4. Tordaszentlászló	1		
5. Toroczkó	350		
Összesen: 381 darab.			

o) Udvarhely vármegye.

1. Árvátfalva	3		
2. Alsósímenfalva	5		
3. Bágy-vize	1		
4. Bethlenfalva	2		
5. Betfalva	4		
6. Bibarczfalva	5		
7. Bögöz	2		
8. Bözöd	4		
9. Bözödujfalu	5		
10. Csekefalva	5		

H) Általános jelzéssel.

1. Alsó-Tisza	12	15. Közép-Tisza	107
2. Alduna	6	16. Kraszna-mellék	2
3. Alföld	15	17. Kiskúnság	4
4. Balaton	46	18. Latorcza-mente	1
5. Bánság	1	19. Magyarország	71
6. Bodroghöz	6	20. Mátravidék	13
7. Drávafok	4	21. Mezőség	2
8. Dél-Magyarország	41	22. Moldva	1
9. Duna	3	23. Nagykunság	1
10. Dunántúl	27	24. Nagyalföld	1377
11. Észak-Magyarország	10	25. Székelyföld	3
12. Erdély	401	26. Tisza vidéke	5
13. Felső-Tisza	4	27. Vág	1
14. Felvidék	6	Összesen: 2171 darab.	

D) Fiume 1

J) Horvátország és Szlavónia 61

Magyarország összesen: 14372 darab.

Összegezés.

I. Óceánia	5668 darab
II. Afrika	2817 "
III. Amerika	1210 "
IV. Ázsia	3489 "
V. Európa (Magyarország nélkül)	745 "
VI. Magyarország	14372 "
VII. Ismeretlen lelőhelyről	471 "

Összesen: 28772 darab

Ezenfelül 16,277 darab kép, fénykép és rajz a gyarapodás.

Ajándékozók:

	Darab		Darab
Almásy György dr., Magyarországból	13	Csaplár József, Bajáról	3
Alföldi Flóra, Bácsbodrog vármegyéből és Fiuméből	33	Csergheő Ervin, ismeretlen helyről	1
Alföldy László, Bácsvaskútról	10	Csiky Ernőné, ismeretlen helyről	1
Angyal Béla, Bars vármegyéből	25	Csippék János, Japánból és Zólyom vármegyéből	2
Bacsák István, Nagylégről (Pozsonym.)	152	Culmann József dr., Mohácsról	2
Bácsbodrogmegyei Történeti Társulat Múz., Bácsbodrogmegyéből	56	Czárán Gyula, Aradról	2
Baky Béláné, Surdról (Somogy vm.)	3	Czigler Joachim, Debreczenből	1
Balajthy István, Oroszvégről (Bereg m.)	7	Damaszkén Arzén, Magyarorszákosról (Temes vm.)	1
Balázs Márton, Kézdivásárh. vidékéről	232	Dán királyi kormány, Grönlandból és Islandból	46
Bán Aladár dr., Finnországból	6	Davidson V. E., Ceylonból	4
Bárany Imre, Csurgóról (Somogy vm.)	14	Décsey Sándorné özvegy Guraróból (Szeben vm.)	3
Bárdos Jánosné, Szeremléről (Pest vm.)	1	Dénes Béla. Csik és Háromszék vármegyéből	21
Bartal Kornél, Batizfaluról (Szepes vm.)	2	Delhaes hagyaték, különböző helyekről	174
Bartóky Lászlóné, Békéscsabáról	15	Desson I. Ertel de Lary, Chileből	45
Barna János, Vákáról (Hunyadv m.)	8	Divald Kornél, hazánk különböző részeiből	32
Barátosi Balogh Benedek, Japánból	1	Dóka Sándor, Jászárokszállásról	9
Baranyai Zoltán, Gyáláról (Torontálm.)	10	Dörner János, Markovetzről (Temes m.)	5
Báthory Ferencz, Norvégiából	16	Dömötör László, Aradról	1
Bátky Zsigmond dr., az ország különböző részeiből	9	Dörner István ifj., Bocsaárról (Torontál vm.)	1
Bázeli missziói múzeum, Kamerumból (Afrika)	1	Dudich Endre, Nagysáróról (Bars vm.)	1
Beck István, Szegedről	6	Dzsinih Ilka, Dusnokról (Pest vm.)	20
Beliczay Béla, Budapestről	15	E. K. E. kolozsvári múzeum, Kalotaszegről	2
Bellosics Bálint, Bajáról és Zala vármegyéből	20	Entz Géza, Dalmáciából	1
Beluleszko Sándor dr., különböző helyekről	10	Ernyey József, különböző helyekről	17
Berezik Árpád, Baranya vármegyéből	1	Erődi Béla dr., Polynéziából	1
Berinkei Győző, Bars és Hont vármegyéből	29	Ertsey Ernőné özv., Nagyszalontáról (Bihar vm.)	8
Bernáth József, Darvasról (Bihar vm.)	1	Esterházy herceg uradalma, Badacsonytomajról (Zala vm.)	1
Berza község előljárósága, Berzáról (Arad vm.)	2	Ezredéves országos kiállítás, az ország különböző részeiből	176
Beutl Engelbert, Guraszádáról (Hunyadv m.)	34	Éles József, Debreczenből	3
Bésán Mihály, Ruzsinoszról (Krassószörény vm.), 1 sorozat	74	Fadrusz János, Komorzánról (Szatmár vm.)	2
Biró Lajos, Mascatból (Arabia)	1	Farkas Géza, Drégelypalánkról (Hont várm.)	20
Bodnár József, Túrkevéről	2	Farkas József, Endrédről	1
Bokor Miksa, Cserépfaluról (Borsodm.)	1	Farkas Sándor, hazánk különböző részeiből	3183
Bornemissza Károly báró, Alparétről (Szolnokdoboka vm.)	1	Faragó Alfréd, Majsapusztáról (Tolna várm.)	9
Bornemissza Pál báró, Nyugatafrikából	1	Fejér József, Baranya vármegyéből	1
Braun Lajos, Bars vármegyéből	6	Festetics Rudolf, Csendes-Oceán	2341
Buris Dezső, Bernecezéről (Hont vm.)	2		
Bünker I. E., Erdélyből	47		
Catibovic Osman, Tesanjból (Bosznia)	1		
Chrien Gusztáv, Devicséről (Hont vm.)	12		

	Darab		Darab
Flesch Aladár, Japánból és Khinából	72	Holzmann Ignác, Torzsáról	25
Forgách Károly gróf, Gombáról (Somogy vm.)	14	Hopp Ferenc, Khinából	1
Franck Arnold, Ujtohárról (Fogarasz várm.)	4	Horváth Alajos, Jolsváról (Gömör vm.)	1
Friedländer Jenő, különböző helyekről	15	Horváth Géza dr., Cyprus-szigetről és Dél-Franciaországból	9
Gabler Gy., Gömör és Nógrád vármegyéből	4	Hörman Konrád, Nürnbergből	1
Gabnay Ferenc, az ország különböző részeiből	47	Igmándy Ferencné özv., Madagaskárból	2
Gazda Gábor, Magyarbodzáról (Háromszék vm.)	20	Iparművészeti Múzeum kiselejtezett tárgyaiból, Szarajevóból	8
Gibiser Berta, Vas vármegyéből	7	Ismeretlen, Szabadkáról, Horvátkilméről és Gyetváról	11
Gilling Ferencné, különb. helyekről	1101	Jalsoviczky Károly, Debreczenből	17
Glatt Adolf, Tolna és Baranya vármegyéből	15	Jankó János dr., különböző helyekről	69
Gönczi Ferenc, Zala vármegyéből	18	Jankovics József Mihály dr., Munkács környékéről	44
Greisiger Mihály dr., Szepes vármegyéből	21	Jedlik István, Szimőről (Komárom vm.)	1
Gurányi Ödön, különböző helyekről	15	Jenovay Dezső, Kiskunfélegyházáról	8
Győrffy István, hazánk különböző részeiből	18	Jorga Sándor, Lugosról	3
Györy Vilmos, Háromszék és Udvarhely vármegyéből	47	József kir. herczeg, Carthagóból	1
Hajas Béla, Felsőlővőről (Vas vm.)	7	Juhász Árpád, Kémesről (Baranya vm.)	1
Hajnal Ignác, hazánk különböző részeiből	51	Juhász Lajosné, Garamlőkről (Bars vm.)	2
Halász Ignácné özv., Norvégiából	19	Juhász Sári, Horhiból (Hont vm.)	2
Halaváts Gyula, Hunyad vármegyéből	2	Kalmár Gyula, Szanáról (Torontálm.)	1
Hamm János, Ujverbászról (Bácsbodrog vm.)	6	Kántor Gyula, Kaposméről (Somogy vm.)	1
Hámos Lászlóné, Berzétéről (Gömör várm.)	7	Kántor Lajos, Karcsáról (Zemplénm.)	10
Haraszty Istvánné, Zavadkáról (Zemplén vm.)	5	Károlyi Gyula, Délmagyarországból	2
Haraszty József, Sztropkó-aljáról (Zemplén vm.)	3	Kárpáti Kelemen, Vas vármegyéből	7
Heikel Axel O., Oroszországból	12	Kármán Dezső, Disznópusztáról (Pest várm.)	8
Heizer Antal, Nagycsömötéről (Vas vm.)	3	Karácsony Árpád, Borneo-, Szumátra-, Jáva-, Celebesz- és Japánból	490
Herezegh Ferenc, Budapestről	2	Katanoff N. Th., Oroszországból	7
Herrmann Antal dr., hazánk különböző részeiből	157	Kelen Béla dr., Sásmandról (Fejér vm.)	1
Herman Ottó, Baranya és Háromszék vármegyéből	2	Kende Dániel, Láposbányáról (Szatmár vm.)	2
Herz Miksa, Perzsiából	1	Kereskedelmi M. K. Múzeum, különböző helyekről	219
Herzfelder A. D., Norvégiából	2	Kertész Lajos, Abaujvárról	2
Heymann József dr., Afrikából és Ázsiából	12	Kertész Róbert, Sziámból	34
Hilberth Károlyné, Magyarországból	1	Kertész Tódor, Dobsináról	3
Hodinka Antal, Bécsből	2	Khindl Gyula, Jászapátiból	1
Hoffman Vilma, Lunkáról (Hunyad vm.)	6	Khvojko, Kievből	1
Holman J., Királyhegyaljáról (Gömör várm.)	16	Kilinda Gyula, Somogy és Esztergom vármegyéből és Dunántúlról	5
		Kincstári m. kir. erdők igazgatósága, Máramarosszigetről	12
		Király Pál, hazánk különböző részeiből	21
		Kisasszony János, Lakócsáról (Somogy vm.)	30
		Kiss Gyula, Szibériából	32
		Kiss Péter, Tihanyból	1

Darab		Darab		
	Klein Dávid, Oraviczáról (Krassósöz- rény vm.)	7	Magyar Nemzeti Múz. Hirlap-Osztálya, különböző helyekről	1779
	Klug Péter, Szegedről	1	Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Délamerikából	2
	Klüger Józsa, Tótszerdahelyről (Zala várm.)	2	Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtára, Karosról (Zemplén vm.)	4
	Kokovai községi birói hivatal, Koko- váról (Gömör vm.)	10	Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtára, a Keér-gyűjteményből, Magyar- országból	2
	Kollár Kálmán, Dunapenteléről (Fe- jér vm.)	1	Majovszky Pál dr., Münchenből	9
	Kolumbán Samu, Hunyad vármegyéből	32	Makray Anna és Klára, Kolozsvárról	5
	Koris Kálmán, Borsod vármegyéből	52	Malatinszky Györgyné, Skandináv fél- szigetről	14
	Koritsánszky Ottó, Sopronból	19	Maller Bálintné özv., Kocsról (Komá- rom vm.)	1
	Koszkol Jenő, Kolozs és Vas várme- gyéből	3	Markovits Guszti, Bukovinából és Galicziából	38
	Kovách Aladár, Tolna vármegyéből	144	Marófi József, Gyertyánosról (Zala vm.)	8
	Kovachich József dr., Bácsalmásról	6	Matulay Károly, Ecsédre és Magas- fokról	22
	Kovács Antal, Bajáról	1	Matyaczkó László Terebesfejérpatakról	4
	Kovács Gizi és Blaskovics Gabriella, Hontsomosról	4	Mayer Hyatt, Brooklynból (E. A. Egye- sült-Államok)	2
	Kovács János, Szalacsról (Bihar vm.)	1	Megyercesy Béla, Magyarmeckéről (Baranya vm.)	9
	Kovács Károly, hazánk különböző részeiből	18	Meisels Albert, Temesvárról	1
	König György, hazánk különböző részeiből	47	Messinger Jakab, Torzsáról (Bács- bodrog vm.)	2
	Körber Tivadar, Békésről	1	Mezőtúri fazekas ipartestület, Túr- kevéről	25
	Krása Jenő, Vas vármegyéből	28	Mészner Sebestyén, Kevermenesről (Csanád vm.)	2
	Kraker Rezső, Felsőbagodról (Zala várm.)	3	Mihálics Ilona, Budapestről	1
	Krizsán Antal, Zljechórol (Trencsénm.)	16	Miháltz Ákos, Magyarvalkórol és Da- mosról	1
	Kukuljevics József, Vas vármegyéből	29	Millecker Bódog, Verseczről	2
	Kún S., Debreczenből	3	Mingovits Jenő, Papolczról (Három- szék vm.)	2
	Gróf Kuun Gézané, Marosnémetiből (Hunyad vm.)	11	Mohl Adolf, Tatatóvárosból (Komá- rom vm.)	1
	Lantos Adolf, Erdélyből	4	Moldován J., Oláhláposbányáról (Szol- nokdoboka vm.)	1
	Leitersdorfer Béla, Syriából	1	Molnár Gyula, Salánkról (Ugocsa vm.)	9
	Leitner Ármin, Jászjákóhalmáról	5	Monozlai István, Decsről (Tolna vm.)	2
	Lendl Adolf, Temesrékásról	3	Moussong Miklós, Zala vármegyéből	10
	Lichtneckert József, hazánk különböző részeiből	17	Mozgay Mihály, Felsőgörzsönyről (Veszprém vm.)	2
	Liffa Aurél, hazánk különböző részeiből	24	Mössmer József, Észak-Amerikából	2
	Lintia Dénes, Oravicabányáról (Krassó- sözrény vm.)	14	Muzs Mihály, Balatonfőkajárról (Vesz- prém vm.)	1
	Löcherer Lőrincz dr., Páczinról (Zemp- lén vm.)	1	Nagy József, Vas vármegyéből	4
	Löwy Mór, Gerlachfaluról (Szepes vm.)	7	Nécsey István, hazánk különböző ré- szeiből	17
	Lucich Károly, Kihinából	2		
	Lukács Irma, Dolháról (Máramaros vm.)	11		
	Madagaszkári kiállítási bizottság (Pá- ris, 1900), Madagaszkárból	72		
	Madarassy László, különböző helyekről	49		
	Mágócsy-Dietz Sándor, Szerednyéről (Ung vm.)	1		
	Magna András, Abessziniából	2		

	Darab		Darab
Nemes Mihály, Visóorosziról (Máramaros vm.)	11	Richter Aurél, Kiskunhalasról	6
Németh Mihály, Balaton-főkapjáról (Veszprém vm.)	1	Riszner Anna, Abalehotáról (Nyitra vm.)	4
Nits Pál, Ménesről (Arad vm.)	1	Rodiczky Jenő, az ország különböző részeiből	10
Nitsner Antal, Szegszárdról	245	Roediger Lajos, Páváról (Háromszék vm.) és Székelyföldről	2
Nyíró Zolna, Nagybányáról (Szatmár vm.)	2	Rosenberger Arthur, Khinából	2
Nyúl Nándor, Lelléről (Somogy vm.)	1	Rosthorn Arthur, Khinából	32
Orján Lajosné, Szeremléről (Pest vm.)	5	Sági János, Keszthelyről	35
Pákozdi Károly dr., Dobsináról (Gömör vm.)	5	Samu János, Alsófehér vármegyéből	9
Pálffy Mór dr., Erdélyből	9	Schaffer Géza, Véséről (Somogy vm.)	10
Pálos Ede, Lébényszentmiklósról (Moson vm.)	1	Schoeller Miksa dr., Kelet-Afrikából	74
Palugyay Hermina, Pozsonyból és Czifferből	2	Schossberger Nándor báró, Japánból	5
Pamothy Istvánné özvegy, Horhiból (Hont vm.)	1	Schönher Antalné, Nagybányáról (Szatmár vm.)	1
Pápay József, Szibériából és Tatáról (Komárom vm.)	70	Schönfeld Márk, Háromszék és Sopron vármegyéből	6
Pápay Károly dr. hagyatékából	1	Schuhfried N., Ráczalmásról (Fejér vm.)	2
Papp Károly dr., Beregrákosról	8	Schuhfried Hermann, Fejér és Verőcze vármegyéből	15
Papp János, Délamerikából, Zala, Somogy és Zólyom vármegyéből	88	Schubert Antal, Dél-Afrikából	11
Párisi szíami követ, Sziából	2	Schubert Emilné, Csehországból	1
Pásztor István, Telkibányáról (Abauj-torna vm.)	8	Sebestyén Károly, Szegedről, Krassószörény és Bácsbodrog vármegyéből	4
Pásztor Józsefné özv., Vas vármegyéből	1	Sebestyén Gyula dr., Budapestről	3
Pávai Vajna Ferencz, Oláhlapádról (Alsófehér vm.)	4	Semayer Vilibáld dr., hazánk különböző részeiből	90
Peters Zsófia, Tiszavidékről (Pest vm.)	3	Seton-Karr H. V., Cuddapahból (India)	15
Petrikovich Aladárné, Nagytapolcsányról (Nyitra vm.)	9	Solymossy Sándor dr., Stájerországból	2
Petriscsák István, Terebesfejrpatokról	9	Soós Lajos, Keneséről (Veszprém vm.)	1
Petrovits István, Budapestről	7	Sorlini tengerész kapitány, Braziliából	13
Plachner Sándor, Lengyeltőtiből (Somogy vm.)	3	Spitz Jónásné özv., Nagyszöllősről	14
Pocsátko Károly, Szegedről	107	Spitzer Mór, Széleskútról (Pozsony vm.)	33
Popovits Simon, Gyáláról (Torontál vm.)	9	Steenackers F., Japánból	70
Puska István, Somogy és Vasvármegyéből	46	Stoll Ernő, Nyiregyházáról	127
Rácz Antal, Felsőkorompáról (Pozsony vm.)	11	Stromp Lajosné, Hollólomniczról (Szepes vm.)	6
Rausch Ferencz, Hódságról	1	Sütő Pál, Markóczról (Somogy vm.)	5
Reguly-hagyaték, Szibériából	18	Szabadszállásy János, Budapestről	10
Reinl Paula, Oltárczról (Zala vm.)	14	Szabó György, Mamocspusztáról (Somogy vm.)	3
Reményffy Jenő, Alsólendváról	11	Szabó András, Tordafalváról (Udvarhely vm.)	1
Rényi János, Mokrínról (Torontál vm.)	38	Szabó Imre, Hunyad vármegyéből	17
Réthly Antal, hazánk különböző részeiből	19	Szabó Ferencz, Jásról (Somogy vm.)	12
Réthy László, különböző helyekről	2902	Szalay Imre, különböző helyekről	9
Ribényi Antal, Ribényről (Trencsénm.)	21	Szarvas Sándor, Vas és Zala vármegyéből	8
		Száva Kristóf, Csikszépvízről	4
		Szente Imréné, Boldogfáról (Zala vm.)	1
		Szerecz Ferencz, Muraszentéről (Vas vm.)	4
		Székely József, Terebesfejrpatokról	18

	Darab		Darab
Szilády Zoltán dr., Nagyenyedről . . .	9	Traun Lajosné, Kőbányáról	1
Szily Kálmán, Mezőzáhról (Tordaara- nyos vm.)	2	'Turner Dezső, Bükkről (Sopron vm.)	5
Szinte Gábor, Erdélyből	1	Vall. és közokt. m. kir. ministerium, Budapestről	22
Szivós Béla, Szentésről	9	Várady Malvin, Sárospatakról	9
Szladovics Mária, Boldogfárol (Zalam.)	1	Vargha Gyula, Vas vármegyéből . . .	16
Szontágh Katalin, Dobsináról (Gö- mör vm.)	8	Vargha István, Kishartyánból (Nóg- rád vm.)	1
Szőcs János, Pekingből	7	Varjú Elemér, Rákospalotáról	1
Sztriss Lipót, Korondról (Udvarhelym.)	4	Varró István dr., Somogy vármegyéből	7
Szücs Jolán, Salamonról (Ung vm.) . .	1	Varságh Béla, Békés vármegyéből . .	4
Ujházi Sándor, Karczagról	5	Vasváry Béla, Pest és Veszprém vm.-ből és Coloradóból (Egyesült- Államok)	8
Undi S. Mariska, Tövisről (A.-fehérvm.)	1	Vezényi Árpád, Argentínából	27
Ürmösi Sándor, Kisküküllőszéplakról	1	Volmann Francziska, Mariaschneeről (Krassószörény vm.)	1
Tafler Imre, Budapestről	1	Vörös Vilma, Szerajevóból (Bosznia) .	1
Talabér Ferencz Keneséről (Vesz- prém vm.)	1	Wahle C. W., Columbiából	103
Tatarek Mariska, Háromfaágarévről (Somogy vm.)	9	Wartha Vincze, Erdélyből	24
Tauffer Vilmosné, Uriből (Pest vm.) . .	2	Weisz Hugó, Arad és Hunyad vár- megyéből	4
Temlin János, Felsőberkifaluról (Vas várm.)	3	Weisz Juliska, Almásalcsillről (Arad várm.)	3
Tetzner Ferencz dr., Lipcséből	1	Wenckheim Frigyesné grófnő, Ókigyós- ról (Békés vm.)	11
Thallóczy Lajos, Boszniából	2	Wersényi Róza, különböző helyekről	315
Thury Dénes, Vörösmartról (Baranya várm.)	2	Wolf Ignáczné, Kismartonból	2
Timkó György, Baranya, Borsod és Ung vármegyéből	5	Wolf Lipótné, Kismartonból	1
Timkó Imre, hazánk különböző ré- szeiből	100	Wolmann Oszkár, Csík vármegyéből	4
Toffier György, Madagaszkárból . . .	28	Wosinszky Mór, Lengyelből (Tolna vm.)	4
Tolnai Vilmos, Tolna és Szepes vár- megyéből	2	Xántus János hagyatéka, Erdélyből, K.-Ázsiából és N.-K.-Afrikából . . .	6
Tomanóczy Lajos, Ribényről (Tren- csén vm.)	2	Zechmeister Hugó dr., Dél-Afrikából	10
Tóth Erzsébet, Pereszlenyéről (Hont vm.)	7	Zechmeister Károly, Győrből	1
Tóth József, Kiskunfélegyházáról . .	15	Zichy Jenő gróf, Ázsiából és Kalota- szegről	278
Tóth Pál, Kiscsányból (Baranya vm.)	8	Zimmermann Lajos dr., Amerikából . .	3
Tóth Sándor, Palástról (Hont vm.) . .	8	Zoltay Lajos, Hajdú vármegyéből . .	16
Tömörkény István, Szegedről	3	Zsiros Andrásné, Békéscsabáról . . .	2

**A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1907. év
IV. (okt.—decz.) évnegyedében.**

I. *Gyűjteménytárgy* : 706 drb. Ebből vétel : 483, ajándék : 223 drb.

A) A vételek részletezése : ruházat, női kézimunka és ékszer ; 192, bútortat : 21, konyhaeszköz : 32, használati tárgy : 7, kultusztárgy : 7, fénykép és rajz : 224 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése : Koris Kálmán, Budapest, 10 fénykép, Pávai Vajna Ferencz, Budapest, 1 kéregduda és 1 kéregpohár, Timkó Imre, Budapest, 1 fénykép lemezzel, Ismeretlen. Horvátkimle, 6 fénykép lemezzel, Györffy István, Budapest, 2 házalaprajz, Pálos Ede, Győr, 1 tűzcsiholó-aczél, Farkas Sándor, Szentes, 5 méhser-kimérő üveg, 39 bábütő minta, 1 vasmoszár, 1 vashékló lakattal,

8 régi patikus szerszám, 6 tűzesiholó aczél, 107 szűrgomb, 3 szűresatt és 24 pásztorgyűrű, Sebestyén Károly, Szeged, 1 horog birkanyúzásra (oláh), 2 sokacz húsvéti tojás és 1 sorozat oláh gyapjúfonal, Alexics Ferencz, Budapest, 1 régi mérleg, Khindl Gyula, Jászapáti, 1 faragott pásztorbot.

E negyedévi szaporulatból 624 drb hazai tárggyal szemben, 82 drb külföldről származik és pedig Boszniából 8, Törökországból 22, Afrikából 13, Ázsiából 39 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Alsó-Fehérre 2, Bács-Bodogra 4, Baranyára 5, Borsódra 12, Csanádra 3, Csongrádra 201, Hajdúra 39, Hevesre 12, Jász-Nagykún-Szolnokra 69, Kolozsra 17, Komáromra 19, Krassó-Szörényre 29, Lip-tóra 1, Mosonra 7, Szabolcsra 3, Szatmárra 54, Torda-Aranyosra 10; közelebbi meghatározás nélkül a Nagyalföldre 134 és Magyarországra 3 drb.

II. *Könyv*: 25 munka. Ebből vétel: 14, ajándék: 2 és csere: 9 munka.

a) Ajándékozta: Hugo Helbing, München, 1 és a buenos-airesi német tudományos egyesület 1 munkát.

b) Cserébe küldtek: Er. Eduard Langer, Braunau, 1, a svéd embertani és földrajzi társaság, Stockholm, 1, az olasz embertani és néprajzi társaság, Firenze, 1, a római embertani társulat 1, a stockholmi északi múzeum 2, a leipzig városi néprajzi múzeum 2, és a parisi anthropologiai főiskola 1 munkát.

III. *Felszerelési tárgy*: 33 drb.

IV. *Látogató*: 2720 személy és a következő iskolák: a VI. ker. polg. fiúiskola 180 növendéke, a Szász-féle nyilv. elemi magániskola III. és IV. oszt. növendékei, a Rappel-féle nyilv. elemi magániskola I. és IV. oszt. növendékei, az Elemér-utcza elemi iskola IV. d) oszt. 27 növendéke, a vácz-utcza elemi iskola VI. oszt. 32 növendéke, a Damjanich-utcza főgimn. V. a) és VI. b) oszt. 61 növendéke, a fehérsas-téri polg. iskola 357 növendéke, a III. ker. áll. főgimn. 26 növendéke, a VII. ker. áll. főgimn. VII. és VIII. oszt. növendékei.

A gyűjtemény október 15-től zárva.

Budapest, 1907 december 31.

Az osztályvezető távollétében:

Dr. Bátky Zsigmond,
s.-őr.

A M N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1908. év I. (jan.—márcz.) évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: 391 drb. Ebből vétel: 184, ajándék: 207 drb.

A) A vételek részletezése: ruházat, női kézimunka és ékszer: 6, konyhaeszköz: 1, vadászati tárgy: 1, parasztfaragás: 7 és fénykép: 169 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Farkas Sándor, Szentes, 13 bábsütő minta, 25 rokkaszög, 28 rokkatű, 3 rézcsatt, 8 tűzesiholó aczél, 2 csonttőrök, 2 viaszdisz famintája, 1 pendelyháló ólomsúlyöntő vasa, 1 menykő, 1 lakat, 6 himzett főkötő, 2 himzett pruszlik, 1 pár kengyelvas, 2 kétágú szigony, 1 drb csizmasarokvas, Flesch Aladár, Budapest, 41 drb gyermekjáték, Lichtneckert József, Székesfehérvárt 1 drb rokkatű, Spitzer Mór, Budapest, 57 drb gomb, Timkó György, 5 drb orsónehézék alabástromból, Hajnal Ignác, Csacza, 1 fejkötő, 1 löportartó, 1 drb kályhacsempe, Császi Lajos, Budapest, 1 drb eszkimó női felsőruha, 1 pár eszkimó női csizma, Princz Gyula, Budapest, 1 karakirgiz tűzszerszámkésztség, 1 drb karakirgiz festett fakanál.

Ezen negyedévi szaporulatból 341 drb hazai tárggyal szemben 41 drb Ausztriából, 7 drb Ázsiából és 2 drb Amerikából származik.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő vármegyékre: Barsra 1, Békésre 1, Biharra 1, Csikre 3, Csongrádra 106, Fejérre 1, Hajdúra 3, Hevesre 11, Hunyadra 3, Jász-Nagykún-Szolnokra 1, Kolozsra 5, Máramarosra 2, Marostordára 1, Pestre 85, Pozsonyra 57, Temesre 4, Tolnára 14, Torda-Aranyosra 1, Trencsénre 12, Vasra 1, Veszprémre 1, Zemplénre 1 és Zólyomra 2 drb. Közelebbi meghatározás nélkül Magyarországra 24 drb.

II. *Könyv*: 65 munka. Ebből vétel: 19, ajándék: 18 és csere 58 munka.

a) Ajándékoztak: Anton Dachler, Wien, 1, Pálos Ede, Győr, 1, Farkas Sándor, Szentés, 3, Csányi Károly, Budapest, 1, a Múzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelősége, Budapest, 1, a Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely, 1, Kodály Zoltán, Budapest, 1, Jasper, I. E., Batavia, 1, Dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 3, Dr. Erdélyi Lajos, Budapest, 1 és Henri Fischer, Páris, 4 munkát.

b) Cserébe küldtek: a Museo Civico di storia naturale Ferdinando Massimiliano, Trieste, 1, a Mährische Museumsgesellschaft, Brünn, 1, a Moravska Musejna společnost, Brünn, 1, a Società di studi geografici e coloniali, Firenze, 1, Richard Andree, München, 7, Raimund Kaindl, Czernowitz, 8, v. Luschan, Berlin, 3, G. Sergi, Roma, 4, a Schweiz. Landesmuseum in Zürich, 1 és a Musealverein für Krain, Laibach, 1 munkát.

III. *Felszerelési tárgy*: 4 drb.

IV. *Látogató*: (a gyűjtemény rendezése miatt zárva).

Budapest, 1908. márcz. 31.

Az osztályvezető helyett:

Dr. Belüeszkó Sándor,
s.-őr.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1908. év

II. (április—június) évnegyedében.

I. *Gyűjteménytárgy*: 846 drb. Ebből vétel: 676, ajándék: 176 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer: 192, szövés-fonási szerszám: 2, bútorzat: 15, konyhaeszköz: 134, használati tárgy: 9, alkalmi tárgy: 1, kultusztárgy: 11, parasztfaragás: 16, kismesterségi szerszám: 4, fegyver: 5 és fénykép 287 darab.

B) Az ajándékozóik neve és az ajándékok részletezése: Dr. Sebestyén Gyula, Budapest, 2 szavaló lapiczka a Zsuzsanna-játékhoz. Edward Bidwell, London, 14 tűzszerszám, 3 fénykép és 8 kép. Koch Vilmos, Budapest, 3 fénykép. Nyusztay Antal, Budapest, 1 himes tojás. Réthly Antal, Budapest, 1 fénykép. Gazdik János, Kunosvágás, 1 hintaló (parasztfaragás). Angyal Béla, Körmöczbánya, 2 tót pipa viseletképpel, 1 rekeszes himzett szentkép, 6 fénykép. Ifj. Ruttkay Pál, Besztercebánya, 1 berakott fokosnyél, 2 fáklyatartó. Palencsár Márton, Körmöczbánya, 1 forgácsvilágító, 1 pár kalapud (fapapucs). Lorenc László, Körmöczbánya, 1 ajtóvasalás lakattal. Madarassy László, Budapest, 6 fénykép. Berezik Árpádné, Budapest, 1 gyöngyökkel díszített horgolt főkötő, 1 faragott talpas guzsaly, guzsalyzúróval. Sebők Samu, Fogaras, 65 himes tojás. Dr. Toldy László, Budapest, 1 pár tatár női czizma. Néhai gróf Zichy Jenő, Budapest, 42 darab kínai selyemöltöny és himzés.

E negyedévi szaporulatból 496 drb külföldről származik és pedig Angolországból 9 drb, Boszniából 2 drb, Dalmáciából 214 drb, Krajnából 6 drb, Oroszországból 2 drb, Skótországból 2 drb, Törökországból 1 drb, ismeretlen helyről 11 drb, Ázsiából 97 drb, Ausztrónéziából 6 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból a következő vármegyékre esik: Baranyára 12, Barsra 96, Biharra 1, Borsodra 2, Fogarasra 64, Hajdura 65, Jásznagykunszolokra 29, Kolozsra 21, Nagyküküllőre 1, Pestre 14, Szatmárra 79, Szebenre 45, Szepesre 2, Tolnára 3, Tordaanyosra 35, Zólyomra 24; közelebbi meghatározás nélkül Dél-Magyarországra 1.

II. *Könyv*: 83 munka. Ebből vétel: 4, ajándék: 11 és csere: 68 munka.

Ajándékoztak: Zempléni Árpád, Budapest, 1, Sztripszky Hiador, Kolozsvár, 1, az Indiana Academy of science, Indianapolis, 1, dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 5, dr. Bátky Zsigmond, Budapest, 1 és Bartucz Lajos, Budapest, 1 munkát.

Cserébe küldtek: Egyetemi Könyvtár, Upsala, 1, Museum, Malmö, 1 (2 kötetben), Mus. antropol. i etnografii imeni imperatora Petra Velikava, Szanktpeterburg, 2 (3 köt.-ben), Mjesztn. Muzej., Minuszinszk, 1, Szrpszka Kraljevszka Akademija, Beograd 1 (4 köt.-ben), École d'anthropologie, Paris, 1, Dr. Richard Karutz, Lübeck, 3, a közép- és kelet-ázsiai nemzetközi bizottság orosz osztálya, Szt.-Pétervár, 1 (6 köt.-ben), Muzeum Narodowe,

Krakow, 2 (4 köt.-ben), Muz. po antropol, i etnografii pri Imperat. Akademij nauk Szankt-peterburg, 1 (5 köt.-ben), Koninklijk Institut voor de Taal, Landen Volkenkunde van Neederlandsch-Indie, S.-Gravenhage, 1, Svenska Akademien, Stockholm, 7, Musée du Congo, Bruxelles, 2, Antiquarian Society, Cambridge, 4, Field Museum of Natural History, Chicago, 1, Rijks Ethnographisch Museum, Leiden, 5, Ethnol. Survey for the Philippine Islands, Manila, 1, Sima Trojanovics, Belgrád, 2, a Národopisné Museum Československé, Praha, 2, a Städt. Museum für Natur-, Völker- und Handelskunde, Bremen, 1, a Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritien Museum „Prins Hendrik“, Rotterdam, 6 (9 köt.-ben), a Svenska Sellscafet för Anthropologi och Geografi, Stockholm, 1, a Städt. Völker-Museum, Frankfurt a. M., 1, a The American Museum of Natural History, New-York, 2, a The Pauahi Bishop Museum of Polynesian Ethnology and Natural History, 1, a Museum, Bergen, 1 (5 köt.-ben), a Nordiska Museet, Stockholm, 1, a Kolonial Museum, Harlem, 2, a Geogr.-Ethnogr. Gesellschaft, Zürich, 1, a Museum, Tromsø, 2 (4 köt.-ben), a Bayer. Nationalmuseum, München, 1 (6 köt.-ben), a Museum für Völker- und Länderkunde, Stuttgart, 1 (3 köt.-ben), a Museum Stavanger, 1 (2 köt.-ben), a Sammlung für deutsche Volkskunde, Berlin, 1, a Museum für Völkerkunde, Hamburg, 2, az Ethnogr. Sammlung in Museum des Missionshauses, Basel, 1, a Schweizer. Landesmuseum, Zürich, 1 (3 köt.-ben) és a Matice Moravska, Brno, 1 munkát.

III. *Felszerelési tárgy*: 2 drb.

IV. *Látogató*: 14.633 személy. A látogatók ezen összegében foglaltatnak a következő iskolák: a VIII. ker. polg. fiúiskola 220 tanulóval; a VII. ker. polg. fiúiskola I. és IV. oszt. 90 tanulóval; a VII. ker. el. leányiskola VI. oszt. 29 tanulóval; a VII. ker. polg. leányiskola III. a), b), c), d) oszt. 200 tanulóval; az Orsz. Izr. Tanintézet I—II. évfolyam 50 tagja; az V. ker. sziget-utczai közs. el. isk. IV., V., VI. leányosztály 75 növendéke és IV. a), b) fiúosztály 64 növendéke; a VII. ker. nefelejts-utczai el. leányiskola IV. a), b), c) oszt. 108 tanulóval; a VI. ker. sziv-utczai el. fiúiskola IV. a), b) oszt. 93 tanulóval; a m. á. v. áll. el. népiskola V. és VI. vegyes oszt. 59 tanulóval; a VIII. ker. csobáncz-utczai közs. el. népisk. V. és VI. fiúosztálya 100 tanulóval; az V. ker. közs. polg. fiúisk. II. a), b) oszt. 108 tanulóval; a VII. ker. murányi-utczai közs. műszerész és gépipari iparostanoncz isk. 400 tanulóval; a VI. ker. Röser-intézet polg. isk. III. és IV. oszt. 56 tanulóval; a VII. ker. rottenbilller-utczai polg. fiúiskola I. a), b), c) oszt., II. a), b), c) oszt. és III. a), b), c) oszt. 450 tanulóval; a IV. ker. gróf károlyi-utczai közs. polg. leányisk. III. oszt. 39 tanulóval; a nagyváradí orth. izr. polg. fiúiskola 70 és az ugyanottani izr. polg. leányiskola 31 tanulóval; a VI. ker. felsőerdősori isk. IV. a) és V. oszt. 104 tanulóval; a VII. ker. hungária-úti el. isk. IV. fiúosztálya 48 tanulóval; a VII. ker. hungária-úti el. isk. III. b) leányosztálya 25 tanulóval; az újpesti áll. polg. leányiskola III. oszt. 120 tanulóval; a IV. ker. főreáliskola 8 alsó oszt. 400 növendéke; a VII. ker. hungária-úti közs. el. népiskola 69 tanulóval; a m. á. v. munkástelepi iskola IV. oszt. 52 tanulóval; a VII. ker. rottenbilller-utczai polg. isk. két osztálya 90 tanulóval; a X. ker. tisztviselőtelepi áll. főgimnázium IV. osztálya 50 tanulóval; az újpesti áll. polg. leányiskola III. oszt. 120 tanulóval; a VII. ker. nagydiófa utczai pol. fiúiskola 200 növendéke; a wesselényi-utczai közs. polg. isk. III. oszt. 120 növendéke; a II. ker. áll. főreálisk. III. oszt. 40 növendéke.

Budapest, 1908 június 30.

Osztályvezető távol:

Timkó György,
gyak.

Utalványcím: Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás az „Ethnographia” legközelebbi füzetében.

Taggyűjtés. Rendkívül olcsó folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészi kiállítású, *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárnyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilenez füzetnek együtt 7 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII., József-utca 32. II. e.)

Pénztáros:

Kövecesi Danes Árpád
(II., Toldi Ferenc-utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Fabó Bertalan
Feichtinger Győző
Galgóczy János

Goldziher Ignác dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kolumbán Samu †
Kováts László
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Munkácsi Bernát dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró
Pápay József
Réthy László dr.

Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Széll Farkas
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.

IX. évfolyam.

3—4. füzet.

(Új sorozat IV.) 1908.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tag-
ságdijuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő címére
(VI. Városliget, Iparcsarnok), előfizetések
a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának
küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1908.

T A R T A L O M.

	Lap.
<i>Győrffy István</i> : A Nagykúnság és környékének népies építkezése (II.)	153
<i>Biczó Ilona</i> : Nagykőrösi fejfák	166
<i>Révai Sándor dr.</i> : Az Ormányság. (III.)	174
<i>Kiss Lajos</i> : A kenyérsütés. Hódmezővásárhelyen	178
<i>Bokor Miksa</i> : Börzsönyi himzések	185
<i>Pávai V. Ferencz</i> : Mészégetés Nyirmezőn és Felsőorbón. (Alsó-Fehérmegye)	198
<i>Vakarcs Kálmán</i> : A torontálmegyei német keresztelők	203
<i>V. S.</i> : A néger faj-problema	209
Irodalom.	
<i>Bartucz Lajos dr.</i> : A csontos orr négy fő vonalmérete törvényszerűségének és korrelációjának vizsgálata 3000 magyar koponyán	216
— — <i>Teszák Károly Ágost</i> : Újabb adatok a felkar és a czombsont vonal-, kerület- és szögmereteihez.	218
— — <i>Apor Anna</i> : Az emberi koponya halántéktáján fellépő agyvelőrelief vizsgálata.	219
β: <i>Das altsächsische Bauernhas in seiner geographische Verbreitung von Villi Pessler.</i> Braunschweig, 1906. 8. 244 o.	220
Múzeumi ügyek.	
<i>Dr. Sebestyén Gyula</i> : Jelentés a M. N. Múz. Néprajzi Osztályában az 1908. év III. (július—szeptember) negyedében végzett munkálatokról.	221
Helyreigazítás	223

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

A M. Nemz. Múzeum néprajzi tára
 (Városliget, Iparcsarnok)
további intézkedésig a nagyközönség számára
 nyitva.

Díjtalanul: vasárnap d. e. 9—12-ig, d. u. 3—6-ig, kedden és pénteken d. u. 3—6-ig.
 Személyenkint 1 korona belépődíjért; a többi hétköznapokon d. e. 9—1 óráig.
 Iskolák és intézetek előzetes jelentkezés után a délelőtti hivatalos órák
 alatt mindennap megtekinthetik.

 Megjelent:
Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.
 (Hornyánszky Viktor könyvnyomdája.)

← **Ára 8 korona.** →

A NAGYKÚNSÁG ÉS KÖRNYÉKÉNEK NÉPIES ÉPÍTKEZÉSE.

— Második közlemény. —

A ház.

Az Alföld építkezési szempontból ezideig igen kevéssé van tanulmányozva. Népies régi építkezéséről Herman Ottó írt s kiváló érdekű munkája közelebről a Nagykúnságra is vonatkozik.¹ Specziálisan a nagykúnsági házról Jankó János írt, ki a millenniumi kiállítás előtt ezen vidék több pontján járt, hogy a Jász-Nagykún-Szolnok megye által kiállítandó ház típusát megállapítsa.² Miután a Jászságot és Szolnok vidékét megnézte, Tiszasülynél átkelt a Tiszán az általunk kutatott területre. Így jellemzi e vidéket:

„Tisza Roffal kezdődik a Kúnság; mert a heves-szolnoki háznak Roffon sem volt nyoma, s az a ház, melyet már Roffon típusosnak találtunk, ismétlődött Kúnhegyesen is, Kenderesen is, Kisújszálláson is, a hol magunk jártunk s ismétlődik Karczagon és Török-Szent-Miklóson is, a honnan fényképeink vannak. A kun építkezés elüt a jásztól, ez az első és főeredmény, melyet konstatáltunk; rendkívüli egyszerűség, feltűnő tisztaság és szabályos, csak igen kevés változtatást tűrő fellépése jellemzi azt. A ház alaprajza állandóan ugyanaz, első szoba, konyha, hátsó szoba egyforma szélességben következnek egymásután. Van kamra is, de ez a hátsó szoba mellé van építve, be a tornácba, s így a tornácot hátulról zárja be. De a tornác — s ez adja meg a kúnsági háznak a jellegét — elől is el van zárva, még pedig egyszerű, fehérre meszelt ajtótlan fallal s ebben teljesen elüt a jász építkezéstől. Általában az ormfal egyszerű kopasz fehér fal végig minden deszkázás és cifrázás nélkül, melyen mindössze a szintén teljesen dísztelen ablak (csak az újabb házaknál van kettő, a régieknél mindenütt egy) szakítja meg az egyhangúságot. A tornác oszlopai majd fából, majd újabban téglából készültek. A lécz vagy deszkakerítés ugyan szintén csinosan faragott, de a kúnok kerítésének faragása közel sem oly szép, mint a jászoké.“

Jankó pár napos ittléte alatt csak felületes vizsgálódásokat végezhetett, éppen ezért teljesen alapos munkát nem várhatunk tőle. Az idézett jellemzése ugyan igaz, de a megfigyelt dolgok a háztípus megállapításánál csak másodsorban vehetők tekintetbe, a legfontosabb jellegeket figyelmen

¹ Herman Ottó: A magyar ősfoglalkozások köréből. Term. Tud. Közöny XXXI. kötet 225 - 262. lap.

² Dr. Jankó János: Az ezredéves orsz. kiállítás néprajzi faluja. Budapest 1897. 42-44. lap.

kivül hagyta. Nem vizsgálta meg a régi egyszerű építkezést, a melléképületeket, sem a pásztorhajlékokat, melyek egyrészt a mult, másrészt a jelen építkezés eredetére vagy fejlődésére esetleg fényt derítettek volna. Az alakokban való gazdagságot sem vette figyelembe, mert egy bizonyos típust keresett, mely a kiállításon az egész Jász-Nagykún-Szolnok megyét képviselje. Az olyan jómódú újabb eredetű kétszobás házakat tanulmányozta, a melyek a vasutak mentén hovatovább egy alföldi típusá fognak kifejlődni.

Primitiv hajlékok.

Mielőtt a kún ház ismertetéséhez fognánk, lássuk az ősi hajlékról miféle emlékek maradnak ránk!

Mivel a kún nép eredetileg nomád nép volt, nyom nélkül nem tűnhetett el a régi építkezése. Hisz tudjuk, hogy a kún legkésőbb vált meg a sátrától, mert az ilyen pásztor nép csökönnyösen ragaszkodik hagyományaihoz. Az immár letűnőfélben levő pásztor-kunyhók eredete is ősrégi időbe nyúlik vissza. Ilyen kunyhókban laktak a közelebbi múltban télen is a *rideg pásztorok*, tanyát is lehet még találni ma is, de ezek nem állandó hajlékok.

Az állandó primitiv hajlékok közt elsősorban megemlíthetjük a putrit. Hogy a Nagykúnságon és vidékén is jórészt putriban laktak, számos adattal tudjuk igazolni.

Mint már a multkor említettük, a tatárok több ízben elpusztították a Nagykúnságot. Az 1683-ik évi tatárpusztítást csak Karczag élte túl. Hogy ebben az időben putriban laktak, kitűnik az elpusztult Kúnkápolnás község telkén megejtett ásásokból. Kápolnás ma Kúnmadarasnak a birtoka. Legújabb időkig legelő volt s csak most került eke alá. A telken eddig is sok érdekes régiséget találtak és egy értelmes gazdálkodó Saska Imre, kinek földje történetesen a telken jutott, két házat kiásott. A házak, a mint kiderült, földbe ásott putrik voltak, egyik egy, a másik másfél méter mély volt. Egyik putriba téglából készült lejáró vezetett. A putri fala valami vertfalszerű anyagból állt, a mi onnan látható, hogy rétegenként különböző színű földből van. A fal 30—40 cm. vastag. Hanem a putrit tulajdonképen az teszi nevezetessé, hogy mindegyikben egy-egy kemence volt és pedig egyik putriban sarkon, a másikban a hosszanti fal közepén. A kemence gömbölyded cserépből készült bögreforma szemekből volt összerakva oly formán, hogy az egyes szemek közeit sárral töltötték ki. Természetesen megtaláláskor a kemence össze volt dülve s a cserépszemek helyzetét biztosan eldönteni nem lehet, de nagyrészt fenékkal kifelé találtattak. E cserépszemek feltűnően hasonlítanak a Bátky Zsigmond által ismertett csempékhez.¹ A kápolnási cserépszemek jórészt sértetlenül megmaradtak és Saska Imre szivességéből most a karczagi Nagykún Múzeum gyűjteményét gazdagítják. Hogy a putri tűzvész áldozata volt, mutatják a benne talált elszenesedett gerendadarabok. Az egyes udvarokat ma is jól kivehető

¹ Dr. Bátky Zs.: Különös formájú kályhaszemek. A M. N. Múz. Néprajzi Osztályának Értesítője. V. évf. 1904. 41—49. lap.

árkolások vették körül. Ezen árkolások főczélja az lehetett, hogy a vizet feltartóztassa, nehogy a putri telefolyon.

De a putriépitkezés nemcsak a Kúnságon, hanem az egész alföldön általános volt. Szűcs István¹ Debreczen város történetében felhossa, hogy „Az 1698-dik évi összeíráskor fennálló nagyobb-szerű tégláépület 17, kisebb-szerű 66 találtatott, részint fából, részint téglából 27, *nagyobb földalatti 104, kisebb földalatti 324*, romladozó félben levő 242. Némely telken három négy gunyhó is volt e korszakban épülve, hol a befutott vidéki szegénység húzó-dott meg, ilyen 248 számmal volt.“ Hasonlót mond Debreczen város 1715.² és Szabolcs 1720. évi³ összeírása is.

Ezelőtt 40—60 évvel az idősebb emberek vallomása szerint még sok putriház volt úgy a Nagykúnságon, mint a környékén, ma már alig található bent a városokban egy-kettő, hanem majorokban, nagy gazdaságokban még ma is gyakran lehet találni, mint a cselédség, de különösen a dohány-kertészek az ú. n. *kukások* lakását. Ezek közt a kukáspu-trik közt lehet olyat is találni, a hol egy fedél alatt van az istálló a lakással, sőt az ilyen putrik össze is ragadnak, úgy hogy egy fedél alatt több lakás és több istálló is van. (Pl. Fegyvernek vidékén.)

A putri legegyszerűbb formája az, a mit a csongrádi kubikosok ma is széltére használnak. Két lépés széles, három-négy lépés hosszú és két lépés mély gödröt ásnak, a melyhez az egyik végén lépcsőt vájnak. A gödörre néhány husángot fektetnek, ezt befedik rőzsével vagy *nádcsőrmővel* és fölül földdel meghordják. A ki már takarosabbat akar: szelemená-gasokat állít le és nyerges tetőt épít. Gyermekkoromban, mikor a Hortobágyot szabályozták, sokszor jártam a kubikosok közt télen is, a kik a hulámtéren ilyen putrikban laktak. Nyáron kívül, a kubikgödörök partjába vájtak primitív katlant, melyen bográccsal főztek, télen pedig benn tüzeltek a

¹ Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme. Debreczen 1871. II. kötet 636 l.

² „Domus proprio modo conscriptae apparent, quidem multae inter quas tamen in uno fundo duae, tres et plures sunt aedificatae, ad instar vero aliarum liberarum regiarumque civitatum (quae foelicioribus temporibus fundare sunt) nullae dantur domus integrales sic dictae ad formam palatiorum erectae, sed praeter aliquas lateritias in foro et platearum frontispiciis existentes (quarum nonnullae civitatis essent) omnes lignae, arundinibus aut straminibus tectae, dantur etiam *nonnullae domunculae aut tuguriola subterranea* dispersim circa fossatum civitatis, prout superius plateis oubjuncta sunt. Cum vero propter solius domunculae locum nullam fundi existensionem, nec appertinentias haberent, quin inhabitatores earum veluti advenae ex diversis partibus confluentes essent, parum aut nihil solverent, vel publica servitia praestarent, nisi manuum laboribus de die in diem victitarent, allegebatur per magistratum civilem in conscriptionem apponerei esse incongruunt.“

Országos Levéltár. 1715. évi országos összeírások: Conscriptio Civitatis Debreczen. (Bihar megye 1715. évi összeírásához csatolva.)

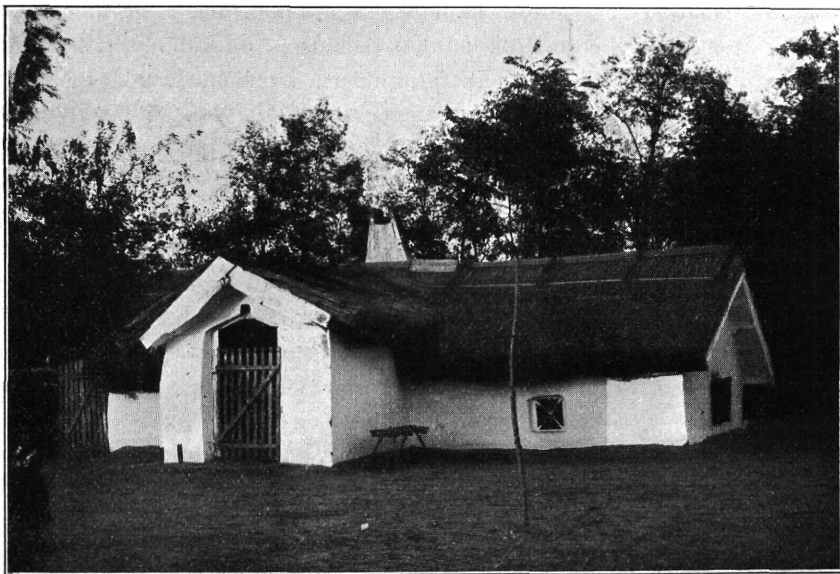
³ „... in locis ac possessionibus incolae in serie domorum talia generalia *tuguriola et subterraneas* in quibus misere resident, habentes nullos agros excolentes“ ... etc.

Országos Levéltár: 1720. évi országos összeírások. Conscr. comit. Szabolcs. Hozzácsatolva: Difficultates ... etc.

putriban. Ha egy nagyobb területen elvégezték a dolgukat, a putri használható farészeit kiszedték és tovább mentek, a hol új putrikat ástak.

Efféle putrikat a cigányok ma is csinálnak. Ők rendszeren a vályugvető gödrök közt a gödör falába ásnak egy lyukat, erre nyergestetőt csináltak, ezt vagy földdel meghordják, vagy betapasztják sárral. Ha szűk a putri, beljebb ássák. Ablaka az ajtó mellett van, az ajtó körül van a tűzhely is, mely rendszeren katlan, de *sparhelt* is van némelyikben. A füst vagy az ajtón megy ki, vagy kéményszerű lyukon.

Mivel pedig a putri a földben csak bizonyos határokig fejlődhetik, mert világosságra, levegőre ezért van szüksége, lassanként kibúvik a földből. A cigányputri konyahelyiséggel bővül, mely már vályogból épül eléje a

1. ábra. Gádoros magyar putri (fődház) Karczagról.

gödörben; a földbeásott putri meg felemelkedik a földből, ablakot kap, így már aztán tovább tagolódhatik a földben.

A régi kúnsági putriknak egy tipikus szép példánya maradt meg Karczagon az északi temetőnél. Ez már fejlett putrialak. Bejárata nem a végén, hanem az elején van és pedig egy hosszú gádorból áll, mely befelé menve lejtős, nem garádicosos. Alapbeosztása olyan, mint egy régi módi kún házé. Van egy szobája, egy kamrája, mind a kettő lepadlásolatlan, a tető be van belülről tapasztva és szépen kimeszelve. A kettő között van a konyha a pitvarral, mely a gádorban folytatódik. A pitar le van padlásolva és a gádor tövén egy lyuk van, melyen a kis padlásra lehet mászni, ha a tetőt kell igazítani. Kéménye rendes *pendelykémény*, tűzhelye a rendes katlan-patka kemence-tűzhely. Ablakai az eresz alatt vannak a földdel majd egy vonalban. A szoba magassága a földtől a szelemenig annyi, hogy egy

ember kézzel eléri. A putri hossza és szélessége egy kis háznak felel meg; hogy mikor készült, nem tudják, de magyar ember csinálta, most is magyar ember lakik benne, a ki 80 forintért vette. (1. ábra.)

A régi putrik is ilyen hármásbeosztású gádoros *padnélküli* építmények voltak, mindössze annyiban tértek el, hogy bogárhátúak voltak, azaz tetejük kívül-belül meg volt tapasztva. Ilyenek igen szép példányok láthatók a hajdúböszörményi vályogvető gödrök közt, ezek mind gádorosak és bogárhátúak, még be sincsenek meszelve. Valamennyi mind cigányputri, de már nem sokáig láthatók, mert a város össze akarja telepíteni a szétszórva lakó cigányságot.

A továbbiak során a putri még jobban kiemelkedik a földből s legelőször elveszti a gádorát. Ha a fala csak vállig érő magas, akkor a nád-tetőt emelik meg az ajtó helyén és úgy illesztik be az ajtófelet. Végre a putri földje egy szintbe kerül az udvarral és előttünk áll a ház. (Lásd Herman O. id. munkáját.)

A XVII. század végén talált általános putriépítkezés azonban nem természetes folyamánya az ősi putriépítkezésnek, mert ez időben falas építkezésre is van adat. Azt kell hinnünk, hogy a putrit részben már előbb felcserélték a házzal, de a török-tatár dúlások miatt beállott hanyatló fejlődés folytán a putri regenerálódott. Erre különben ebben a korban számos példát találunk egyéb néprajzi jelenségek megfigyelésénél is. A mohácsi veszedelemtől a kuruczvilág lezajlásáig egymást érte az Alföldön a rabló gyűjtogató népség, a lakosság örökösen futni volt kénytelen. Ha hazavergődött, leégett háza helyett a szegényebb lakosság módjára putrit épített, mihez sem sok költség, sem sok idő nem kellett, s ha ismét futni volt kénytelen, nem sokat veszített, ha otthagya is. A putri tetejét kívül-belül sárral betapasztotta, mert a gyűjtogató népség így nehezen bánhatott el vele. A bogárhátú házak tűzbiztonsági szempontból készültek, nem mintha nád nem lett volna elég.

De térjünk át a falas építkezésre!

Nádépítkezés.

A Nagykúnság jórésze a Sárréten feküdt. Az 1699-iki összeírás¹ szerint több mint fele víz alatt állott, egyik községből a másikba csolnakon jártak. Szerepnek 1751 előtt nem volt kijáró útja a lápról s ezért 1751-ben a mostani helyére telepítették s mint Ozsváth² mondja: „A sárréti falvak közt még az ötvenes években is e határ volt a legvizesebb, 1851-ben a toronyból nézve a határt, abban a száraz, szemmérték szerint 5—600 holdnál többre nem számíttathatott, mert a község is mint tengeren egy kis sziget úgy libegett a roppant víz között. Ekkor csupán Udvari felől egy 1½ öl keskeny, mindkét oldalról buja náddal szegélyezett földtöltésen lehetett

¹ Orsz. Levéltár.: Urb. et concer. Fasc. 71. No. 4.

² Ozsváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása. 1875. Szerep község leírása.

Szerepre bejutni“. Hasonlót mond K. Nagy Sándor is¹ Komádiról: „Mintegy 15.000 hold nádas borította az egész határt, úgy hogy a faluból is csak két helyen lehetett szárazföldön kijutni, még halottaikat is csónakon hordták a temetőbe, s valóban nagyszerű volt látni 40—50 csónakot egy temetésen, a mely csónakraj előbb a templom mellett kötött ki, hova szintén többnyire csónakon jártak“. A Hortobágy-, Berettyó- és Körös folyók szabályozása előtt a Sárrét minden kulturára teljesen alkalmatlan volt, a merre a szem ellátott, mindenütt sarat, vizet és nádat látott, csak imitt-amott a rét szigetein volt egy-egy kis égerfás. A hallatlan rossz utak miatt idegen helyről fát vagy más építőanyagot idehozni lehetetlen volt, hanem abból építettek, ami idehaza termelt: sárból és nádból.

Vizsgálódásaink és az öreg emberek egybehangzó vallomása szerint a legrégebb ház a *nádház* volt, sőt hajdan nemcsak a ház, hanem a tyúkóltól a templomig csaknem minden nádból épült. Karczagon a mai templom építése előtt kerek nádkaramban szabad ég alatt tartották az istentiszteletet. Mint Osváth írja Komádiról² „Az egyházi jegyzetek szerint: az első templom a XVII-ik század végén *egészen nádból* épült, a második templom 1700-ban *fából sövényfalra* épített, a harmadik számára 1774-ben állítottak fel erős faágasokat s közeit égetett téglával akarták kirakni“, de csak második kérésre engedte meg a felsőbbség, akkor is csak oly feltétel alatt hogy a gerendák köze fele részben égetett téglából, fele részben máglyából rakassék.“

A nádház a következőképen készült: kijelölték a ház helyét, négy sarkára négy ágast állítottak le, aztán ha helyiségekre is tagolódott, a konyha, esetleg a kamra fala végére is állítottak kisebb ágasokat. A ház két végének megfelelőleg középen leásták a két *szelemenágast*, erre feltették a *szelement*. Ha erős falat csináltak, a *fedélfák* — melyek a szelemen felett kapcsolódtak össze — legegyszerűbb esetben csak a falon nyugodtak; de legtöbbször nem a falon, hanem a *szemöldökfán* nyugodott a fedélfa, a szemöldökfát pedig a négy sarokágas tartotta a két hosszanti fal felett. Az ágasok tölgy- vagy égerfából voltak. A fedélfák 2—4 darabra hasított égerfa gerendákból: *hasítványfából* készültek és a legegyszerűbb esetben a hasítványfedélfa horgát — ha volt ilyen — a szelemenbe akasztották, ha nem volt, lyukat fúrtak bele és egy horog gyanánt szolgáló czöveket vertek a lyukba. Ez esetben a horgok nem a szelemenbe, hanem egymásba kapaszkodtak. A gerendakötés másik gyakoribb módja az volt, hogy a fedélfák végeit behasították és egymásba csiptették, vagy pedig csak az egyiket hasították be s a másikat meglapították és becsiptették. Az így összekapcsolódott fedélfákat aztán fűzfagúzszal összekötötték, nehogy egyik a másikat eleressze és a tető megcsússzon. Ezután a fedélfákra égerfa-*suharczokból* nádtartófákat kötöztek, a mikre a nádat kötözték fel, ha a fal készen volt.

¹ K. Nagy Sándor: Biharország. 1888. III. kötet 75 lap.

² Osváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása. 1875. 445. l.

Mikor így elkészült a ház faváza s az ajtófeleket is felállították, hozzáfogtak a nádmunkához. A fal helyén lábnyi mély és széles árkot ástak s ebbe a nádat arasznyi vastagon szárnyékfal módjára felállították és egy jó félmarok nádból készült *korczpár* közé fűzfa gúzszaal erősen összeszorították. Rendesen nemcsak egy, hanem két helyen is meg volt korczolva a fal. Mikor ilyképen a fal elkészült, a felnyúló nádat mindkét szemöldökfa felett elnyirták és a falat jó vastagon betapasztották. Ha az épület tagolva volt, a közfalakat is nádból készítették, a kemenceze üstökét kivéve, mert ez sárból épült.

Karczag vidékén a nádfalazásnak egy más módja is divatozott. A sarokágasokhoz léczeket szegeztek, a léczekhez nádszálakat fűztek hármásával-hatosával gyékénnyel, úgy hogy az így készült vékony nádfal olyan volt, mint a vész lészája. Ezután *pévás* sárral mindkét oldalon beverték úgy, hogy a nádpamatochkák közt a kötés következtében támadt résen át a külső és belső sárréteg összeragadt. Mikor a sárréteg megszáradt, ismét beverték sárral és ezt az eljárást mindaddig ismételték, míg a fal kellő vastagságúra nem nőtt, s az utolsó sárréteget szépen megsimították. Ez az építkezés a tanyákon maradt meg legtovább. A ház oromfala a *veremény* is ilyenformán készült. A két végső fedélfára léczet szegeztek és erre gyékénnyel nádat kötöttek és sárral beverték, de csak egy sorral. Mivel padlás nem volt, belől a tetőt is megtapasztották. A falakon a *nádhurkák* tapasztás után is meglátszottak, habár ezeket vékonyabban kenték be sárral, erről ismerhetjük meg most is első látásra a nádfalú házat. A kemenceze szintén nádvázra készült olyan formán, mint a veremény, de erre még bővebben visszatérünk a tűzhely tárgyalásánál. A kemenceze alapja és patkája, a tüzelőpatka, katlan és a kemenceze üstöke azonban tűzveszélyes volta miatt sárból épült.

A további fejlődés folyamán a nádházat a mai sárház módjára nádfallal *lepadolták*, majd egyik vagy másik falát sárból építették, utoljára a nádfal csak mint közfal maradt meg s így még ma is alkalmazzák. Vereménynek, padlasközfalnak, pendejkeménynek, padlásnak azonban ma is nádfalat használnak.

A nád drágasága miatt nádfalú házakat ma már nem építenek, de tanyákat, ólakat, kunyhókat, színt, sőt górért is építenek különösen Nádudvaron még ma is. A pásztorépitmények túlnyomó része ma is nádból készül. A nádat a melléképületek építésénél újabb időben gyakrabban alkalmazzák, de ez olyan jelenség, mint mikor a haldokló halálára jobban lesz. Most ugyanis ha valaki egyszer lebontja a nádtetőt, többé náddal nem fedheti a házat, mert tűzveszélyesnek tartják a nádas házat, így aztán a tanyán használja fel, vagy pedig reparálásra.

A nádházat a Sárrét és környéke specialitásának tarthatjuk, mert más vidéken még nem észleltük. Itt a sövényépitkezést helyettesítette. Előnye is az, a mi a sövényházé.

A nádház 100–120 esztendeig is eltart, de ma már igen kevés van. Legtöbbet lehet találni Mezőtúron. Találtunk ezenkívül még Nagybjomban

és Bihartordán. A bejárt községek mindegyikében emlékeznek az öregek az egykori nádházakra. Kérdezősködésünkre a következő helyekről említették a nádépítkezést: Ókécske, Mezótúr, Túrkeve, Kisújszállás, Karczag, Nádudvar, Püspökladány, Nagybajom, Bihartorda, Nagyrábé, Dancsháza, Komádi stb., a hol részben még ma is lehet nádházakat találni.

A sövényépítkezés.

A primitív építkezésnek másik módja a sövényépítkezés. A Nagykún-ságon és közvetlen környékén azonban ezidáig még sehoh sem bukkantunk rá, itt ugyanis a nád helyettesítette a sövényt. Ennek az okát talán abban találhatjuk meg, hogy sövénynek való fűzfa igen mindenütt termett, ellenben nád csak a vadvizes mocsaras helyeken termett bőven.

A sövényépítkezés bár az Alföldön divatját multa, még sem tűnt le annyira, mint a nádépítkezés. Már előbb idéztük, hogy 1700-ban Komádiban a nádtemplom helyébe sövénytemplomot építettek. Nagyrábéról is azt mondja Osváth: ¹ „A régi *patics*ből épült templom, mely elibe a hívek 1783-ban fatornyot készítettek, a lelkészlak kertjében volt“, helyette újat 1809-ben építettek. Ha templomépitésre sövényfalat használtak, bizonyosnak vehető, hogy házépítésre is alkalmazták. Az idő rövidege miatt nem tudunk utána járni, hogy hol maradt meg a Sárréten a sövényház, de Püspökladányról említették a *patics* házat.

E primitív sövényházakra érdekes adatokat nyújt a hajdúvárosok 1517-iki összeírása. ² Vámospércsről azt mondja, hogy a házak sövényből készülnek, iszappal vannak betapasztva és szalmatetővel ellátva s csekély értékűek. Bőszörményről pedig azt mondja, hogy ott is hasonlóképpen sövényből és nádból vannak építve a házak, de ezek csak annyit érnek, hogy az eső és zápor elől az ember némileg védekezhetik benne. Szűcs István ³ a XVII. század legvégén Debreczen jellemzésében ezeket mondja: „Az építkezések e korszakban nagyjából a szegényebb sorsúak részére földbe ásott kunyhó-lakok formájára készültek. A tehetősb polgárok az épületi

¹ Osváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása 1875. 536. l.

² *Vámospércs*: „Domos habent ex sepibus factas et terra laminea circumductas, ac stramine tectas vix alicujus valoris.“

Dorog: „Domos non meliores adeo aequae ex sepibus aedificatas hinc loci quoque incolae haberent.“

Nánás: „Domicilia valde exigui valoris etiam ex sepibus et arundine prout alibi constructa haberent.“

Bőszörmény: „Domicilia valde exigui valoris etiam ex sepibus et arundine constructas similitér habent, sed eadem tantum valent, quo a pluvia et imbribus homo defendatur aliquantum“.

Szoboszló: „Domos non absimiliter prout in caeteris oppidis ex sepibus et arundine constructas haberent, nullius quasi valoris.“

Polgár: „Domos non meliores, prout alia oppida haberent.“

Országos Levéltár: 1715. évi országos összeírások. A hajdú kerületek összeírása. (Szabolcs megye 1715. évi összeírásához csatolva).

³ Szűcs István: Szabad királyi Debreczen város történelme 1871. II. k. 636. lap.

falak oldalai gyanánt *faczölöpöket* vagy *sövénynyel* font karókat alkalmaztak s azokat agyagsárral vagy czementtel besimittatták.“

Ma már lassankint a Hajdúságról is eltűnnek a sövényépítkezés emlékei. Osváth¹ 1875-ben még ezt írja: Hajdúbagoson „a vidéki szokástól eltérőleg némely régi házak fala karókra font s vastagon tapasztott sövényből áll.“ Hajdúböszörményben még a régibb házak túlnyomó része paticsfalú ma is. Itt és Mezőtúron láttunk még sövénygórét is.

Szabolcs megyében is a sövényépítkezés divatozott, erre pedig az itt termő nyirvessző kitünő anyag volt. A 1715-iki összeírás² Nagykállóról azt mondja, hogy kőház nincs egy sem, hanem mind sövényből és nádból van építve és jóformán semmi értékük nincs. Mivel ma már a Nyírségen sem igen terem nyirfa a sövényépítkezés letűnt, a sövényház itt is ritkaság.

Legjobban megmaradt a sövényépítkezés a Tisza vidékén, mert fűzfa itt még most is elég bőven terem. A kerítés általánosan sövényből van, valamint a melléképületek egy része is, a sövényház pedig éppen nem ritka. Tiszafüreden lehet olyan istállót látni, melynek fala olyan szép fonással készült, mint a kas fonása, még be sincs tapasztva. Van aztán olyan durva vesszőfonás is, a mikor maroknyi nyalábonkint fonják össze a falat.

A sövényfal legközönségesebb formája a *paticsfal*, ezt szintén vesszőből fonják olyanformán, hogy függőleges karók közé vízszintesen vastagabb vesszőket fonnak s ha a fal készen van, mind a két oldalát vastagon beverik sárral. A paticház Nógrád-Gömör megyétől keletre egész Szatmár-Szilágy megyéig feltűnedezik, emlékei az Alföld nagyrészén megvannak, Erdélyben pedig legtöbb helyen ma is közönséges. Ha megnézzük az 1900. évi népszámlálás³ alkalmával összeírt lakóházak rovatait, azt látjuk, hogy „Fából vagy más anyagból épült ház a Tisza vidékén sokkal több van, mint az Alföld más részén (Pl. Tiszavezsény), itt valószínűleg sövényházak vannak.

A sövényházak építését nem volt alkalmunk sem közvetlenül, sem közvetve megfigyelni, valószínűleg az építés főbb mozzanatai olyanok, mint a nádházaké.

Hogy miért volt annyira általánosan elterjedt a sövényház, K. Nagy Sándor leírásából megtudjuk.⁴ Komádiról ézeket írja: a „házakat magas czölöpökre font vesszőből építették, melyhez sártapaszt használtak, s midőn jött az árvíz, a házban volt holmikát felrakták a padlásra s nyugodt szívvél nézték, hogy a víz miként mossa ki a ház falát, mert tudták, hogy a czölöpök és vesszőfonás ottmarad, csak a fal úszik el, iszap pedig elég marad ott, hogy újra el lehessen készíteni a tapasztási munkálatot.“ Tehát ugyanaz az előnye volt a sövényháznak, mint a nádháznak.

Pár szóval megemlékszünk itt a faépítkezéstről is. Jankó említi,⁵ hogy

¹ Osváth P. fentebb idézett műve 389. l.

² Országos Levéltár. Szabolcs megye 1715-iki összeírás.

³ A magyar korona országainak 1900. évi Népszámlálása. I. rész. Budapest. 1902

⁴ K. Nagy S.: Biharország. III. k. 75. l.

⁵ Dr. Jankó J.: Az ezredéves kiállítás néprajzi faluja. 49. l.

Szabolcs megyében Anarcson megtalálta az ősi faházat. Valószínű, hogy nemcsak a Nyírségen, hanem az Alföld egyéb erdőben gazdag vidékén is megvolt, de Debreczenen innen sehol sem volt meg. A Nagykúnságon és környékén azonban még újabban is tölgyfából építették a disznóólakat, s ilyen még ma is elég gyakori. A tölgyfát Szalonta és Tamásda vidékéről vagy Borsod megyéből Mezőcsát vidékéről hozták. Innen látták el a mal-mokat is gerendákkal.

A sárépitkezés.

Míg a nád- és sövényépitkezés a nád-, fűzfa- és nyirfatermő vízjárta helyeken általános volt, addig a vizeknek ki nem tett vidéken a sárépitkezés fejlődött ki. A sárépitkezés nemcsak az említett építőanyagok hiánya miatt kapott lábra, hanem az az ok is szerepet játszott a létrehozásában, hogy ezen vidékeken nem kellett tartani az árviztől. Tudjuk jól, hogy a sárháznak legfélelmeesebb ellensége az árvíz, míg az új sövényház árvízkor, mint mondják, még ki is hajtott, nemhogy összedőlt volna.

Nem tudjuk, hogy a sárépitkezés mikor kezdődött. Régiségére vonatkozólag levéltári adatot sem találtunk. Előbb olvastuk, hogy Komádiban 1774-ben a templomot felerészben téglából, felerészben máglából ágasokra építették, de már ez időből ma is sok házat találunk, mely sárból vagy téglából épült. A hagyomány szerint az utolsó tatárjáráskor Karczagon csak két ház maradt meg, egyike a most is meglévő Szerepiház volna. Ennek tetejét a vihar a 15 esztendei futás alatt teljesen elhordta, de falai megmaradtak. A hagyomány mellett szól az a körülmény, hogy a ház nem illeszkedik jól be az utczába és fala a mint egy újabb megbontáskor kiderült, sással gyúrt sárból van.

A sárépitésnek az Alföldön három módját találtuk, ez a *fecskerakás vert-* vagy *döngöltfal* és *vályugfal*.

Mindenesetre a fecskerakás a legrégebb. Legelőször Herman Ottó figyelte meg és írta le a Hajdúságból.¹ A fecskerakás a Hajdúságon és környékén most is él, legfőképpen a homokos vidéken, a hol nem igen lehet jó vályugot vetni. Mi Hajdúböszörményből figyeltük meg. A ház fundamentát úgy tömik, mint a vályugháznál. Ezután a fal felépítéséhez a sarat meggyúrják és pedig vagy lóval vagy gyalog; mikor már eléggé össze van gyúrva a szalma a sárral, egy ember talicskával odatolja az építés színhelyére, a másik pedig háromágú kis vasvillával felrakja. Egyszer-egyszer csak mintegy félméternyi magasságot rak, mert ha egyszerre rakná, a sárfal összerogyna. Hogy pedig a fal sima legyen, rakásközben gereblyével simitgatják, vagy pedig ha már készen van, ásóval nyelik simára.

Valószínű, hogy a fecskerakás hajdan általánosabb volt, de ma már a Kúnságon nem használatos. Azt sem tudjuk eldönteni, hogy hol volt szokásban, mert ma már a nép is összezavarja a vertfallal. Sőt gyakran a ház

¹ Herman Ottó i. m.

gazdája sem tudja megmondani, hogy vajjon házának a fala fecskerakású-e vagy pedig vertfalú. A kutató sem ösmeri fel olyan hamar, mint a nád- vagy sövényházat, mert ha be van tapasztva a fal, semmiben sem különbözik a vályugháztól.

A falnak egy másik neme a vertfal. Ez úgy készül, hogy a házfundamentoma fölé szalmával, törekkkel kevert vizes földet raknak, ezt a földet egymástól falvastagságnyira levő két deszka tartja össze, a deszkákat pedig két leásott gerendapár fogja össze, hogy töméskor szét ne csússzanak. Mikor a falat megtölték, a deszkákat feljebb húzzák, ismét földet raknak közé s letömik. Ez így megy mindaddig, míg a fal készen nincs. A vertfal a Kúnságon nem használatos. Említették ugyan Kúnhegyesről és Kisújszállásról, de lehet, hogy a fecskerakással tévesztik össze. A vertfal hazája Fegyvernek. Itt csaknem kizárólag így építkeznek. Gyakori a Tiszavidéken is pl. Tiszaszentimrén és Tiszafüreden is.

Bihar megyéből Nagyvárad vidékéről említették, hogy a sárfalnak olyan fajtája divatozik, hogy a vert föld közé rözsét vagy *suharczok*at tesznek, s így tömik le a falat. A mint mondják, az ilyen fal rendkívül erős.

A fentebb említett falaknál sokkal gyakoribb és általánosabb a vályugfal. A Nagykúnságon igen kevés kivétellel a legtöbb épület vályugból van. A vályugnak való sárgaföldet (lössz) a város körül fekvő vályugvető gödrökből ássák és itt is vetik ki. A gazda töreket hoz ki, a felásott sárgafölddel összekeveri, meglocsolja, aztán a sarat lóval meggyúratja. Mikor a sár már mindenütt egyforma s nincsenek benne *görcsök*, az erre a célra felsepert helyen kivetik és sorjába kirakják. Mikor megszárad, megforgatják, sorokba, majd pedig kazalba rakják és betapasztják, hogy meg ne ázzon, míg az építkezésre nem kerül a sor. A vályugvetés rendszeren a cigányok dolga. Régen fekete sárból vetették a vályugot, és a sárhoz nem töreket, hanem szalmát, sőt sást használtak, a régi vályug csaknem kétszer akkora volt, mint a mostani. Az építkezést rendszeren tavasszal kezdik. Hajdan nem ástak fundamentomot, hanem csak megkapálták a ház helyét és lóval lenyomtatták, ma azonban ölnyi mély fundamentomot is ásnak. A fundamentom tömése olyanformán megy, mint a vertfal építése. A kiásott gödörbe a földet apránként visszahányják, természetesen akkor, ha egy-egy réteg le van tömve, mikor már csaknem a felszínig jutottak, a falrakást megkezdik. A régi módi ember a fundamentomra vályugot rak, de újabban már vagy félméternyire téglából rakják a falat s csak azután folytatják vályuggal. A vályughoz ragaszték gyanánt fekete sárt használnak. Régen minden sor vályug közé egy sor nádat is raktak, az ilyen *nádolt* fal olyan erős volt, hogy alig lehetett elbontani. Hajdúböszörményben újabban a vályugfalat úgy szilárdítják, hogy minden sor vályug közé egy sor téglát is raknak. Városokban újabban a gazdagabb osztályból némelyek *kűházat* és építenek, persze téglából.

A mint a falat rakják, az ajtó- és ablakfeleket is beillesztik. A szoba falában vakablakot hagynak a *tékának*, a konyha falában is van 1—3 vakablak aprócseprő konyhaeszközök tartására. Régen mivel a fal igen alacsony

volt, a házak nem voltak lepadlásolva, mert nem lehetett volna a szobában egyenesen megállani, így aztán a tetőt belülről betapasztották és kikimeszelték. Elvértve házat is lehet ilyet találni; a putrik, de különösen a tanyák és ólak javarésze ma is ilyen.

Mikor már a szoba elég magas, a házat lepadlásolják, e célból a falakra a ház közepén végig egy hatalmas gerendát fektetnek, ez a *mestergerenda*, erre jönnek keresztbe körülbelül félőlnyi távolságra egymástól a *folyógerendák*. Ha a szoba igen nagy volt, régebben a mestergerenda alá a szoba közepén ágast állítottak. A folyógerendákra jön a *nádolás* jó vastagon, ezután a nádat alul felül jól megtapasztják. Olykor a nádolásra egy sor vályugot is raknak, hogy tűzvész esetén a padlás meggyuladás ellen védve legyen. Újabban már a padlást úgy csinálják, hogy a mestergerenda van felül, a folyógerendák pedig alól vannak *s műteresszeggel* vannak a mestergerendához fogatva. A folyó gerendákat alul, sőt felül is belécezik és betapaszták. Ha a padlás készen van, néhány sor vályugot raknak még, hogy a *pad* alacsony ne legyen, ezen az alacsony falon aztán ölnyi távolságra vagy sűrűbben az eresz alatt lyukakat hagynak a pad szellőztetésére, vagy galambháznak. A régi házaknál azonban ez a falrakás el is marad, a *fedélfák* mindjárt a padlásoláson nyugosznak.

A régmódi vályugház fedele úgy készült, mint a hogy a nádháznál leírtuk, a szelement az ágasfa tartotta, de a vályugháznál gyakori eset volt az, hogy a szelementartó ágas is vályugból készült. Ilyen sárágasos ház Kis-újszálláson még nem ritka. Olykor az oromfalat vályugból vastagra rakták s így nem volt szükség szelementartó ágásra, vagy csak éppen a szelemen alatt rakták vastagra az oromfalat, mint valami vályugágast, egyebütt nádból készült, de tarthatta a szelement *németágas*, sőt *ollóágas* is. Sátoros tetejű házaknál, a hol oromfal nincs, a szelemenágas belül volt s vagy a két végső helyiségből nyult fel, vagy pedig a mestergerendára állított ágasok tartották. Ilyenformán készültek a konytos tetők is. Ha nem volt szelemenágas, akkor a négy falon lefektettek négy gerendát, ez volt a *koszorófa*, (*majorpank*, *mórpank*) s ebbe belevesték a három gerendából álló ollóágásokat, melyek mint valami szelemenágasok a szelement tartották. A szelemenre jöttek félőlnyi távolságban a *fedélfák* vagy *szarufák* s ha a háznak tornácza nem volt, a fedélfa egyszerűen a falon nyugodott, ha tornácz volt akkor a tornácz ágasai felett levő *sárgerendán* (*szemödökfa*) feküdt. A szarufákra keresztben felszegezték a *nádtartólécceket*. Legfelül van a *girinczléc*, legalul a fal felett az *ereszléc*, e két lécz közé jön még négy lécz és pedig úgy beosztva, hogy a három alsó mintegy félőlnyire legyen egymástól, de a legfelső csak egy negyedőlnyire legyen a girinczlécztől.

A nádolás úgy történt, hogy legelőször náddal megszegették, azután a nádtetőnek *tartalékdeszkát* állítottak, hogy a felrakott nád le ne csúszsék addig, míg meg nem kötik. A tartalékdeszkát vagy vendégoldal tartotta alulról vagy pedig karólécczel ideiglenesen a fedélfához szegezték, ezután az ereszt kévéként felrakták. Mikor ez megvolt, *megcsaptatták* vagyis lécczel vagy vendégoddallal leszorították mindaddig míg meg nem lett *korczolva*. A kor-

ezolás úgy történt, hogy egy félmaréknyi *nádpamacsot* kívülről az alsó és második lécz felett rátettek a *tetejnádra* s fűzfavesszővel *összekorcolták*. Miután így az alsó és második léczhez lett kötözve a tető, a tartalékdeszkát s a *csapatót* ki lehetett venni, mert a tető így is megállott. Ezután jött az *alsó sor verís*. Ennek tartására vendégoldalt kötöttek s a kötél másik vége a tulsó oldalhoz volt kötve. Az alsó sor verést kévénként rakták fel, ezután megcsaptatták, a nádtartó vendégoldalt lebocsátották, a nádkévéket megoldották, a nádat lehúzgálták, hogy *gerádicsos* ne legyen, ezután a *taksiverővel felverték* s mint az első rakást, ezt is megkorcolták s a *csapató* vendégoldalt is le lehetett bocsátani. Éppen így ment a harmadik felrakás (*második sor verís*), sőt a negyedik is. Mikor a nádat mind felrakták, *fogasverővel* az ügyes építő vagy barkács olyan simára felverte, mintha meg lett volna a tető gyalúva.

Ha náddal szegték a tetőt, a gerinczre karvastagságú nádpamacs kellett, hogy egyenesen tartsa a gerinczet, ekkor a pamacs felett náddal megszegették úgy, hogy félmarkonként felrakták és a nádat közepén megtörve lehajtották, majd *koporsódeszkát* raktak végig a gerinczen, erre jöttek a *kalodafák*, ezeket alsó végükön a kalodalécz tartotta össze. Ha cseréppel szegték a házat, akkor dróttal fűzték le a nádat, majd *koporsódeszkát* tettek a gerinczre, hogy a cserépszegést egyenesen tartsa, erre jöttek a kis kalodafák, majd a cseréptartóléczek s ezekre a cserép. Ugyancsak így készült a zindely- vagy deszkaszegés is.

Régen a ház végén a nádat a nádtartólécz végébe vert faszög tartotta vagy pedig úgy rakták a tetőt, hogy a nád itt is torsával legyen kifelé, mint az eresznél és *ereszverővel* szépen felverték. Az újabb házaknál már deszka tartja a ház végén a nádat, tűzfalas háznál pedig a tűzfal.

A cseréptető készítése sokkal egyszerűbb, itt a fedélfákra cseréptartó léczeket szegeznek s felrakják a cserepet. Régebben gyékénnyel, kárával is fedtek házat, de a nádtető mégis leggyakoribb volt. Ma már a nád igen drága, még termőhelyén Nádudvaron, Egyeken is 10—12 frtba kerül 100 kéve, inkább cserépre fordítja mindenki a házat, mert az olcsóbb. Madarason újabban lehet látni *zsúftetejű* házat is. Egy tető reparálással 60—80 esztendeig is eltart, csak 8—10 esztendőnként meg kell dugdosni. A javítás úgy megy, hogy a ház tetejét megtisztítják a *libától* (moha), megkaparják a korhadt nádtetőt, azután leseprik. Most a mester néhány kéve nádat félőlnyi vagy kisebb hosszúságúra felvág, a hol a tető javításra szorul, *lapiczkával* felemeli s a lapiczka alá dug egy marék nádat. Ha a tető mindenütt meg van dugdosva, a fogasverővel felveri, az ereszt is megdugdossa s az ereszverővel egyenesre veri.

Ha a tető készen van, a kéményt, a *vereményt* és a közfalakat is megcsinálják. Hajdan veremény nem igen volt, a szél szabadon fújhatott át a padlásra. Ma legfeljebb az ólaknak nincs. A veremény úgy készül, hogy három léczet szegeznek a végső ollóághoz, ezután félmarkonként nádat kötnek hozzá, úgy hogy egy kis hézag maradjon köztük. Ezután mindkét oldalon beverik sárral s a hézagokon át szépen összeragad, majd *simítóval*

megsimitják. Újabban a veremény deszkából készül s ezt *vértelkeknek* is nevezik. Diszes vértelkleczek láthatók Nádudvaron, Püspökladányon meg szépen faragott vértelklyukak.

A padlasközfalak is úgy készülnek, mint a veremény. A kémény, kemence, patkák készítésére majd a tűzhely tárgyalásánál még visszatérünk. Ha a ház készen van, a cigány betapasztja s a gazdasszony fehérre szépen bemeszeli.

Egy rendes újabb kúnsági lakóház negyedfélől széles, hossza 8—9 öl. Van benne két szoba, egy konyha, egy kamra. A nagyobbik szoba két és fél öl, a kisebbik két öl, a konyha és kamra két és egy negyed öl hosszú. Vályug minden ölbe 5—600 kell, s az ilyen ház tetejére ölenként rámegegy 100 rendes kéve, de mivel ma ezt is kisebbre szabják, 150 sőt 200 is kell. Ezelőtt ölenként 24—26 korona, ma 50 koronába is bele kerül az építés, ha anyagot a gazda ad s ha a tapasztást és asztalosmunkát sem az építőnek kell vállalni. Mindenféle munkával, anyaggal együtt ölenként egy ilyen nagyobbzsabású ház ezelőtt 200, ma 400 koronába is belekerül. Egy jó vályugház 150, sőt még több esztendeig is eltart.

Győrffy István.

NAGYKÖRÖSI FEJFÁK.

Ha olyan ember előtt emlegetik Nagyköröst, ezt a régi és híres alföldi várost, a ki a nagy magyar alföldet nem ismeri eléggé, az illető bizonyosan azt hiszi, hogy Nagykörösön sok, összegyűjtésre alkalmas néprajzi dolgot található.

Azt gondolná az ember, hogy a város forgalmas és nagy piacznál álldogáló, beszélgető, bevásárló parasztasszonyokon és lányokon, meg vasárnap délelőttönkint a templomba menő, délután pedig a városi sétakertbe „cifra kert“-be igyekvő ifjúságon valami érdekes népviseletet tanulmányozhat. Nagykörösön hiába keresnénk népviseletet, mert az nincs. Hétköznap az asszonyok és férfiak egyaránt a legegyszerűbb parasztruhában járnak. Az asszonyok színes kendővel köti be fejét, de ez sem a saját kezük munkája, hanem boltból veszik. Egyszerű derekat és ránczolt szoknyát viselnek. A férfiak setétkék vagy fekete dolmányt, szűk nadrágot és csizmát hordanak. Nyáron gatyában, mezítláb, vagy papucsban járnak. Ilyen az öltözetük hétköznap. De vasárnap azután az asszonyok ugyancsak kiöltözködik. Ez a vasárnapi öltözet mondhatnám talán abban eredeti, hogy mennyire utánozza az úri, városi nők viseletét. Ezek az ünneplő ruhák valóságos torzai a legújabb divatnak. A módosabbak még kalapot is viselnek. Tessék most már elképzelni a fejkendővel és egyszerű ruhában különben csinos menyecskéket és lányokat, kalappal, rettenetesen zsilápos szoknyában. Utánuk pedig egyszerű csizmás férfiak és legények mennek.

A körösi nép gondolkozásmódja nemcsak öltözködésén látszik meg, hanem lakóházán is megnyilvánul. Minden porcikáján meglátszik a praktikus, a józan észjárás. Semmi felesleges dísz nincs a körösi parasztházon. Itt-ott elvétve akad

a régebben épült zsindeyes házon faragott verébdeszka, de már faragott kapufél-fákat hiába keresünk. A ház körül használatos kisebb tárgyakon sem találunk sehol faragásokat, melyeket pedig más vidék népe szívesen alkalmaz mindenféle eszközén. A körösi népnek elég, ha az az eszköz, a melylyel dolgozik jó és praktikus, annak csinos voltára nem sokat ad.

De ezt a különös állapotot igen könnyen meg lehet magyarázni. Csak azt kell legelőször tekintetbe venni, hogy Nagykörös Budapeستől vonaton alig három órányira fekszik. Roppant forgalmas, kereskedőszellemű város. S annak, hogy nincs a körösieknek népviseletük, legfőképp ők maguk okai, mert nekik csak az a szép, finom és jó, a mi pesti. Arra törekszenek, hogy mentül előbb meggazdagodjanak. Asszonya, embere pénzt keres munkájával.

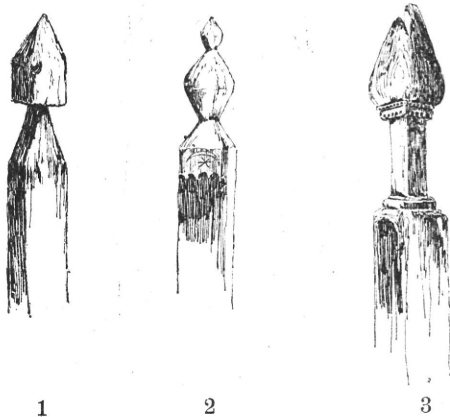
Ilyenek az élő körösiek. De milyen más, milyen meglepő a temető. Itt, a hol talán legkevésbé reméltük, itt találunk eredetiséget. Itt nyomait találjuk a nép művészi lelkületének. Az ember a praktikus körösi parasztban nem is tételezett fel ennyi művészi hajlandóságot, és itt a temető tele van művészi produktumokkal. Ezek pedig a fejfák. Úgy tűnik fel nekem, mintha ezek a fejfák lennének egyetlen szimbolumai a körösi kálo-mista magyar néplelek művészi érzékének.

Ezekről a fejfákról szeretnék néhány szót szólni. Ezeket a fejfákat szeretném röviden ismertetni.

A nagykörösiek a fejfát csak ritkán nevezik fejfának. Ezt az elnevezést csak elvétve hallani; ők a fejfát gombosfának hívják. Talán ez az elnevezés még a régi időből való, mikor a fejfának még a legprimitívebb formája volt csak meg. A fejfák legegyszerűbb formája az olyan fejfa, melynek csak gombja (feje) és törzse van.

Mielőtt a fejfák tárgyalásába fognék, meg kell jegyezmem, hogy ők maguk az egyes formákat nem nevezték el, sőt a régibb időből való fejfákat, melyek a nagy temető sűrű bodzafái és embernagyságú csalányai között vannak, egyáltalán nem is ismerik.

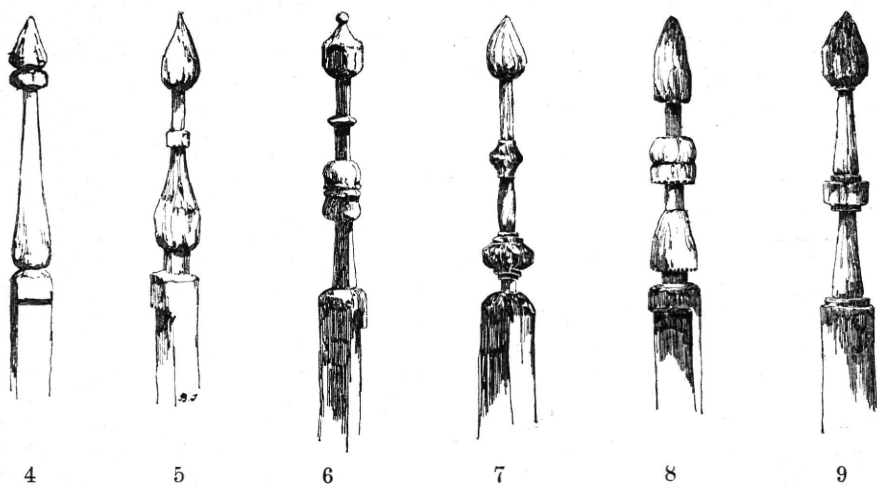
Szerettem volna fejfáimat időrendben, régebbi és újabb keletjük szerint csoportosítani, de ezt sajnos nem tehettem. A fák némely része annyira belesüppedt a földbe, hogy irást egyáltalán nem látni rajtuk, más részükön pedig idők folytán a betűk úgy elkoptak, a fák úgy megrepedeztek, bemohosodtak, hogy lehetetlen volt valamit kibetűznöm. Még annyira csak sikerült, hogy elolvasom nagy nehezen: „itt nyugszik“, „e sirhalom fedi“ feliratok kezdő sorait, de már az évszámig nem juthattam, mert a fejfákon mindig utoljára hagyják a halálozási évet, ez pedig legalul lévén a fejfán, leghamarább belesüpped a földbe, legközelebb van a nedvességhez, leggyorsabban el is pusztul. Évszámok híján forma szerint csoportosítottam a fejfákat.

1. ábra.

A fejfákon általában két főrészt különböztetünk meg: felső és alsó részt. Az alsó rész általában valamivel nagyobb, mint a felső, de ez utóbbi a lényeges. A felső részen több szakaszt különböztethetünk meg, míg az alsó rész mindig tömör oszlop, minden bemetszés, megszakítás nélkül. Az oszlop ott van simára faragva, hol a felírás van. A felírás fölött rendszerint kis ereszt láthatunk, mely, vagy egyenes, vagy kanyargós, vagy csipkézett. A kőrösi fejfák általában feltűnően magasak. Egy ujonnan készített fejfa jó másfél méternyire áll ki a földből, s hozzávéve még a földbe kerülő részt akkor van 2 méter, vagy 2 m. 30 cm. hosszú is. E hosszúsággal a legszebb arányban van a vastagsága fejfának. Ezeket a fejfákat kemény fából faragják. Hogy kemény fából faragottak, az mutatja, hogy egészen keskeny faragások, csipkézettek vannak rajtuk, melyeket puha fából lehetetlen volna előállítani.

Az első csoportba soroztam azokat a fejfákat, melyeknek csupán fejük, vagy, mint Kőrösön nevezik, gombjuk van. A fej után vékonyabb nyak, vagy szár foglal

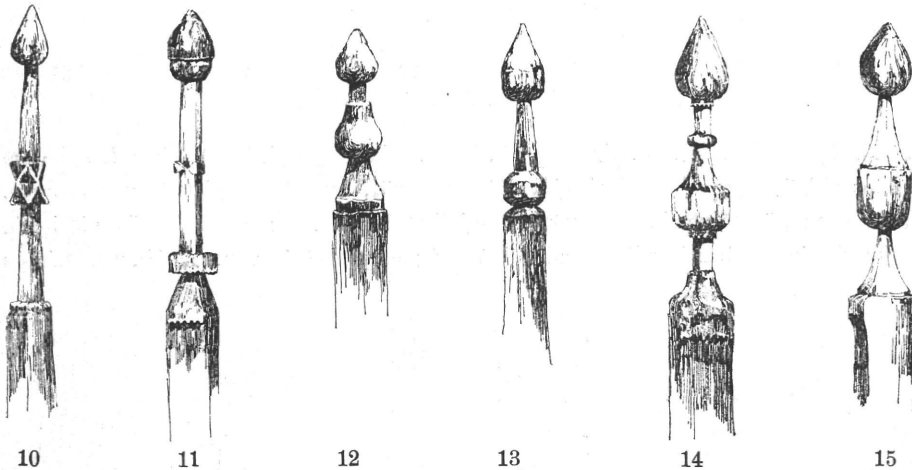

2. ábra.

helyet, mely után mindjárt az alsó rész következik. Az ilyen beosztású fejfák a legegyszerűbbek. Ilyen az 1., 2. és 3. számú fejfa (1. ábra.). A fejek formáit tekintve lényeges különbséget látunk közöttük. Az első leghamarább hasonlíthatnám a kucsma gombához, míg a másodiknak gömbölyű fején díszül kicsiny gömbforma van. Igen érdekes ennek a fejfának az alsó részén az írás fölött levő eresz, mely három nagy csipkézetből áll. Az eresz felső lapján kis csillag és holdforma van bevésve. Meglepő ez, mintha török befolyás alatt készült volna. A harmadik fejfánál a hatalmas és vaskos fej után négyszögű nyak következik. Közvetlenül a fej alatt a nyakon, kettős párkány fut körül, mely alul csipkézett. A szár négyszögletes oszlop, de rövid, csak olyanforma hosszú, mint a fej. Az írás fölött levő eresz egyszerű félkör alakú. Ezeket a legegyszerűbb formájú fejfákat már nem igen találni a temető fejfái közt. Mindössze csak ezt a hármat találtam. Ez bizonyítja ősi formáját.

Gyakoribb forma az, melyet a második csoportba osztottam. Ezekre jellemző a karcsúságuk. A meglehetősen kis gömb után vékony, hosszú szár következik, mely vagy hengeres, vagy szögletes. Ez a szár vagy egyenletesen kiszélesedik,

mint ezt a 4. és 5. fejfán láthatjuk (2. ábra), vagy magán a karesú oszlopon van korongszerű faragás, majd alább, hirtelen kiszélesedő kettős gömbforma következik. (6. sz.). A 4. és 6. fejfa tárgyalásánál meg kell említenem a fejeket (2. ábra). Az elsőnél a gomb kettős. A felső rész a megszokott formát mutatja, míg az alul levő, nyomott, lapos hengeresforma. A 6. gombosfánál a fej kis gombdísszel ellátott. Ennél a helyett, hogy a fej felső része kidomborodna inkább homorú, elütően a többi domború fejformától. Nem ilyen eredeti már a 7. számú (2. ábra). Habár ez is kétségkívül faragott, mégis esztergályos munkára emlékeztet. Ellenben a 8. számú fejfa annál figyelemre méltóbb (2. ábra). Itt a fej csodálatosan hosszúkas, elütően az általában használt kerek formától. A fejtől lefelé haladó oszlopon pedig két megszakítás is van. A felső rövid forma, középen bemélyedéssel, alul pedig csipkézettel. Az alsó szakasz hosszúkas, alul kiszélesedő és csipkézett. Ha jól szemügyre vesszük ezt a formát, határozottan emlékeztet bennünket a kopjafákra, melyeket régen az elhalt hősök sírjára szúrtak le. Itt a lefelé álló csipkézett forma a kopjácson levő bojtdiszre hasonlít. Nem lehetetlen, hogy a fejfának tulajdonképpen a sírban szúrt kopja

3. ábra.

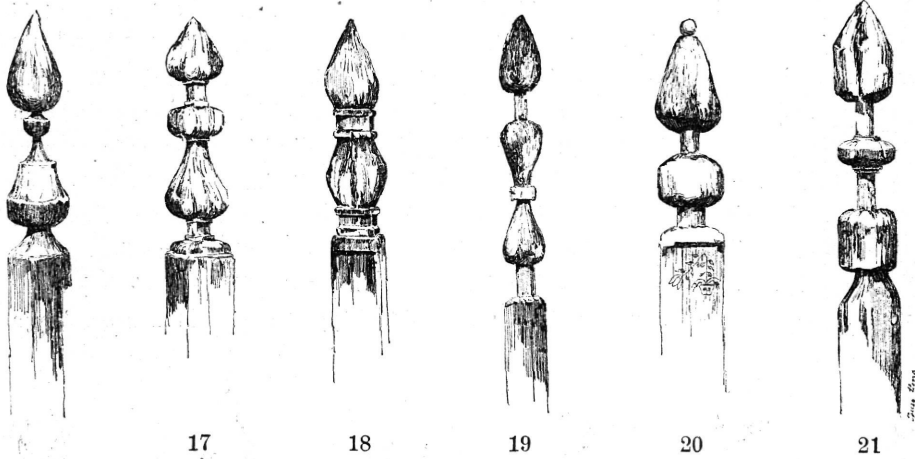
volt a legősibb formája. A következő (9. sz.) fejfára jellemző (2. ábra), hogy a száron levő megszakítás nem annyira gömbalakú, hanem egyenes, alacsony hengeralakot mutat. E fejfa formák közül említésre méltó még a 10. és 11. sz. (3. ábra). A 10-nek szárán csillagformát látunk, mintha az egyszerű paraszt ácsot templomának csillag jelvénye ihlette volna meg. A 11. számú fejfán a szár közepén szokásos megszakítás egészen a szár aljára csúszott.

A harmadik csoportba azokat a fejfákat soroztam, melyeknél a szár igen erősen megvastagodott és a középtájon kigömbölyödik. Igen igénytelen formájú fejfa a 12-dik (3. ábra), de én ezen látom az átmenetet a második és harmadik nagy csoport között.

Itt a fej után hosszabb szár következik már, mintha az előbb tárgyalt fákhoz, hasonló karesú fejfa akart volna lenni, de a szár felényire törpül, míg alján elég nagy gömb van. Ehhez közvetlenül az alsó rész csatlakozik. Még itt nem látjuk

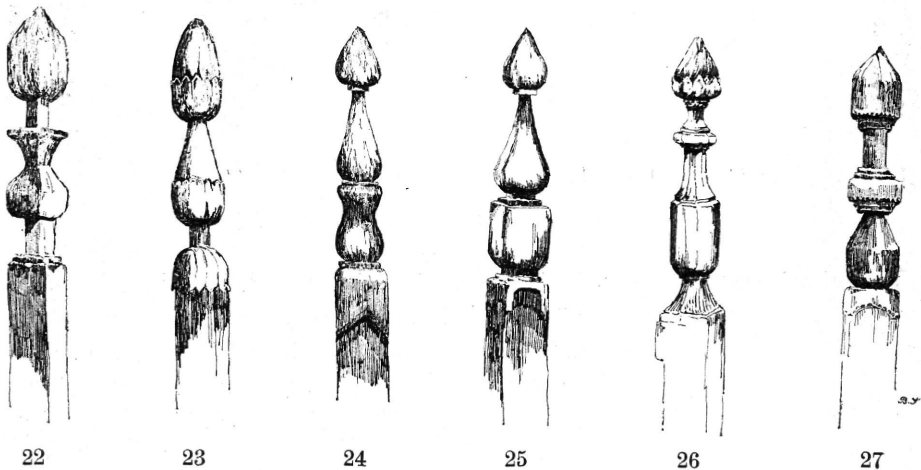
az átmenetet az alsó részhez, a kapcsoló formát, mely a harmadik csoportban levőknél már megvan és fejlettebb formát mutat.

A harmadik csoportban levő fejfákra nézve, legjellemzőbb vonás az, hogy a középső rész a domináló elem. A fej kisebb, mint ez a középső rész. Ennek a nevezetes szakasznak a formája általában felül keskenyebb, alul jó öblösen kiszé-

4. ábra

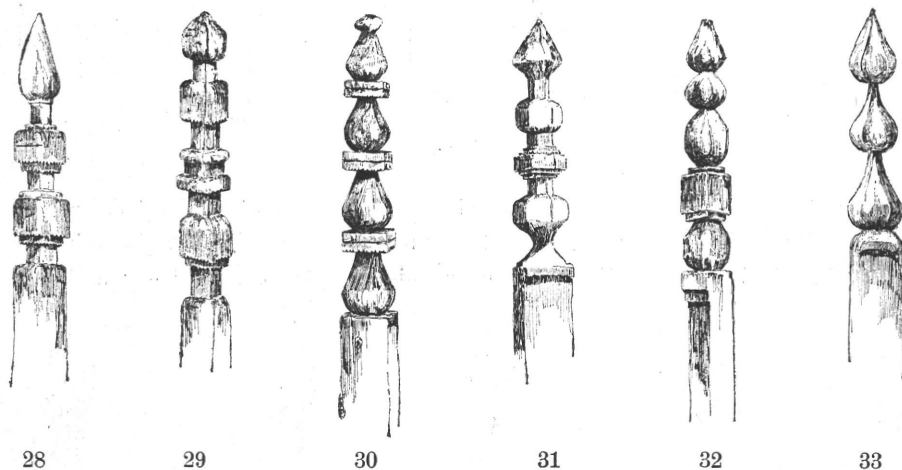
lesedő. Ilyen a 13., 14., 15. (3. ábra), 16. és 17. számú fejfa (4. ábra). Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a 14. számú fejfán látjuk először, hogy hatszögletűre van faragva. Eddig csak gömbölyű és négyszögletű fejfákat láttunk. Az eresz kettős díszítésű. A kacsaringós bemélyedő vonal alatt még csipkázat is van. A 15. sz. szintén

5. ábra.

hatszögletűre faragott. A 16.-nál szembeötölő az a dolog, hogy a nagy fejforma és kiszélesedő középső faragás között milyen hirtelen elvékonyodó nyak van. A 17. arányos elosztásával tűnik ki. A 18. sz. fejfánál csodálatos merevséget látunk (4. ábra). A többi gombosfánál az egyes szakaszok elosztásában bizonyos mozgás van, ha szabad e kifejezéssel élnem, mivel merev, élettelen fáról van szó. A fejfa rajzának

konturvonalai mozognak. Úgy nőnek ki mintegy egymás fölé a földből. A forma egymásból folyik. Kezdődik fatörzs félével, ez a legalsó rész, azután elvékonyodik, majd újra kiszélesedik, s ez váltakozik rajta, míg a gömbalakú fejben hirtelen be nem végződik. A merev egyenes vonalakat gömbölyű vonalak váltják fel szép sorrendben és jó összhangban. Ezt a szépséget nem igen találjuk fel a 18. fejfánál. A fej vastag. Szorosan hozzá nő a szögletes hasábforma nyak, melyet még nehezkesebbé tesz az alul és felül övező szögletes párkány. A középső rész pedig igen kevésbé domborodik ki. Ezt újra a felső nyakforma követi. A 19.-nél érdekes a kettős, csúcsával szembe fordított kúpforma (4. ábra). Olyan, mintha valami növényecsomó lenne szorosan összekötve. Impozáns formájával tűnik ki a 20-dik (4. ábra). Ennek van aránylag a legnagyobb gombja a fejfák között. Hasonló ehhez a 21-ik, de már a forma kevésbé erőteljes (4. ábra). A nyak hosszabb és hengeres dísz van rajta, miáltal a forma nem olyan tömör. A 22-nél a domináló rész mintha valami edényfélére emlékeztetne (5. ábra). Alul gömbalakú, azután kiszélesedő kancsónyakféle nyugszik a

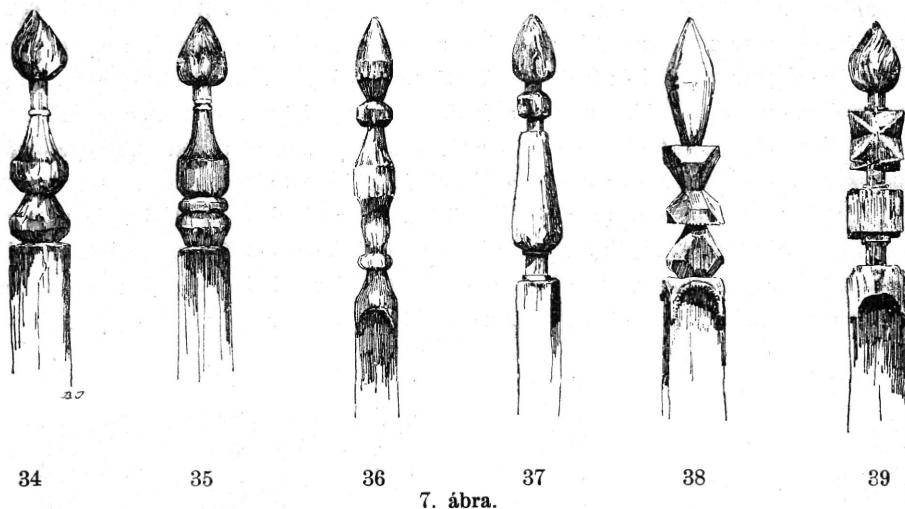

6. ábra.

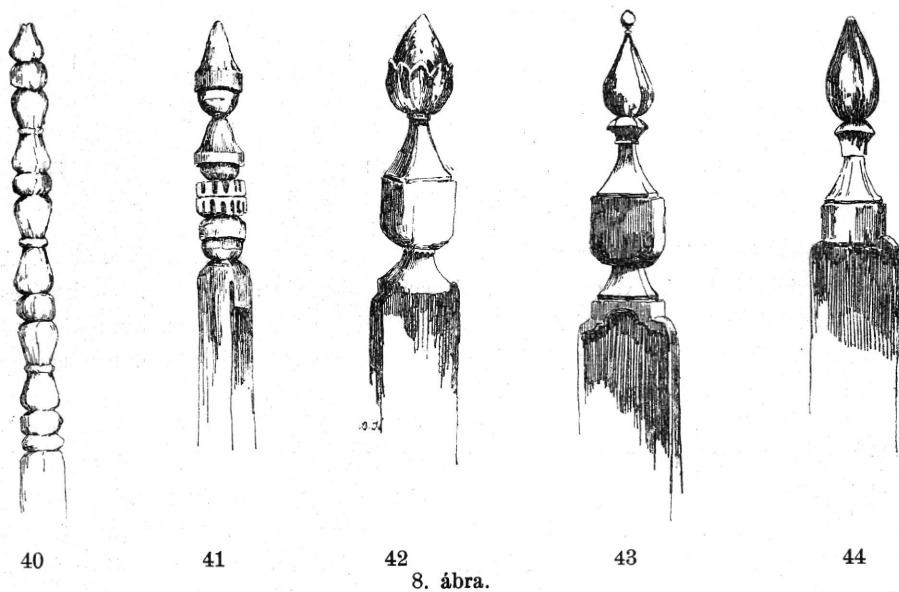
gömbön. Feltűnően bájos és finom forma az, melyet a 23-on látunk (5. ábra). A fej valami virágbimbóhoz, vagy makkhoz hasonlít. Egymásmellé szépen sorakozó és simuló levelek övezik körül a fej alsó részét. Ugyanilyen levélmotivum van a középső szakasz alján és az alsó rész tetejét is ilyen levélfaragvány díszíti. Ezt talán lehetne egészen magyar motívumnak tekinteni. És szerintem az is.

A negyedik nagy csoportba azokat a fejfákat soroztam, melyeknél az előbb tárgyalt formákat többszörösen, egymással kombinálva találjuk meg. Ezek egyikénél az alul széles, felül elkeskenyedő hosszas formát a kancsóformával látjuk kombinálva (5. ábra 24. sz.). A 25. fejfánál a gömbölyű forma négyszögletes, alul szeliden begömbölyödő hasábbal párosított (5. ábra). A 26. feje levéldiszzsel ellátott (5. ábra). Kettős sorlevél veszi körül. Itt feltűnő az a körülmény, mely ritkán fordul elő, ugyanis a fa nyolcszegletűre faragott. A 27. (5. ábra), 28., 29. és 30. fejfákra az egymásra halmozott csipkézet jellemző (6. ábra). Csipkézett a fej alsó része, a középső rész, az ereszt a 27. számúnál. A 28-nál két szakaszból áll a középrész és mindkettő alul két-két soron ki-csipkézett. A 30-nál egy gömbölyű és egy szögletes alul csipkézett forma váltakozik.

31. és 32. ismét gömbölyű és szögletes formának összekapcsolását látjuk (6. ábra). Hármas kúp alakú a 33. (6. ábra), kettős kúp alakú a 34. fejfa (7. ábra). A 35-nél ismét olyan formát látunk (7. ábra), mintha összeszökött növénycsomó lenne kifaragva, de a faragás sokkal lágyabb és elmosódottabb, mint ezt már a 19. fejfán láttuk. Igen

finom, hullámos vonalú forma a 36 (7. ábra). A 37-nél a középrész érdemel említést hosszúkás voltánál fogva (7. ábra). Roppant bizarr és merész faragást vehetünk észre a 38. számú fejfán (7. ábra). Olyan ez, mintha gyors vázolata lenne csak egy

fejfának. A formák úgy hatnak, mintha egy fejszeesapással hasították volna ki. Az alsó rész eresze félkör alakú és csipkézett. Igen szép, régi magyaros, csillagos a 39. (7. ábra). A csillagmotívum mellett szabályos koczkaalakot látunk, ez ugyanakkora, mint a csillagja a fejfának. Abból, hogy a koczka és a csillag egyenlő

nagyok, azt következtetem, hogy a fejfakészítőnek talán már nem volt annyi ideje, hogy még az alsó csillagot is kifaragja, hát egyszerűen úgy hagyta. A 40. fejfánál két motívum összekapcsolását látjuk. A hengerforma és a kettős kúpforma van itt együtt (8. ábra). A 41. fejfa gombja valóságos turbánalak (8. ábra). Alább még két turbánforma van, közben pedig kettős csipkézetű lapos henger helyezkedik el.

Legutoljára hagytam a legújabb formákat. A régebbiekhez legjobban hasonlít a 42. fejfa (8. ábra). Ezen még látható a fejet körülövező levéldisz. A középső részalján levő párkány csipkézete is a régebbi formákra emlékeztet. A 43. számú fejfának a nyaka üt el az eddigiektől (8. ábra). Hatszögletes. Felső részén az élek ívben kanyarodnak lefelé, de csak egy darabig, azután hirtelen homorúan fordulnak befelé. Azután négyszögű tömb következik. A legalsó résznek hármass ívű eresze van. A 44-nél a felső rész ugyanolyan, mint előbb láttuk, de a négyszögletes tömb mintegy felénél megszakad és az alsó rész két oldalt ívet képezve szélesedik ki (8. ábra). Általában a legújabb formára jellemző az, hogy igen nagy részt faragnak az írásnak.

Evvel be is fejeztem a fejfák részletes tárgyalását. De nem feledhetem el megemlíteni a fejfák alsó részén az írás felett található díszítő faragásokat sem. Kedvez motívumok a szomorúfüz. Ezt öreg emberek és asszonyok fejfáira vésik. A házastársak jelképe két egymást szorosan összefogó kéz. A fiatalok gombos fáira letört rózsabimbót, tulipánt és búzakalászt vésnek. De egyik virágot sem láttam cserépben feltüntetve, csupán egyetlen egy fejfán (20. sz.). Igen kedvelt az is, hogy az évszámokat kicaeckaringózzák.

Arra nézve, hogy tesznek-e különbséget a fejfákban az öreg embereknél, vagy asszonyoknál, férfiaknál, vagy éppen gyermekeknél, hogy azoknak kisebb fejfákat készítenek-e? kérdezősködtem a temetőcsősznél és sírásónál, de azt a választ kaptam, hogy nem a kor teszi a különbséget, hanem a pénz és gazdagság. Mindenki olyan nagy fejfát csináltat az elhúnytnak, a mekkorára telik neki. Az pedig, hogy falán négy, hat, vagy nyolczszögű a fejfa, az jelenleg Búz uram jókedvétől függ. Mikor ez a kis, komoly ács elkezd gyorsan faragni a fejfát talán maga sem tudja, miben tér el az eddig használt formáktól. Azután meg rendkívül sok függ a kiválasztott fa vastagságától és nagyságától és keménységétől.

Ezeket tudtam összeszedni a nagykörösi fejfákra vonatkozólag. Ha pár évvel azelőtt alkalmam lett volna, hogy a régi temető fejfáit lerajzoljam, talán sokkal több és érdekesebb dolognak akadtam volna nyomára. De örök kár, hogy a régi száz éves temetőt felosztották házhelyeknek. Elpusztultak, feledésbe merülte a régi fejfák. Nem gondol már azokra senki. A nép annak örül, ha a régi temető pihent földjében a vetemény kétszer olyan gazdagon nő, mint máshol. Ilyen körülmények között azután nem csoda, ha a régi művészkedést, mely itt is meg volt valaha, ma már elfelejtik.

Biczó Ilona.

AZ ORMÁNYSÁG.

Harmadik közlemény.

A török világ idején, mely Baranya vármegyében teljes másfél századig tartott, ismét új birtokos családokkal ismerkedünk meg az Ormányság területén. Így a *Csószyekkel* és a *Zrinyiakkal*.

Egy 1642-ből származó oklevél tanúsága szerint ugyanis Csószy András magvaszakadtával III. Ferdinánd Siklós várát és tartozékait — így az Ormányság jó részét is — Zrinyi Péternek és Miklósnak adományozza. A törökök kiűzése után Baranya eme része tehát a többi Zrinyi-féle birtokok sorsában osztozott.

Bár a falvakat a török, majd meg az országot a félhold járma alól felmentő hadjárat pusztításai teljesen tönkretették, azért a földesurak tetemes adót vetettek az elárvult községekre. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy, miként a török kiűzése után kelt okmányok említik, a majdnem teljesen néptelen Adorjás a Zrinyieknek 15 forint 20 dénár évi adót fizet.¹

De erősen megadóztatja a nyomorult népet a vármegye is. Sőt az ez időtájt országszerte divatos határvillongásoknak is a szegény adózó nép adja meg az árát. Van egy adatunk arra, hogy az Ormányság falvainak egy részét úgy Somogy, mint Baranya vármegye adóval rójja meg. Ezért azután Piskó és a körülötte fekvő falvak koldusbotra jutott népe 1680 táján, mint ezt Haas Mihály említi² — elhagyja ősei földjét, az erdős-berkes kis Ormányságot.³

Baranya, illetőleg az Ormányság lakóinak egy része ekkor Szlavóniába megy át, más része pedig az ország más részébe, valószínűleg a nagy Alföldre költözködik. Nyilván ekkor kerültek ormányságiak Halasra is.

A török kiverésében érdemeket szerzett tábornokok és családok, az uralkodó ház hálájából, az Ormányság területéből is nyernek adományokat. A nova donatiók és a neoquistica commissio teljesen új birtokosokat hoznak az Ormányság területére.

1696-ban az ormánysági falvak jó része még fiscalitást képez. Fel vagy on ebből az erdőből jegyezve, hogy Adorjásnak alig volt akkor néhány lakója. Oly kevés lakója volt akkor ennek a falunak, hogy a nép csak egyetlen egy hold földet művelt.

1699-ben már azonban a Caprara-család kezén találjuk az Ormányság nagy részét. *Caprara Aeneas* jutalmul Siklóst és vidékét kapja. Emez idegen eredetű család kihaltával a birtokok a *Batthyány*-családra szállanak.

¹ Németh: Tört. ad. 98. lap.

² Haas: id. m. 212. lap.

³ Az erdős-berkes Ormányság nevére vonatkozólag, előbbi cikkeim megjelenése óta, Gombocz Zoltán dr. tanár úrtól, egyik legkiválóbb nyelvészünktől újabb adatot kaptam. Ezt írja ugyanis levelében: „Az Ormán-ság csakugyan török eredetű, s jelentése „erdőség.“ Hasonló elnevezés pl. az erdélyi *Erdővidék*. A megfelelő török alakok: oszmani, csagataj, kirgiz *orman*, kazáni határ *urman*, csuvas *verman*, *vorman* „erdő“.

Éppen úgy ennek a családnak a kezére jutnak azon birtokrészek is, melyeket egy 1714-ből való összeírás *Veterani* tábornok birtokai gyanánt említi. *Veterani* is Caprarával együtt lett baranyai birtokos.

Az előbb említett összeírás szerint a pécsi káptalan kezén megmaradt birtokai jó része, így régi pusztái, továbbá Kemse, Lúzsok és Vejti.

A Batthyányakat 1727-ben igtatták végleg birtokaikba, előbb azonban, 1705-ben, újra kijutott az Ormányságnak a háború dúlásaiból, akkor t. i., midőn Vak Bottyán kurucz brigádjai felégették Baranyát, akárcsak 1848-ban Jellachich szedett-vedett népe.

A mi már ezután történt, az ismeretes jórészt hazai történetünkben is, de még jobban Várady Ferencz főlevéltáros egyes tollából kikerült munkából, Baranya vármegye monographiájából, mely tüzetesen tárgyalja a Batthyányak és így az Ormányságnak történetét is.

Az Ormányságban is elnyomták és üldözték a protestánsokat; elhurczolták s elkergették a kálvinista tanítókat és pásztorokat; elkobozták az iskolákat és templomokat. A földesurak, kik között a szabadságharczig a pécsi káptalan és a Batthyányak voltak a leghatalmasabbak, minden módon megpróbálkoztak azzal, hogy jobbágyaikat visszatérítsék a katolikus anya-szentegyházba. Ám minden hasztalan volt. A nép erősen ragaszkodott Kálvin János hitéhez.

Hogy milyen elnyomatott helyzetben és sanyarú állapotban lehettek az ormánysági református egyházak, azt legjobban azokból a felfolyamódásokból láthatjuk, melyekkel már a XVIII. század vége felé, — midőn már mégis legalább kérni bátorkodtak, — a megyei gyűlések jegyzőkönyveiben találkozunk.

Igy 1770-ben Kiscsány azért folyomodik a megyéhez, hogy oratóriumát karzattal bővithesse ki. Zaláta község düledező templomát sseretné kijavíttatni. Kémes meg Vajszló harangért esedezik. A hidvégiek, a kik eddig egy pajtát használtak imaházul, templomot kérnek. A zalátaiak néhány év mulva azt kérik hogy régi fatemplomuk helyett köépületet emelhessenek.

Hogy az intelligens, okos ormánysági parasztot is érdekelték a XIX. század első felének mozgalmái, az természetes. Fogékony volt szive-lelke a szabadság, egyenlőség és testvériségszerű eszméinek befogadására. Kardot kötött és sietett a háromszínű zászló alá, mikor „Kossuth Lajos azt üzente“

Valóban bámulatos, hogy az a sokat szenvedett ormánysági nép mégis megtarthatta ősei szokásait, viseletét és nyelvét. Az Ormányságot valósággal a magyarság egyik igen fontos délvidéki végvárának kell tekintenünk és tisztelnünk. S valóban ennek mutatják be Balogh Pál alapos vizsgálódásai is, a ki megállapítván a dunántúli magyar nyelvterület határvonalát, a somogybaranyai Drávamelléknek a folyam medrét környező magyar határhelyei közé természetesen sorra felveszi az ormánysági helyiségeket is. Az Ormányságnak mesgyéje egyúttal a magyarságnak is határa. ¹

¹ Balogh: id. m. 375.

„A baranyai Drávaságból — úgymond — a magyar vonal Siklós alatt hirtelen északnak fordul, és töredezetten kigyózik az ormánság szélén, s a Karasicza-völgyben föl a Mecsek-vidékéig.“ Az Ormányság és vele egyetemben a magyar nyelvterület a siklósi hegyek alatt, a Tenkes és a harsányi hegy lábánál zárul s ott kezdődik tüstént a németség. Sztáránál pedig, meg azután a Dráva szlavóniai partján már a szlávtság néz a magyarsággal farkasszemet.

Az Ormányság nyelvét a jó Tóbi Antal teljesen tiszta magyar nyelvjárásnak tartja; azt mondja, s nem alaptalanul, hogy alsó Baranyának itt tárgyalt részében „soha az anyai nyelven kívül a' tanítás nem történt; vélhető hát, hogy a' nyelv az elkortosodásra 's elfajzásra nem erőltetődött.“¹

Valóban, az ormánysági magyar igen szép, a mellett érdekes dialektussal beszél.² Ezt a nyelvjárást némelyek a mátravidéki palóczok beszédével tartják rokonnak, mások pedig, a nyelvfordulások és a hangejtés alapján, az egyik erdélyi, még pedig a székelyek nyelvjáráásával tartják közeli atyafiságban lévőnek. Leginkább azonban Halas református lakosságának nyelve hasonlít az ormányságihoz. Ezen a megegyezésen azonban nincs mit csodálkoznunk, ha meggondoljuk hogy a mostani halasi reformátusok ősei valahonnan a Dráva mellékéről költöztek át a nagy Alföldre. (V. ö. : Korda Imre: Kis-Kún-Halás nyelvjárása, Magyar Nyelvőr, XV. kötet.)

Mint a nyelvjárások egyik legalaposabb tanulmányozója, *Balassa József*, említi, Halasnak régi kún lakossága részint a török háborúkban, részint már előbb és utóbb is különféle járványok miatt csaknem teljesen kipusztult vagy elszéledt, ugyannyira, hogy szerinte a most ott lakó tősgyökeres református lakosság legnagyobb része letelepülők ivadékai; ezek a telepések, mint mondja, Baranyából jöttek a XVI. század vége felé s a XVII. század elején.

Ez az adat — a mint látjuk — teljesen összevág amazzal, melyet fentebb Piskó és környékének elvándorlásáról jegyeztünk fel.

Balassa József egyébként a magyar nyelvjárásokról írt jeles munkájában az Ormányságot igen helyesen az alföldi nyelvjárás területébe osztja be, és pedig azért, mert ennek a vidéknek beszédét is az ő helyén álló ő jellemzi. (Pl. embör.)

Az ő-zó nyelvjárások szerinte a következők: 1. a kiskúnsági, 2. a szegedvidéki, 3. a duna-dravaközi. Ez utóbbi dialektust ismét négy csoportra

¹ Id. m. 40. lap.

² Az ormánysági nyelvjárás tüzetes ismertetése nagyon is túllépné értekezésünk korlátait; a ki azonban mégis bővebben akarna olvasni róla, az a Magyar Nyelvőr majdnem minden évfolyamában talál reá vonatkozó adatokat. Többet-kevesebbet szólnak róla a következő munkák is: Tóbi Antal: Baranyai Szótár. Tud. Gyűjt. 1826. II. k. — Jeremiás Sámuel: Baranyai Szótár.pótolék. Tud. Gyűjt. 1828. X. k. — Vass József: Dunántúli nyelvjárás. Pest, 1860. — Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv. Budapest, 1889. — Balassa József: A magyar nyelvjárások. Budapest, 1891.

osztván (sárközi, alsó-drávai, szlavoniai és felső-drávai), Ormányság nyelv-járását az alsó-drávaiba helyezi.

Azt különben Balassa József is kiemeli, hogy éppen Baranyában, az Ormányságban maradt meg legtisztábban az alsó-drávai nyelvjárás, minek okát abban leli meg, hogy az Ormányság nyelve nem érintkezik közvetlenül a dunántúli nyelvjárással, hanem német ajkú lakosság választja el tőle.

Igazán óriási kár az országra nézve, hogy az Ormányságnak ez a tiszta magyar nyelvű, fajmagyar népssége, — hogy ismét a már sokat idézett Balogh Pál szavaival éljek — hervatag.

Balogh Pál ennek a mélyen elszomorító jelenségnek okát az idők nyomasztó valóságaiban, a szociális viszonyoknak a föld népére felette kedvezőtlen átalakulásaiban és a földbirtok nagyon megcsökkent jövedelmében keresi és találja meg. De igen helyesen rámutat még két más körülményre is. Az egyik az, hogy nagyon sok rossz esztendő sújtotta újabban Baranya déli részének lakóit. A másik pedig az, hogy az Ormányságban most is sok a kötött birtok, melyekből a nép nem tudott szerezni. Az ormánysági föld tekintélyes része most a pécsi káptalané, az Eszterházyaké, Benyovszkyaké, vagy Draskovics-féle birtok.

S valóban mind eme felsorolt körülmények, de főleg s általában a gazdasági válság, nagyon is közre játszanak, hogy az alsóbb néposztályt mobillá tegyék.

A mostani ormánysági lakosságra már nem is áll az, a mit a múlt század derekán Haas Mihály joggal állíthatott; a mostani ormánysági paraszt már nem ragaszkodik annyira ősei lelkéhez, házához; sajnos, most már bizony gyakran odahagyja atyja házát, hogy idegenben, a Dráván túl keresse boldogulását. Sőt sokat még messzebbre, Amerika emberirtó gyáraiba, bányáiba és farmjaiba kerget a sors nehéz keze.

Megdöbbsentő, szívet szomorító, lelket tépő, ám sajnos, teljesen hü képet fest Balogh Pál nagy munkája 317—319. lapjain az Ormányságról. Pontos vizsgálódás és alapos statisztikák után megállapítja, hogy az ormánysági falvak mindig jobban és jobban szegényednek. Hisz majdnem tíz-tíz községnek kell összefognia egy körré, hogy jegyzőt és orvost tarthassanak. A nép gyenge módjára vall az is — úgymond — hogy ezen a területen a nagyközségek teljesen hiányoznak. A falvak eléggé sűrűn érik ugyan egymást de a legtöbb egészen apró, a mellett felette gyér lakosságú. A három legnagyobb falu nem számlál ezer léleknél sokkal többet. A legtöbb község lélekszáma alul van nagyszázon, de akad az ormányközi falvak között olyan is, melynek lélekszáma alig üti meg a százat.

S hogy itt a népség fejlődése mennyire lankadt, az legjobban abból a körülményből tűnik ki, hogy az ormánysági községeknek csaknem harmad-részeben — 17 faluban — félszázad óta fogyott a lakosság. Minthogy az Ormányság földje sem több embert nem tud megélhetéshez juttatni, sem több községet fenntartani, a nép javaerejét kénytelen Szlavóniába küldeni. Jól mondja Balogh Pál, hogy Szlavóniába való kivándorlás láza itt valóban sorvasztó láz volt.

S ennek az ormánysági kálvinista vallású, igazán színmagyar, kemény fajnép hervatagságának a Balogh Pél említette okokon kívül van még egy más eredete is, ez pedig nem egyéb, mint a fajmagyarságnak, sajnos, mindig jobban terjedező rákfenéje, az egyke-rendszer átka. Az egy-gyermek-rendszerrel párosulva, természetesen, a magzatelhajtás nemzetirtó bűne is dívik.

Révai Sándor dr.

A KENYÉRSÜTÉS.

— Hódmezővásárhelyen. —

A jóra való gazda legtöbbször a kukoricza *tallót*¹ szántja föl búzának mag alá s őszi vásár hetibe veti el a *mögmeszelt*² magot. *Belevasalja*³ hosszára, körösztbe; *beletüsköli*,⁴ a *hogy kívánja*, még csak *be nem vösz* a magot. Szívós földből, vagy ha vetés után langyos eső éri, egy hétre rá már ütögeti ki az orrát, kikel. Télen a hó alatt megerősödik, ha aztán az idő kinyitott, a föld színe megpirkadt, az őszzel göröngyösnek maradt vetést elhengereli, vagy pedig eltüsköli; az is megesik, hogyha nagyon göröngyös volt: *elfogasolja*. Boronálás vagy hengerelés után *kiverik a csutka tüvet*.⁵ Mikor aztán már kezd *habot verni*⁶ a szél a búzában, előkeresik a konkolyozót, aczatolót és kitisztítják, különösen a búzát, mert az árpa szalmája annál jobb takarmány, minél füvesebb. A *büti*⁷ szél a kiszurkált konkolyt, aczatot elfonynyasztja. Ha jó *pörmetőző*⁸ eső és napos idő jön rá, a föld mögkel, a búza szemlátomást nő, *sárba indul*,⁹ május utolján már *hasba van*,¹⁰ pár hét múlva virágnak s Péter-Pálra *mögszakad a tüve*.¹¹ Megérik. Letakarják. *Vontatókba*¹² rakják. Ha pedig gépelni akarják, kérébe kötik, körösztbe aztán asztagba hordják össze. Elnyomtatják, azután betöltik az életes házba.

Eddig minden a férfi, a mint mondani szoktuk, az ember dolga; a mi ezután következik, egész a kenyér megszegéséig, az asszonyé.

A szűrőről bekerült *élet ritkán tiszta*, igencsak *magos* vagy földes. Ha nagy meleg jött rá az érésben, *összerántotta* a forróság, *mögszorult* a szem, *tokús*.¹³

A *tiszta* búzát azon módon lehet elvetni, piacra vinni, megörletni; a *magosat* régebben *karélták*, később már *magolták*, a tokúst ezelőtt szintén *karélták*, ma pedig nagy réstán tisztítják ki. Karélni ma már igen kevesen tudnak; pedig mily egyszerű ez a dolog, ha nézi az ember. Kis vagy kézi réstában *réstabelenként*, 3—5 liternyi csomónként megriszálják, a mint mondani szokták: *mögvágnák*; úgy hogy a *tokús* (tokjába száradt) búzaszem, *ördögbockor*, *kutyatalp*, vagy *kefefü*. felül egy csomóba szalad össze. Onnan lemarkolják, kivetik.

¹ Tarló.

² A páczolás egy neme.

³ Fogas boronával belefogasolja.

⁴ Tüsök boronával.

⁵ A levágott kukoriczaszár földben maradt része.

⁶ A szél nyomása alatt hullámozni.

¹³ Tokos; mikor a szemről a tok még nem vált le.

⁷ Böjti.

⁸ Szép csöndes eső.

⁹ Mikor már szára van.

¹⁰ Míg a fej ki nem pattant.

¹¹ Kezdek vágni a búzát.

¹² Boglya alakú, de kisebb.

Ha földes a búza, a kútnál sütőteknyőben, kádban vagy hordóban megmossák. Annyit, a mennyi használatra szükséges. A rámert víz fölveti az *ocsút*, — kifejletlen, nem tökéletesen érett búzaszem. A víz színére került ocsút ujjhegygyel összehajtják, tiz ujj közt kimerítik s ha sok van, fölszedik téli-re; ha kevés, ott kiszórják tojó lúdnak, tyúknak, galambnak. A feslő, hámló szűrű ágyásba tört apró göröngyei a búzaszemek közül kiáznak. Hogy ez hamarább történjék, többször föl-kavarják, tenyereik között összedörzsölik, kétszer, háromszor, esetleg többször is tiszta levet mernek rá. Az így megmosott búzát csikmákkal kis kasba rakják, melyet előbb abroszszal beterítenek. Mikor a víz lecsurog, a búzát ponyvára düttik, azon *búzaterigetővel*, *búzakavaróval* széjjelhúzzák, elterítik. Száradás közben nehányszor megkavarják. A mikor aztán az ember foga közt roppan a búza, föl-húzzák a ponyva közepére, a ponyva négy sarkát ráhajtják, hogy a nap meg ne égesse. Naphanyatláskor megkarélják a még benne maradt szeméttől, repceze és szurokfű-magtól. A kitisztított búzát szakajtókosárba, vékába, onnan zsákba, a mi három vékás, vagy köblös — düttögetik. A zsákokat a kamrába *áczokra* (ászkok) helyezik.

Az öletés a gazda alkalmatosságán, vagy a malmos, csöngős kocsin (a hajszás ló nyakán csöngettyű csüng) történik. Öletnek¹⁴ *lággra*, *élőstre*, *lánggra*, *szításra*, *aprókorpara*, *fodorkorpara*, *pillisre*; *derezét*, *korpat*, *elejét különválasztva* és *kalácsnak* valónak. A kocsis ráírja a faczedulára, hogy milyen őrlésű legyen a liszt; ráköti a zsák madzagjára, a gazdának pedig papirosczedulát ad az őrlés végett elvitt gabonáról.

Megőrlés, vámolás után haza viszi a csöngős kocsi a lisztet és ugyanott helyezik el, a honnan elvitték.

A lisztnek legalább egy napig állani kell, mert *pihent* lisztből jobb és szebb kenyér sült.

Ha a kenyér kifogyott a hajából, vagy fogytán van, a gazdasszony megtörüli a szitát, körösztfát, kalánt, előveszi az élesztős szilkét. A sütésre délután 3 óra tájban élesztőt áztat. Az élesztős szilkébe minden (sütendő) kenyérhez félmarék korpa élesztőt tesz, rá — télen melegített — vizet önt, annyit, hogy ellepje. A szilkét aztán sokszor főleg télen kosárba letakarja, meleg helyre, télen a kuczkóba, vagy a párkányra, nyáron napos helyre teszi, hogy az élesztő elázzon, megkeljen.

Sütés előtt, ha ez idő már befogott, beviszi a lisztet a házba, szakajtókosárba, zsákba, vagy pedig sütőteknyőbe szedve és kuczkóba, patkára, ágytetejére teszik, hogy melegegjen. Mikor megmelegsik, a korpás lisztet megszitálja, kenyérnek csak *ritka* szitával, kalácsnak vagy gyúrásnak *sűrű* szitával is. Módosabb helyen *fátyol* szitával. Ha a malomban megszitálják a lisztet, úgy *mögejti*, *átejti*, hogy esetleg valami *pöszmet*¹⁵ benne ne maradjon. Ma már nem minden asszony ért ahhoz; mint mondják: „*kiesik a keziből a szita*“; csak *átdörgölik* a lisztet vagy pedig két kézre fogván s szitát jobbról balra *riszálják*. Ezelőtt megszitálták. Ez úgy történt, hogy a szitát alól három-három ujra véve, a mutató- és hüvelykujjal az oldalát támasztva is, lökték úgy, hogy egyik kézből a másikba esett oly

¹⁴ Örletnek.

¹⁵ Szemét.

gyorsan, hogy megállása egyik kézben se volt s egyszerű, ritmikus mozgásával kellemes, finom, lágy kerepeléshez hasonlított.

Azt mondja a vásárhelyi ember „*röndös asszony szombaton süt, hétfőn mos.*“ Régebben mindenütt, sőt ma is a legtöbb helyen szombaton sütnek. Így egész hétre elvetik a gondját.

Általánosságban két hétre szoktak sütni és kisebb családoknál rendszeren három kenyeret és egy félkenyérnyi cipót; nagyobb családoknál a családtagok számának megfelelőleg többet.

Az asszony a lisztes zsákból összemarékkaal kiszedi, kiméri a lisztet. Egy rendszeres búzakenyérhez egy szakajtókosárral kell lenyomkodva tetejire. 10—12 összemaréknyi ez. Három szakajtó kosár egy szentesi véka, egy szentesi véka 40 itcze, a mi 30 liternek felel meg.

Rendszeren éjszakára sütnek kenyeret, de ha véletlenül elfogyott, vagy a hol lustább az asszony vagy éppen éjszakázni nem szeretnek, ott nappalra is szoktak.

Míg az élesztő ázik: bekészíti a házba a széklábat, sütőteknyőt és a lisztet. A székláb az ágy mellett áll; azon részére pedig, melyre a teknyő szélesebb vagyis az úgynevezett kovászos végét teszik, zsákot terítenek oly módon, hogy a száját és csúcsát alulról befelé ráhajtják a széklábat oldalára, hogy hamarabb megmelegedjen, kelésnek induljon. Azután elébe köti a gazdasszony a fehér kötőt, fejét fehér kendővel hátraköti, fölgyüri a réklije ujját és hozzáfog a szitáláshoz.

Kovácsolás előtt a lisztet feltolja; a teknyőben lisztből körfalat csinál, úgy hogy a mellett jobbról a kovászhoz elegendő liszt és alkalmas hely marad.

Egyik asszony kisebb, másik nagyobb kovászt tesz; nemcsak azért, mert több vagy kevesebb kenyeret akar sütni, hanem, mert ahhoz szokott, hogy csak kicsi vagy nagy kovászszal tud jó kenyeret sütni. Általában úgy tartják, hogy a nagyobb kovász jobb, hamarabb kel.

A keresztfát a teknyő végére és a körfalra, középre a teknyő hosszába teszi a kálomista asszony; a pápista ellenkezőképen, vagyis a teknyő oldalára. A keresztfa régebben csak egyszerű kétágú fa volt, ma pedig csinos kétfogatú *rajtojja*,¹⁶ a mit az asztalos készít.

A keresztfára ráteszi a *korpaszűrő szitát*, alá a *kovászos kalánt*, másképpen a *kovásztévő lapoczkát*. Az egészet sütő abroszszal leteríti.

Az élesztő 3—6 óra alatt kel meg. Este 7 óra tájban kovászt tesz, mi úgy történik, hogy az ázott élesztőt szilkébe ujjal széjjelmorzsolja és beletölti a szitába; azután a szilkét teleönti — télen langyos — vízzel, melylyel kimossa a szilkét a korpától, miközben bal kézzel a vizet lassanként önti a szitában lévő élesztő korpára; az alatt jobb kézzel a még széjjel nem mállott élesztőcsomókat morzsolja el. A szilke rendszeren két-három literes. Egy kenyérhez másfél liter vizet használnak. Most a szitában a korpát két kézzel kicsavarja és a teknyő szarván álló korpás szilkébe teszi vissza. Mikor a korpát mind kicsavarta, a szilkét a teknyő alá teszi, rá a keresztfát, a keresztfára a szitát.

Az élesztő lecsurgott levét liszttel összekavarja, annyival, a mennyit csak bevesz; helyesebben mondva: fölveri a kovászt s veri addig, míg ragad a tészta

¹⁶ Létra.

a teknyőhöz. Mikor elválnak a teknyőtől, vagyis mikor hólyagzik, behintjük liszttel a pápista asszony keresztet vet rá a jobb kézfejjel, a kálomista pedig az ujjával mintegy megfogja a kovászt, mintha huzná fölfelé és uszítja; a szájukkal czuppogatnak, hogy megkeljen. A keresztfát visszateszi, rá a szitát, melybe a meleg korpát visszaönti, hogy az is elősegítse a kelést; a kalánt pedig a keresztfa alá, balkézfelől a szemközti sarokba helyezi el. Ezután sütőabrosszal leteríti; de tesz még rá párnákat, dunnát vagy subát; télen többet, nyáron kevesebbet, hogy meg ne fázzon. Voltaképen azért, hogy az erjedés létre jöjjön, a kovász hamarább megkeljen. A kovászt nem szabad meglökni, mert nem kel meg, helyesebben: *visszaesik*.

Kovászolás után a dagasztáshoz és a kovásztevésnél használt edények elmosásához szükséges vizet tesz föl az asszony, a kosarakat és szakajtóruhákat is bekészíti. Ezután álomra hajtja fejét.

A kovász 4—5 óra hossza alatt kel meg; ez idő alatt többször megnézi, — különösen télen — hogy kel-e? Ha nem, akkor cserépfödöt melegít rá. A kovász akkor jó, ha ránczos, ha a közepe *mögesik*, megroskad.

Ha a kovász megkel 12 vagy 1 óraker, rendszeren éjjel, következik a dagasztás. A kovászolás után föltett vizet most langyosra megmelegíti, egy szilkébe apróra tört darabos sót tesz, minden kenyérhez egy fél marékkal; cipóhoz felényit; vizet tölt rá és addig kavarja, míg a só elolvad; akkor tele tölti a szilkét egyszer, kétszer, már a mennyi vizet a liszt kíván. A kovászra szűri a kis szitán át. Ezután a megkelt kovászt két kézzel *széjjelmarczangolja*, összetöri, majd liszttel *elegyíti*, míg csak olyan kemény nem lesz, hogy dagasztani lehet. Mikor még *lágú* a tészta: *tekeri*; azután következik a tulajdonképeni dagasztás. Az összetett négy ujjat annyira beledugja a tésztába, a mennyre csak lehet; akkor az így tenyérbe jutott tésztát megmarkolja s az ökölbeszorított kézfejet előrenyomja. A dagasztás két óra hosszáig tart, vagyis addig, míg a tészta *lyukai nem kereködnek*, míg a tészta nem *csattog*; akkor *ráhagyja*. A dagasztást abban hagyja, a tésztát megliszteli, a teknyő végibe *fölhajtja* és ismét letakarja, hogy keljen. Azután elmossa a keresztfát, kalánt, szilkét, elmosás után a kemence mellé a patkára rakja; a vizet nem ki, hanem a moslékba önti; mindezek elvégeztével szokás egy kevés időre lepihenni.

Fölkelvén a szundításból, a pörnyét kihúzza, a nagy katlanból is kiszedi és begyűjt a kemenczébe.

Fűtőanyagul szalmát, rőzsét, *ízék csutkát* — kopaszon maradt csutkaszár, melyről a levelet leette a jószág — használnak.

A kenyérnek úgy kell fűteni, hogy a kemence egyik oldala mindig tiszta legyen; az utolsó pár dugat előtt a kosarakat a patkára rakja s mindegyikbe szakajtóruhát terít; kiszakajt, hogy a kosárban is keljen a tészta.

Most ismét elébeköti az asszony a fehér kötöt; a fejét is hátraköti és úgy fog a szakajtáshoz. Először a kenyeret szakajtja ki, mi úgy történik: hogy a tészta halfelöli részéből elvág annyit, a mennyt egy kenyérhez elégnek gondol. Jobb kézzel belemarkol, balkézrel maga felé simogatva-hóztatva úgy forgatja, hogy a tészta olyan hosszúkás félgömb alakot nyer, mint a szakajtó kosár alakja; bizonyosan azért, hogy abba jobban beleilljen. A kenyerek után szakajtja ki a

czipót, azután elnyújtja a *lángost*, csinálja a *vesét*, gyúrja a *bodagot*. Mind kenyértésztából. A lángost azonban, ha a kenyér elfogyott és a eselédek (= család) éhesek, vagy munkára indulnak, a kenyér kiszakajtása előtt csinálja és süti. A teknyő oldalához ragadt tésztát, valamint a lisztet is *tészta-vakaróval* levakarja; egy kis sóval, zsírral összegyúrja, kerek alakúra. Ez a *vakarcs*. Zsír nélkül *kakas-tejes bodag* vagy *perecz*. Alakja szerint.

A kenyértésztából vesz el egy darabot az élesztőhöz, nyáron uborka-, ősszel káposztasavanyításhoz. Az ilyen elvett ökölnyi nagyságú tésztát *kóborló kovásznak* is hívják, melylyel Vásárhelyen a lusta asszonyok, újabban a kenyérsütőgető asszonyok szoktak kovászt tenni.

A kiszakajtott kenyereket nagyság szerint helyezik el a patkán, úgy hogy a czipó az ajtó felől esik.

A gazzasszonynak most már minden gondja a kemenczefűtésen van, mivel a kenyér tökéletessége nagyban függ a kemencze fűtésétől. A legjobban megkelt és legszebb tésztából sem sül jó kenyér, ha a kemenczét nem jól fűtik meg. A kemencze, ha fűtetlen, piszkos a feneké; a kihült pörnye nem tisztul le a szénvonó alatt. Mikorra jól befűlik meg is tisztul, mintha kisöpörték volna; ilyenkor szikrázik.

A tűzrevaló sokszor szívós és ekkor a kemencze nem fűlik be, ha bármennyit fűtenek is belőle; ilyenkor *fölcsapatják* a kemenczét száraz tűzrevalóval.

Ha, mikor szikrázik a kemencze feneké, akkor: lehet vetni. Előbb azonban a tüzes pörnyét kihúzzák izzes szénvonóval, a kemencze elejét pedig kis söprűvel tisztítják el. Ezelőtt pemetefűből készült söprűvel végezték a tisztítást: innen a pemetviz, pemetrongy, pemetelés.

A tüzes pörnyét a nagy katlanba nyomkodják, melyen az üstbe víz van föltéve tisztálkodásra, lévén a vásárhelyi embernek a szombat este a tisztálkodási ideje.

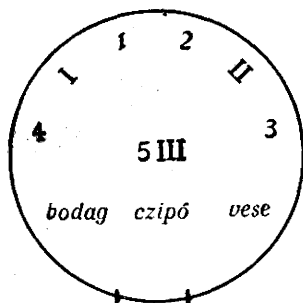
Mikor kitisztította az asszony a kemenczét, az *előtét* fölteszi, a kenyereket pedig, a mik eddig a patkán a kosárban is keltek, a pitarba kiviszi és sorba lerakja a földre. Most arról kell gondoskodnia, minek a világítása mellett vesse be a kemenczébe a kenyereket. Ezelőtt készítettek *szusztorát*, a mi söprűfü vagy nyírfaág és arra kötött zsiros vagy olajos rongyokból állott. Ennek a lángjánál vetették be a kenyereket. Többféleképp alkalmazták. Kezdetben az első kenyérbe szűrták, mikor a kenyeret a lapátra borították; később a kutyának süített korpakenyérbe, végre a czipóformájú sárcsomóba, esetleg tökdarabba. Ma a szusztora helyett mécszet használnak.

Vetéskor a sütőlapátot a tűzhelyre teszi, lisztel meghinti, keresztet vet rá és a kosárból a kenyeret ráborítja; lenyomkodja két tenyérrrel, hogy azután jobban földomborodjon és beveti. A bevetésnek ez a módja t. i., hogy a kenyeret nem *vágják föl*: régebbi; ma már négy ujjnyi magasságban az aljától félkör alakban fölvágják.

Az első kenyeret, melybe a szusztorát szűrják, a majba veti; ide mellé jön még a második is; a harmadik a patka felől; a negyedik a kuczkó felől; ötödik a közepre; a kemencze szájába a czipó, vese, bodag jut.

Mikor a kenyeret mind bevetette az asszony és berakta a kemenczébe valókat: az *előtét* felteszi, pemetrongyal földugja, két kézzel megfogja a ruháját a két

czombja fölött, fölemelgetve a kemence szája felé rázza; eközben szájával czupogtat, mondja „*Hasadj föl!*“, „*Repedj föl!*“ vagy „*Sülj áldott, pirulj áldott, nem az ágy alatt vagy!*“, t. i. a teknyőben a dunna, párna alatt.

A bevetés után a kosarakat szájával lefelé egymásra borigatja, hogy a kenyér fölhasadjon. A szakajtóruhát, fehér kötöt kirázza, összehajtja, az utóbbit úgy, hogy széjjelhajtva *rostélyos* diszitésű a gyűrődése. Teknyőt, széklábat, zsákot a házból kihordja, kitakarítja; azután félmarok szalmát meggyújt a nagykatlanba húzott paráznál s azt a kemence szájába teszi és megnézi, hogy *fogja-e a kemöncze*, (a kenyeret) azaz égeti a tésztát, feketedik-e a felső haja? Ha nagyon fogja, az előtét egy kicsit lent hagyja; ha nem fogja eleget: *előzi*. Az előzés szükségességéhez képest paraszat rak be az előte mögé vagy tüzet gyújt és sebes lángolással idéz elő annyi hőt, a mennyi szükséges a kenyér megsüléséhez. Ezután a sütőlapátot, piszkafát, szénvonót az egyik sarokba állítja fel, a megmaradt tüzevalót meg a másik sarokba nyomja. A gondos asszony vagy szolgáló ezt sose viszi ki az udvarra; ott hagyják délig s visszadugják a kemenczébe, hogy esetleg tüzet ki ne vigyenek vele az udvarra. A pemetvizet is kiönti. A kemence elejét sárga földdel bemázolja, majd a pitart fölsöpri, elrakodik; ekkora kisül a vakares vagy a perecz. A vese, bodag félóra mulva, a czipó 1 óra, a félkenyérszűri czipó 2 óra, a kenyér 3 óra mulva. A megsült kenyér, ha a fenekit megkopogtatták: *átalig rőng*; ha a kemenczéből kivételkor az orrunk elállja a melegségét: akkor megsült. Ha *pufog*: sületlen.

Az alatt az idő alatt, míg a kenyér sül, készül a korpaélesztő. A korpaélesztőt, egész esztendőre valót, két asszony¹⁷ közt csinálják és pedig a következőképen. Egy jó kosár korpát a sütőteknyőben, legtöbbször egy első tálban, megforráznak annyi vízzel, hogy éppen csak szivós legyen a korpa. Mikor ez annyira kihül, hogy nem sütős, széjjelkaparják és a közepébe teszik a dagasztáskor félretett kis czipónyi tésztát, melyet azután a meleg korpával betakarnak, abroszszal leteritenek és kelni hagyják 2 órahosszáig. A megkelt korpát jól összegyúróják, megdagasztják a közte levő tésztával és ismét kel addig, míg meg nem repedezik; a mikor aztán két kezük közt hosszúkás alakúra kiszaggatják az asszonyok, *élesztőszáritóra*, *száritóra* rakják, hol megszárad. Majd eltördelik rendesen négy darabba és elrakják zsákba.

A tésztán kívül szoktak még az élesztőbe tenni akáczfavirágot, árva csalánt, komlót, árpát, egres szőlőt; továbbá törkölyt, söprőt és őszkor a megforrt mustnak

¹⁷ Nagy-Boldogasszony és Kisasszony napja, augusztus 15-től szeptember 8.

borhabját is, melyek részint a kenyér kellemes ízét, szagát, részint a kenyér belének puhaságát idézik elő. A vörös- és foghagymát pedig azért, hogy ne lehessen megrontani.

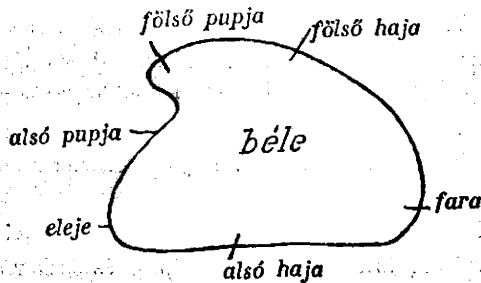
Ha a kenyér kiszült, az asszony kiszedi sütőlapáttal a kemenczéből s a pitarba a földre sorba rakja. Csendesen bánik vele, hogy meg ne zökkenjen, mely esetben a bele megrepedne. Egy cseréptányérból vagy bögréből tiszta vízzel a kenyér felső haját, elejét, jobb kézzel megmossa, helyesebben *mögmosdatja*; részint, hogy feketébb, pirosabb legyen; részint, hogy ne törjön a haja. A tányérban maradt vizet kiviszi az udvarra és vagy az ereszre önti föl, hogy a következő sütéskor is fölhasadjon a kenyér, vagy a csurgásba. Az ijedős gyerekeket ilyen vízből megitatni igen jó — úgy tartja a hit. Az esetleg megmaradt tűzrevalót bedugja a kemenczébe; a kenyereket pedig kihordja a kamrába és zsákra rakja, majd föl-támogatja; mikor pedig egészen kihül, a polczra rakja föl, egymásra borítgatva, a mint mondják *élibe*, hogy az alját is érje a szél, hogy ne penészedjen meg. Ha a kiszedés után azonnal a polczra tenné, a bele megrepedne. Azután kiviszi a pitarból a sütőlapátot is a kamrába; a szénvonót, pizskafát pedig az udvar hátsó részébe, vagy a ház háta mögé.

Hogy a kenyér miként sikerült, arra nézve többféle megnevezése van a vásárhelyi asszonynak. A jól sült, szépen fölhasadt kenyeret *gálánt könyérnek* mondja, melynek a bele *pöfeteg, festős, foszlós*, olyan, mint a spongya, melyet ha két ujjal összenyomnak, kirugódik. Az ilyen felhasadt kenyérbe a keléskor keletkezett nagy hólyagnak: *angyalheverés* a neve. A czipó, ha szépen sült: *nyalka czipó*.

A nem sikerült kenyér *lapos*, melynek a bele *sűrű, dumujkós, furkós, bodagos, pogácsás*, minek a tészta keletlensége az oka többnyire; de a süléstől is származhatik. A keletlen kenyér teteje *rongyos*, össze-vissza hasadozott és megég. Ha a kemenczét nem jól fűtik be, a kenyér bele *zsöngés* lesz, vagy pedig *szalonnás*, a mikor is a kenyér alján ujjnyi szélességben sűrű a kenyér bele, úgy is mondják *sulykos*, nem lyukacsos, hanem tésztás.

Mikor a kemence hirtelen lefogja, ekkor emelgetéssel segítenek a fölhasadásán. Sokszor a kenyér belsejéből egy csomó még sületlen, félig lágy tészta kifolyik, kicsucsorodik. Erre mondják azt, hogy a kenyér *kifolyt*.

A kiszült kenyeret a családfe, az apa szegi meg, még pedig úgy veszi kézbe, hogy a bal kezével a kenyér felső púpját fogja, az alja pedig a jobb keze felől van, melyet úgy szoktunk mondani, hogy a „Tiszafelé hagyd a púpját.“ A levágott darab neve *pítés*. A kenyérnek van *alsó, felső haja*, vagy másképen *alsaja, fölseje*; *eleje, fara*, *alsó, felső púppja* vagy *gyürkéje* és *bele*.

Kiss Lajos.

BÖRZSÖNYI HIMZÉSEK.

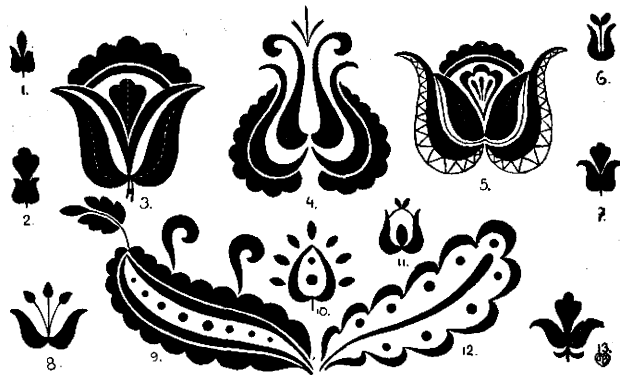
Hont megyében a róla elnevezett hegycsoport egyik völgyében fekszik Börzsöny. Egyike Magyarország legrégebb községeinek; a mit többek közt a benne lévő, árpádházbeli királyok idején épült, európai nevezetességű, román stíli, szép kis templom, továbbá az úgynevezett régi bányásztemplom is bizonyítanak. Nem feladatom ennek a rövid ismertetésnek keretén belül Börzsöny régi történetét közreadni; pusztán csak arra szoritkozom, hogy a témámat megvilágító legszükségesebb adatokat mondjam el. E község lakosai valamikor az első vegyesházi királyok alatt bevándorolt németek, mint mondják, szászok, a minnek megállapítása nyelvész feladata. Régen bányászok voltak, a mit a már említett bányásztemplom is tanusít. Bányáikat előntötte a víz, a miért is elhanyagolták azokat, kivéve a kőfejtőket. Ma földműveléssel foglalkoznak. Egyesek téli foglalkozásképen mezőgazdasági faszerszámokat, vellákat, gereblyéket stb. csinálnak, a mit rendszerint olyan községekben tapasztalhatunk, melyek olyan nagy erdőségekkel és jó számszámfákkal rendelkeznek, mint Börzsöny. Lakói nyelvi sajátosságait, viseletüket, szokásaikat a legújabb időkig megtartották, a mi meglehetősen érdekes, mert a határos községek: Tölgyes, Vámosmikola, Peröcsény, Kospallag magyar nyelvűek, Márianosztra pedig tót. Sajátságos kis német sziget ez a környező magyarság és tótság közepette. Azonban újabban a közlekedési viszonyok javulásával és a gazdasági állapotok változásával a börzsönyiek sem maradtak érintetlenek; annál is inkább, mert ritka köztük az írástudatlan ember. Ma, kivéve a legöregebbeket, mind jól beszél a magyar és némileg az irodalmi német nyelvet is. Nyelvük egyébként valami elmaradt ősi német nyelv, a melyet, ha nem élt néhány évig az ember közöttük, minden német tudománya mellett is nehezen ért meg. Szóval iparkodnunk kell, hogy a mig lehet megörökítsünk a börzsönyiek néprajzából, a mennyit tudunk.

Kezdem azzal, a mi engem leginkább megragadott és a mit leginkább tanulmányoztam, a himzésekkel.

Festői, meglehetősen tarka viseletük volt a börzsönyieknek, a melynek egyes darabjait újabban már gyárilag készült kelmékből csinálják ugyan, de saját himzésükkel is gazdagon látják el. Ruházatukhoz tartozó darabok, férfiaknál: az ing eleje, a gombok mentén. Az ingujja a csukló körül himzett díszítéssel van ellátva, többnyire ma is; a nők fejkötői, fejkendői, vállkendő és ingei; az úgynevezett „Himmelbett“-ek, hajdani mennyezetes ágyak primitív maradványai, himzett párnahéjaikkal és ágyterítőikkel gyönyörű látványt nyújtanak. Ha a Himmelbett hiányzik is, de a díszített párnahaj minden börzsönyi tiszta szobában megvan, ott virít a szép saját készítette ágyterítő alól és büszkesége minden valamirevaló börzsönyi asszonynak. De még milyen büszkesége! Csak nagyon elvétve akad köztük olyan, a ki túlrad rajta, természetesen nem csekély rábeszélésre. Ragaszkodnak ezekhez a himzésekhez, mert csak télviz idején van idejük, hogy ezekkel foglalkozhassanak, egyébként a mezei munka teljesen elfoglalja őket, pedig azt mindenekfelett valónak tartják. Noha egyik-másik asszony boltban vett csipkével vagy tarka kelmével készíti a díszpárnahajat, a legtöbbje saját készítésű vagy

gyárban szövött vászonra, maga hímezi a szép és jellegzetes börzsönyi díszítéseket. Vannak közöttük sokan, a kik maguk rajzolják a vászonra a kivarrandó virágokat, míg a rajzolásban járatlanokat az ügyesebb rajzoló (Zohen) segítik. Ezek a rajzolóok többnyire öreg nének, egyébként azonban a legkülönbözőbb korúak, sőt leányok is vannak közöttük. Bátran mondhatjuk, hogy a mindenfajta hímzések születésétől kezdve végig az életen kísérik és követik sírba a börzsönyi embert. Hisz még a szemfedőt is remek hímzéssel díszítik.

Nem kutatom a börzsönyi hímzések eredetét. Hiszen én csak adatokat gyűjtök. Azonban a díszítő elemek gazdag változatossága, a hímzések fejlett technikája arra vall, hogy ez már sok nemzedéken át élt közöttük. Eddigél csak növényi elemeket találtam bennük és tekintettel arra, hogy igen nagy mennyiségű börzsönyi hímzést láttam, azt következtetem, hogy ha vannak is állati elemek, azok nagyon ritkán és elvétve fordulhatnak elő. Ezideig még egyet sem láttam. Némely növényi elem a stilizálás folytán idővel mértani alakot nyert; ezért azt is meg kell említenem. Rendkívül érdekes szerep jut a börzsönyi hímzéseken a betűknek, a melyek vagy mint nevek, vagy mint azok kezdőbetűi, vagy mint felírások jutnak érvényre. Erről különben az illusztrált anyag alább következő ismertetésénél még lesz szó.

1. ábra. Növényi díszítő elemek.

A szóbanforgó hímzésekben előforduló elemeket a börzsönyi asszonyok elnevezése szerint sorolom fel. Így találunk ott: *tulipánt, rózsát és bimbóját, szegfűt, nefelejtsét, eperlevelet, tölgyfalevelet, makkot, szőlőfürtöt, továbbá kereket*, a mely azonban inkább rózsza, az ú. n. *ördög szemé-t, csillagot és virágcserépet*, a mely azonban szintén inkább virág, mint cserép.

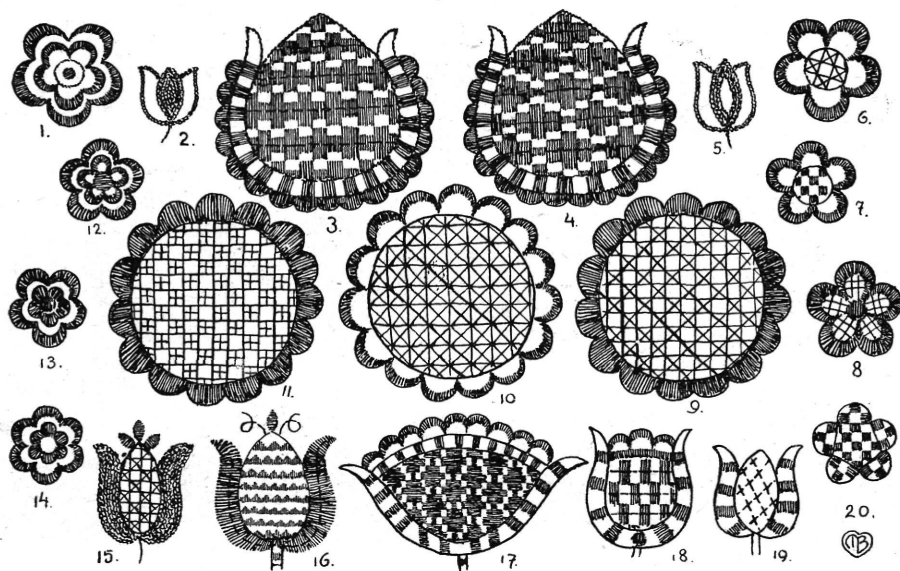
A *tulipán* névvel jelölt elemet úgyszólván megszámlálhatatlan változatban találjuk a börzsönyi hímzéseken. Ezt különben majdnem mindegyik elemről elmondhatjuk. Nagyság, valamint alak tekintetében változatos példákat nyújt az 1. ábra 1—8., 13., a 2. ábra 2—5., 15—19., a 3. ábra 8. számú felső részéből jobbra és balra kinyúló ágacskákon; a 13. számon; továbbá a párnahaj díszítések, valamint az ágyterítő.

Rózsát és rózsabimbót mutat a 4. ábra 3. (rózsza), 1. ábra 10., 11., 3. ábra 3. (bimbó). A 8. ábrán a párnahaj középső főeleme, melyet a készítője, legyezőalakban szétterülő közepével és a körülötte szimmetrikusan elhelyezkedő öt szív-

alakú virággal együttesen nevezett rózsának gyönyörű példája az említett elemnek. A 9. és 10. számú párnahajon, valamint az ágyteritőn lévő, gránátalmára emlékeztető elemeket a börzsönyi asszonyok szintén rózsza névvel jelölik. Számos példáját találhatjuk a fentiekben a rózsabimbónak is.

A *szegfű*. A tulipánnal együtt ez a leggyakoribb elem és nem kevésbé változatos. 5. ábra 1., 3—5., 4. ábra 2., 6., 6. ábra 7. számú ingujjdíszítés szárvégződése. 3. ábra 2., 4., 7., 9., továbbá a mellékelt párnahajakon és az ágyteritőn.

A *nefelejts* apró, többnyire kis elemecske, melyet nagyobbára a díszítések tervezeteiben előforduló hézagok kitöltésére mintegy alárendelten használnak; azonban gyakran nagyobb alakban és mint uralkodó elemet is alkalmazzák. Négy-, öt-, hat-, hétszirmú és belső kiképzése tekintetében igen változatos alakjait a következő ábrák tüntetik föl: 7. ábra 3—6., 2. ábra 1., 6—8., 12—14., 20. Ural-

2. ábra. Növényi díszítő elemek.

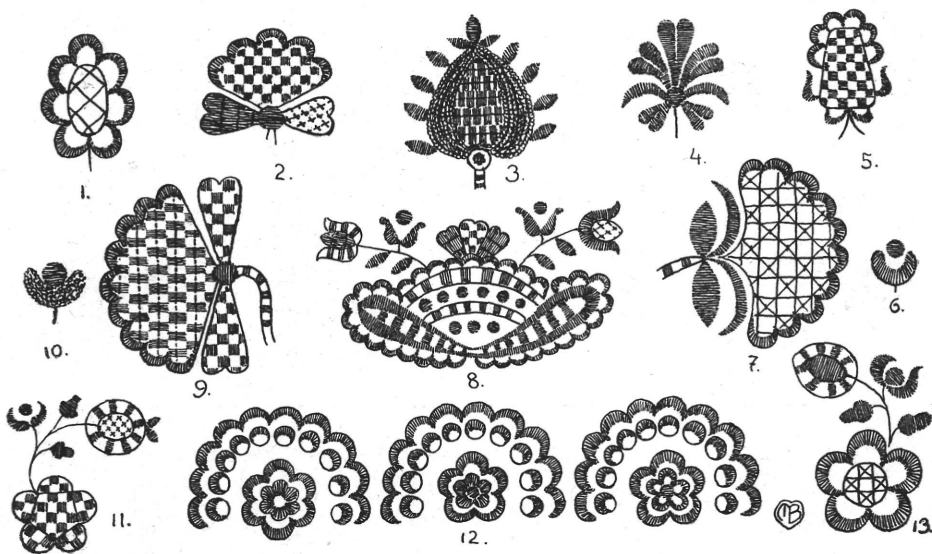
kodó elem gyanánt való alkalmazását a 3. ábra 11. és 13. száma mutatja. Ez az ábra töredékes része egy laza összefüggésű párnahajdíszítésnek, a melynek felső hosszabbik oldalán ezen félköralakra emlékeztető elemekből álló sorok nyitott oldalaikkal egymásnak fordulva, párhuzamosan haladnak, oly közel, hogy ebben a 3. ábra 8. és a 2. ábra 9—11. ábrái bár szimmetrikusan, de minden egyéb összefüggés nélkül helyezkednek el. Nagy szerep jut ennek az elemnek a betűk díszítésében, a melyeknek belső díszítését, akár pozitív, akár negatív kiképzésben, majdnem kizárólag a nefelejts alkotja. A betűket külsőleg is díszítik vele. A mindenfajta alkalmazását szemléltetően tüntetik fel a párnahajak és az ágyteritő.

Igen kedvelt és sokféle változatban előforduló elem az *eperlevél*. Ennek a hármas beosztású levélnek, a melyet a börzsönyi díszítéseken való megjelenésében virágnak is vehetünk, tagozott és tagozatlan szélű példáit láthatjuk a 4. ábra 1., 4., 5. számain, továbbá a 8. ábrán a párnahajon és az ágyteritő, (11. ábra) középső díszének

alsó jobb és bal oldalain. Ez utóbbin két oldal mindegyikén egy-egy tagozatlan szélű eperlevél közül hat-hat darab tagozott szélű bizonyos szimmetriára való törekvéssel.

A szamóca, vagyis az eperlevél a börzsönyi díszítő elemek közé jutott; hogyan maradhatott volna hát ki annak a fának levele és termése, melynek lombjai alatt az terem, a *tölgyfa*?

A *tölgyfalevél*, a *makk* egészben vagy csupán a csészéje, szintén gyakori és változatos eleme a szóbanforgó díszítéseknek. Az 1. ábra 9., 12., a 6. ábra 1., 4., 12., 16. a tölgyfalevél különféle képen nyilvánuló alakjait mutatják, míg ugyancsak a 6. ábra 5., 13., 14. számai, valamint a 3. ábra 11. és 13. számainak egyes részei az egész makkra és csészéjére nyújtanak példát. Ugyanezen ábra 6. és 10. számait is stilizált makkoknak vélem. A tölgyfalevél, makk és csészéjének alkalmazását a 8. ábrán a párnahaj könnyen szemléltethető módon mu-

3. ábra. Növényi díszítő elemek.

tatja be. Azonban különösen a makk csészéjének népszerű voltát a többi két párnahaj és ágyterítő is tanúsítja.

A börzsönyi bor híres. Természetes tehát, hogy a *szőlő* sem lehet ritka eleme a börzsönyi díszítésnek; a 6. ábra 3., 6. és 11. számú ábrái a szőlőt három különféle alakban mutatják be.

Kéréknek nevezi a börzsönyi asszony azokat a középponti kiképzésű különféle, de körbeírható alakú díszítőelemeket, melyeket a 7. ábra 9., 10., 2. ábra 9—11. számú rajzain, továbbá a 9. számú párnahaj középső és egyúttal kiinduló részén, azután a 10. ábrán közlött hosszúsági tengelyében elhelyezett öt kerek díszítéseiben láthatunk. Az utóbbi példák egyúttal alkalmazásuk módjára is rámutatnak.

A 7. ábra 1. számú elemét *Ördög szemének* mondta az, a ki himezte. Ugyanennek a táblának 8. száma nagy hasonlatot mutat hozzá.

A *csillagot* leginkább a kompozícióban előforduló hézagok kitöltésére hasz-

nálják. Ámbátor ezt a szerepet is többnyire a nefelejts ragadja el tőle. 6. ábra 9. szám, a 9. és 10. ábrán a párnahajakon mint a kerék belsejének kitöltése jelentkezik.

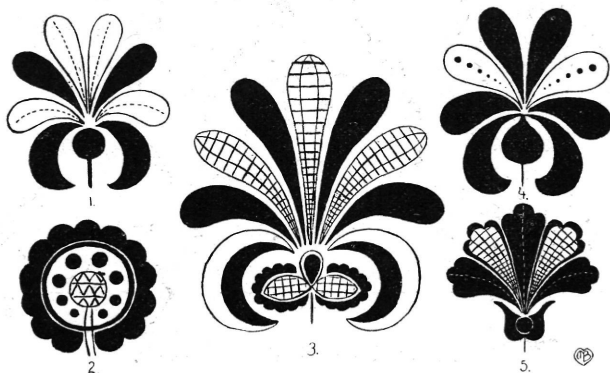
A *virágcserep*, a melyről már megjegyeztem, hogy inkább virág, mint cserep, igazán csak jelképezi a nevét, mert eltekintve alkalmazásától, alakja egyáltalában nem felel meg annak a névnek, melylyel készítője ellátta. Egyébként láthatjuk ezt

4. ábra. Növényi díszítő elemek.

a 8. ábra párnahaj koszorúszerű díszítésének alsó középső részén, a hol az a tulipánra emlékeztető, keresztezett vonalakkal kitöltött kelyhű virág, melyből a középső rózsás rész emelkedik ki, ez a virágcserep.

Ezekon kívül még sok elem, melyeket nem lehet az említettek közé sorolni, mert vagy teljesen sajátos alakjuk van, vagy egyesítik magokban a fentiek egynemely

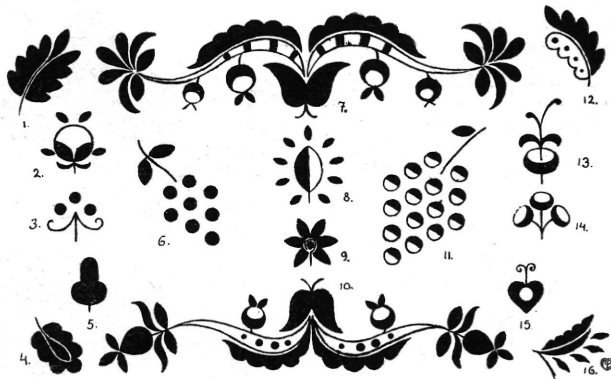
5. ábra. Növényi díszítő elemek.

ismertetőjeleit. Ilyen például 7. ábra 2. szám, 5. á. 2. bizonyos mértékig, 1. ábra 3., 4., 5., a 6. ábra 2., 15. és 16., továbbá a 3. ábra 1. és 5., a 11. és 13. számúak ágacskaít bevégező elemek. Ugyanezeket elmondhatjuk még a három párnahaj és ágyterítő némely elemeiről is.

A 9. ábrán a párnahaj felírásának Ö és N betűje közötti rész felett például a búzagalászra emlékeztető alakú elemet láthatunk.

Valószínű, hogy ha minden börzsönyi asszonyt megkérdeznénk a díszítő elemek neveire vonatkozólag, sok különféle kerti és mezei virág, illetve növénynek nevét írhatnók össze. Hiszen ezeknek az elemeknek az alakja, eltekintve néhány a természetet nagyon megközelítőtől, az illető fantáziájában személyenként és teljesen egyénileg más és más virág képével jöhet kapcsolatba.

A börzsönyi díszítések kompozícióiban a természet munkájához hasonlóan

6. ábra. Növényi díszítő elemek.

jelentkezik a szimmetriára való törekvés, a nélkül azonban, hogy kinos pontossággal iparkodnának az egyik oldalt a másikra másolni. Csak kisebb díszítéseknél hajtják ezt a szándékot végre. A nagyobb kompozícióknál pusztán a tömegek szimmetriáját tartják szem előtt.

7. ábra. Növényi díszítő elemek.

A 6. ábra 7. és 10. száma, két férfing kézelőjének a díszítése, teljesen szimmetrikus.

A 8. ábra a párnahaj és az ágyterítő tipikus példája a nagyobb kompozícióknál érvényrejutó tömegszimmetriának, egyúttal annak a könnyedségnek, a melylyel a börzsönyi asszony túlteszti magát egy ilyen feladat megoldásánál általában előforduló nehézségen. A 9. számú párnahajon már csak a tömegszimmetriára való törekvés, a 10. számún meg éppenséggel már csupán folyó dísz van, illetve

ismétlődő uralkodó formák vonulnak ritmikus egymásutánban, megtűzködve virágos galycskákkal, hogy azt a teret, a mely rendelkezésére áll, kitöltse.

Az egyes díszítőelemek teljesen szimmetrikusak. Csak nagyon kevés kivétel van ez alól. Azok is többnyire a helyzetük miatt, illetve hogy a megfelelő helyhez simuljanak. Különösen a levéalakok közt fordulnak elő. 1. ábra 9., 12., 6. ábra 1., 12., 16., 3. ábra 13. számán a kis tulipán, továbbá a párnahajak, kiváltképen a 8. számú és az ágyterítő jellegzetes példával szolgálnak erre. Az egyes elemeket összekötő vonalak, illetve a virágok szárai szintén nagyon változatos alakban jelennek meg. Úgy különböztetném meg ezeket, hogy vannak hangsúlytalanok, hangsúlyozottak és vegyesek. Hangsúlytalanok nevezem azokat az egyszerű vékony fonalszerű szárazakat, melyeket szinte mintegy magyarázatként húzott oda tervezője, hogy indokolja bizonyos elemeknek azon a helyen való létjogosultságát. 6. ábra 3., 6., 11., 14.; 3. ábra 8., 11., 13.; a párnahajak és ágyterítő

8. ábra. Párnahaj.

Hangsúlyos szár alatt azokat értem, melyek már nem pusztán magyarázatképen vannak ott, hanem a díszítésnek lényeges és feltűnő részei. Ebből kifolyólag nem egyszerű vonal, hanem rendszerint két párhuzamos, melynek közét négyzetes, téglalapos közös idomokkal, esetleg harántvonalakkal elválasztott keresztezett vonalakkal töltnek ki. A szár némely részét még kívülről rárakott ismétlődő félkörös tagozású diszszel tüntetik fel. 6. ábra 7., 10., továbbá a 8. ábrán a párnahaj. A négyzetes, téglás és keresztezett kitöltéseknek szembeötlő példáit láthatjuk az 8. számú párnahajon és az ágytakarón. A 10. sz. párnahajon a szár hangsúlyozása tetőpontját éri el. Az a négy fordított S-alakú szár, mely az öt kereket köti össze egymással, oly gyönyörűen van kiképezve, hogy már többet nem is kívánhatunk; a félkörösen tagozott vonalak egy-egy két csúcsban végződő területet zárnak be, melyet *nefejejtsekkkel* és köralakú foltocskákkal töltnek ki.

A 9. sz. párnahaj a *vegyes* szárú példát mutatja be. Ez tulajdonképen hangsúlytalan szárából tevődik össze. Ugyanis ezek egy kis távolságra párhuzamosan

haladnak vagy nagyon csekély mértékben távolodnak el egymástól és ezt a körülményt arra használja föl a tervezője, hogy a szokott módon hangsúlyozza, vagyis kitölti a közöket.

A kompozíciókat mindig valamilyen elemből indítják ki. Ez az elem lehet: virágcserep, mely csak azért az, mert annak mondja a készítője; tulipán, nefelejts, kerék stb. Néha ez a kiindulási elem a legsúlyosabb, mint pl. a 8. sz. párnahaj virágcserepben lévő rózsája; a 9. sz. párnahaj szépen kiképezett *kereke*. Másutt a többi elemhez képest kevésbé feltűnő, de még mindig nehezebb valamivel a többinél. Pl. a 10. sz. párnahaj. Ennél alig beszélhetünk ilyen kiindulási elemről éppen a kompozíció megoldásának módja következtében. Az ágyterítő középső díszítésének kiindulási eleme még eléggé feltűnő, azonban már súly tekintetében a felső elemeknél jóval igénytelenebb, noha ott alul az eperlevelek közt még mindig

9. ábra. Párnahaj.

elég nyomatókkal rendelkezik. Az ágyterítő két másik díszítésének kiindulási elemei már teljesen alárendeltek.

A tervezéseknél követett eljárásokra nézve az a benyomásom, hogy először néhány súlyosabb elemet raknak le valamiféle rendszerbe; azután azokat a különféle szárakkal egymással valamiféle vonatkozásba hozzák; végül a fenmaradó közöket apróbb elemekkel, levelekkel és szőlőkacsokkal kitöltik.

Nagyon kiváló szerep jut a bürzsönyi nagyobb díszítéseknél a betűknek. Ezeket, melyek rendszerint gyönyörű gót betűk és melyeknek pusztá alakjait az őseiktől sok nemzedéken át rájuk maradt úgynevezett *Kupferstich* bibliákból szedik, remekül feldíszítik. Egyes párnahajakon a tulajdonosának neve, már nem pusztán csak felírás. Ezeken már impozáns része az a kompozíciónak; maga is díszítéssé válik, mint azt a 9. és 10. számú párnahaj mutatja. Ennek a készítőjét, a ki egyzersmind tulajdonosnője is, Elisabet Königin-nek hívják.

Valamennyire ugyanazt látjuk itt, a mit a török himzéseken, a hol a fantasztikus alakú többnyire kuf betűk díszítőelemek gyanánt szerepelnek.

Az ágyteritőn, 11. ábra, melynek felírását szintén rendkívül csinos díszbetűkből állította össze, a keresztnéve és családi neve közé egy kis virágot tesz.

A 8. számú párnahéjon, melyet Katarina Groser csinált, baloldalon van a keresztnév, jobboldalon a családi név és körötte, hogy zum Andenken. Tehát még ennél is látunk valami díszítésre való törekvést, noha egyáltalában nem díszbetűkből csinálta a felírást.

A betűk, illetve felírások szeretete nyilvánul meg a börzsönyi ágyterítőknél azokon a példányain, melyekre mondásokat, verseket, imákat vagy ájtatos költeményeket varrtak ki. Sajnos, ezúttal ilyeneket nem mutathatok be, de talán a közel jövőben lehetséges lesz ezt megtennem.

10. ábra. Párnahaj.

A mellékelt párnahajak közül a 8. számú rajzának szélessége 61 cm., magassága 35·5 cm., a mely utóbbiba beleszámítom a betűkét is. A 9. sz. párnahaj szélessége 66·5 cm., magassága 36·5 cm.; a 10. számú 67·5 cm. és 35 cm. nagyságú méretekkel rendelkezik. Ebbe beleértendő felső hosszú és egyenes szélétől az alsó zégzúgosan fogazottig terjedő rész. Az ágyterítő hosszúsága 170 cm., magassága 140 cm. Mint a mellékelt rajz mutatja, két boltban vásárolt ismétlődő díszű, 5 cm. szélességű szalagbetéttel hosszúsági tengelyével párhuzamosan három mezőre oszlik. Ezek közül a középső mező körülbelül 44·5 cm., az alsó és felső körülbelül 42·5 cm. Az ágyterítő rövidebb széleitől befelé számított 13 cm.-nyire párhuzamosan a jobboldalon meg a balon szintén egy-egy 4·5 cm. szélességű szövött mintájú betétszalag vonul végig. Ezek az egymást derékszögben metsző betétszalagok mintegy keretül szolgálnak azoknak a díszítéseknek, melyeknek kisebbike szimmetrikusan és befelé irányuló törekvéssel egymásnak megfelelően helyez-

kednek el a középső, önmagában is többé-kevésbé részarányos nagyobb mellett. Az alsó mezőnek a két szövött mintájú betétszalag közti részén, közvetlen az ismétlődő virágdisszszal ellátott, hosszabbik alatt húzódik el a már említett Elisabet König név díszített betűivel. Az ágyterítő hosszabbik széle ép, ellenben a rövidebbiken végig 1.5 cm. hosszúságú rojtok vannak.

Ha a börzsönyi hímzésekről beszél az ember, nem hagyhatja megemlítetlenül a vállkendőket, fejkendőket, fejkötőket (haubn), ingeket, pruszlikokat és még sok mindenféle egyéb vászonból készült ruhaneműeket. Azonban most, fájdalom, ezeket sem mutathatom be rajzban. Ezeknek némelyike, különösen a csipkézett és áttört díszű vállkendők, fejrevalók és más ilyeneműek, valóságos remekei a népies díszítő művészetnek és kézimunka-technikának.

A színezés, mely a mai börzsönyi hímzéseken megnyilvánul, nagyon egyszerű és izléses. Lehetséges, hogy ezek a varrások valaha tarkábbak, élénkebb színűek voltak, mint a milyen azoknak a pruszlikoknak a kelméje, a milyeneket itt-ott még ma is látni közöttük; azonban nem érzem magam hivatva ennek megállapítására. Tény az, hogy most, ha szabad magam ezzel a szóval kifejezmem, nagyon diszkrétek. A piros pamut uralkodik; azonban fekete és világoskék színűt is láttam közöttük. Ritkán alkalmaznak két színt és még ritkábban többet. Megjegyzem még, hogy piros alapon fehér pamuttal való hímzés nagyon gyakori náluk. A 9. és 10. ábra. párnahaj hímzése szintén ilyen.

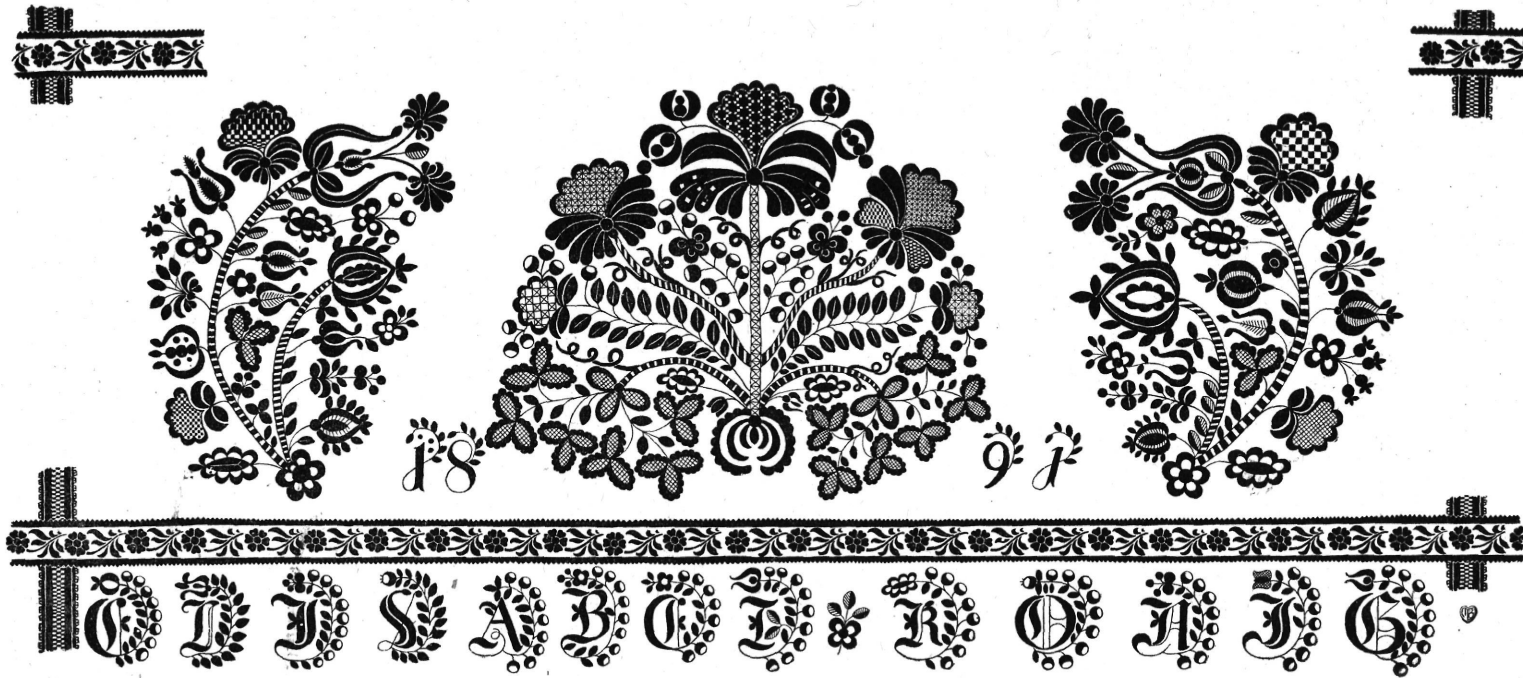
Többet mondhatunk már a hímzések technikájáról és módjáról. A börzsönyi varrottásokon használatos öltések a következők: *száröltés* (lásd börzsönyi hímzés-minták 12. ábráján „a” betűvel jelölt vonalat), *láncöltés* (lásd ugyanott a „b” betű fölött), *laposöltés* (lásd ugyanott „c” betű mellett), *hurkolás* (lásd ugyanott „d” felett).

Száröltéssel csinálják a már említett hangsúlytalan szárakat és egyes díszítőelemek körvonalait, továbbá a bennük lévő ilyenmű rajzot. 7. ábra 1., 8., 9., 10.; 5. ábra 1—5.; 1. ábra 5.; 6. ábra 2., 3., 6—15.; 2. ábra 1., 3., 4., 6., 7., 9—11., 15—20.; párnahajak és ágyterítő.

A *láncöltés* az előbbinél valamivel feltünőbb erősségű körvonalaknál és néha kisebb terület kitöltésénél jön alkalmazásba. 2. ábra 2., 5. és 15.; 3. ábra 3. és 10. sz.

Leggyakrabban alkalmazott fajtájú a *laposöltés*. Alig találunk díszítőelemet, melynek kivarrásánál ezt a módját a hímzésnek fel ne használnák. Ezért nem mutatok rá külön egyes példákra. Érdekesebb az, hogy milyen szerepe van a szárak hangsúlyozásánál, avagy egyes vonalak vastagításánál. Ezeket megvilágítandó, utalok a 2. ábra 3., 4., 17—18. számú alakok külső részére; 3. ábra 8. sz. rózsájának belsejére; továbbá a 8. számú párnahaj kiindulási elemére, meg a 10. sz. párnahaj felírásánál L és A betűire.

Hurkolást használnak mindenütt, a hol kisebb félkörös tagozású széllel ellátott díszítőelemekről van szó. 2. ábra 1., 3., 4., 6—14. és 20. számúak külső részei; az 1., 12—14. a belsejében is, továbbá a 17. és 18. számúak felső bezáró részei. A 3. ábra 1., 2., 5., 7—9., 12., 13. sz. elemek. Ennek a táblának 2., 7. és 9. számján látható, mint megy át a hurkolás száröltésbe ugyanazon a formán. Sok szemléltető példát nyújtanak a hurkolásra és az utóbbira a párnahajak és az ágyterítő.

11. ábra. Ágyterítő.

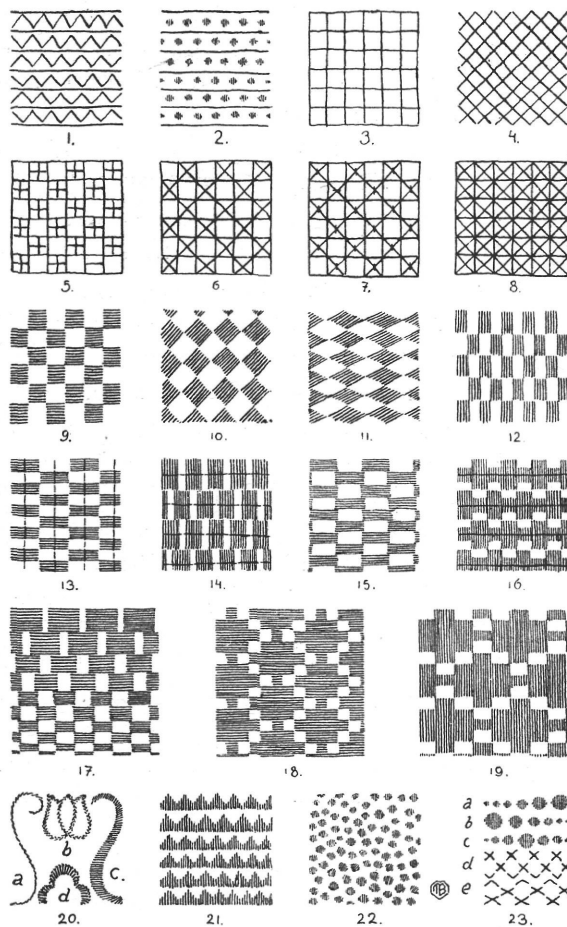
Nem hagyhatom említés nélkül, bár példákkal most ezt sem szemléltethetem, az áttört himzésű börszönyi varrottásokat. Ezek többnyire fejkendőkön, vállkendőkön, keszkenőkön, továbbá párnahajakon fordulnak elő. Az utóbbiakon rendszerint valamely színes kelme van mögötte vagy maga az áttört szövet olyan és a másik fehér, hogy annál szebben érvényesüljön az áttört díszítés.

A laposöltés szélesebb területek befedésére csak úgy egyszerűen, hogy az egyik oldalról a másikra vigyék a pamut vagy más anyagból készült szálát, nem alkalmas. Ugyanis ilyen módon nem rögzítődnek a szálak eléggé a vászonhoz. Könnyen félretelődhatnak és mennél messzebb van a két állandó, a vászonba fűzött pontjuk egymástól, annál feltűnőbb elváltozásnak vannak kitéve. Egyes helyeken szétnyílnak, kigörcsülnek, összecsomósodnak, a mely körülmények természetesen rovasára esnek annak a nyugodt felületnek, melyet mesternőjük velük jelezni akart. Hogy ez meg ne történhessék, kétféleképpen segítenek rajta. Vagy leSORITJÁK a szálakat rajtuk harántul menő öltésekkel (5. ábra 5., 4. ábra 2., 6., 1. ábra 3., 5., 13., 2. ábra 3., 4., 16., 18., 3. ábra 2., 3., 8., 9., továbbá a párnahajak), vagy a himezendő területet megfelelő mennyiségű és nagyságú részekre bontják. Ez utóbbi módszerrel az elem alakját némi változás éri és felületesen szemlélve hajlandó az ember az ilyen módon elkülönült formákat más-más résznek tekinteni. Azonban a pamutszálak iránya és a terület keskenyebb részein a szétválasztás által keletkezett hézagok megszakítása ékesen tanuskodnak ennek a netán felmerülő véleménynek tarthatatlanságáról. De beszéljenek a példák 4. ábra 1., 3—5.; 1. ábra 3—5., 9.; 6. ábra 1., 4.; 3. ábra 4.; továbbá a párnahajak és az ágyterítő.

Igen változatosak nagyság, de különösen forma tekintetében azok a mértani minták, a melyekkel a börszönyiek a díszítő elemek egyes részeinek a körvonala által lezárt területét töltik ki.

A vászon fonalszála irányának megfelelő módon többnyire a négyzetből vagy a téglalapúból indulnak ki; azonban köralakú foltocskákat is használnak. Az ide mellékelte 12. ábra huszonhárom ilyen kitöltést mutat. Az 1. és 2. számú mintát, továbbá 23. számon „a” növekedő, „b” fogyó, „c” növekedő, majd fogyó köröcskéket csak kisebb területek, egyes levelek, illetve szirmok vagy valamely kör, esetleg hangsúlyozott szárnak párhuzamos köreinek kitöltésére használják. 7. ábra 1.; 5. ábra 2., 4.; 4. ábra 4., 6.; 1. ábra 5., 9., 10., 12.; 6. ábra 10., 12.; 3. ábra 8. díszített betűk stb. Valamivel nagyobb területek kitöltésére használják a 22. sz. mintát és a 23. sz. „d” melletti rendes és „e” melletti lapított keresztet 2. ábra 19.; 3. ábra 2., 8., 11. és a 9. sz. párnahajon. A 21. számú minta, bár nagy területet tölt ki, szintén ritkábban fordul elő. 2. ábra 16. A szóban forgó himzésminták közül a 3., 4., 5., 6., 7. és 8. számmal jelzettek mind vonalalak és uralkodó alapformájuk a négyzet. A 3. számúnál a négyzetek oldalai párhuzamosak a kitöltendő területek alakjainak hosszúsági és szélességi tengelyeivel, illetve merőlegesek azokra (5. ábra 3.; 4. ábra 1., 3.; 2. ábra 8., továbbá 8. számú párnahaj és az ágyterítő); a 4. számúnál ellenben azokkal negyvenöt fokú szöveget alkotnak (3. ábra 1. és az ágyterítőn 11. ábra). Általában ez a kétféle minta nagyon kedvelt módja az eperlevél nevű elem belseje kitöltésének. Az 5. számú minta a 3. számúból keletkezik oly módon, hogy minden

második négyzetecskét oldalával párhuzamosan, vagyis egy álló kereszttel négy kisebb egybevágó négyzetecskére osztanak (2. ábra 11. számú kerék). Ebből, ha az álló keresztet e négyzetecskék állóival helyettesítjük, kapjuk a 6. számú mintát. Ez sokkal gyakoribb az előbbinél (2. ábra 6., 9., 15., továbbá a 9. számú párnahaj és ágyterítő). Ugyanennek egy változata a 7. számú minta, a melynél az átlók keresztezései egy kis öltéssel le vannak szorítva (3. ábra 7.). A 8. számú

12. ábra. Mértani diszítő elemek.

minta összes négyzetecskéiben megvannak az átlók (2. ábra 10., a 9. sz. párnahaj és ágyterítő).

Az eddig említettek vonalas vagy pontokkal kombinált minták; az alább következőknek többnyire derékszögű mértani idomcskákból összetett alakjait laposöltésekkel töltötték ki. Ezáltal olyan mozaikszerű hatást értek el. A 9. és 10. négyzetecskéinek minden második kitöltve igen gyakori (4. ábra 3., 5.; 2. ábra 7., 20.; 3. ábra 2., 5., 9., 11., továbbá 8. és 9. számú párnahajakon, meg az ágyterítőn. A 11. számú rhombusokból összetett alak kevésbé gyakori (4. ábra 2., 6.). A téglalap azonban nagyon elterjedt és kedves eleme a mértani

mintájú kitöltéseknek. A 12., 13., 14. és 15. számú minták e különféleképp használatos változatait mutatják be. A 12. számú egymást sarkaikban érintő álló helyzetű, a 13. számú ugyanilyen, de fekvő helyzetű téglalapokat mutat. Az utóbbiak a közepükön egy-egy öltéssel le vannak szorítva, úgy hogy az azokat leszorító pamutszál az üresen hagyott idomot is felezi (2. ábra 8.; 3. ábra 9., a 9. számú párnahaj és ágyterítő). A 14. számú minta egymást kis darabon fődő, álló helyzetben lévő téglalapokat tüntet fel; a közepük szintén leszorítva (3. ábra 3.). A 15. sz. ugyanolyan módon, de le nem szorított szálakkal, fekvő helyzetben egymásra rakott hasonló mértani idomokat ábrázol. (Ágyterítő középső díszítésének baloldalán.) A 17. számú minta téglalapjai az előbbihez hasonlóan helyezkednek egymásra, de egyúttal hosszúsági és szélességi méreteikben következetesen fogynak. (Ágyterítő középső mezejében lévő baloldali díszítésének tetején.) Nagyon csinos minták a 16., 18. és 19. számúak is. Ezek közül a 18. számú négyzetes, míg a másik kettő téglalap-beosztású. Mindazonáltal könnyen felismerhetjük a 18. és 19. számúak közötti összefüggést. Ugyanazon szabályok szerint helyezkednek el az egyes részeik. Még feltűnőbb ez a rokonság, ha a 19. számú mintát alkotó téglalapok hosszabb oldalai álló helyzetben vannak. Mind a hármat nagyobb területek kitöltésére használják. Alkalmazásukat a 2. ábra 3., 4., 17. száma, továbbá az ágyterítő középső díszítésének csúcsán lévő és az egészet uraló elem mutatja.

Ritkábban találkozhatunk a 21. (2. ábra 16.) és még kevésbé a 22. számú mintákkal. Sőt ez utóbbi azonosságát rendkívül bajos pontosan megállapítani. A 8. számú párnahajon előforduló alakja úgy tűnik fel tüzetesebb szemlélet után, mintha a készítője négyzeteket akart volna utánózni, de már a minta, a mely előtte fekdühetett, szintén pontatlan volt. Akármint álljon is a dolog, annyi bizonyos, hogy ez utóbbi nélkül is elég mintával rendelkeznek a börsönnyi asszonyok, hogy megoldjanak egy térkitöltést.

Nem volt elég alkalmam megtudni, vajjon a pamuton kívül még más anyagot is használnak-e ennek a kis községnek női a varrottasaihoz, de én kizárólag ilyeneket találtam.

Remélem, hogy további kutatásaim révén erre és még sok más ezzel a tárggyal összefüggő kérdésre kielégítő választ adhatok.

Bokor Miksa.

MESZÉGETÉS NYIRMEZŐN ÉS FELSŐORBÓN.

(Alsó-Fehérmegye).

Nagyenyedet és környékét nagy területen ma, mondhatnám, kizárólag Felsőorbó, Diomál és Nyirmező oláh lakossága látja el mézszszel.

A mézszszelés nem kizárólagos foglalkozása még egyes egyéneknek sem, tekintettel, hogy maga az égetés sem folytonos, hanem csak időnkénti foglalkozás a szükséglet szerint és a kemenczék sem állanak ki a szakadatlan tüzelést.

A meszet vagy megrendelésre égetik, vagy gyékényfődeles szekerekre rakva vásárról-vásárra járnak vele és ott darabszámra, kisebb csomókkint, vagy ürmérték

szerint (liter, véka) adják el. Egy véka mész rendszeren 50—60 fillér. Távolabbi megrendelőknek, különösen ha vonaton kell szállítani, métermázsánként számítják az árát.

A jövedelem rendszeren édes-kevés, mert kemenczéik — bár már igen régen égetnek meszet, főképpen Felsőorbón — nagyon primitívek s így rengeteg fát tüzelnek föl és még szerencséjük, hogy rendszeren martba vájják őket s így a kisugárzást csökkentik.

A kemenczék alakja és szerkezete — megfigyelésem szerint — a két köz-

1. ábra. Nyirmezői mészégető.

ségben több tekintetben lényegesen különbözik,⁷ a miért külön-külön fogom leírni őket az összehasonlíthatóság kedvéért.

Nyirmezőn a mészégető-kemenczéket a falun kívül, vagy oda csinálják, a hol az alkalmas tömött mészkő jóformán helyben van, vagy oda, a hová azt a patak görgetegéből a legkönnyebben lehet összehordani és megfelelő mennyiségű fa is kapható a közelben.

A mint már említettem, mindig martba, vagy legalább is elég meredek oldalba ássák le a kemenczét, hogy elejét és a felső részét kivéve, oldalait a

talaj alkossa. A kemenczének ez a földben levő része hengerded alakú, a melynek elejét egyszerűen a tüzet jobban kiálló, hasznavehetetlen kövekből (Melaphyr) földdel készítik, a mint az a mellékelt képen is látható, de van olyan is, a hol ezt a részt oldalt sövényfonattal biztosítják a bedőlés ellen. Ha ez az előrsz oldalt vastagabb, akkor, jobbára csak az egyik oldalon, egy kis vakablakszerű fülkét is csinálnak bele, a hová a kemenczéből az égetés alatt a hamuval kikerülő mészdarabkákat rakják be, hogy nedvesség ne érje őket.

A kemencze tüzelőnyílása rendszeren félméter széles és magas s egészen a földszinen van összerakva három lapos kőből. A tüzelőnyílás fölött a kemencze aláasott részének pereméig, a mészke berakásával egyidőben raknak tűzálló kövekből vékonyabb burkolatot.

Az égetendő mészke berakása és a tüzüreg boltozatának elkészítése meglehetősen gondos munkát és ügyességet igényel, mert ezen múlik az egész égetés sikere.

Mikor a már összehordott mészkeből az égetendő anyag berakását megkezdik legalul, kereken félméter széles és 30 cm. magas „ablakokat“ (fereastrá) készítenek sűrűn egymásután, a nagyobb kövekből. Ezek a fülkék benyúlnak egészen a kemencze faláig, hogy a tüzüregből a lángok szabadon behatolva, az egész kemenczét átjárhassák.

Érdekes, hogy bár ablakoknak nevezik ezeket a fülkéket, az oldalaikat alkotó köveket „lábak“-nak (picsor), a felsőket pedig „hidak“-nak (pod) hívják.

A tüzüreg nagysága a kemencze nagyságától, ez pedig az anyag mennyiségétől függ. A képen látható kemenczée másfélméter széles és jó két méter hosszú volt. A magasságát rendszeren közepes embermagassággal mérik. Alakja nagyjában fél tojásalak, vastagabb végével a tüzelőnyílás felé fordítva.

A tüzüreg boltozatát lehetőleg nagyobb és nem repedezett kövekből rakják ki — természetesen kötőanyag nélkül — közben pedig oldalt is kitöltik az egész kemenczét, ügyelve, hogy az ide elhelyezett kisebb-nagyobb kövek a boltozat köveit lefogják, rögzítsék. A mészke berakása mindaddig, a míg a boltozat közepén össze nem ér, belülről történik s csak azután felülről. Középre rendszeren a nagyobb darabokat helyezik, míg oldalt apróbbak kerülnek s a földszinen levő felső résznek tetejét és oldalát egészen kavicsra tördelt mészkeből csinálják meg.

Ez a földfölötti része a kemenczének kissé menedékes és a teteje alig domború. Itt egy méter magas volt.

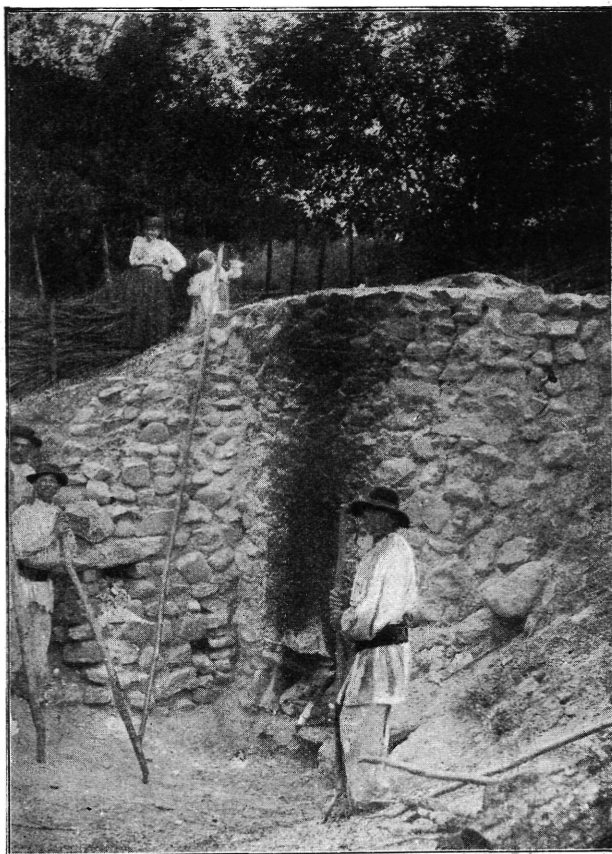
Ha az égetendő anyag így teljesen be van helyezve, egy vállalkozó szellemű egyén bemászik a tüzelőnyíláson keresztül a tüzüregbe, az „ablakoktól“ egy pár centiméternyire egy méter mély, szintén ovális üreget ás ki a paráznak; ugyanis itt Nyirmezőn most vékonyabb gallyas fával égetik a meszet, a miből gyorsan sok parázs képződik s mindegyre feltöltene az üreget, ha alá nem hullhatna a parázsüregbe. Csak ha már ez az üreg megtelt, húzzák ki a hamvas parázst egy hosszúnyelű nyersfa szénvonóval. A parázsüregnek még az a gyakorlati haszna is van, hogy az itt fölhalmozódó parázs tetemesen emeli a kemencze hőmérsékletét.

A parázsüreget azért ássák csak utólag ki — bár veszedelmes munka — mert különben a körben maradó padmaly a fölhalmozás alatt beomolhatna és megakadályozná azt s ha előre ásnák ki, kellő magasságú bolthajtást sem készíthetnének, mert belülről nem érnék föl.

A mikor a tűzűreggel teljesen elkészültek, megcsinálják a kemence felső részének a falát is, jobban mondva a föld fölszíne fölé emelkedő mészkőrakást beburkolják sárral. Ez a burkolat mintegy tíz centiméter vastag és oldalt kereken, rendszeren öt-hat félnégyzetméter nagyságú négyszögletes kürtönyílást hagynak rajta. Ezeket a kürtönyílásokat odatámasztott lapos kövekkel földik be némileg, hogy a légáramlás túlerős ne legyen.

A már leírt burkolat az égetés alatt csakhamar megszárad és összerepedezik, a mikor azután vakolatszerű meszes-földes péppel csapkodják be az egészet.

A képen látható nyirmezői kemence körülbelül három méter széles és magas

2. ábra. Felsőorbói mészégető.

volt s az égetők szerint mintegy 160 métermázsza mész kerül ki belőle 360 koronányi értékben és égetéséhez öt nap alatt 80 szekér gallyasfát használnak föl.

Egy égető munkás bére huszonnégy órára két korona, étel és az elmaradhatatlan gabonapálinka.

Felsőorbón a mészégető kemencéket a faluban benn építik, mert a falu közvetlen közelében mészégetésre fölhasználható kőzetük nincsen, de a falun keresztülhaladó patak mentén jó magas martokkal rendelkeznek. Az itteni mész-

égetők már nemcsak a fát, hanem a követ is szekérral kell, hogy a kemenczékhez hordják.

Egy kemenczében többször égetnek meszet, a nélkül, hogy a tűzálló, mészégetésre nem használható kövekből összerakott mellső részét lebontanák. A kemencze oldalai, mellső része és kis teteje kivételével, maga a talaj. A kemencze előtti rész oldalait kőfallal biztosítják a beomlás ellen s ebben itt is láthatjuk a vakablakszerű fülkét.

A felsőorbói mészégető kemenczék, elülről nézve őket, általában hengeralakúak, de üregük az oldalt némileg lapított boglya alakjára emlékeztet, mert felsőrészük fokozatosan szűkül és a földszínen kicsúcsosodik. A fényképen látható kemencze magasságát öt, a legnagyobb szélességét két és félméternek találtam.

A tüzelőnyílást négy nagyobb lapos kőből rakják össze. Hetven centiméter széles és hatvan centiméter magas. Közvetlen alatta egy hasonló négyszög alakú húsz centiméter széles és magas szelelőnyílás van.

A tűzüreg szintén boltíves, hossza két méter, szélessége nyolczvan és magasága száznyolczvan centiméter. Alján ablakok nincsenek s a parázsüreg is hiányzik, de kereken félméter magas és széles padmalyt hagynak a talajból s a boltozatot erre rakják föl.

Parázsüreget azért nem csinálnak, mert vastag, sokszor félméter átmérőjű hasábokkal tüzelnek, a melyek hosszasan és majdnem teljesen elégnak. A tüzelőnyílás alatti szelelőlyuk éppen arra szolgál, hogy kellő mennyiségű levegő érje alulról az égő hasábokat.

Az égetésre szánt mészkörögök elrendezési és berakási módja teljesen megfelel a továbbiakban annak, a mit már fönnebb a nyirmezői kemenczénél leírtam. A fölhalmozott mészkőnek azonban csak igen kis része kerül a fölszínre, ötvenhatvan centiméter magas, szabályos, kerek halmocska alakjában. Ezt a felső kiálló részt szintén mintegy tíz centiméter vastag, utólagosan vakolattal becsapkodott agyagréteg burkolja, a melyen oldalt négy nagyobb és a tetőn négy kisebb kürtőnyílást hagynak. Ezeket a nyílásokat szintén kölapokkal fődik be.

Itt és a szomszédos Diomálon a mészégető kemenczét „Varniță“-nak, Nyirmezőn pedig egyszerűen kemenczének, „Cuptor“-nak nevezik.

A diomáli kemenczék alakja és szerkezete mindenben megfelel a felsőorbóiaknak.

Eleinte csak gyöngén tüzelnek a kövek alá, mert különben az egyes darabok egymást támasztó élei és csúcsai lepattognának és a tűzüreg boltozata beszakadna. Éppen ezért ügyelnek arra is, hogy a boltozat, vagy „ablak“ kövei ne legyenek repedezettek, mert ezek a hevítéskor szintén széthullanak.

A tüzelésre szánt fát, annak minősége szerint, hosszú egyenes, vagy ágas rudakkal tolják be a kemenczébe, mert egy idő múlva az egészen izzó mészégetőhöz közvetlen közel menni nem lehet.

Felsőorbón a hamvas parazsat, a képen is látható hosszúnyelű törött kapával húzzák ki és azt vízzel öntik le, hogy a még használható kevés szenet pár krajczárért a falu cigánykovácsának adhassák el.

A mikor a mészkő kiégése már jól előrehaladt, a kemenczék tetejének sár- és agyagfala téglaszerűen kiég és egy összefüggő burkolatot alkot, a mely azonban

most már nem fekszi meg közvetlenül a mészkövet, mert ez az égés előrehaladtával fokozatosan roskad a vékony támasztóélek lepattogzása révén.

Az égetés befejezését próbaoltásokkal határozzák meg, olyan módon, hogy a legfelső apró mészdarabocskákból a kéménynyílásokon át egy-kettőt kivesznek és vízzel leöntik, ha ezek a nedvesség behatására teljesen szétesnek, az égetést befejezettek tekintik, mert ha a legfelső részeken a kiégés teljes, a tűzhöz közelebb eső nagyobb mészködarabok is természetesen eléggé kiégtek.

Az égetés befejezése után a tűzűregből minden hamut és parazsat kihúznak és a kemenczét megfelelő ideig hűlepedni hagyják s ha ez megtörtént, felülről megbontják és a kész meszet kiszedve, egyenesen szekerekre rakják és viszik eladni.

Egy-egy felsőorbói kemenczében az égetők bevallása szerint 280—300 véka méz ég ki egyszerre, de ennek összes költségei fölmennek körülbelül kétszáz koronára s így a jövedelem majdnem semmi, ha a munkát is beszámítják.

Felsőorbón, ha az égetés alatt az eső megered, kiviszik a meszes szekerek gyékényfödélét s az alá húzódnak be. Ó-Radnán pár hó előtt szintén láttam hasonló mészégető kemenczét, de itt az eső ellen a kemenczék előtt deszkával vagy zsindelelyel fűdött színeket láttam (pevernialá), a melyek csak elül voltak nyitottak, míg oldalukat a kemenceze előtti bemélyedő rész vakablakos kőfalbiztosítéka képezte. Csak sajnálni tudom, hogy akkor itt nem végeztem részletes megfigyeléseket ebben az irányban is.

Pávai V. Ferencz.

A TORONTÁLMEGYEI NÉMET KERESZTELŐK.

A torontálmegyei német az újszülött megérkezését örvendetes eseménynek tekintik és arra törekszik, hogy a keresztelőt fényes családi ünneppé avassa.

A német keresztelőknél is találunk tipikus népies szokásokat, a melyek vidékeként némileg eltérnek egymástól és bizonyos tekintetben változnak is, különösen olyan helyeken, a hol a németek más nemzetiségű népekkel laknak együtt, pl. a városokban vagy nagyobb községekben. Éppen azért az ilyen keresztelői szokások megítélésénél és összegyűjtésénél csakis az olyan falvakat tartottuk szem előtt, a melyeknek tiszta német lakossága van, hogy így a keresztelőknél divatos és érdekes vonásokat eredetiségükben mutathassuk be.

A német keresztelő lefolyása főbb vonásokban a következő:

A keresztszülőket jó előre, még a gyermek születése előtt kiválasztják a szülők. Leginkább a rokonok közül szemelik ki őket, persze tekintettel vannak arra is, hogy mindegyik gyermek más keresztszülőket nyerjen. Ha azonban szegény a rokonság, akkor a szintén szegényrangú szülők vagyonosabb családhoz fordulnak, hogy ezek vállalják el ezt a kitüntetéssel járó komaságot. Ezt azért teszik, hogy a gazdagabb komák az újszülöttet bőségesebb ajándékokban részesíthessék, mert hiszen a vagyonosabb keresztszülőknél jobban módjukban van, hogy olykor-olykor ajándékokkal kedveskedhessenek keresztyermeküknek. Nem okvetlenül szükséges, hogy a keresztapa és a keresztanya házastársak legyenek. Lehetnek ezek más és

más családból valók is; lehet pl. a keresztapa nőtlen ember, a keresztanya pedig hajadon is. Ezt a meghívást nagy megtiszteltetésnek veszik és nem igen szoktak kitérni előle. Elfogadását erkölcsi és keresztyéni kötelességnek tekintik.

A komát és komaasszonyt, illetőleg a keresztszülőket, mint szintén a keresztfiút és keresztleányt is a *Pathe* (der, die) névvel illetik. Nevezik azonban a komákat (die *Gevatterleute*) *Gevatter* és *Gevatterin*-nek is, a keresztanyát pedig *Pathin* és *Godelnek* is.

A bába neve: *Hebamme*, a melyet népiesen: *Hevamin*-nak ejtenek.

A templomi keresztelő neve: die Taufe, die Kindstaufe.

A gyermeket nem hagyják sokáig kereszteleetlenül, hanem születése után egy pár nap múlva keresztvíz alá tartják. Szombaton, de leginkább vasárnap vagy az éppen küszöbön levő ünneppon, még pedig délután a vecsernye után viszik a kisdedit a templomba, hogy megkereszteljék. Vasárnapra vagy más ünneppon azért teszik a keresztelőt, hogy ezzel is emeljék annak a fényét, de ha a szükség

ügy követeli, akkor bármelyik hétköznap, még pedig délelőtt úgy, mint délután is megtörténhetik ez az egyházi szertartás. Különösen akkor szoktak sietni a keresztelessel, ha a gyermek beteges.

Legtöbb esetben a keresztanya gondoskodik a kis gyermek fejkötőjéről és egyéb, a kereszteleéshez szükséges pántlikákról, stb. diszról is.

A keresztanya és a keresztatyja viselik gondját az újszülött édes anyjának is, hogy betegágyában jól érezze magát és hogy semmi tekintetben se szenvedjen hiányt. Három napig a keresztanya főz a számára; ő látja el ennivalóval: reggelivel, ebéddel és vacsorával, míg a reá következő három napon meg a keresztapa főzet és küld neki ételeket. Ha a kisbaba fiú, akkor elsősorban a keresztapa teljesíti ezt a kötelességet. A reggelit kávé kiflivel, az ebédet csirkeleves, sült és tészta, a vacsorát pedig borleves és becsinált alkotja, persze jófajta borokkal kapcsolatban.

A gyermekágyas házban több helyen szokásos az ú. n. mécségetés is. Nevezetesen, míg a kereszteleés meg nem volt, sőt néha még azután is olajmécses égetnek a beteg ágya mellett, még pedig éjjel és nappal egyaránt. Talán azt akarják ezzel elérni, hogy az anya ne legyen egyedül és ne érezze magát elhagyatottnak, hanem mindenkoron körülötte deregjen a világosság. Ez a mécségetés azonban divatban van a németeknél más alkalmakkor is, pl. némely helyen minden pénteken, másutt meg minden szombaton ég a mécs, t. i. pénteken a Jézus szenvedésének az emlékére, szombaton pedig a Szűz Mária tiszteletére gyújtják meg azt. Vannak helyek, a hol meg a család valamelyik kedves halottjának az emlékére világít a kis mécs, persze minden héten azon a napon, a mely fordulóját jelöli az illető halálának.

Ha elérkezett a várva várt nap, a melyen a kereszteleésnek meg kell történnie, akkor elsősorban is a templomba viszik a gyermeket, hogy a keresztség szent áldásában részesüljön. A gyermeket a bába viszi és velük mennek a komák is. Ha a keresztapa legényember, akkor hosszú és pedig nemzetiszínű pántlikával díszített csokrot kap a balkarjára, a melyet a keresztanya szerez be és tűz fel neki.

Képünk a keresztapát, keresztanyát és a bábát a karjában tartott kisdeddal együtt mutatja be.

Mielőtt a templomba indulnak és a házból kimennek, a bába szentelt vízzel behinti az anyát és a gyermeket is ezen mondóka kíséretében:

„Einen Heiden tragen wir fort, einen Christen bringen wir nach Hause!“
(„Pogányt viszünk el, keresztényt hozunk haza!“)

Ezután elindulnak. Elöl megy a keresztapa és a keresztanya, utánuk a bába a kisdeddal, a ki szép pólyában pihen és selyemkendővel van letakarva.

De ez a templomba való vonulás, mint szintén az onnan való hazatérés sem egyhangú, mert mind a két alkalommal szól a zene. A zenészek ugyanis, a kik már előre tudják a kereszteleés idejét, a templom környékének valamelyik alkalmasabb pontján, a honnan jó kilátás nyílik, megállanak és mihelyt észreveszik a kereszteleési menetet, rázendítenek a különböző nótákra és fuvóshangszerükön egészen addig játszanak, míg a keresztszülők és a bába a kis babával együtt be nem értek a templomba. De ha kijöttek a templomból, akkor ismét muzsikálnak és a zene hangjaival kísérik a menetet, jó darabon át, egészen addig, a míg szemmel tudják kísérni azt. Ezeket a muzsikásokat vagy a komák fogadják fel, vagy pedig

maguktól vállalkoznak erre a szerepre, persze olyanformán, hogy már előre értesültek arról, hogy ennek vagy annak a jóbarátjuknak, vagy rokonuknak a gyermekét keresztelik. Mindegy, akárhogy szereztek is tudomást a keresztelésről, de fáradságukért így is, úgy is megkapják a méltó jutalmat. Tudnunk kell azt is, hogy a legtöbb német falunak külön-külön jól rendezett és jól betanított zenekara van, a mely egyes mulatságok, ünnepek alkalmával a legnagyobb készséggel rendelkezésére áll a publikumnak és így nem szükséges, hogy más helyre forduljon a közönség zenéért. Ez a zenekar, a mint említettem volt, fuvóshangszereken, trombitán játszik.

A templomban a keresztelési szertartás alkalmával a fiúgyermeket rendszeren a keresztanya szokta a keresztvíz alá tartani, a leányt pedig a keresztanya.

Az újszülött nevét a szülők már otthon megállapítják és rendszerint a keresztszülők vagy a szülők, illetőleg valamelyik rokon, pl. a nagyszülők nevére kereszteltetik a gyermeket. Kedvelt fiúnevek: János, Péter, Károly, Jakab, Miklós, Kristóf, Mátyás, Mihály; a leánynevek közül pedig: Anna, Margit, Zsuzsa, Kata, Magdaléna, Regina, Viktória. Keresztelés után a plébános bejegyzi az újszülött nevét az anyakönyvbe.

A templom előtt már nagy gyermekcsoport várja a keresztszülőket, illetőleg a tőlük dobált czukrot vagy pénzt. Az újszülött szomszédjainak, rokonainak és ismerőseinek a gyermekei, de más gyermekek is, a kik vasárnap délután vecsernyére jöttek, szoktak összeverődni ilyenkor a templom előtt, hogy lássák a keresztelőt, de főképen azért, hogy az őket megillető czukrot megkaphassák. Van is aztán czukordobálás és czukorkapkodás! A keresztszülők csak úgy szórják a sok czukrot, a gyermekek pedig fűrgén kapkodnak utána és azt kiabálják a Godel és Pathe után: „Süsse Godel!“, „Süsser Pathe!“ („Édes keresztanya!“, „Édes keresztanya!“). De tüstént más lesz a gyermekhad hangulata, ha elfogyott a czukor: nem édes már a keresztanya és a keresztanya, hanem savanyú és azt harsogják feléjük: „Saure Godel!“ és „Sauerer Pathe!“ („Savanyú keresztanya!“ és „Savanyú keresztanya!“)

Ilyenkor azért dobálnak czukrot a gyermekek felé, hogy a megkeresztelt kised életé is olyan édes legyen, mint a minő édes a czukor, no meg aztán kedveskedni akarnak valamivel a gyermekeknek is és azért ajándékozzák meg őket ilyen kedvességgel, illetőleg édességgel, néha meg aprópénzzel is.

De a szomszédok, a rokonok és a jó ismerősök is várva-várják a megkeresztelt kis embert. Útközben sok helyen kedveskedésből lövöldözéssel üdvözlik őt, néhol pedig az utcaajtót csapdossák be annak a jeléül, hogy ők is tudomást szereztek arról az örvendetes tényről, hogy meg van keresztelve az újszülött.

Mikor hazaérkeztek, azzal köszönt be a bába, hogy:

„Einen Heiden trugen wir fort, einen Christen brachten wir nach Hause!“
 („Pogányt vittünk el, keresztényt hoztunk haza!“)

Most következik a lakoma, a melynek Kindschenk a neve. Erre hivatalosak a komák, a rokonok, az ismerősök és a bába, néhol még a plébános is. E lakoma aztán a szerint, hogy a gyermek szülei milyen módban élnek, t. i. szegények-e, vagy gazdagok, lehet egyszerűbb vagy fényesebb is. Ilyenkor legtöbbször paprikást, peccsenyét és tésztát tálalnak fel, mindenesetre bor kíséretében. Az ételeknek

ez a sorrendje azonban változni is szokott, különösen akkor, ha délelőtt van a keresztelő. Elmaradhatatlan fűszerezője az ilyen lakmározásnak a jó hangulat is. Vigadnak, örülnek a szülők, a komák és a vendégek is, hogy meg van kereszttelve a kised és hozzá még ép és egészséges is.

Evésközben vígan koczingatnak és iszogatnak a kised és a szülők egészségére. De nemsokára feláll a bába és azzal a kijelentéssel fordul a komák felé, hogy az ő bora nagyon savanyú. Erre a keresztszülők nem késnek sokáig, hanem pénzt dobnak a bába poharába, még pedig egy-egy koronát. Most az így felszerelt poharat nem hagyja sokáig az asztalon a szülésznő, hanem utána nyúl és a gyermek egészségére kiűriti azt, persze azzal a megjegyzéssel, hogy most bezzeg édes a bora; majd aztán szépen kiszedi a pohárból a pénzt is és ajándék gyanánt megtartja magának.

Ha a keresztyermek fiúcska, akkor a keresztapa is szólásra emelkedik és felköszönti a kis jövevényt, az ő kis *Pathe*-ját, hogy egész életén át olyan vidám legyen, mint a milyen víg most az ő keresztapja.

Hogy meddig tart ez a vendégeskedés, az sok körülménytől függ, nevezetesen attól, hogy délelőtt tartják-e a keresztelőt, vagy pedig délután, mert ez utóbbi esetben nem egyhamar szakad vége. Mindenesetre sokat határoz a hangulat és a család anyagi viszonya is, mert ha az illető háznál jó mód van, akkor több a vendég is és a mulatás is tovább tart. No pláne, ha szombatra, vasárnapra, vagy ünnepp napra esik a keresztelő, akkor magától érthető dolog, hogy sokáig elhúzódik és sokszor benyúlik a késő éjszakába is a *Kindschenk*. A mint látjuk, már magának a lakomának a neve is érdekes, ugyanis úgy tüntetik fel ezt a vendégeskedést, mintha azt az újszülött rendezné és ő volna a pohártöltőgető, ő volna a kis *Ganymedes*.

A keresztszülők keresztyermeküket nem annyira a keresztelő alkalmával lepik meg ajándékaikkal, hanem inkább karácsonykor, husvétkor és pünkösdkor, a mikor is a fiúknak mézeskalácsot, mézeslovat, diót, szentjánoskenyeret, kocsit, kardot, puskát és egyéb játékszereket, meg pénzt, a leányoknak pedig fülbevalót, bábút ajándékoznak. Nagyobb korokban azonban, a mikor már 10—12 évesek lettek, értékesebb ajándéktárgyakban részesülnek, még pedig a fiúk órát, a leányok pedig ékszereket kapnak. Ilyenfélék szoktak lenni a keresztajándékok (*Pathengeschenke*).

Ha megkereszteletlenül hal el a keresztyermek, akkor a keresztszülők veszik meg számára a koporsót és a szemfedeleket. Éppen azért, hogy kereszteletlenül ne haljanak el a kisedek, születésük után tüstént, egy pár nap mulva keresztvízre tartják őket. Ha életben maradt a gyermek, akkor hat hét mulva, még pedig szombaton délután az anya és a bába templomba viszik őt, hogy bemutassák az Istennek és hogy egyúttal fel is ajánlják neki. A pap megáldja és megszenteli a kisedet, valamint azt a gyertyát is, a melyet magával vitt az anya. Ez a szokás Jézus bemutatására vezethető vissza, mert Szűz Mária is hat hét mulva mutatta be Jézust a Teremtőnek. Az anya ilyenkor hálát is ad a Mindenhatónak, hogy őt szerencsésen megszabadította minden bajtól és minden betegségtől.

De ne feledjük el azokat a babonákat sem, a melyek egyes helyeken divatban vannak és a gyermek születéséhez és kereszteléséhez szorosan hozzátartoznak.

Így pl. a kis gyermek ingecskéjébe aprópénzt kötnek és így viszik keresztelni, hogy pénzben sohase legyen szüksége, azaz gazdag ember legyen belőle. Vagy pedig czigányoktól vásárolt gyöngyöket akasztanak a nyakába, hogy egész életében szerencsés legyen. Beszélnek aztán még másfajta babonákról is, mint pl. arról, hogy a kis fiút subára fektetik, hogy göndör haja legyen, arczát pedig piros almával dörzsölgetik, hogy piros arca legyen.

Ezek a babonák ugyan helyenkint váltakozni szoktak, mint szintén a kereszteléssel járó szokások is. Vidékek, községek szerint más és más módosulást nyernek ezek. Néhol elhagynak belőlük, máshol meg szaporítják őket, különösen ott, a hol más nemzetiségű népekkel érintkeznek a németek. Eredetiségükben csakis a tiszta német községekben maradhatnak fenn és szállhatnak utódokról utódokra. Nagyobb községekben pedig, így pl. a városokban azt tapasztalhatjuk, hogy ezek az ősi hagyományok lassankint kipusztulnak, mert rájuk kevés gondot fordítanak és egyáltalában nem törődnek velük. De máskülönbben is más világot élünk ma, mint régebben! Szomorú jelenségek tárulnak szemünk elé. Elmúlt az a régi ideális állapot, a mikor a szülők annyira örültek a gyermeknek és a mikor örömmel várták az újszülöttet. A mai gazdasági és anyagi viszonyok nagyon megváltoztatták az emberek gondolkodásmódját. Most már nem örülnek oly nagyon a gyermek születésének s éppen ezért ritkábbak a születések s ritkábbak a keresztelők is. A vagyona való törekvés és a megélhetés nehéz gondoljai elfásulttá tették a szülői szerető sziveket. Sokan attól félnek, hogy gyermekeiket nem tudják elartani, mások meg attól, hogy a sok gyerek között eloszlik a vagyon és egyre-egyre nagyon kevés örökség marad s így a meghonosodó „egyke“ vagy kettős gyermekrendszer karjaiba dobják magukat, még pedig úgy a szegények, mint a gazdagok. Tehát egyik felől a szegénység, másik felől meg a vagyon, a gazdagság hajtja bele az egyeseket ebbe a divatos hóbortba.

Ha végigtekintünk az egyes torontálmegyei német községekben, nagyon könnyen meggyőződhetünk állításunknak az igazságáról. Mehetünk házról-házra, udvarról-udvarra és azt tapasztalhatjuk, hogy a vagyonos családokban rendszeren egy vagy két gyermeket találunk. Persze így nem forgácsolódik szét a vagyon, hanem annak a pár gyermeknek a kezében marad az; rendszeren ezzel az érveléssel állanak elő a szülők. A szegényebbeknél szintén kevés a gyermekek száma.

Az ilyen rendszer mellett nem csodálkozhatunk aztán, hogy néptelenné válnak a községek és évenként kevesebb keresztelőt számlálhatunk, persze ezzel a jelenséggel vele jár az is, hogy a keresztelők sokat veszítenek jelentőségükből és fényükből és lassankint kipusztulnak a kereszteléssel járó népies szokások és vonások is.

A torontálmegyei falvakban divatozó rendszernek a káros következményeit sajnos mutatja a születések aránytalan kevesbedése. Egy pár példa eléggé illusztrálhatja ezt. Így pl. Nagyteremia községben, a melynek körülbelül 2800 lakosa van, az 1906. esztendőben 79 gyermek született; a 3000 lakost számláló Szent-huberten 81 volt a születettek száma; Nákófalvának van majdnem három és félezer lakosa és a nevezett évben mégis csak 83 gyermek született benne; Lovrinban pedig 96 gyermek látott napvilágot, holott négyezernél több lakóssal rendelkezik. És így tovább!

Szomorú valóság, de így van ez a többi torontálmegyei falvakban is! Különösen ebben a megyében fitötte fel fejét ez az átkos két-gyermekrendszer, mert a többi megyékben mégsem észlelhető annyira az aránytalan apadás a gyermekek születésénél!

Az azonban tagadhatatlan, hogy a német ember ezt a pár gyermekét nagyon szereti és arra törekszik, hogy ezek minél boldogabbak legyenek. Jól neveli őket, becsületes, szorgalmas, takarékos és józan gondolkodású embereket farag belőlük és tehetségéhez képest boldog jövőt akar biztosítani a számukra. Egyszóval: egy vagy két gyermek születésének örvend, de többre már nem vágyakozik.

Mindezt a kor, az idők szelleme hozza magával és ki tudja, mikor lesz vége ennek a pusztító és sorvasztó rendszernek!

Vakarcs Kálmán.

A NÉGER FAJ-PROBLEMA.

Gazdasági és politikai okok voltak azok, melyek a fekete emberfaj ethnikai és tudományos problémáját legelőször fölvetették. És gazdasági és politikai pontok azok is, a melyek ma már ezt a kérdést nemcsak a maga okális vonatkozásában teszi jelentőssé, hanem az egész művelt világ érdeklődése körébe is belevonták. Egyiptomtól Dél-Afrikán és Ausztrálián át az Egyesült-Államokig mindenütt élnek fekete emberfajok s az európai civilizáció mind beljebb hatolása ama területekre, a hódító és gyarmatosító vállalkozások, a századunk irányeszméit jellemző filantrópizmus, mind oly körülmények, a melyek a tudományos kritika és ethnográfia módszereit is segélyül kell hogy hívják annak eldöntésére, hogy vajjon a néger faj a polgárosulás mai áramlatába hogyan kapcsolható be s mik azok a lényeges tulajdonságai, melyek a kaukázusi fajtól megkülönböztetik?

Megdönthetetlen statisztikai igazság, hogy a környezet inkább befolyásolja az egyént, mint a fajt, holott az átöröklés inkább a fajt, mint az egyént. Egyesek módosulhatnak a nélkül, hogy a faj módosulna. Csak az átöröklés és a környezet együtt magyarázhatja meg oly emberek kiválóságát, mint p. o. *Dumas*, a kit a négerek közé soroznak, de ethnikailag nem tiszta néger, *Ira Aldridge* stb. Vajjon következtethetünk-e ezekből a példákból a néger faj általános kultura-képességére? A néger faj ethnikájának európai irodalma még eddig oly szűk keretekben mozgott, hogy sok tekintetben szorult kiigazításra.

Pedig a néger fajt a világ egyik legrégebbi fajának tekinthetjük, melynek már a történelem előtti időkben való létezéséről számos egybevágó adat tanuskodik Afrikában, Ausztráliában, Océániában. A történelmi időkben a négerfajokat találunk ábrázolva Egyiptom régi emlékein. Mindig érintkezésben állottak az ó-kor legmagasabb civilizációival, de soha sem emelkedtek a többi nemzetekkel egyenlő sorba, hanem megőrizték primitív állapotukat.

Egyik legjellemezőbb tulajdonsága a néger fajnak, hogy agyvelője

kisebb a kaukázusi fajénál és pedig a terjedelem ezen különbsége egyformán vonatkozik a szürke és a fehér agykéregre, az idegsejtekre és idegszálakra. Már pedig az agysejtek az agyműködés és az értelmi képesség alapját képezik s számuk állandó marad az egész életen át, úgy hogy értelmi fejlődés nem képzelhető az öröklött agysejtek által adva levő lehetőségen túl. Az értelmi működésnek gyakorlat és nevelés útján való fejlesztése összefügg az idegszálak körüli hüvelyek fejlődésével, a mint a kívülről jövő ingereket közvetítik. Ellenben az agy tevékenysége épp úgy alá van rendelve az idegfonalak számának és helyzetének, mint egy telefon-rendszer működése különböző összeköttetései és elágazásai számának. A néger agya kevesebb idegsejttel és idegrosttal rendelkező, föltéve persze, hogy a szürke és fehér állomány terjedelme ezek számának felel meg, a néger fejlődésének lehetősége korlátolt, kivéve, ha más fajokkal nem kereszteződik, a mi azonban a múltban oly mértékben történt már is, hogy nehéz meghatározni, vajjon létezik-e ma egyetlen tiszta néger p. o. Amerikában?

Robert Bennett Bean, amerikai tudós, éveken át több ezer négeren tapasztalt megfigyelései és több mint száz néger agyának összehasonlítása alapján konstatálja, hogy az amerikai néger két nagy csoportra osztható. Egyik csoportba tartozik a déli négernek túlnyomó része s ezeknek testi és szellemi tulajdonságaik tisztább néger vérré engednek következtetni, a másik csoport, mely kisebbségben van, az északon szétszórta található s előzőleg több rendbeli fajkeveredések nyomait mutató, közönségesen mulattoknak nevezett egyéneket foglalja magába.

Az első csoport további három alosztályra oszlik. A legalacsonyabb rendűek az Afrika déli és nyugoti partjain lakó *hottentottákhoz* és *busmanokhoz* hasonlítanak s valószínűleg onnan is eredtek. Ezeknek durva, fényezett fához hasonló szürke vagy piszkos-sárga bőrük van, alacsony termétek, hosszú, gypjas hajuk ferdén nőtt, szemök sötét, tágra nyílt, orruk széles, lapos, szájuk nagy, vastag, előreálló ajkakkal, roppant kiugró állkapcsokkal, fejük rendkívül hosszú, agyvelejük az emberi lények közt a legkisebb, végül feltűnő még néha az asszonyok hátsó testrészén kidomborodó nagy zsirtömeg. Ez a faj aránylag ritka, de itt-ott még előfordul. Intelligenciája a legalacsonyabb fokon áll, ösztönélete merőben érzéki.

A következő osztály már magasabb rendű s a *guinea*-parti alsóbb rendű néger, a legrégebb és legklasszikusabb néger típust képviseli. Sima, bársonyos bőre fényes s a vöröses-sárgás, vagy kékes-feketétől a szurok-feketéig változik. Termete alacsony, izmos, szemei feketék, haja göndör, fekete, orra széles, lapos, ajaka vastag, arca és állkapcsa előrenyúló; gyönyörű fehér, egészséges fogai vannak, kicsiny, szögletes fülei, hosszú felső és rövid alsó végtagjai, karcsú ikrái, lapos lába, hosszúkás, de néha széles feje s az előbbiekenél nagyobb agyveleje. Ezekből áll a déli négernek nagyobb része. Mérsékelt intelligenciájuk, úgy hogy kényszerből elég jó munkások, de természetből fogva lusták s ügyetlenek.

A csoport harmadik osztálya a magasabb rendű *guinea*-parti néger, a *szudáni* néger, mely különben hasonlít az alacsonyabb osztályúakhoz,

csak hogy szabadabban fejlett. Rút, apró, kurta és vastag lábú, rövid és kerek arcú típus helyett ez már aránylag szebb, magasabb, arányos végtagokkal és hosszúkás arczczal. Ezek is nagy számmal léteznek, de nem annyian, mint a második osztályúak. Amerikában a néger fajnak talán legjobb elemeit képezik, mert sok irányban használhatók. Jó kézművesek és soraikból bőven kerülnek ki ügyes mesteremberek, ácsok, kovácsok, fűtők, gépészek.

A második csoportot a *kafferek* és *mulattok* vagy *mulattoidok* alkotják. A *kafferek* a *bantu*, *zulu* stb. törzsek leszármazói Afrika különböző részeiből s félreismerhetlen nyomait mutatják az *arab* keveredésnek, sőt némely helyeken a mohammedánizmushoz hasonló kezdetleges kultuszokat is megőriztek. Négerbe oltott *kamita* és *szemita* népek leszármazói, inkább az eredeti néger típushoz hajolva, úgy azonban, hogy a másik faj vonásai megmaradtak s néha élesen kiütnek bennük. Különös figyelmet kelt magas termetük és intelligenciájuk, de csalárdak és lelkiismeretlenek, mind a mellett jó házicselédek válnak belőlük.

Bőrük a sötétbarna minden változatát mutatja; igen magasak, nyúlánk idomzatúak, sűrű, gypjas hajuk van és sötétbarna szemük, széles, lapos orruk, de néha arabs és sasorrúak is találhatók köztük. Ajkuk vastag, arcuk hosszúkás, tojásdad, állkapcsuk könnyedén előre álló, orrlyukaik szűkek, fejük hosszúdád, magas, homlokuk keskeny, közép kidudorodással, agyvelejük nagy. Nem nagy számmal léteznek, kivéve *Virginiát* és *Észak-Karolinát*. Értelmiségük átlagos, képesek kisebb üzleti vállalkozásokra is. Szállodákban, kávéházakban, vendéglőkben, hálókocsikban mint kapusok, felszolgálók találnak alkalmazást, a hol nem szükséges kézimunkát végeznők s nincsenek kitéve az időjárás viszontagságainak.

A *mulattok* vegyes faj, de három típusz különböztethető meg köztük. Van egy erőteljes változat, mely az összes néger vonásokat egyesíti magában, kivéve a színt, mely rendszeren piszkos-sárga. Ezek hatalmas izomzatúak, erős testalkattal, hosszú karokkal és lábakkal, rendkívül nagy ajkakkal, szájjal és orral s messze hallható harsány hanggal.

A *mulattok* második csoportja sokban hasonlít az előbbenihez, de testileg és szellemileg alacsonyabb fokon áll és *Shaler* tanár szerint, a ki a déli feketéket beható tanulmány tárgyává tette, különös foltos bőre által tűnik ki.

Ez a két osztály a népesség legveszedelmesebb elemei közé tartozik. A fehér és fekete faj minden rossz tulajdonságai hatványozva jelentkezik bennük. Afrikai eredetők minden érzékiségét s európai őseik minden vadságát egyesítik magukban a néger természet nyájassága s a kaukázusi faj mérséklete nélkül.

A *mulattok* harmadik osztálya oly közel áll már a kaukázusihoz, hogy alig tehető köztük különbség. Rendszeren kicsinyek, szép testalkatúak, élénk fogékonysággal bírnak s alkalmasak minden átlagos munkára. Azonban sajnálatraméltóak, mert a fehér fajéval vetekedő képességük daczára törvénynél fogva kénytelenek egymás közt házasodni vagy kihalni. Szervezetük gyöngye s azért nagyobbára fiatalon is halnak el.

Ennek a táblázatnak nem egészen felelnek meg *Bennett Bean* adatai, a ki, mint fentebb láttuk, 51 fehér egyénnél 1341 gramm átlagos agyvelő-súlyt talált, azonkívül 41, felén aluli keresztvezésnél még mindig 1255 gramm átlag-súlyt, holott 7 feketénél csak 1157 grammot.

A mi már a kaukázusi agyvelők súlyát illeti, ezekre vonatkozólag bővebben állnak rendelkezésünkre adatok az angol *Marshall*, a svéd *Rotzius*, a német *Bischoff* és *Marchand*, a cseh *Matiéka* vizsgálódásai alapján. Ezeknek számításai 4000, különböző kaukázusi nemzet köréből vett esetre terjednek ki s átlag-súly gyanánt 1400 grammot tüntetnek fel férfi-egyéneknél, 1250-et a nőknél, az alábbi nemzetiségi részletezés szerint.

	Férfi	Nő
Cseh	1455	1311
Svéd	1400	1253
Hesseni	1392	1260
Bajor	1362	1220
Angol (I.)	1335	1235
Angol (II.)	1328	1225
Francia	1325	1144

Bizonyos tehát, hogy a kaukázusi agyvelő többet nyom, mint a néger agyvelő, sőt megállapítható az is, hogy a fajkeresztvezésnél az agy súlya emelkedik a kaukázusi vérkeveredés arányához mérten. A testsúly és a termet szintén szoros összefüggésben állnak az agyvelő súlyával. A mi már az értelmi képességeket illeti, ezek kétségekívül szintén tényezői az agy súlyának, de tekintve a nemi és faji eltéréseket, még sem lehet kategorikusan állítani, hogy az agyvelő súlya biztos mértéke lenne az intelligenciának.

Egyébként nemcsak az agyvelő terjedelme és súlya, hanem az agy homlok-karójának alakja és nagysága is különböző a két fajnál; a menyenyiben a négernél kisebb és szögletesebb, a kaukázusinál ellenben nagyobb és kerekdedebb. Egyik ábránk az agy függélyes keresztmetszetét mutatja a néger agya homlok-karójától 1.5 és 2 centiméter között s a kaukázusi ember agya homlok-karójától 2 és 2½ centiméter között. A kaukázusi agy metszete nagyobb s kerekdedebb s nem mutatja azokat a kiszögelléseket és csúcsokat alant és fent, mint a négeré. A kaukázusi ember agyának gyrásai bonyolultabbak, bevágásai mélyebbek, mint a néger agyáé s e mellett a fehér agykéreg viszonylagos mennyisége is nagyobb a kaukázusinál.

Másik ábránk a kaukázusi ember agya egyik oldalának és a néger agya egyik oldalának körvonalait mutatja felülről és az ellenkező oldalról nézve 45°-nyi szög alatt, vagyis az ábra az agy egyik felén át alulról hátra 45° szög alatt elhajló síkot ábrázol. Itt is látható a kaukázusi ember agyának kerekdedebb s a néger agyának szögletesebb körvonala, lapos oldalával a homlok tájék felé, a mi kiváltképen jellegzetes a néger agyánál. Ez a lapos felület kisebb mellső asszocziációs vagy kapcsoló területet jelent a néger agyánál.

A faji eltérés különben nem csupán az agy kinézéséből és rajzából

vehető ki, de tényleges mérésekkel is kimutatható az agy középpontjából a mellső és hátsó asszociációs terület középpontjáig. Az eredmény a következő:

Faj és nem	A megvizsgált agyak száma	Az agy közepétől a mellső asszoc. terület közepéig	Az agy közepétől a hátsó asszoc. terület közepéig	Arány
Kaukázusi férfi . . .	34	70 mm.	72 mm.	97—100
Néger férfi . . .	43	66 „	74 „	89—100
Kaukázusi nő . . .	8	63 „	67 „	97—100
Néger nő . . .	22	62 „	68 „	86—100

A különbség nemcsak a mellső asszociációs terület ily módon megtudott terjedelmében nyilvánul, hanem belső szerkezetében is. A corpus callosum két vége, az idegrostok ama nagy csomója, mely az agy két féltekéjét összeköti s az agy két oldalának funkcióit összekapcsolja, még feltűnőbben mutatja ugyanezt az eltérést. Ha elválasztjuk a két féltekét, ez az idegcsomó átmetszetik úgy, hogy az átmetszett felület mellső és hátsó részének területét megmérve, pontos feltüntetését nyerjük az összekötő kapocs terjedelmének az agy mellső és hátsó része közt. A corpus callosum két végének keresztmetszési területét pontosan megmérve, ezt az eredményt kapjuk:

Faj és nem	A mérések száma	Mellső rész	Hátsó rész	Arány
Kaukázusi férfi . . .	42	3·70 □ cm.	3·04 □ cm.	122—100
Néger férfi . . .	62	3·07 „	3·02 „	102—100
Kaukázusi nő . . .	9	3·17 „	2·87 „	110—100
Néger nő . . .	25	2·86 „	2·86 „	100—100

Tehát a kaukázusi faj előnyére 20%-nyi különbség mutatkozik, a mi következtetni enged a két faj agya homlok-karéja működésében, illetőleg képességében föltételezhető különbségre is.

Eddig tehát megállapítást nyert, hogy a kaukázusi ember agya 1. súlyosabb, mint a négeré; 2. a fehér idegszálainak relativ mennyisége több, mint a négeré; 3. mellső asszociációs centruma (az agy homlok-karéja és a corpus callosum mellső része nagyobb, mint a négeré.

Lássuk most e tények jelentőségét. Az első két körülmény megerősíti azt az állítást, hogy a néger agya kevesebb szürke állományt (idegsejtet) és fehér állományt (idegrostot) tartalmaz, mint a kaukázusié. A mi a harmadikat illeti, hogy jelentőségével tisztába jöjjünk, számba kell vennünk az agy ismert centrumait működésükhöz képest. Tudjuk, hogy az agy hátulsó részében vannak elhelyezve a látó, halló, szagló, izló szervek székhelyei s a testi érzés centruma, mely a test egész felületéről, az izmokból és belekből fogadja be az ingereket. Azonkívül e centrumok közepette egy nagy mező van, melyet hátsó asszociációs vagyis összekapcsoló területnek nevezünk s mely szoros összeköttetésben van a most felsorolt különböző érzék-centrumokkal.

Az agy előrészen találnak elhelyezést a motor-idegek, a szagló érzék egy része s a nagy mellső asszociációs terület. Ez utóbbi ismét kapcsolatban van azzal a tájékkal, mely a test izmait ellenőrzi, idegcsomókat

foglal magában az agy minden területéhez s az idegrendszer alsóbb centrumaival is összeköttetésben áll. Ez a rész az absztrakt gondolkozás centruma. A mellő asszociációs terület sérülései, mint ismeretes, a személyiség, a subjektív én tudatának elvesztésével, önfegyelmzésünktől, akarat-erőnkől való megfosztatásunkkal járhatnak, valamint erkölcsi és esztétikai ítélőképességünk nagyfokú csökkenésével. Kisebb vagy kezdő sérülések esetén — mint *Flacksig* kifejti „Gehirn und Seele“ című művében, — ha az egyén szokatlan ingereknek, de különösen nemi ingereknek, bosszantásnak és üldözésnek van kitéve, alkalmilag mozdulatainak és tetteinek minden ellenőrzési képességét elvesztheti, úgy hogy egyszerű befolyásolásra minden szokás vagy józólés ellenére elégti ki vágyát. A baj későbbi stádiumaiban bárgyúság léphet fel a személyes én minden képzetének elvesztésével. Az ember képtelen lesz a valót megkülönböztetni a képzelettől, magát p. o. roppant fontos egyéniségnek, lángésznek, rendkívül gazdagnak stb. képzelet.

Az agy homlok-karéjának mellő kapcsoló területén összpontosul tehát minden valószínűség szerint a subjektív én, a személyiség, az öntudat. Itt székelnek a legmagasabb szellemi tehetségek centrumai, a beszéd mozgató ezentruma, az akarat-erő, az erkölcsi és esztétikai képességek, az absztrakt gondolkodás képessége. A hátsó kapcsoló terület pedig az agy hátsó részében a különös érzékek, az objektív képességek kiindulási pontja, itt székel a művészi érzék, zenei érzék, itt vannak a konkrét észrevételek, érzéki vágyak góczai. Vélelmezhetőleg az agy mellő kapcsoló mezeje ellenőrzi és irányítja a hátsó kapcsoló területet is. Már most tény az, hogy a kaukázusi fajnál az agynak ez a része jobban fejlett van fejlődve, mint a négernél, míg a hátsó rész körülbelül mindkettő egyforma terjedelmű.

Ha figyelemmel kísérjük a két faj jellemét, akkor természetes tulajdonságaikat is az agy szerkezetének megfelelőleg látjuk alakulni: a kaukázusi fajnál a gondolkodó és értelmi tehetség, az erkölcsi és esztétikai érzék a túlnyomó, míg a négernél az objektív érzéklést látjuk inkább fejlődve. Ilyen a cifraságok iránti előszeretete, szenzuálizmusa, akaratnélkülisége, indulatossága, a melyet nem fékez a józan ítélet stb.

A fehér és fekete faj között tehát természetes antagonizmus van, mely agyszerkezetük s agyvelő-állományuk eltérésén alapszik s a mely a civilizációra is nem egyenlő mértékben teszi őket fogékonynyá? Azt jelenti-e ez, a mint *Bennett Bean* hiszi, hogy a néger faj ezen fogyatékosága öröklött lévén, mely csak házasság útján történő vérkereszteződés folytán módosulhat, felesleges minden fáradság, mely a négert nevelés segítségével igyekszik a polgárosulás színvonalára emelni? Ennyire még sem mernénk menni a fajok irreduktibilitása tanának terén, mely az organikus fejlődés minden lehetőségét eleve kizárja. De ez a kérdés nem is az ethnologia, hanem az élettan kérdése, ettől várja végleges megoldását. Emberi és egyéni tökéletesedésünk lehetőségének föltételezése oly posztulátuma a társadalmi életnek, a melyet még a tudomány igazságai sem korlátozhatnak.

V. S.

IRODALOM.

Bartucz Lajos: A csontos orr négy fő vonalmérete törvényszerűségének és korrelációjának vizsgálata 3000 magyar koponyán. Budapest, 1908.

A 63 oldalas értekezés, mint antropológiai, speciálisan kraniometriai szakmunka, két szempontból szorosan összefügg a hazai ethnographiai kutatásokkal. Ugyanis a szerző az emberi koponya ama részét tette tüzetes tanulmány tárgyává, a mely — az antropológia alapítójának, Broca-nak mottóul vett mondata szerint — az egyes emberfajták egyik legnevezetesebb megkülönböztető jellemvonását adja. Az orr, még pedig akár az élő ember, akár a csontvázkoponya orra oly morfológiai változásokat mutat, melyek alapján az egyes emberfajták csoportosíthatók, illetve elválaszthatók. S bár hiányzanak még a rendszeres, az egész emberiséget felölelő anyagra kiterjedő kutatások, az eddigi tanulmányok már is érdekes eredményre vezettek, melyek kétségtelenné teszik az orrbuvarlatok fontosságát az egyes emberfajták testi jellegeinek kutatásánál. Másrészt érdekessé s a magyar ethnographiára fontossá teszi a dolgozatot az a körülmény, hogy a szerző 3000 magyarországi, legnagyobb részt magyarfajú koponyákon végezte vizsgálatait. A bevezetésben kifejti az orr antropológiai fontosságát, míg irodalmi repertórium kimutatja, mennyire hiányosak az orra vonatkozólag is a valóban rendszeres s nagy anyagra kiterjedő lelkiismeretes kutatások.

Maga az értekezés tulajdonképen három főrésze oszlik. Az első rész történelmi sorrendben ismerteti azokat a buvárokat, kik az orr tanulmányozásával foglalkoztak, majd összegezi a főbb elveket, melyek eddig az orr tanulmányozásában érvényesek. Itt találjuk a főbb vonalméreteket, jelzők, szögméreteket, az egyes buvároknak az orr tanulmányozásában követett módszereit, stb. Sajnos, hogy mindezek alaposan, szigorúan tudományos módszer és rendszer alapján, bonyolult törvényszerűsükben és korrelációjukban az egész emberiségre kiterjedőleg, egyéni és faji nagy variációjukra való tekintettel még ma sincsenek áttanulmányozva.

A második részben a szerző a csontos orr fő térbeli dimenzióit meghatározó négy méretnek, t. i. 1. a csontos orrhát hosszának (na-ri), 2. az orrnyílás magasságának (ri-ak), 3. az orrüreg magasságának (na-ak), 4. az orrnyílás szélességének (ap) törvényszerűségével foglalkozik. Az egyes méreteknél a 3000 magyarországi koponyán talált minimális és maximális határértékeit és ingadozási szélességeit a következő táblázat tünteti fel.

	Min.	Max.
1. Csontos orrhát hossza (na-ri):	Ingad. szélesség = 8 mm	— 38 mm = 31 egys.
2. Orrnyílás magassága (ri-ak):	" "	= 23 " — 43 " = 21 "
3. Orrüreg magassága (na-ak):	" "	= 39 " — 64 " = 26 "
4. Orrnyílás szélessége (ap.):	" "	= 17 " — 32 " = 16 "

Ebből kiindulva kimutatható, hogy a négy orrméret abszolút nagysága és ingadozási szélessége között bizonyos törvényszerűség van, t. i. minél nagyobb valamely méret abszolút nagysága, általában annál nagyobb értékeinek ingadozási szélessége (variációja) is. Ezután a 3000 koponyának a négy orrméret egyes méretértékei szerint való eloszlásával foglalkozik. A négy orrméret minden egyes méretértékére vonatkozólag kikeresi, hogy az illető méretérték a 3000 koponya közt hány esetben van képviselve. Ezáltal nyerjük az illető méret kraniometriai változatsorát, azaz gyakorlati táblázatát. A négy méret kraniometriai változatsorának vizsgálata arról győz meg, hogy a méret egyes értékei szerint való eloszlása is bizonyos törvényszerűséget mutat. E törvényszerűség abban áll, hogy míg az illető méret minimális és maximális határértékei az eseteknek csak csekély számában vannak képviselve, addig a két szélső értéktől a közép nagyságú értékek felé haladva az egyes méretértékek gyakorisága mindinkább növekedik, míg végre a közép nagyságú méretértékek csoportjában a tetőfokát éri el. Vagyis leggyakoribb a közép nagyságú méretérték s minél nagyobb eltérést mutat valamely méretérték a középtípustól, annál ritkábban is fordul elő.

E törvényszerűségeen kívül még két fontos tényre mutat az egyes méretek változatsorainak vizsgálata. Először is kétségtelen, hogy a kraniometriai változatsorok törvényszerűsége annál tökéletesebb, minél több esetre, illetve egyedre terjed ki a vizsgálat. Ez általánosítva azt fejezi ki, hogy a midőn pl. valamely testi jellegnek az egyes népfajoknál észlelhető különféle változatait vizsgáljuk, eredményeink annál értékesebbek, biztosabbak lesznek, minél nagyobb számú anyagra terjesztjük ki vizsgálatainkat s általában ily buvárlatoknál csakis az egyes jellegek változatsorainak buvárlata által juthatunk helyes eredményekhez.

Másodsorban a kraniometriai változatsorok vizsgálata rámutat arra, hogy valamely testi jelleg aritmetikai középértéke jellegző faji típusul sohasem tekinthető, az aritmetikai középérték még nem az egyetlen érték, mely az esetek legnagyobb számában előfordul s így a legjellemzőbb lehetne, hanem a közép nagyságú értékeknek egész csoportja. Az aritmetikai közép csak ideális érték, mellette még mindig vizsgálnunk kell az egyes változatok gyakoriságát.

Ezután a szerző az egyes méretek összes változatértékét az összehasonlítás három fokának megfelelően három csoportra osztja, t. i. a kis értékek *k*, a közép nagyságú vagy ezentrális *c*, és nagy *n* értékek csoportjába. Ezen osztályozásnál ismét azt látjuk, hogy a négy méret mindegyikénél a 3000 koponya legnagyobb része a közép nagyságú értékek csoportjába esik s ezzel szemben a kis és nagy értékek csoportja az eseteknek csak esekély számában fordul elő. Világosan mutatják ezt a következő táblázatok:

I. na-ri (Orrhát hosszúsága)		Ingad. szélesség = 8-38 mm = 31 egys.	
k) Rövid orrhát	8-17 mm = 10 egys.	koponyaszám = 463	= 15.43%
c) Középhosszú orrhát	18-27 " = 10 " "	= 2401	= 80.03%
n) Hosszú orrhát	28-38 " = 11 " "	= 136	= 4.53%
		8-38 mm = 31 egys. koponyaszám = 3000 = 99.99%	
II. ap. (Orrnyílás szélessége)		Ingad. szélesség = 17-32 mm = 16 egys.	
k) Keskeny orrnyílás	17-21 mm = 5 egys.	koponyaszám = 380	= 11.00%
c) Középszéles orrnyílás	22-26 " = 5 " "	= 2375	= 79.17%
n) Széles orrnyílás	27-32 " = 6 " "	= 295	= 9.83%
		17-32 mm = 16 egys. koponyaszám = 3000 = 100.00%	
III. ri-ak (Orrnyílás magassága)		Ingad. szélesség = 28-43 mm. = 21 egys.	
k) Alacsony orrnyílás	23-29 mm = 7 egys.	koponyaszám = 628	= 20.93%
c) Középmagas orrnyílás	30-36 " = 7 " "	= 2093	= 69.77%
n) Magas orrnyílás	37-43 " = 7 " "	= 279	= 9.30%
		23-43 mm = 21 egys. koponyaszám = 3000 = 100.00%	
IV. na-ak (Orrüreg magassága)		Ingad. szélesség = 39-64 mm = 26 egys.	
k) Alacsony orrüreg	39-47 mm = 9 egys.	koponyaszám = 747	= 24.90%
c) Középmagas orrüreg	48-55 " = 8 " "	= 2060	= 68.93%
n) Magas orrüreg	56-64 " = 9 " "	= 185	= 6.17%
		39-64 mm = 26 egys. koponyaszám = 3000 = 100.00%	

E táblázatok összehasonlításánál még egy más érdekes jelenséget is látunk. Mind a négy méretnél ugyanis a kis értékek csoportja az eseteknek nagyobb száma által van képviselve, mint a nagy értékek csoportja, vagyis általánosítva: több a kis orr, mint a nagy. Ez így van más testi jellegeknél is s oka a fejlődésben található.

A harmadik részben a csontos orr négy mérete között levő korrelációt vizsgálja a szerző a méretekből alkotott kombinációk alapján. Az egyes méretértékeket abszolút számértékeik helyett itt is *k*, *c* vagy *n* betűvel jelzi. Így jellemzi az egyes koponyákat is a négy orrméretnek az illető koponyánál talált értékei szerint. Pl. a *kkkk* azt jelenti, hogy az illető koponyán mind a négy méret a kis értékek csoportjába tartozik, míg a *cccc* kombinációnál mind a négy méret a közép nagyságú érték. Ily szempontból vizsgálván a 3000 koponyát, arra az eredményre jut, hogy az elméletileg lehetséges 81 kombináció közül leggyakoribb az az eset, midőn mind a négy orrméret *c* típusú, vagyis középértékű.

A négy méretnek egymáshoz való viszonyára vonatkozólag kiténik, hogy válto-

zásai által a többi méreteket legnagyobb mértékben befolyásoló szerepe van az egész orrúreg magasságának (na-ak). Oly koponyákon ugyanis, melyeken az orrúreg magassága növekedik, általában növekedés tapasztalható a többi méretek értéknagyságaiban is. E mellett az orrhát hossza (na-ri) és a körteképtű orrnyílás magassága (ri-ak) egymással ellentétes viszonyban állanak; egyik növekedésével a másik csökken s megfordítva. Végül a körteképtű orrnyílás szélessége (ap) más irányú növekedés befolyása alatt állván, a többi három mérettől meglehetősen független.

A dolgozat végeredménye az, hogy a csontos orr négy fő vonalmérete közt van bizonyos törvényszerűség és korreláció, ez azonban bonyolult. Általában az egyes méretek értékváltozatainak gyakoriságában, a négy méretnek az egyes koponyákon előforduló kombinációiban, valamint a méreteknek egymáshoz való viszonyában két irány észlelhető. Első sorban jelentkezik az ideális középérték, a középalak felé való törekvés. E törekvés egyúttal az erősebb. E mellett másodsorban nyilatkozik az egyes méretek közt levő, hol erősebb, hol gyengébb korreláció. Az egyirányú növekedés befolyása alatt álló részek korrelációja erősebb; ezeken tehát az egyöntetűségre, harmóniára való törekvés látszik. Ha az egyik méret nagyobbodik, akkor a többiben is megvan a törekvés nagyobb méretértékek felé és pedig annál inkább, minél szorosabb a köztük levő korreláció. E kétirányú uralkodó törekvéshez járul még sok apró, különböző irányú, eddig legnagyobbbrészt ismeretlen hatás. Ezek eredője gyanánt jönnek létre a négy orrméretnek különböző kombinációi, melyek az illető jelleg morfológiai viszonyait szabják meg. Nem a véletlen intézi tehát az alakok létrejöttét, hanem törvényszerűség, mely, mint láttuk, bonyolult ugyan, ez azonban legkevésbé sem ok arra, hogy e törvényszerűség létezését tagadjuk.

E disszertáció a szerzőnek az orr antropológiájáról készülő nagyobb szabású tanulmányának első része, főbb eredményeinek ismertetése.

*

Teszák Károly Ágost: Újabb adatok a felkar- és czombcsont vonal-, kerület- és szögmereteihez. Osteometriai tanulmány. Breznóbánya, 1908.

Az emberi csontváz ú. n. hosszú csontjai közül főleg a felkarcsont és czombcsont azok, melyek a többivel szemben már régebb idő óta magukra vonták az antropológusok figyelmét, mint a felső és alsó végtag legfontosabb csontjai a végtagok mechanikai működésében. Úgy fajkülönbségi, mint filogenetikai szempontból is, már régebben érdekes sajátságokat észleltek e két csonton, éppen ezért az emberi csontváznak antropológiai szempontból való vizsgálatainál fontos mindig a felkarcsont és czombcsont vizsgálata. Fontos főleg azért is, mert már magának e két csontnak morfológiai és méreti viszonyaiból fontos következtetéseket von az antropológia a csontváz többi részeire vonatkozólag. Hogy mást ne említsünk, már e két csontnak hosszúsági viszonyaiból meg tudja határozni a tudomány, hogy ama csontváz, melyhez e két csont tartozott, mily magas volt; ebből pedig ismét az élő ember testmagasságát számítjuk ki. Fontos kérdés vizsgálatához fogott tehát a szerző akkor, midőn a felkarcsont és czombcsont méreti viszonyait tette tanulmány tárgyává.

A bevezetésben utal a szerző az újabb tudományos kutatások által bebizonyított ama tényre, hogy az ember teste csak látszólag részarányos, valóban pedig aszimmetrikus, a mi többek közt a végtagokon abban nyilvánul, hogy a két kar és két láb nem egyenlő hosszú. Eme már régóta feszegetett kérdésnek a modern antropometria elvei szerint való tüzetes tanulmányozását tűzte ki a szerző dolgozata céljául.

A dolgozat három szakaszra oszlik. Az elsőben a czombcsont és felkarcsont buvárlatával foglalkozó műveket ismerteti.

A második szakaszban a felkar- és czombcsont vonal-, kerület- és szögmereteinek meghatározásával és az egyes mérési módszerekkel foglalkozván, kimutatja, hogy az eddigi vizsgálatok mily csekély értékűek, részint mert nagyon kis számú vizsgálati anyagra terjednek ki, részint pedig azért, mert vizsgálati módszereik helytelenek, illetve rendszertelenek.

A harmadik szakaszban lát a szerző tulajdonképpeni célja megvalósításához, a felkar- és czombcsont méreteinek rendszeres vizsgálatához. Vizsgálatát 100 jelenkori budapesti temetői csontvázon végezte; így tehát fontos a dolgozat a hazai népesség buvárlata szempontjából is. Az eddigi kutatások tekintetbevételével a felkarcsonton 14, a czombcsonton 29 méretet vesz fel, melyek vonal-, kerület-, fej-, nyak- és szögméretekre oszlanak. E méreteket úgy a nem, mint az oldalbeliség szempontjából tanulmányozza. Megállapítja az egyes méretek minimális és maximális határértékeit s minden egyes méretnél kikeresi, hogy hány eset által van képviselve a kis-, közép- vagy centrális s a nagyértékek csoportja. A 43 méret közül közlöm itt a két legfontosabbnak, t. i. a felkarcsont és czombcsont legnagyobb hosszúságának határértékeit és ingadozási szélességét.

	Min.	Max.	
Felkarcsont legnagyobb hosszúsága:	269 mm	— 369 mm.	Ingadozás = 101 egys.
Czombcsont	369 „	— 508 „	„ = 140 „

Fontos még különösen faji szempontból e két méretnek 100 magyarországi csontváznál talált aritmetikai középértéke:

	Aritmetikai középérték:		
	Férfi csontv.	Női csontv.	A nemtől eltekintve
Felkarcsont legnagyobb hosszúsága:	324.51 mm	303.66 mm	314.08 mm
Czombcsont	453.33 „	425.03 „	439.18 „

A szerző vizsgálatai alapján a felkar- és a czombcsont összes méreteire vonatkozólag úgy a nem, mint az oldalbeliség tekintetbevételével a következőkben röviden összevont eredményekre jut:

A felkarcsont úgy a hosszúságot, mint a kerületi-, vastagsági- és fejméreteket illetőleg a férfiaknál nagyobb méretértékeket tüntet fel, vagyis általában fejlettebb, mint a nőknél. A mi pedig az oldalakat illeti, a jobboldali felkarcsont hosszabb, szélesebb, vastagabb, egyszóval fejlettebb, mint a baloldali. A czombcsont méreteinek eredményei már nem oly egységesek, mint a felkarcsontnál, mindamellett itt is megnyilvánul a törvényszerűség. És pedig a férficzombcsontok úgy a hosszúságot, mint a kerület-, fej- és nyakméreteket illetőleg határozottan fejlettebbek, mint a női czombcsontok. A mi a jobb- és baloldali czombcsontnak egymáshoz való viszonyát illeti, itt ellenkezője a viszony annak, a mit a felkarcsontnál észleltünk. Általában ugyanis a baloldali czombcsont hosszabb, fejlettebb, mint a jobboldali czombcsont. Ezen eredmények részletes ismertetése után a dolgozat végén egy táblázatban összeállította a szerző az egyes méretek aritmetikai középértékeit, melyek összehasonlításából a felsorolt törvényszerűségek világosan láthatók.

Nem szabad azonban azt hinnünk, mintha a két csont méreteinek felsorolt törvényszerűségei kivétel nélkül, minden egyes esetben állanának. Vannak erőteljes, izmos nők, kiknek végtagjaik fejlettebbek, mint sok férfié s viszont vannak gyenge, nőies végtagú férfiak. Tudjuk azt is, hogy pl. az ú. n. „seték“-nél a balkéz erősebben fejlett, mint a jobb. Mindezek érthetővé teszik, hogy a fejtegetett törvényszerűségek csak általában, az eseteknek túlnyomó számára, de nem minden egyes esetre vonatkoznak.

Dr. Bartucz Lajos.

Apor Anna: Az emberi koponya halántéktáján fellépő agyvelő-relief vizsgálata. Kranioszkópiái tanulmány. Budapest, 1908.

A legutóbbi években *Schwalbe* strassburgi buvár az eredetileg *Gall*-tól származó amaz eszmére hívta fel fokozottabb mértékben a buvárok figyelmét, vajjon lehet-e következtetni a koponya külső felületén megnyilvánuló morfológiai sajátságokból az alatta levő agyvelőre. Erre vonatkozó tanulmányaiban kimutatta, hogy vannak a koponyának egyes részei, melyeken az alatta levő agyvelő erősebben fejlett tekervényeinek megfelelően bizonyos kidudorodások észlelhetők, vagyis az agyvelő felületének egyes részei a koponya külsején kinyomat (relief) alakjában mutatkoznak, úgy hogy ezek alakjából és fejlettségéből következtethetünk az alatta levő agyvelőtekervény helyzetére és fejlettségére. Különösen a 3-ik homloki, továbbá az 1., 2. és 3-ik homloki tekervények azok, melyek a koponya külsején dudorokat hoznak létre.

Schwalbe eme vizsgálataiból indul ki a szerző is és *Schwalbe* eredményeit párhuzamba állítja 700 magyarországi koponyán eszközölt kutatásai alapján nyert saját eredményeivel. Vizsgálatai igazolják, hogy úgy az említett dudorok, mint a velük kapcsolatos bemélyedések, barázdák a koponya külső felületén csaknem minden esetben feltalálhatók. A jobb és bal oldal között a jellegek gyakoriságát illetőleg határozott különbséget nem észlelt. Érdekes, hogy a szerző vizsgálatai szerint eme jellegek a nőknél általában gyakrabban fordulnak elő, mint a férfiaknál, bár a nemre vonatkozó meghatározásai nem feltétlenül biztosak. A nőknél való gyakoribb előfordulás magyarázatát az agyvelőlenyomat keletkezésére alkalmasabb vékonyfalú koponyacsontokban és a gyengébben fejlett izomzatban találja. Megállapítván az egyes dudorok és mélyedések fejlettségi fokát, a jobb és bal oldal között e tekintetben sem talál erősebb különbséget. Vizsgálatai szerint az említett jellegek körülbelül az esetek 50%-ában a jobb és bal oldalon egyenlően fejlettek, míg a másik 50%-ban eltérés mutatkozik a két oldal között és pedig nagyjában a jobb oldal javára. Az egyes jellegek egymáshoz való viszonyának vizsgálatából arra az eredményre jut, hogy közöttük törvényszerűség, rendszeresség nem észlelhető. Ez azonban éppen nem bizonyítja azt, mintha rendszeresség, törvényszerűség itt egyáltalában nem léteznék, hanem éppen azt mutatja, hogy az eddigi vizsgálatok még elégtelenek s nem eléggé tökéletesek arra, hogy általuk a törvényszerűséget, rendszerességet megismerhessük.

Dolgozata végén áttér a szerző ama kapcsolat fejtegetésére, mely eme modern frenológiai vizsgálatok és a bűnügyi embertani kutatások közt létezik.

Nagy hátrányuk az ilyen vizsgálatoknak az, hogy nélkülözvén a valódi exakt módszert, nagy teret engednek a szubjektív benyomásoknak s éppen ezért az eredmények ellenőrzését is nehézítő teszik. Az ezirányú kutatások ma még csak a kezdet legelején vannak és sokat kell tökéletesedniök, hogy biztos eredményekre vezethessenek.

Dr. Bartucz Lajos.

Das altsächsische Bauernhaus in seiner geographischen Verbreitung von Willi Pessler. Braunschweig 1906. 244. o.

Még mi magyarok csak tapogatózva haladunk a magyar parasztház, vagy világosabban a magyar parasztház kultúrájának megismertetésében, addig a németek ezen a téren is óriási munkásságot fejtenek ki. Ők már annyira vannak, hogy az egyes házfarmák tüzetes földrajzi elterjedésének nagy feladatához is hozzá fogjanak. Ilyen munkára vállalkozott szerző a nemrég elhunyt kiváló etnografus Ratzel tanár biztatására. Horribilis nagyságú feladat, melyet szinte lehetetlen egyetlen embernek elvégezni, hiszen az ó-szász ház óriási területen van elterjedve kelet-nyugoti irányban Hollandiától (Maas folyó) egészen Oroszországig. Déli határai Cöln, Erfurt, Dresden, Posen, Torn. Ezt a nagy darab földet szerző gyalog, kerékpáron és vasúton keresztül kasul bejárta s 1:300 000 nagyságú térképen tanyánként és községenként feltüntette azokat a helyeket: 1. a hol még megtalálható a valódi ó-szász ház; 2. a hol az már át van építve; 3. a hol az emberemlékezet óta eltűnt. Könyve 171 ábrával (házképek, telek és házalaprajzok, metszetek) 6 táblával és négy térképpel van illusztrálva. Részletes ismertetéséről le kell mondanunk s nem tehetünk egyebet, mint tartalomjegyzékének rövid kivonatát adjuk.

A könyv általános és különleges részre oszlik. Az első tartalmazza a bevezetést és a téma földrajzi fölfogását rövid kifejezésben. Ehhez csatlakozik egy nagyobb fejezet az idevágó irodalomról (általános földrajzi, gazdasági, technikai irodalom és térképek jegyzéke). Ehhez egy register van csatolva, melyben mindazon tanyák, falvak, vidékek stb. felsoroltatnak, melyekről 1905-ig nyomtatott házcikkek megjelentek. A negyedik fejezet szerző módszerét ismerteti meg. A különleges rész öt fejezetre oszlik. Az első az ó-szász ház lényegét és leírását tárgyalja, a második elterjedésének pontos határvonalát írja le. A harmadik fejezet az ó-szász ház egyes változatait fogja tárgyalni, a negyedik az ormfal jellegzetes ú. n. löfej-diszeit fogja közreadni szintén egy későbbi munkában.

Az ötödik fejezet még szintén nem készült el, ez az ó-szász ház részeinek „plattdeutsch” elnevezéseit fogja hozni.

Ha valamikor mi is gondolunk ilyen, bár területre szorítkozó munka kiadására, szerző könyvét kitünő mintául használhatjuk.

β.

MÚZEUMI ÜGYEK.

Jelentés a M. N. Múz. Néprajzi Osztályában az 1908. év III. (július—szeptember) negyedében végzett munkálatokról.

Az elmúlt negyedév egész tartama alatt a mindennapi folyó munkák mellett, részben a már régebről maradt revizionális természetű munkálatok, részben pedig a gyűjteménynek jövőjére vonatkozó munkák foglalkoztatták az Osztály egész személyzetét.

A moly és szú ellen való védekezés szakadatlanul tartott. A gyűjteményben kiállított ruhaneműek kivételével, a ruházati csoport egész anyaga — a tengerentúli anyagot is beleértve — a szénkénes ládákban molytalanították.

Ezekről a munkákról dátummal ellátott jegyzék vezetetik.

A kiállított anyag állandó ellenőrzés alatt állott s a hol szükségesnek mutatkozott, porolással és szénkénes porlasztó fecskendőkkel védekeztünk a molyok ellen, ami — örömmel jelenthetem — csak igen kevés esetben vált szükségessé. Mindazonáltal a teljes megnyugtató céljából, az Osztály bezárása után, tehát november hóban, ez az anyag is keresztül fog menni a ládákban történő molytalanításon.

Szűtalanításra ebben a negyedévben a pásztoréleti fatárgyak egy része s a kismesterségi szerszámok jórésze került. A téli hónapokban jönnek sorra — laboratórium-beli munkának — a szú által erősen megtámadott bábsütő és kékfestő faminták.

Rozsdátalanítást csak a kiállított tárgyakon végezhetünk. A raktárban és ládákban lévő nagymennyiségű vastárgynak megtisztogatása szintén téli munkának tartatott fenn. Régebről elmaradt fényképező munkálatok is tovább folytattattak. A nyár folyamán előhívott több száz fényképlemez kopirozása s a másolatok elkészítése és felragasztása egyik laboránsunk minden idejét lefoglalta. Ez a munkálat tovább folyik. A kész fényképek beletározása és csoportokba való szétosztása is megtörtént.

A múlt negyedévben megkezdett klisé-rendezés sem szünetelt. Ez az Osztály egyik gyakornokát még jó ideig igénybe fogja venni.

Abból a célból, hogy egyrészt gyűjteményeink szükségessé váló revízióját előkészítsük, másrészt, hogy eddig tervszerűtlenül történt gyűjtő munkásságunkat ezután programmszerű céltudatossággal irányíthassuk s hogy így első sorban a már meglévő tárgyak megszerzését a jövőben elkerüljük, két nagyobb terjedelmű munkába fogtunk bele ebben a negyedévben.

Az egyik — és pedig kisebbik munka — kiállított tárgyaink szekrények szerinti menő jegyzékének elkészítése volt. Ez abból áll, hogy mindegyik szekrényben vagy falterületen levő tárgyakról leltári számmal ellátott pontos jegyzéket készítünk, mely a ládákban elesomagolt, vagy raktárban lévő tárgyak jegyzékével együtt, bármely tárgy felkeresését és ellenőrizhetését könnyűvé teszi. Ezek a jegyzékek — melyek a revizionál kiindulópontul és egyben alapul is fognak szolgálni, nemkülönben nagy segítségünkre lesznek a felírások elkészítésénél és vezető könyvecske szerkesztésénél is — irattárunkba tételnek s a tárgyak elhelyezésében történő időnkénti változások rájuk vezetettnek.

Ez a munkálat a jelen negyedévben már annyira előrehaladt, hogy e hó első harmadáig a magyar csoport jegyzékével el fogunk készülni.

A második munka gyűjteménytárgyainknak — egyelőre természetesen csak a magyarországiaknak — tárgycsoportonként, sorozat és típus szerint való szétválogatásából, illetve kielejtezéséből áll.

Ez így történik: Mindegyik tárgycsoportból a kiállított gyűjtemény pótlásául kiválogatjuk a tipikus darabokat vagy — különösen a diszitással ellátott tárgyakból sorozatokat — s azokat vagy a kiállított tárgyak közé osztjuk be, vagy jegyzék mellett könnyen hozzáférhető szekrényekbe helyezzük el; a többes, vagy egyáltalán felesleges példányokat pedig — szintén jegyzék mellett gondosan ládába csomagoljuk. Annak idején megindítandó csereműveleteinkhez ezek fogják az anyagot szolgáltatni.

Az ilyen módon történő kiválogatásnak az a nagy haszna is van, hogy a nagy tömkelegből kiszabadított törzsgyűjteményünket könnyebben rendbe tudjuk tartani s hogy az illetéknéppen helyzetetvén el, bármily czélből történő használatra — különösen például vásárlások alkalmával az összehasonlításra — mindig kéznél van.

Ez utóbbi fontos múzeális czélt még olyanformán is szolgálni óhajtjuk, hogy ezekről a kiválogatott darabokból álló tárgycsoportokról fényképfelvételeket készítsünk avégből, hogy ezeknek másolatait annak idején vidéki útja alkalmával minden gyűjtő magával vigye, hogy ily módon egyrészt a gyűjteményben már meglévő darabokra figyelmeztetve lévén, azok megvásárlásától tartózkodják, másrészt a nála lévő kép útmutatása mellett, az egyes formák földrajzi előfordulását is megrögzíthesse.

Ez a munka, — melynek nagy fontosságát itt bővebben fejtegetnem nem szükséges, hacsak még azt nem említem meg, hogy ezzel a leíró katalógusok megalapozását is előkészítjük — nagy körültekintést kíván és éppen ezért lassú tempóban halad. Idáig a pásztoréleti és konyhaeszközcsoporthoz szétválogatásával készültünk el, most a kismesterségek számaival és a gazdasági munkaeszközökkel foglalatostokunk.

A könyvtárban megkezdett általános revízió továbbfolyik. Ezt a revíziót a következő körülmények tették szükségessé: 1. Meg kellett állapítani a hiányokat, mert számos olyan könyv nem található, a melynek hollétéről sem térítvény, sem egyéb feljegyzés nincs. 2. A leltárakból nem tűnik ki pontosan a könyvtár állaga, mert a folyóiratok egyes évfolyamai az utolsó években rendszertelenül, a legtöbb esetben egyáltalában nem vétettek leltárba. 3. Ugyanazon könyv két példánya — még ha a kiadás ugyanegy volt is — más-más szám alatt szerepelt. 5. Gyűjteményes kiadásoknak egyes kötetei (pld. Magyarország vármegyéi és városai; Baedeker utikönyvei; Monographien zur Erdkunde) külön-külön szám alatt szerepeltek; sőt olyan folyóirat is akadt, melynek évfolyamai kétféle szám alatt voltak leltározva. 5. A katonai részletes térképlapok közül mintegy 250 drb ugyanannyi szám alatt szerepelt. 6. A könyvleltárba fényképalbumok is be voltak iktatva.

A fenti pontokra vonatkozólag:

1. Megtörtént a hiányok megállapítása s a rendelkezésünkre állott térítvények alapján a könyvek bekérése. Ezek néhány kivétellel be is érkeztek. Az ismeretlen helyen lévő könyvekről jegyzék készült, a melyből kitűnik, hogy 111 (száztizenegy) munka nyomtalanul hiányzik. 2. Fokozatosan megtörtént a folyóiratok bejelentőzése. 3. A kétfős, illetőleg többes példányok és kötetek egy leltári szám alatt egyesítették. A felszabadult számok helyébe rögtön új munkák iktattattak. Ilyen új munka bőven akadt, mert az „Anzeiger“ megindulása óta beérkezett cserepéldányok elenyésző csekély kivétellel leltározatlanok voltak. 4. A fényképalbumok áttétettek a tárgyleltárba s helyükbe könyvek iktattattak.

Az ilyenformán véghezvitt revízió a mai napig az 1—1130 leltári számig történt meg. Ennyi számú munkának rendben van a leltári czédulája, még pedig három példányban, úgymint: 1. sorszámos, 2. szerzők szerinti betűrendes és egy 3. egyelőre szintén számsoros fenntartva szakok szerinti beosztás czéljára.

Az eddig revidált 1130 tétel során — a térképlapokat nem számítva — felszabadult 160 szám. Ezeknek helye betöltetett, leltári czédulái rendben vannak.

Azonkívül megtörtént az 1130 leltári tételnek betűrendes nyomtatott katalógus részére való czédulázása is.

Meg kell említenem, hogy a könyvtár a régi leltár szerint 5679 tételt számlál s hogy az 1. pont alatt említett hiánymegállapítás már az egész könyvtárra nézve megtörtént.

A gyűjtemény gyarapodása:

I. Gyűjteménytárgy: 620 drb. Ebből vétel: 345, ajándék: 275 drb.

A) A vételtek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer: 20-, konyhaeszköz: 1-, bútortzat: 2-, gazdasági eszköz: 36-, használati tárgy: 3-, kultusztárgy: 7-, fénykép 276 darab.

B) Az ajándékok neve és az ajándékok részletezése: Néhai Zichy Jenő gróf, Budapest, 28 bronztárgy, 10 majolikatárgy, 10 zománczostárgy. 7 porcellántárgy, 3 kőtárgy, 2 lámpa, 2 selyemöltöny, 6 kalap, 1 pár csizma, 79 ékszer. 3 fésű, 3 borotva, 1 tükör, 1 szemüvegtok, 2 pénztárca, 2 pecsétnyomó, 5 tűzszerszám, 5 pipafej, 4 evőeszköz és 2 lószerszám. G. Bettanin, Fiume, 1 mérleg, 1 méces, 1 pecsenyesütőkészülék, 2 gereben, 1 kézisajtó és 2 agyagedény. Hajnal Ignác, Csacza, 1 csizmapatkó, 1 lakatdíz, 1 rézcsett, 1 legényhivogató tábla, 1 főkötő, 1 kulcs, 1 teknővakaró, 6 régi lakat, 1 csomag fáklya, 1 ruhacsiptető fából és 1 mogyorótörő. Szopkó Ede, Jánosrét, 3 faragott csipkeverő. Lorenz László, Körmöczbánya, 4 kályhacserépminta. Richter Ede, Selmeczbánya, 1 varázsvessző. Adler Zsigmond, Csacza, 1 patkányfogó láda. Radnai bányaivatal, 1 fénykép. Lengyel Lajos, Nyitra, 1 gyújtótartó. Timkó György, Budapest, 1 faragott guzsaly, 1 orsótartó 11 orsóval, 1 kéve szárított kender, 1 lábalylya pazdernyás szövés és 1 fényképlemez. Szegedy Györgyné Gerliczy Irma bárónő, Németgenos, 19 himes tojás. Madarassy László, Budapest, 36 fénykép. Majláth Lászlóné, Kereskény, 1 faragott bot. Farkas Sándor, Szentés, 1 gereben.

Ezen negyedévi szaporulatból 435 drb hazai tárgygyal szemben 1 Romániából, 8 Ausztriából és 176 drb Ázsiából származik.

A hazai tárgyakból esik a következő vármegyékre: Aradra 1, Barsra 69, Beszterczenaszóra 3, Biharra 39, Fogarasra 6, Hajdúra 5. Hontra 4, Hunyadra 39, Jásznagykúnszolonokra 63, Kisküküllőre 3, Kolozsra 9, Pestre 42, Sopronra 17, Szebenre 107 Trencsénre 3, Vasra 20, Veszprémre 3, Zólyomra 3 és a Nagyalföldre 1.

II. Könyv: 17 munka. Ebből vétel: 1, ajándék: 8 és csere 8 munka.

Ajándékoztak: Móricz Zsigmond, Budapest 1, Györffy István, Túrkeve 1, Dr. Bátky Zsigmond, Budapest 2, Dr. Beluleszko Sándor, Budapest 2 és Ernyey József, Budapest 2 munkát.

Cserébe küldtek: a Nádor. Musea Českoslovansky, Praha 1, Museum Carolino-Augustium, Salzburg 1, a Smits. Institution, Washington 4, Histor. Museum, Bern 1 és Museum, Malmö, 1 munkát.

III. Felszerelési tárgy: 124 drb.

IV. Látogató: 22,229 személy. A látogatók ezen összegében foglaltatnak: az I. honv. gyalogezr. 4. zászlóaljának 30 embere; a bukaresti magy. társulat 121 tagja; a Bécsben tartott amerikanista kongresszus 12 tagja; a kolozsvári áll. tanítóképző intézet 32 III. éves növendéke; a bpesti skót ref. egyház polg. leányiskolája I., II. osztályának 42 növendéke; a bpesti VII. ker. külső áll. főgymn. V. osztályának 56 növendéke; a bpesti IV. ker. gr. Károlyi-utcai közs. polg. leányiskola III. osztályának 50 növendéke; a budapesti Ranolder-intézet tanítóképzője I—III. osztályának 130 növendéke; a bpesti VII. ker. Wesselényi-utcai polg. fiúiskola I. b, I. c, I. d, osztályának 150 növendéke; a bpesti VII. ker. István-úti áll. főgymn. VI. b. osztályának 20 növendéke.

Budapest, 1908 okt. 1.

Dr. Sebestyén Gyula,
m. n. múz. ig. őr,
osztályvezető, miniszteri biztos.

Helyreigazítás.

Az „Értesítő“ 1908. 1—2. füzetében Györffy István: *A Nagykúnság és környékének népies építkezése* című cikkhez:

3. ábra. Karczagi levélkapu kiskapuvál.

4. ábra. Karczagi és nádudvari kapuoromdiszek.

5. ábra. Sárhányó Turkevéről.

6. ábra. Mezőtúri háztelek alaprajza. *A)* ház, *B)* udvar, *C)* ól, *D)* perváta, *E)* kút, *F)* szalmakazal.

7. ábra. Karczagi háztelek alaprajza. *A)* ház, *B)* ól a kamrával, *C)* tyúkól és disznóólak akollal, *D)* búzás szuszik, *E)* szín, *F)* kút, *G)* szemetes gödör, *H)* perváta, *I)* szénaboglya, *K)* szalmakazal.

8. ábra. Túrkevei háztelek alaprajza: *A)* udvar, *B)* kiskert, *C)* kert, *D)* ház, *E)* ól a kamrával, *F)* tyúk és disznóólak, *G)* szín, *H)* répás verem, *I)* árnyékszék, *K)* trágyadomb, *L)* kút, *M)* nyári jászol, *N)* farakás, *O)* csutkakazal, *P)* tűzrevaló ganéjkazal, *R)* szalmakazal.

9. ábra. Karczagi jómódú háztelek alaprajza: *A)* udvar, *B)* kiskert, *C)* ház, *D)* ól a kamrával, színnel és szalmásóllal, *E)* hidasok baromfiókkal, *F)* árnyékszék, *G)* góré, *H)* juhhodály, *I)* disznóakol, *J)* kút, *K)* galambdúc, *L)* vizesgödör, *M)* trágyadomb, *N)* nyári jászol, *O, O')* szalma és szénakazal, *P)* ganéjkúpok, *R)* csutkakúp, *S)* venyigerakás, *T)* farakás.

Dr. Szilády Zoltán: Miriszló község tárgyi néprajzának vázlata című czikkhez.

A 36. oldalon fölülről a 9-ik sorban *Marosnak* helyett *Maros*.

A 49. oldalon a legalsó sorban 17 helyett 16.

Az 50. oldalon felülről a 3-ik sor végére odaigztatandó: *(17. ábra)*,

Az " " " a 21-ik sorban helyé helyett helyére,

Az " " " a 25-ik sorban vastagon helyett vastagan.

Az " " " a 26-ik sorban vékonyan helyett vikanyan.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

Hivatalos nyugtázás az „Ethnographia“ legközelebbi füzetében.

Taggyűjtés. Rendkívül olcsó folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészi kiállítású, *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K. díjat az elnökség címére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárnyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Ujabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnökök :

Katona Lajos dr.
(II. Krisztina-körút 33.)

Csánki Dezső dr.
(I. Vár, Orsz. Levéltár.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár :

Solymossy Sándor dr.
(VIII., József-utca 32. II. e.)

Pénztáros:

Kövecsesi Danes Árpád
(II., Toldi Ferenc-utca 50.)

Ellenőr:

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

Alexics György dr.
Almásy György dr.
Asbóth János
Balásy Dénes
Balassa József dr.
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Erdélyi Lajos
Ernyey József
Fabó Bertalan dr.
Feichtinger Győző
Galgóczy János

Goldziher Ignác dr.
Giesswein Sándor dr.
Gróh István
Heumann Antal dr.
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
Kováts László
Kúnos Ignác dr.
Mahler Ede dr.
Melich János dr.
Munkácsi Bernát dr.
Nagy Géza
Nyáry Albert báró dr.
Réthy László dr.

Strausz Adolf
Semayer Vilibáld dr.
Szendrei János dr.
Széll Farkas
Szily Kálmán dr.
Szinyei József dr.
Szinte Gábor
Tagányi Károly
Téglás Gábor
Tolnai Vilmos dr.
Versényi György
Vikár Béla
Zsilinszky Mihály

b) Vidékiek :

Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.

Gönczi Ferencz
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Karácsonyi János dr.

Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
Posta Béla dr.